

Osallisuus sosiaali- työssä

TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

Toimittaneet Henna Pirskanen,
Mia Tammelin, Outi Alakärppä
& Maija Mänttari-van der Kuip

Osallisuus sosiaalityössä

Osallisuus sosiaalityössä

Toimittaneet

Henna Pirskanen, Mia Tammelin,
Outi Alakärppä & Maija Mänttari-van der Kuip

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

©2025 Tekijät ja Tampere University Press

Tämän teoksen sisältö (ellei toisin mainita) on julkaistu Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä (CC BY-NC-ND 4.0). Aineistoa saa jakaa ja levittää edelleen missä tahansa välineessä ja muodossa, kunhan tekijä mainitaan. Aineistoa ei saa hyödyntää kaupallisesti eikä sitä saa julkaista muokattuna. Tutustu käyttöehtoihin osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Typografia

Markus Itkonen

Taitto

Eija Kylmäniemi

Kannen toteutus

Jonna Lahti

ISBN 978-952-359-070-0 (PDF)

ISBN 978-952-359-071-7 (painettu, nid.)

Kustantaja: Tampere University Press, Tampere, Suomi

Painopaikka: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Viittausohje:

Pirskanen, H., Tammelin, M., Alakärppä, O. & Mänttari-van der Kuip, M. (toim.) (2025). *Osallisuus sosiaalityössä*. Tampere University Press. <https://doi.org/10.61201/tup.1037>

Sisällys

- 1 Johdanto: Osallisuuden lähtökohtia, jännitteitä ja sudenkuoppia 7
Outi Alakärppä, Mia Tammelin, Henna Pirskanen & Maija Mänttäri-van der Kuip

Osa I

Osallisuus omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin

- 2 Osallisuus etsivässä vanhustyössä 21
Paula Vasara, Lina Van Aerschot & Tiina Sihto
- 3 Sosiaalityö yhteisöllisen osallisuuden, kuulumisen tunteen ja solidaarisuuden edistäjänä 43
Riikka Korkiamäki & Tiina Määttä

Osa II

Osallisuus yhteisöihin ja prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa

- 4 Nähkää meidät: Neurokirjon nuorten kokemuksia osallisuudesta palvelujärjestelmässä 65
Minna Alin, Leena Leinonen, Anniina Kaittila, Riitta Vornanen, Siiri-Liisi Kraav & Merja Anis
- 5 Palveluista vetäytyminen nuorten aikuisten sosiaalipalveluissa 85
Sami Ylistö, Crista Juutinen, Henna Pirskanen, Mia Tammelin & Vesa Välimäki
- 6 Sosiaalipalveluiden ammattilaiset nuorten aikuisten osallisuutta edistämässä 107
Maija Mänttäri-van der Kuip, Sami Ylistö & Paula Vainikka
- 7 Digitalisaatio, sosiomateriaaliset kehkeymät ja osallisuus nuorten aikuisten sosiaalityössä 129
Mia Tammelin, Vesa Välimäki, Minna van Gerven & Johanna Moilanen
- 8 Asiakkaan haastaminen ja osallisuuden mahdollisuudet kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjausvuorovaikutuksessa 148
Sanni Tiitinen & Aija Logren

Osa III
Osallisuus yhteiseen hyvään ja yhteiskuntaan

- 9** Vammaissosiaalityön osallisuusryhmät tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtoalueina 171
Mari Kivistö & Liisa Hokkanen
- 10** Jaettu valta osallisuustyössä: Tilat, tieto ja positiot 197
Anna-Maria Isola, Marja Hekkala & Matilda Leppänen
- 11** Naisvankien traumakokemusten tutkiminen ja osallisuus tiedontuotannossa 219
Sisko Piippo, Miisa Törölä, Teija Karttunen, Elli Jutila, Ulla Salovaara & Marjo Kuronen
- 12** Osallisuuden käsite lapsiperheiden sosiaalipalveluissa 240
Johanna Kiili, Johanna Moilanen, Aino-Mari Uisma & Johanna Hedman
- 13** Yhteenveto: Osallisuus lähtökohtana, käytäntönä ja tavoitteena edellyttää moniulotteista lähestymistapaa 266
Mia Tammelin, Outi Alakärppä & Henna Pirskanen
- Kirjoittajat 275

1

Johdanto

Osallisuuden lähtökohtia, jännitteitä ja sudenkuoppia

Outi Alakärppä, Mia Tammelin, Henna Pirskanen & Maija Mänttäri-van der Kuip

Asiakkaiden osallisuutta pidetään tärkeänä ja tavoittelemisen arvoisena kaikessa sosiaalialan työssä, ja se on sosiaalityötä ohjaavan lainsäädännön edellytys. Sosiaalityössä osallisuuden voidaan nähdä tarkoittavan asiakkaan mukaan pääsemistä ja mukana olemista, kuulumista sekä vaikuttamista itseä koskeviin asioihin, mutta myös yhteisestä hyvästä osalliseksi pääsemistä (Pease 2002). Osallisuuden kääntöpuolena on puolestaan osattomuus ja syrjäytyminen (Nivala 2008), joiden ehkäiseminen on sosiaalityön ytimessä.

Vaikka osallisuuden edistämistä pidetään sosiaalityön itsestään selvänä tehtävänä ja sitä ohjaavana tavoitteena, on osallisuus jäänyt sosiaalityössä yllättävän epämääräiseksi niin käsitteenä, teoreettisena viitekehyksenä kuin käytäntönäkin. Osallisuus on osoittautunut rajoiltaan epäselväksi, jopa jatkuvasti muokkautuvaksi 'ameebamaiseksi' käsitteeksi, jonka sisältö vaihtelee kontekstista toiseen. Sitä on käytetty kuvaamaan monenlaisia olemisen, kuulumisen ja tekemisen tapoja sekä käytänteitä. Osallisuutta on tarkasteltu sosiaalityössä eri teoreettisten lähestymistapojen kautta, eikä jaettua ymmärrystä käsitteen sisällöstä ole muodostunut (ks. Cedeño 2023; myös Nivala 2008). Edellinen kotimainen toimijuuden kautta osallisuutta tarkasteleva sosiaalityön perusteos on julkaistu jo yli kymmenen vuotta sitten (Laitinen & Niskala 2013).

Teoksemme kokoaa yksiin kansiin tutkimusperustaista tietoa osallisuudesta ja sen edistämisen mahdollisuuksista sosiaalityössä. Kirjahanke juontaa juurensa NuoriSO-tutkimushankkeeseemme (Kohti tutkimusperustaista osallisuuden

edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä, 2022–2024, rahoittaja Sosiaali- ja terveysministeriö), jonka aikana tunnistimme tarpeen jäsentää osallisuutta koskevaa tietoa, siihen liittyviä keskusteluja ja sen reunaehdoja sosiaalityössä. Havaitsimme, että osallisuudesta keskusteleminen ei ollut aivan ongelmaton edes työntekijöille: Sosiaalityöntekijöiden oli vaikeaa jäsentää osallisuutta eli vastata siihen, mitä osallisuus on tai miten osallisuutta tuetaan asiakastyössä. Tämän tulkitsimme johtuvan ainakin siitä, että osallisuutta jäsennetään monin eri tavoin ja käsittein.

Teoksessa osallisuutta koskevaa teoreettista ja metodologista keskustelua jäsennetään moninäkökulmaisesti ja -menetelmällisesti. Teos ei pyri yksittäiseen, kaiken kattavaan osallisuuden määrittelyyn, vaan pikemminkin avaamaan ja jäsentämään käsitteen ja sen tarkastelemiseksi hyödynnettyjen teoreettisten lähestymistapojen moninaisuutta. Tämän avulla voidaan tunnistaa paitsi lähestymistapojen eri ulottuvuuksia ja eroja, myös näiden yhteneväisyyksiä. Lisäksi teoksen luvuissa pohditaan osallisuutta koskevia lähestymistapoja ja osallisuuden toteutumista käytännössä, ja näin vahvistetaan osallisuutta koskevaa teoreettista ja käytännön tietoperustaa. Toisaalta teoksen luvut nostavat myös esille tärkeitä kysymyksiä osallisuutta koskevasta tutkimuksesta ja käytännöistä edelleen pohdittaviksi.

Teoksen luvuissa osallisuutta tarkastellaan useilla sosiaalityön ja -palveluiden areenoilla kuten lapsiperhetyössä, nuorten aikuisten sosiaalityössä, aikuissosiaalityössä, etsivässä vanhustyössä, maahanmuuttajatyössä, vammaissosiaalityössä, päihdetyössä ja vankilatyössä. Elämänvaiheiden mukaan jaoteltuina kirjan keskiössä ovat muun muassa nuoret, nuoret aikuiset ja aikuiset sekä ikääntyneet sosiaalityön ja -palveluiden asiakkaina. Samoin osallisuutta lähestytään paitsi asiakkaiden myös sosiaalityössä ja -palveluissa toimivien ammattilaisten näkökulmasta.

Teoksessa pohdimme, miten osallisuus rakentuu sosiaalityössä. Miten se määrittyy niin asiakkaiden, ammattilaisten kuin viranomaisten taholta? Mitkä tekijät yhtäältä mahdollistavat ja estävät asiakkaiden ja ammattilaisten osallisuutta ja sen edistämistä sosiaalityössä ja -palveluissa? Voiko sosiaalityö edistää yksilöiden osallisuutta ja siten tuottaa hyvinvointia ja osallisuutta laajemminkin yhteiskunnassa? Näiden sosiaalityön ydinkysymysten tarkastelu vaatii laajaa ja moninäkökulmaista otetta osallisuuteen.

Osallisuus: Yksiselitteisen tavoitteen moninaiset merkitykset sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä

Osallisuuden edistäminen on keskeinen tavoite kansainvälisissä sosiaalialan ammattieettisissä periaatteissa (IFSW 2018) ja kansallisessa sosiaalityötä ohjaavassa lainsäädännössä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 1§, 15§); näissä sosiaalityön asiakas nähdään oman elämänsä aktiivisena toimijana. Myös esimerkiksi lastensuojelulaissa (417/2007) on vahva painotus lapsen oikeudesta osallisuuteen lastensuojeluprosessin kaikissa vaiheissa. Vastaavasti sosiaali- ja terveystaloudissa laajemminkin on pyrkimys hyvinvointialueiden asukkaiden ja palvelujen käyttäjien osallistumi-

seen ja vaikuttamiseen, mihin heillä tulisi myös olla monipuolisia ja vaikuttavia mahdollisuuksia ja menetelmiä. (Laki hyvinvointialueesta 611/2021, 29§).

Osallisuuden käsittäminen ominaisuutena, jota on joko paljon, vähän tai ei ollenkaan, voi ohittaa osallisuuden eri ulottuvuudet ja muuttuvuuden. Osallisuus voi koostua eri tilanteissa erilaisista ulottuvuuksista, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella. Näin ollen yksilön kokemus osallisuudesta ei välttämättä ole pysyvä, vaan voi muuttua. (Cedeño 2023; Thomas 2002, 174–176.) Lainsäädäntöä sovellettaessa osallisuus tulisikin ymmärtää laajassa merkityksessä, samalla kun tunnistetaan, että erilaiset syyt saattavat rajoittaa yksilön mahdollisuuksia osallisuuteen ja osallistumiseen sosiaalihuollossa (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 23–24).

Aiemmassa tutkimuksessa on painotettu, että osallisuus ja osallistuminen eivät ole synonyymeja. Osallisuus on nähty osallistumista syvempänä (esim. Laitinen & Niskala 2013) ja laajempana (esim. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013) toiminnan muotona. Siihen kuuluvat sitoutuminen, vaikuttamisen tavoite ja henkilökohtainen vastuunotto toiminnasta (Laitinen & Niskala 2013) sekä henkilökohtainen tunne osallisuudesta (Kiili 2006). Osallisuuden toteutumista tai edistämistä on usein kuvattu erilaisilla porras- tai tikapuumalleilla (ks. esim. Flöjt 2000; Huotari, Oranen & Pösö 2013; Shier 2001). Mallien taustalla on pelkistetyksi ajatus siitä, että niiden alimmilla tasoilla yksilön osallisuus, valta ja vaikuttamisen mahdollisuudet ovat vähäisiä, mutta ne lisääntyvät sitä enemmän, mitä ylemmäksi portailla tai tikkaila kiivetään. Mallien kritiikki on kohdistunut siihen, etteivät ne huomioi yksilöiden subjektiivisten osallisuuden kokemusten merkitystä. (Huotari ym. 2013.)

Osallisuutta saatetaan tavoitella myös näennäisesti tiettyjen ryhmien, kuten lasten, osallistumisen edistämisenä. Tällöin puhutaan tokeismista eli sellaisesta toimintatavasta tai käytännöstä, joka on etupäässä symbolinen. Symbolisen toimintatavan kautta yritetään täyttää tavoitteita koskevat velvoitteet, mutta vain näennäisesti (European Institute for Gender Equality 2025). Lundy (2018) on tarkastellut tutkimuksessaan lasten kokemuksia osallistumisesta. Hänen mukaansa eri taustoista tulevat ja eri-ikäiset lapset kertoivat myönteisesti osallistumisesta ja sen kautta kerrytetyistä taidoista, mutta samaan aikaan pettymyksestä sen osalta, ettei heidän näkemyksillään ollut juurikaan vaikutusta. Toisaalta Lundy huomauttaa, että tokeismi voi olla avaus lasten osallisuuden rakentamiselle (mt.).

Osallisuuden monimerkityksellisyys ja ero osallistumiseen tulee havainnollisesti esille sen englanninkielisissä vastineissa. Suomenkielisellä osallisuuskäsitteellä on useita englanninkielisiä vastineita, joista keskeisiä ovat ainakin *social inclusion* ja *participation* (Salminen 2021). Lisäksi osallisuudeksi voidaan kääntää myös esimerkiksi sen vastinparit (*sense*) of *belonging*, *engagement* ja (*patient*) *advocacy* (JYU.Well 2023) sekä *involvement* (Urek 2017). Käsitteillä on poliittis-hallinnollisia ja teoreettisia juuria sekä syrjäytymistä (*social exclusion/inclusion*) että vaikuttamista koskeissa keskusteluissa, ja yleensä suomalainen osallisuuskeskustelu sisältää nämä molemmat ulottuvuudet (Salminen 2021). Urek (2017) huomauttaa, että käsitteellä viitataan myös yhteiskehittämiseen.

Koska tieteellinen osallisuuskeskustelu on ollut runsasta ja sitä on käyty monin käsittein, olisi mahdotonta käsitellä tässä yhteydessä sitä kattavasti. Kuitenkin kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa englanninkielinen käsite (*social*) *inclusion* vaikuttaa 2000-luvun tieteellisissä tarkasteluissa kiinnittyvän usein asiakasosallisuuden (*user involvement*) näkökulmaan. Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi asiakasosallisuutta palveluissa ja sosiaalityön koulutuksessa (Molyneux & Irvine 2004; Schön 2015) sekä sijaishuollon asiakkaina olleiden ihmisten osallisuutta palveluissa ja niiden kehittämisessä (Ellis & Sen 2024). Tarkastelun kohteina on ollut myös kokemusasiantuntijoiden osallisuuskokemuksien hyödyntäminen sosiaalityön koulutuksessa (Fox 2020), sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön poliittinen osallistuminen (Boehm, Darawshy & Boehm-Tabib 2018; Tanner, Littlechild, Duffy & Hayes 2017) sekä asiakasosallisuus sosiaalityön tutkimuksessa (Beresford 2013; Cossar & Neil 2015). Asiakasosallisuuden näkökulma on kytketty myös ihmisoikeuksiin (Sanders & Scanlon 2021) sekä sosiaalisiin verkostoihin ja yhteisösosiaalityöhön (Ferreira 2022). Sitä on tarkasteltu niin ikään kriittisesti ja huomautettu muun muassa, että julkisjohtamisessa käyttäjien osallistamisesta on muodostunut jopa tietynlainen 'mantra' (Cowden & Singh 2007).

Participation käsitteenä esiintyy puolestaan muun muassa lasten ja nuorten osallisuuden ja osallistumisen tarkasteluissa esimerkiksi lastensuojelun ja sijaishuollon kontekstissa (esim. Henze-Pedersen & Bengtsson 2024; Newman, Carey & Kinney 2022; Pölkki, Vornanen, Pursiainen & Riikonen 2012; Roy, Staines & Stone 2024; Toros 2021), toki ainoastaan näihin konteksteihin rajoittumatta. Sosiaalityön kontekstissa osallistumista koskeva tutkimus on tarkastellut myös esimerkiksi sosiaalityön roolia yhteisön osallistumisen edistämiseksi katastrofialueilla (Hossain 2012). Kaikkiaan tämä lyhyt katsaus osoittaa havainnollisesti osallisuutta koskevan tutkimuksen moninaisuuden.

Osallisuuden kolme kehää sosiaalityössä ja -palveluissa

Osallisuus voi siis toteutua monin eri tavoin ja sitä voidaan lähestyä monin eri käsittein. Tässä teoksessa tarkastelemme osallisuutta ja sen edistämistä sosiaalityössä ja -palveluissa osallisuuden kolmen kehän avulla (ks. Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017; vrt. Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallen & Häikiö 2021). Ymmärrämme osallisuuden paikantuvan 1) ihmisen omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin, 2) yhteisöihin, kohtaamisen instituutioihin ja vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa sekä 3) yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan (mt.).

Osallisuuden kolme kehää (Isola ym. 2017; vrt. Salminen ym. 2021) ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa ja muotoutuvat alati niin sosiaalityön arjessa kuin muillakin elämänalueilla. Tämän kolmen kehän viitekehyksen avulla jäsenämme ja esittelemme teokseen sisältyviä lukuja, vaikkakin jäsenitys on paikoitellen jossain määrin keinotekoinen: moni teoksen luvuista paikantuu usealle eri kehälle, näiden ristey-

miin tai rajapinnoille. Teoksemme eri luvut tuovat esiin osallisuuden edistämisen mahdollisuuksia sosiaalityössä ja -palveluissa, mutta myös siihen edelleen liittyviä jännitteitä ja avoimia kysymyksiä.

Kehä 1: Osallisuus omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin

Osallisuus ensimmäisellä kehällä eli osallisuus omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin edellyttää, että ihmisellä on kohtuullinen toimeentulo, ja sitä edistään tarpeeseen vastaavien palveluiden avulla sekä tarjoamalla tilaisuuksia toimintaan, jossa luodaan yhteyksiä muihin ihmisiin. Yhtä lailla tärkeää on vaalia yksilön autonomiaa, vahvistaa elämän ennakoitavuutta ja lisätä elämän hallittavuutta ja toimintaympäristön ymmärrettävyyttä. (Isola ym. 2017, 25.) Tässä teoksessa osallisuutta omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin lähestytään erityisesti oman elämän ja arjen yhteisöjen näkökulmasta. Tähän osallisuuden kehään sisällytämme ajatuksen siitä, että ihmiset voivat olla eri elämänalueillaan osallisia ja osattomia samanaikaisesti (ks. Fergusson 2004). Siten ihminen voi olla osallinen omassa elämässään esimerkiksi itselleen merkityksellisissä yhteisöissä ja vuorovaikutussuhteissa, mutta kokea samalla osattomuutta muissa yhteyksissä ja laajemmin yhteiskunnassa (Salminen ym. 2021).

Luvussaan Paula Vasara, Lina Van Aerschot ja Tiina Sihto (luku 2) keskittyvät etsivän vanhustyön asiakkaiden ja ammattilaisten ymmärrykseen osallisuudesta ja sen edistämisestä; millaista osallisuutta asiakkaiden elämään rakentuu. Tulosten perusteella etsivän vanhustyön asiakkaiden osallisuutta edistävät autonomia omaa elämää koskeviin päätöksiin, kiinnittyminen palveluihin ja sitä kautta yhteiskuntaan sekä vastavuoroisuus eli oman elämän merkityksellisyys osana yhteiskuntaa. Kuitenkin asiakkaiden jopa elämänsä mittaiset kokemukset syrjäyttämisestä, marginalisoitumisesta ja arvottomuudesta sekä heidän tarpeidensa ja oikeuksiensa kyseenalaistaminen kuvaavat heidän haavoittuvaa asemaansa palvelujärjestelmässä ja yhteiskunnassa. Salmisen ja kollegoiden (2021) mukaan ulossulkevia osallisuuden kehiä voi muodostua silloin, jos yksilöiden elämäntilanteisiin liittyvää toimijuutta ja sen merkitystä ei tunnisteta. Tällöin yhteiskunnalliset käytännöt ohjaavat toimimaan marginaaleissa ja tarjoavat vain heikkoja kytköksiä yhteiskuntaan kiinnittymiseksi (mt.).

Voisiko sosiaalityö edistää osallisuuden kokemuksen muodostumista niissä yhteisöissä, joissa ihmiset elävät arkeaan? Riikka Korkiamäki ja Tiina Määttä (luku 3) haastavat kirjoituksessaan pohtimaan tätä tarkastelemalla osallisuutta ihmisten kokemuksena ihmisiin ja ympäristöihin liittymisestä. Luku pohjautuu kirjoittajien aiempiin tutkimuksiin yksin maahantulleiden turvapaikanhakijanuorten, aikuisten maahanmuuttajien, yläkouluikäisten nuorten sekä korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten parissa. Aineistohavainnot osoittavat, että solidaarisuuden, kuulumisen ja osallisuuden kokemuksen rakentuminen on erilaisista taustoista tulevien yksilöllisistä ja eriävistäkin näkemyksistä, tarpeista, lähtökohdista ja päämääristä huolimatta mahdollista. Kirjoittajien mukaan sosiaalityön tehtävänä kuulumisen kokemuksen edistämiseksi onkin tunnistaa yksilölliset kuulumisen lähteet ja mo-

tiivit sekä yhdessä asiakkaiden kanssa miettiä, millaisia tunteita erilaiset yhteisöt heissä herättävät.

Kehä 2: Osallisuus yhteisöihin, kohtaamisen instituutioihin ja vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa

Osallisuus toisella kehällä käsittää kuulumista yhteisöihin ja instituutioihin sekä liittymistä erilaisiin vaikuttamisprosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa, joissa neuvotellaan resurssien jakamisesta, arvon muodostumisesta tai merkityksellisyydestä (ks. Isola ym. 2017, 29). Tällä kehällä tarkastelumme kohdistuu erityisesti ammattilaisten, palvelujärjestelmän ja instituutioiden rooliin asiakkaan osallisuuden kokemuksen tukemisessa. Palveluiden mahdollisuudet tukea kokonaisvaltaista osallisuutta ovat vähäiset, mikäli palveluissa ei tunnisteta tai huomioida asiakkaan oman elämän ja arjen tarpeita ja toiveita tai yhteiskuntaan osallistumisen esteitä (ks. Salminen ym. 2021).

Kirjoituksessaan Minna Alin, Leena Leinonen, Anniina Kaittila, Riitta Vornanen, Siiri-Liisi Kraav ja Merja Anis (luku 4) tarkastelevat neurokirjon nuorten osallisuuskokemuksia palvelujärjestelmästä ja ammattilaisten kohtaamisista. Luku kohdentuu erityisesti kysymykseen siitä, miten palvelurakenteet ja ammattilaisten toiminta ovat vaikuttaneet neurokirjon nuorten mahdollisuuksiin osallistua ja kokea osallisuutta. Nuorten kokemukset osoittavat, että heidän asemansa palvelujärjestelmässä on haavoittuva: nuorten osallisuuden kokemusta palveluissa rajoittavat muun muassa palveluiden hakemisen vaikeus ja työläys, hitaat palveluprosessit, siirtymätilanteet palveluissa sekä ammattilaisten osaamisen puutteet. Osallisuuden kokemusta vahvistavat puolestaan palvelut, jotka motivoivat nuoria ja ovat heidän tarpeitaan huomioivaa konkreettista tukea. Neurokirjon nuorten osallisuuden edistämiseksi kirjoittajat ehdottavat palvelujärjestelmän selkeyttämistä sekä ammattilaisten kiinnostusta ja riittävää tutustumista nuoriin ja heidän erityistarpeisiinsa.

Palvelujärjestelmän rakenteet ja reunaehdot sosiaalityössä vaikuttavat oleellisesti siihen, miten osallisuus palveluissa toteutuu (tai jää toteutumatta) ja onko asiakkaalla ylipäänsä mahdollisuutta liittyä vaikuttamisprosesseihin hänelle räätälöidyssä palveluissa. Luvussa 5 Sami Ylistö, Crista Juutinen, Henna Pirskanen, Mia Tammelin ja Vesa Välimäki arvioivat osallisuutta nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta, keskittyen nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen. Palveluista vetäytymisellä tarkoitetaan tilanteita, joissa nuori ei hakeudu, kieltäytyy tai katoaa kokonaan palveluiden piiristä. Tulokset osoittavat, että osallisuus on dynaaminen prosessi, johon vaikuttavat moninaiset nuorten elämäntilanteisiin sekä palvelujärjestelmään ja niiden puitteissa tapahtuvaan asiakasvuorovaikutukseen liittyvät tekijät. Nämä tekijät yhdessä heikentävät nuorten mahdollisuuksia päästä tarvitsemansa avun piiriin. Yksi keskeisimmistä ammattilaisten esiin nostamista palveluiden epäkohdista on palveluiden puutteellinen resursointi, joka heikentää palveluiden saatavuutta. Kirjoittajien mukaan niukasti resursoiduissa palveluissa joudutaan rajoittamaan asiakasmääriä, mikä johtaa palveluiden ruuhkautumiseen, myöntökriteerien kiristämiseen ja asiakkaaseen koh-

distuvien velvoitteiden lisääntymiseen. Tämän seurauksena osa nuorista aikuisista näyttää vetäytyvän oma-aloitteisesti palveluiden piiristä.

Sosiaalialan ammattilaisten vaativana tehtävänä on yhteensovittaa asiakkaiden, myös toimintakyvyn vajeista kärsivien, tarpeita ja palvelujärjestelmän usein rajallisia mahdollisuuksia ja resursseja. Maija Mänttari-van der Kuip, Sami Ylistö ja Paula Vainikka (luku 6) kartoittavat tutkimuksessaan sosiaalialan ammattilaisten konkreettisia toimintamalleja ja -tapoja, joilla ammattilaiset pyrkivät edistämään nuorten aikuisten osallisuutta sosiaalipalveluissa. Tulosten perusteella ammattilaiset pyrkivät hyödyntämään moninaisia toimintamalleja ja -tapoja tukeakseen ja edistääkseen nuorten aikuisten osallisuutta asiakkuuden eri vaiheissa, vaikka toimintaympäristö, työn ehdot ja resurssit asettavat työntekijöille ja heidän toiminnalleen rajoitteita. Osallisuuden edistämisen keskiössä on kohtaava vuorovaikutus ja luottamuksellinen asiakassuhde, joiden avulla nuorten aikuisten palvelutarpeet, toiveet ja näkemykset tulevat paremmin esille.

Osallisuus digitaalisiin palveluihin voi parhaimmillaan tukea yksilön osallisuutta, vaikka se ei korvaisikaan kasvokkaista kohtaamista sosiaalityössä. Osallisuuden muotoutumista digitaalisessa sosiaalityössä käsitellään luvussa 7 (Mia Tammelin, Vesa Välimäki, Minna van Gerven ja Johanna Moilanen). Luvussa tarkastellaan sekä nuorten aikuisten että työntekijöiden kuvaamina, mitä digitalisaatio tarkoittaa nuorten aikuisten sosiaalityössä. Luvun keskiössä ovat digitaaliset laitteet ja sovellukset, joita hyödynnetään laajasti myös sosiaalityön piirissä. Tulosten perusteella tunnistetaan, että teknologia mahdollistaa työntekijöille työn tehostamisen niukkojen resurssien puitteissa ja työtapojen joustavuutta sekä asiakkaille matalan kynnyksen palveluihin ohjautumiseen. Kiinnostavaa on, että nuorelle aikuiselle teknologia, esimerkiksi etätapaamiset, voi tuottaa kokemuksen hallinnasta ja osallisuudesta omaan palvelutapahtumaan.

Palvelutilanteiden syvempi tarkastelu tarjoaa puolestaan tietoa siitä, mihin asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamisessa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota. Sanni Tiitinen ja Aija Logren (luku 8) analysoivat luvussaan osallisuuden rakentumista kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjaustilanteissa vuorovaikutuksen näkökulmasta. Luvussa keskitytään asiakkaan haastamiseen ammattilaisten ohjauskäytänteenä. Tutkimus osoittaa, että osallisuuden rakentuminen mahdollistuu yksilöohjaustilanteissa silloin, kun asiakkaalle annetaan tilaa kertoa tarkemmin omista työelämänsä ja opintoihin liittyvistä toiveistaan ja tavoitteistaan sekä niiden taustalla olevista perusteista. Näissä ohjaustilanteissa haastaminen on olennainen vuorovaikutuskäytäntö, jonka avulla asiakkaan toiveita ja tavoitteita voidaan täsmentää ja konkretisoida. Tulosten perusteella haastamiseen ohjauskäytänteenä liittyy kuitenkin hienovaraisia riskejä osallisuuden edistämisen näkökulmasta. Kirjoittajien mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää ylipäättään haastamisen tarpeellisuuteen ja siihen, millä tavalla asiakkaan toiveita ja tavoitteita haastetaan ammattilaisen taholta, jotta asiakkaan osallisuutta ei rajoiteta tarpeettomasti.

Kehä 3: Osallisuus yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan

Osallisuus kolmannella kehällä kytkeytyy osallisuudesta yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan. Tässä teoksessa tarkastelumme kiinnittyy erityisesti osallisuutta edistävien sosiaalityön käytänteiden arviointiin ja kehittämiseen sekä eettisiin näkökulmiin. Keinoja osallisuuden vahvistamiseksi palveluissa ovat muun muassa asiakaslähtöisten käytäntöjen ja toimintamallien luominen sekä yhteiskehittäminen (ks. Salminen ym. 2021).

Mari Kivistö ja Liisa Hokkanen (luku 9) tarkastelevat tutkimuksessaan vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmiä tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtalueina. Ryhmätoiminta perustuu ajatukseen asiakkaiden ja ammattilaisten jaetusta tiedonmuodostuksesta, jolloin osallisuus ymmärretään laajempänä kuin asiakkaan mahdollisuutena vaikuttaa omakohtaiseen asiakasprosessiinsa. Tulosten perusteella osallisuusryhmätoiminta näyttäytyy myönteisenä mahdollisuutena rakentaa jaettuun asiantuntijuuteen perustuvaa tiedon vaihtoa ja toimintaa asiakkaiden ja ammattilaisten välillä, mille on tarvetta palveluiden perusteiden ja organisoinnin alati muuttuessa. Vaikka toiminnassa ilmenee myös perinteisiä sosiaalityön valtasuhteita ammattilaisten keskeisen roolin sekä tehtäväkeskeisyyden vuoksi, voidaan osallisuusryhmät kuitenkin nähdä uudenlaisena osallisuutta mahdollistavana tietokäytäntönä, jossa asiakkaille tarjoutuu aiempaa aktiivisempi rooli osana palvelujärjestelmää.

Millä muulla tavoin asiakkaiden aktiivisempaa roolia voidaan vahvistaa sosiaalityössä? Tähän vastaavat osaltaan Anna-Maria Isola, Marja Hekkala ja Matilda Leppänen (luku 10) jäsentämällä osallisuustyötä, vallan uudelleen jakamista, refleksiivisen muistelun keinoin lastensuojelun kokemuksumppanuudessa, yhteisöllisessä maahanmuuttajatyössä ja yhteisöllisessä päihdetyössä. Luvussa osallisuustyötä tarkastellaan ihmisten mahdollisuutena kiinnittyä erilaisiin vallan lähteisiin. Kirjoittajien havainnot osoittavat, että osallisuustyö edellyttää avoimia fyysisiä ja sosiaalisia tiloja, joissa syntyy tilaisuuksia sosiaalisille yhteenliittymille ja kokemusten jakamiselle. Niiden ansiosta ihmiset pääsevät kiinni omiin ja yhteisiin tiedonmuodostuksen prosesseihin. Erilaiset tilat myös muokkaavat osallisuustyössä niin asiakkaiden kuin ammattilaisten hierarkiaa ja positioita. Kirjoittajat haastavat ammattilaisia edistämään osallisuustyötä sosiaalityön kentällä. Tämä edellyttää niin johtajilta kuin työntekijöiltä rohkeutta jakaa valtaa eteenpäin.

Instituutioihin liittyvät ominaisuudet ja erityisyydet ovat kytköksissä siihen, millaisiksi asiakkaan vaikutusmahdollisuudet palveluiden kehittämiseksi sosiaalityössä lopulta muotoutuvat. Kirjoituksessaan Sisko Piippo, Miisa Törölä, Teija Karttunen, Elli Jutila, Ulla Salovaara ja Marjo Kuronen (luku 11) tarkastelevat, millaisia erilaisia ja eritasoisia rakenteellisia ja institutionaalisia reunaehdoja naisvankien tutkimukseen osallistumiselle on vankilaympäristössä. Luvussa osallisuutta jäsenetään vankilassa olevien naisten osallistumisena tiedon tuottamiseen palveluiden kehittämiseksi, jolloin osallistumiseen yhdistyy myös vaikuttamisen mahdollisuus. Kirjoittajien tarkastelu osoittaa, että naisvankien osallistumista määrittävät ja sille reunaehdoja asettavat eri toimijat, tutkijat, vankilan edustajat ja naiset itse, heidän

tilanteensa, odotuksensa ja keskinäiset suhteensa. Luku tuo pohdittavaksi vaikeita eettisiä kysymyksiä siitä, miten osallistumisen vapaaehtoisuus määritellään ja miten tutkimukseen osallistujien kokemustietoa tulkitaan ja käytetään palveluiden kehittämiseksi ympäristössä, johon liittyy erityisiä rajoitteita.

Osallisuutta käsitteenä on puolestaan syytä pohtia silloin, kun palveluita kehitetään ja niiden toteuttamiseen esitetään toimintamalleja ja suosituksia. Johanna Kiili, Johanna Moilanen, Aino-Mari Uisma ja Johanna Hedman (luku 12) analysoivat osallisuuskäsitteen käyttöä kansallisen asiantuntijaorganisaation, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (THL), julkaisemissa dokumenteissa, joissa tarkastellaan lapsiperheiden sosiaalipalveluja ja niiden rajapintoja. Tulosten perusteella osallisuus toimii joustavana käsitteenä palveluja kehitettäessä, mutta se saa myös monia erilaisia määritelmiä ja kuvautuu palveluiden kehittämiseen liittyvänä osallisuusretorisena puheenpartena. Käsitteen käytön väljyyden takia syntyy myös tilanteita, joissa sitä käytetään ristiriitaisesti, epäselvästi tai tehokeinona korostettaessa jonkin tavoitteen tai asian tärkeyttä. Dokumenteissa osallisuustulkinnat ovat pääosin kuitenkin asiantuntijoiden tuottamia, jolloin he myös tekevät tulkintoja toisten, yleensä asiakkaiden osallisuudesta. Tästä syystä osallisuuden tarkastelua palveluita kehitettäessä on kirjoittajien mukaan syytä pohtia laajempänä eettisenä kysymyksenä: Mihin ammattilaisten tulkinnat perustuvat ja millaista valtaa he käyttävät tulkittessaan keräämiään aineistoja, tehdessään päätelmiä sekä raportoidessaan tulkintojaan osallisuudesta.

Käsitteellistä moninaisuutta voidaan jossain määrin pitää osallisuutta koskevien käytäntöjen, tavoitteiden ja tutkimuksenkin sudenkuoppa: Osallisuus on sosiaalityön ytimessä, mutta mitä sillä täsmällisesti tarkoitetaan, jää liian usein määrittelemättä. Teoksemme avulla tuotamme tutkimusperustaista tietoa osallisuudesta ammattilaisten ja asiantuntijoiden käyttöön. Kirjaa voi lukea kokonaisuutena tai pohtia ja jäsentää osallisuutta ja sen edistämistä yksittäisten lukujen kautta. Kirjan lopussa olevassa yhteenvedossa erittelemme ja kokoamme yhteen myös osallisuuteen liittyviä eri lähestymistapoja kirjan eri luvuista. Kaikkiaan havaintomme tutkimuskentältä, niin hankkeessa kuin tämän teoksen eri luvuissa, osoittavat, että osallisuuden jäsentäminen edellyttää hienosyistä lähestymistapaa ja tilannekohtaisuutta. Teoksemme avulla osallisuuden ja siihen liittyvien käsitteiden määrittely ja syvälinen ymmärtäminen antaa työkaluja sosiaalityön arjen käytänteisiin ja niiden arviointiin ja kehittämiseen.

Lähteet

- Beresford, P. (2013). From 'other' to involved: user involvement in research: an emerging paradigm. *Nordic Social Work Research* 3(2), 139–148. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.835138>
- Boehm, A., Daraswshy, N. & Boehm-Tabib, E. (2018). Social Workers and Politics: Direct Political Involvement and Encouragement of Client Involvement in Politics. *Journal of Sociology & Social Welfare* 45(2), 2–24.
- Cedeño, D. (2023). Social Exclusion and Inclusion: A Social Work Perspective. *Families in Society* 104(3), 3323–3343. <https://doi.org/10.1177/10443894221147576>
- Cossar, J. & Neil, E. (2015). Service User Involvement in Social Work Research: Learning from an Adoption Research Project. *The British Journal of Social Work* 45 (1), 225–240. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct108>
- Cowden, S. & Singh, G. (2007). The 'User': Friend, foe or fetish?: A critical exploration of user involvement in health and social care. *Critical Social Policy* 27(1), 5–23. <https://doi.org/10.1177/0261018307072205>
- Ellis, K. & Sen, R. (2024). Meeting the challenges of participation? Care experienced people's involvement in social work practice and policy development. *European Journal of Social Work* 28(4), 769–781. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2418874>
- European Institute for Gender Equality. (2025). Thesaurus, tokenism. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1261>
- Fergusson, R. (2004). Discourses of Exclusion. Reconceptualization Participation Amongst Young People. *Journal of Social Policy* 33(2), 289–320. <https://doi.org/10.1017/S0047279403007451>
- Ferreira, J. (2022). Social inclusion, social network and community social work. Teoksessa Antonio López Peláez, Sang-Mok Suh & Sergey Zelenev (toim.) *Digital Transformation and Social Well-Being Promoting an Inclusive Society*. London: Routledge, 83–94.
- Flöjt, A. (2000). Tunnetko olevasi osallinen eli mitä osallisuus on? Teoksessa Reijo Viitanen (toim.) *Nuorisokasvatus ammattina – interventioita osattoman nuoren arkeen*. Nuorisotutkimusverkosto.
- Fox, J. (2020). Perspectives of experts-by-experience: an exploration of lived experience involvement in social work education. *Social Work Education* 41(4), 587–604. <https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1861244>
- Henze-Pedersen, S. & Bengtsson, T. T. (2024). Developing a model for child participation in child welfare services. *Child & Family Social Work* 29(4), 1086–1095. <https://doi.org/10.1111/cfs.13150>
- Hossain, M.A. (2012). Community participation in disaster management: role of social work to enhance participation. *Antrocom Online Journal of Anthropology* 9(1), 159–171.
- Huotari, K.-E., Oranen, M. & Pösö, T. (2013). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 149–164. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>

- IFSW (2018). Global Social Work Statement of Ethical Principles. Viitattu 22.8.2025
<https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- JYU.Well (2023). JYU.Well -yhteisön käsitetöypaja: Osallisuus. Viitattu 22.8.2025.
<https://www.jyu.fi/fi/blogikirjoitus/jyuwell-yhteison-kasitetyopaja-osallisuus>
- Kiili, J. (2006). *Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta*. Jyväskylän yliopisto.
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Laki hyvinvointialueesta 611/2021. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2021/611>
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2007/417>
- Lundy, L. (2018). In defence of tokenism? Implementing children's right to participate in collective decision-making. *Childhood* 25(3), 340–354. <https://doi.org/10.1177/0907568218777292>
- Molyneux, J. & Irvine, J. (2004). Service user and carer involvement in social work training: a long and winding road? *Social Work Education* 23(3), 293–308. <https://doi.org/10.1080/0261547042000224047>
- Newman, A., Carey, B. & Kinney, M. (2022). 'My Contributions Made a Significant Difference': Young Carers' Reflections on Their Participation in Social Work Admissions. *The British Journal of Social Work* 52(5), 2931–2948. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab187>
- Nivala, E. (2008). Syrjäytymisestä osallisuuteen. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 2008 (9), 5–12.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapaalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Pease, B. (2002). Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice, *The British Journal of Social Work* 32(2), 135–147. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.2.135>
- Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. & Riikonen, M. (2012). Children's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice* 18(2), 107–125. <https://doi.org/10.1080/13575279.2011.646954>
- Roy, J., Staines, J. & Stone, B. (2024). 'Is it a positive or a negative?' Children's participation in discharge of care order proceedings. *European Journal of Social Work* 28(4), 1–14. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2408666>
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A.-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus localis* 49(3), 80–98. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>

- Sanders, C. & Scanlon, E. (2021). The Digital Divide Is a Human Rights Issue: Advancing Social Inclusion Through Social Work Advocacy. *Journal of Human Rights in Social Work* 6, 130–143. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00147-9>
- Schön, U. K. (2015). User Involvement in Social Work and Education – A Matter of Participation? *Journal of Evidence-Informed Social Work* 13(1), 21–33. <https://doi.org/10.1080/15433714.2014.939382>
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7155-4>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/1301>
- Tanner, D., Littlechild, R., Duffy, J. & Hayes, D. (2017). ‘Making It Real’: Evaluating the Impact of Service User and Carer Involvement in Social Work Education. *The British Journal of Social Work* 47(2), 467–486. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv121>
- Thomas, N. (2002). *Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation*. Bristol: The Policy Press.
- Toros, K. (2021). Children’s Participation in Decision Making From Child Welfare Workers’ Perspectives: A Systematic Review. *Research on Social Work Practice* 31(4), 367–374. <https://doi.org/10.1177/1049731520984844>
- Urek, M. (2017). Unheard voices: researching participation in social work. *European Journal of Social Work* 20(6), 823–833. <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1278525>

Osa I

Osallisuus omaan elämään, arkeen ja
sosiaalisiin suhteisiin

2

Osallisuus etsivässä vanhustyössä

Paula Vasara, Lina Van Aerschot & Tiina Sihto

Suomalainen yhteiskunta pyrkii takaamaan jokaiselle mahdollisuuden elää hyvää elämää. Hyvän mahdollistaminen ei tarkoita sitä, että kuka tahansa voisi saada mitä tahansa, vaan sitä, että yhteisten resurssien muodostaman kehyksen sisällä jokaisella on periaatteessa oikeus saada perustarpeensa täytetyiksi (Perustuslaki 731/1999, 19§) ja tavoitella sellaista elämää, jonka kokee hyväksi ja mielekkääksi. Se, mikä määrittyy toivotuksi ja mahdolliseksi, on subjektiivista, mutta sitä määrittävät osaltaan se aika ja paikka, jossa ihminen elää (Elder 1994). Joskus hyvinvoinnin määrittelemisessä ja tavoittelemisessa tarvitaan erityistä tukea: sosiaalityöllä on merkittävä rooli mahdollistajana, tukijana ja rinnalla kulkijana niille ihmisille, jotka tarvitsevat vahvempaa tukea elämänkulun eri vaiheissa.

Sosiaalityö on tavoitteellista ja suunnitelmallista työtä, joka vahvistaa sellaisia yhteiskunnan olosuhteita, jotka edistävät hyvinvointia ja yksilöiden sekä yhteisöjen toimivuutta (Karjalainen, Kivipelto, Liukko & Muurinen 2021, 6). Tässä luvussa näemme osallisuuden yhtenä keskeisistä tekijöistä hyvän elämän rakentumisessa (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Toikoi 2017). Määrittelemme sen mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämään ja yhteisiin asioihin sekä kuulumisen ja kuulluksi tulemisen kokemuksena (THL 2023). Ymmärrämme osallisuuden toteutumisen asteittaisena jatkumona, emme kyllä-ei-dikotomiana. Koemme, että osallisuuden edistäminen kaikissa yhteiskunnan palveluissa ja toiminnoissa sekä laajemmin yhteiskuntapolitiikassa on merkityksellistä (Mt.; Kiili, Moilanen, Uisma & Hedman; Mänttari-van der Kuip, Ylistö & Vainikka tässä teoksessa).

Osallisuuden toteutuminen on tärkeää kaiken ikäisille, mutta tässä luvussa keskitymme erityisesti etsivän vanhustyön asiakkaiden ja ammattilaisten ymmärryk-

seen osallisuudesta ja sen edistämisestä. Etsivä vanhustyö on osa gerontologisen sosiaalityön kenttää, jossa tavoitteet kytkeytyvät ikääntyneiden hyvinvoinnin, toimintakyvyn, autonomian ja osallisuuden tukemiseen (Rossi, Zechner, Tiilikainen, Pietilä, Seppänen, Kinni, Skaffari, Ruotsalainen, Soukiala, Hirvonen, Niemi & Korpelainen 2022). Gerontologista sosiaalityötä raamittavat ikääntymis- ja hoivapolitiikasta tehdyt linjaukset mutta myös ylipäättään hyvästä elämästä ja hyvinvoinnista käydyt keskustelut (Rossi & Valokivi 2018, 149). Etsivä työ puolestaan on yksi sosiaalityön työmenetelmistä: sen erityistavoitteena on löytää heitä, jotka ovat jääneet avuntarpeineen yhteiskunnan katseen katveeseen. Etsivän vanhustyön työorientaatiossa korostuu sekä yksilöiden kanssa työskentely että rakenteellinen näkökulma: ammattilaiset ratkaisevat asiakkaiden yksilöllisiä tilanteita, mutta myös mahdollistavat rakenteiden ja vaikuttavan työn kehittämistä (Kvist 2022, 18).

Tässä luvussa tarkastelemme osallisuutta etsivän vanhustyön linssien läpi. Empiirisenä aineistona ovat etsivän vanhustyön asiakkaiden sekä työntekijöiden haastattelut, joiden kautta tutkimme sitä, millaista osallisuutta asiakkaiden elämään rakentuu. Tarkastelemme, millaisena ilmiönä osallisuus etsivän vanhustyön asiakkaiden kertomuksissa rakentuu, ja millaisin etsivän työn menetelmin ja keinoin ammattilaiset pyrkivät ikääntyneiden asiakkaiden osallisuutta vahvistamaan. Luku etenee siten, että ensin luomme katsauksen etsivään vanhustyöhön sekä osallisuuden määritelmään, minkä jälkeen etenemme aineisto- ja menetelmälukujen kautta haastattelukertomusten analyysiin. Tuloksissa jäsenämme sitä, millaisena ilmiönä osallisuus näyttäytyy etsivän työn asiakkaiden ja ammattilaisten haastattelukertomuksissa.

Etsivä vanhustyö

Etsivä työ on osa sosiaalihuoltolain (1301/2014, 7a§) mukaisia sosiaalipalveluita. Se on yksi sosiaalityön menetelmistä (Karjalainen ym. 2021, 14), jota on sovellettu erilaisten asiakasryhmien, esimerkiksi nuorten parissa tehtävässä työssä (Ylistö, Juutinen, Pirskanen, Tammelin & Välimäki tässä teoksessa). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2024, 30) määrittelee etsivän vanhustyön ammattilaisten monitoimisuusverkostoissa tekemäksi työksi, jonka asiakaslähtöisessä ja tavoitteellisessa työskentelyssä korostuu psykososiaalinen tuki. Se nähdään keinona auttaa niitä iäkkäitä, jotka kokevat yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta yhteiskunnasta. Ammattilaisten tekemää työtä tuetaan vapaaehtoistoiminnalla, joka tukee osallisuutta ja työskentelyssä saavutetun muutoksen pysyvyyttä. (Muurinen, Karjalainen & Liukko 2024, 6; STM 2024, 30; Tiittula 2022, 80.)

Etsivän työn ydinelementtejä ovat avun tarpeessa olevien ihmisten tavoittaminen, yksilökohtainen tuki, ohjaus ja neuvonta sekä vaikuttaminen rakenteellisen sosiaalityön keinon (Muurinen ym. 2024). Sosiaalityön perusprosessin keskeiset vaiheet toistuvat työskentelyssä, joka etenee klassisen mallin mukaisesti asiakkaan kohtaamisesta luottamuksen rakentamiseen ja sen myötä tarpeiden tunnistami-

seen sekä tarvittavaan neuvontaan ja ohjaukseen (Karjalainen ym. 2021, 14). Asiakkaan kokonaisvaltainen kohtaaminen on työtavan ytimessä. Etsivän vanhustyön toimintamallia osana gerontologista sosiaalityötä on kehitetty erityisesti Seniori-Vamos-hankkeissa (Aalto & Sutinen 2022; Aalto, Pohjalainen & Sutinen 2022).

Etsivän vanhustyön tarve liittyy erityisesti tilanteisiin, joissa ikääntynyt jää vaille tarpeellisia palveluja. Uudempi tutkimus on nostanut esiin hoivaköyhyyden käsitteen (Kröger, Van Aerschot & Mathew Puthenparambil 2019), jolla tarkoitetaan sitä, että saatavilla oleva apu ja tuki eivät riitä hoivan tarpeiden täyttämiseen. Palvelujärjestelmän niukkenevien resurssien myötä ikääntyvien ihmisten tarpeet määrittyvät usein kapeasti ja palvelujärjestelmästä lähtien: huomio kiinnittyy mitattaviin vajaisiin sekä fyysisten tarpeiden tyydyttämiseen. Sosiaaliset ja psyykkiset tarpeet voivat jäädä sivurooliin tai jopa kokonaan huomiotta. (Sihto & Vasara 2023; Sihto & Van Aerschot 2021; Vasara 2023b.)

Osa iäkkäistä jää vaille tarpeelliseksi koettua apua, mikä voi kytkeytyä moninaiisiin syihin (Kröger ym. 2019). Asiakas- ja palveluohjaajien näkökulmasta tutkimus on tunnistanut haasteiden liittyvän avun tarjoamiseen, tuen tarpeiden tunnistamiseen, palvelujen kohtaamattomuuteen sekä asiakkaiden pallotteluun palvelusta toiseen (Peiponen, Tiilikainen & Kinni 2023). Käytännössä iäkäs saattaa myös kieltäytyä tarjotusta palvelusta eri syistä tai kiinnittyä siihen heikosti, jolloin etsivä työ voi paikata avun niukkuutta ja toimia välittäjänä erilaisissa palvelukohtaamisissa (Mäkelä 2022). Asiakkaan näkökulmasta tarjottu apu voi olla tarpeeseen nähden riittämätöntä tai jollain tavalla sopimatonta. (Tiittula 2022; Aalto ym. 2022, 63.) Palvelujen vastaanottamiseen voi myös liittyä uskaltamiseen, voimiseen tai haluamiseen liittyvää problematiikkaa. (Aalto ym. 2022, 63).

Etsivässä työssä kohdatut tilanteet voivat kytkeytyä myös erilaisiin tuen hankkimisen vaikeuksiin, kuten palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen tai siihen, ettei omia tarpeita kyetä sanoittamaan ”oikealla” tavalla (Van Aerschot & Sihto 2022). Sen tarve kytkeytyy tilanteisiin, joissa ikääntynyt ei löydä sopivia palveluja tai kykene käyttämään niitä ilman tukea. Etsivän vanhustyön tehtävä on löytää ja tukea palvelujen ulkopuolella olevia ja vaikeasti tavoitettavia ikääntyneitä. Se on jalkautuvaa työtä siinä mielessä, että avun tarpeessa olevia pyritään tunnistamaan ja tavoittamaan paikoissa, joissa luontevat kohtaamiset ovat mahdollisia (Muurinen ym. 2024, 5; Tiittula 2022, 82). Kyse on siis yksilötyöstä, jossa asiakkaita kohdataan heidän omissa elinympäristöissään (Muurinen ym. 2024; Tiittula 2022, 82). Etsivää vanhustyötä voi pitää lähtökohdiltaan ratkaisukeskeisenä: se tarkastelee asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti ja auttaa paikantamaan asiakkaan elämäntilanteeseen sopivia tuen ja avun lähteitä (Kvist 2022).

Etsivä työ voidaan ymmärtää tunnistettavana työotteena, jossa erityisenä painopisteenä on asiakkaan tilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen. Samanaikaisesti se on lähtökohtaisesti myös rakenteellista työtä ja asianajoa: se puolustaa asiakkaiden lakisääteisten oikeuksien toteutumista sekä tekee näkyväksi palvelujärjestelmään liittyviä rakenteellisia vääristymiä, katveita ja ’pimeää puolta’ (Karjalainen ym. 2021, 14–15; Sihto & Vasara 2023). Keräämällä tietoa asiakkaiden yksilöllisistä

elämäntilanteista ja niihin kytkeytyvistä palveluvajeista etsivä työ tekee näkyväksi niitä tiukasti rajattuihin ja pilkottuihin palveluihin liittyviä haasteita, jotka eivät välttämättä joustavasti kohtaa usein moniongelmaisten tai erityisen tuen tarpeessa (SHL 1301/2014) olevien asiakkaiden elämäntilanteita (Kvist 2022; Muurinen ym. 2024).

Ikääntyneen osallisuus

Osallisuus on sateenvarjokäsite, joka pakenee yksiselitteistä määritelmää. Se näytetään jonakin tavoiteltavana ja hyvänä, mutta sen konkretisointi on usein hankalaa (Raivio & Karjalainen 2013; Alakärppä, Tammelin, Pirskanen & Mänttari-van der Kuip tässä teoksessa). Tutkimus usein viittaa sen lähikäsitteisiin, esimerkiksi eksklusioon tai syrjäytymiseen (Jämsén & Pyykkönen 2014; Leeman & Hämäläinen 2016; Walsh, Scharf, Van Regenmortel & Wanka 2021), mutta tällöin osallisuus määrittyy helposti kapeasti marginaalissa olevien osallistamiseksi. Tämän kaltainen pelkistäminen tai osallisuuden ja osallistumisen rinnastaminen jättää huomiotta sen, ettei osallistumisen määrä ole suoraan verrannollinen koettuun osallisuuteen tai että aitoon osallisuuteen kuuluu myös oikeus olla osallistumatta (Leemann & Hämäläinen 2016).

Vastakäsitteitä hedelmällisempänä määrittelyn lähtökohtana voi toimia ajatus osallisuudesta yhteisöön, ympäristöön tai yhteiskuntaan kiinnittymisenä sekä tunneperustaisena kokemuksena johonkin kuulumisesta ja sen mukanaan tuomista mahdollisuuksista (Särkelä-Kukko 2014; Rouvinen-Wilenius 2014; Vasara 2023a; Korkiamäki & Määttä tässä teoksessa). Tällöin osallisuus jäsentyy kokemuksena mukana olemisesta, vaikuttamismahdollisuuksista, huolenpidosta ja yhteisestä osallisena olemisesta (STM 2021).

Hyödynnämme tämän luvun analyysin kehyksenä Isolan ja kumppaneiden (2017, 5) määritelmää, jonka mukaan osallisuus on kokemusta siitä, että yksilö voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin. Lisäksi osallisuus pitää sisällään mahdollisuuden liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin.

[...] osallisuus voidaan hahmottaa ääriviivoiltaan aaltoilevina, sisäkkäisinä kehinä, jotka muodostuvat 1) osallisuudesta omaan elämään 2) osallisuudesta vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa ja 3) paikallisesta osallisuudesta, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin sekä elämän merkityksellisyyttä ja arvokkuutta lisääviin vuorovaikutussuhteisiin ja jossa pystyy vaikuttamaan resurssien jakamiseen. (Isola ym. 2017, 23)

Osallisuus omassa elämässä merkitsee mahdollisuutta elää omannäköistä elämää elämänsä eri vaiheissa. Iäkkäällekin on tärkeä kokemus siitä, että hänen elin- ja toimintaympäristönsä on ymmärrettävä, hallittava ja ennakoitava. Päätösten ja valintojen tekeminen edellyttää myös riittäviä tiedollisia ja taidollisia resursseja. Kyse on toimijuuden mahdollisuudesta eli esimerkiksi mahdollisuudesta päättää siitä, missä iäkkäänä asuu ja mitä palveluita käyttää. (THL 2023, 21; Vasara 2023a, 194–195.)

Osallisuus liittyy myös kykyyn vaikuttaa erilaisissa yhteisöissä ja ryhmissä sekä vaikuttamisen prosesseissa. Se, mihin kukakin on liittynyt, voi vaihdella: yhteisö voi muodostua perheestä, ystäväistä tai vaikkapa harrastusryhmästä. Se voi olla tiukempi tai löyhempi, mutta olennaista on kokea olevansa merkityksellinen ja voivansa vaikuttaa asioihin. Esimerkiksi yhteiskehittäminen tai erilaiset asukas- ja taloyhtiöiden toimikunnat voivat olla tärkeitä siinä, että ne mahdollistavat vuorovaikutusta ja yhteenkuuluvuuden kokemusta. (THL 2023, 22–23; Vasara 2023a.) Kolmas osallisuuden osa-alue merkitsee osallisuutta yhteisestä hyvästä: sekä sen luomisesta että sen jakamisesta yhdessä muiden kanssa. Kokemus siitä, että on osa jotain itseä suurempaa ja yhteisesti jaettua, on keskeinen osa ihmisyyttä. (THL 2023, 24–25.)

Se, että tulee nähdä ja kohdataksi omana itsenään ja samalla osana jotain suurempaa yhteisöä tai kokonaisuutta, ei menetä merkitystään kronologisen iän kasvaessa. Se, että on jollekin tärkeä ja merkityksellinen, ja vastavuoroisesti itse kokee kuuluvansa johonkin yhteisöön, on keskeinen tekijä turvallisuuden ja omanarvontunteen ylläpitämisen kannalta. Vastavuoroisuus tukee osallisuuden kokemusta: ihminen tuntee olonsa arvokkaaksi ja kokee, että hänellä on jotain annettavaa toisille. (Vasara 2023a.) Ikääntyneiden ihmisten osallisuuden toteutuminen on herkkää tasapainottelua. Toimintakyvyn vajeet yleistyvät tutkimusten mukaan 75. ikävuoden jälkeen, mikä puolestaan voi käytännössä vaikeuttaa osallistumista sellaisiin tilaisuuksiin, joissa voi olla suhteessa toisiin ja luomassa yhteistä hyvää. (Komp-Leukku-nen 2021; Vasara 2023b.)

Osallisuuden edistämisessä, erityisesti etsivässä työssä, keskeinen lähtökohta on asiakkaan omaehtoinen osallistuminen toimintaan tai palveluun. Osallisuuden edistäminen edellyttää arvostavaa kohtaamista, jossa etsitään yhdessä yksilöllisiä ratkaisuja sekä kehitetään sopivia palvelukokonaisuuksia. Kohtaaminen on kunnioittavaa eikä ihmisiä lokeroida heidän elämäntilanteidensa tai ominaisuuksiensa perusteella; tavoitteena on löytää ja saada mukaan myös sivuun jääneet. Palveluja käyttävän iäkkään ihmisen kokemus osallisuudesta ei ole objektiivisesti mitattavissa, vaan subjektiivinen ja usein ajassa ajan myötä kasvava, minkä vuoksi toiminnan jatkuvuus on tärkeää. Kokemus siitä, että pystyy vaikuttamaan joihinkin asioihin, voi edelleen vahvistaa vaikutusmahdollisuuksia myös muissa asioissa. Keskeistä on päästä osaksi itselle tärkeää yhteisöä ja päästä nauttimaan, jakamaan ja tuottamaan yhteistä hyvää muiden kanssa. (THL 2023, 19.)

Aineisto

Käytämme tässä luvussa aineistona etsivän vanhustyön asiakkaiden ja työntekijöiden haastatteluja, jotka on kerätty 2019–2020 osana Suomen Akatemian rahoittaman Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön (CoE AgeCare, 312303) tutkimusta. Kaksi luvun kirjoittajista, Lina Van Aerschot ja Tiina Sihto, keräsivät puolistrukturoidun haastatteluaineiston kolmesta suomalaisesta kaupungista. Aineisto koostuu kahdestatoista etsivän vanhustyön asiakkaan ja viiden ammattilaisen haastattelusta. Haastattelupaikkoina olivat kodit, etsivän vanhustyön toimitilat tai muut soveliaat paikat, esimerkiksi kirjastot tai kahvilat.

Haastatteluaineistoa on yhteensä 1173 minuuttia eli lähes kaksikymmentä tuntia. Tästä asiakkaiden haastatteluja on 918 minuuttia, keskimäärin ne kestivät 77 minuuttia. Haastateltavien asiakkaiden ikä vaihteli 60:n ja 90:n ikävuoden välillä, heistä kymmenen oli naisia. Lähes kaikki asuivat yksin ja useimmat saivat apua joltain taholta. Haastattelussa oli neljä keskeistä teemaa: haastattelun aluksi hahmoteltiin elämänjanan kiinnekohtia, kuten syntymäpaikkaa ja -aikaa, perhesuhteita, koulutusta, sen hetkistä elämäntilannetta ja asumista. Tämän jälkeen haastattelussa siirryttiin terveydentilaan ja toimintakykyyn sekä mahdollisiin palveluihin sekä niihin liittyviin kokemuksiin.

Ammattilaisten haastattelut koostuvat kahdesta pari- ja yhdestä yksilöhaastattelusta, kestoltaan yhteensä 255 minuuttia ja keskimäärin kukin 85 minuuttia. Myös ammattilaisten elämänjanaan hahmoteltiin haastattelun aluksi: mikä oli heidän koulutustaustansa, työkokemuksensa ja kuinka he olivat päätyneet työskentelemään etsivään työhön. Heiltä myös kysyttiin reiteistä, joiden kautta asiakkaat päätyvät heille, etsivän työn paikasta ja tilasta sosiaalityön kentällä sekä sen hetkisestä työkuormasta. Lisäksi ammattilaisia pyydettiin hahmottelemaan etsivän työn tyypillisiä tilanteita, sen tavoitteita sekä menetelmiä ja keinoja.

Tutkimuksen tekemisessä noudatamme Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2023) suosituksia hyvästä tutkimuseetiikasta sekä sosiaalityön ammattihenkilöstön eettisiä ohjeita (Talentia 2022). Aineiston keräämiseen saatiin lupa Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta. Haastateltavien oikeutta yksityisyyteen kunnioitettiin kaikissa aineistonkäsittelyn vaiheissa. Osallistuminen oli vapaaehtoista ja haastateltavat antoivat tietoon perustuvan suostumuksen osallistumiseensa. Etsivän työn asiakkaat saattavat olla erityisen haavoittuvissa asemassa, minkä vuoksi tutkijat huolehtivat erityisesti siitä, että haastateltavilla oli mahdollisuus keskeyttää haastattelu niin halutessaan sekä päättää itse siitä, minkä verran kustakin haastatteluteemasta he olivat valmiita kertomaan. Tämän kaltaiset haastattelut vaativat myös kokeneilta tutkijoilta erityistä herkkyyttä.

Haastateltavat tavoitettiin etsivän vanhustyön työntekijöiden kautta. Myös työntekijät olivat harjoittaneet erityistä herkkyyttä pohtiessaan sitä, ketkä asiakkaista voisivat olla halukkaita mahdolliseen haastatteluun. Työntekijät olivat kertoneet mahdollisuudesta osallistua haastatteluun niille asiakkaille, joiden kanssa oli työntekijöiden mukaan rakentunut vahva luottamussuhde. Tämän luottamussuhteen

pohjalta työntekijät kokivat, että mahdollisille haastateltaville ulkopuolisen tutkijan tapaaminen ja vaikeistakin kokemuksista keskusteleminen olisi mahdollista sekä eettisesti hyväksyttävää.

Etsivän vanhustyön työntekijät toimivat paitsi aineistonkeruun mahdollistajina mutta myös portinvartijoina, mikä väistämättä vaikuttaa tutkimukseemme. Koska haastateltavat tavoitettiin nimenomaan työntekijöiden kautta, voidaan olettaa, että asiakkaat ovat juuri niitä henkilöitä, joilla on etsivästä työstä lähtökohtaisesti positiivisia kokemuksia, ja jotka kokevat hyötyneensä siitä. Tutkimuksemme ulkopuolelle jäävät siis esimerkiksi ne iäkkäät henkilöt, joilla on ollut kontakti etsivään vanhustyöhön, mutta yhteistyösuhdetta ei ole syystä tai toisesta syntynyt tai se on katkennut.

Menetelmä

Analyysimenetelmänä käytimme teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Aineistoon tutustumisen jälkeen ensimmäinen kirjoittaja koodasi ja analysoi aineiston hyödyntäen osallisuuden kolmijakoa: osallisuus omassa elämässä, osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa ja osallisuus yhteisestä hyvästä. Koodauksen helpottamiseksi käytössä olivat osallisuusindikaattorin väittämät, joiden teemat auttoivat luokittelemaan aineistoa pääluokkien alle. (THL 2023, 19.)

Osallisuusindikaattori on THL:n kehittämä väline osallisuuden mittaamiseksi. Se koostuu kymmenestä väittämästä, jotka kuvastavat osallisuuden kokemusta: kuulumista johonkin yhteisöön, päivittäisten tekemisten merkityksellisyyttä, elämän hallittavuutta ja mahdollisuutta tavoitella itselle tärkeitä asioita sekä osallistumista yhteisiin tekemisiin (THL 2023, 27, 41). Väittämiin vastataan numeerisella asteikolla osattomuus–osallisuus, mutta tässä analyysissa ne toimivat heuristisesti ja auttoivat tunnistamaan aineistossa toistuvia piirteitä.

Autonomia eli osallisuus omassa elämässä koostui mahdollisuuksista vaikuttaa omaan elämään ja tavoitella itselle tärkeitä asioita sekä kokemuksista oman elämän merkityksellisyydestä. Kiinnittyminen eli osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa koostui neljästä väittämästä: tekemisen merkityksellisyys muille, myönteisen palautteen saamisen mahdollisuus sekä tunne tarpeellisuudesta ja kuulumisesta johonkin. Vastavuoroisuus eli osallisuus yhteisestä hyvästä puolestaan sisälsi mahdollisuuden saada tarvittavaa apua sekä tunteen luottamuksenarvoisuudesta sekä vaikutusmahdollisuudesta omaan elinympäristöön.

Näitä kolmea luokkaa, autonomiaa, kiinnittymistä ja vastavuoroisuutta, jäsenimme etsivän vanhustyön toimintamallin (Aalto ym. 2022, 63) ja sosiaalityön perusprosessin kautta (Karjalainen 2021). Asiakkaiden ja ammattilaisten kuvaukset osallisuudesta, sen toteutumisesta ja edistämisen tarpeista, mahdollisuuksista ja keinoista, asettuvat dialogiseen suhteeseen, jota jäsenimme sosiaalityön perusprosessin avulla. Tulokset kuvaamme näiden neljän vaiheen, asiakkaan kohtaamisen, luottamuksen rakentamisen, tarpeiden tunnistamisen sekä ohjauksen ja neuvon-

nan, kautta. Asiakkaiden näkökulmassa korostuu se, millaisena he itse kuvasivat omaa osallisuuttaan ja etsivän työn merkitystä arjessaan, kun taas etsivän työn ammattilaisten haastattelukertomusten fokus on etsivässä työssä työmenetelmänä ja -orientaationa. Tuloksena piirtyy kuvaa siitä, millaisena ilmiönä osallisuus etsivän vanhustyön asiakkaiden kertomuksissa rakentuu (toteutunut / toteutumaton / mahdollinen / osittain toteutunut osallisuus), ja millaisin menetelmin ja keinoin ammattilaiset pyrkivät osallisuutta vahvistamaan.

Autonomia, kiinnittyminen ja vastavuoroisuus

Asiakkaan kohtaaminen

Sosiaalityön ytimessä on vuorovaikutus: se on ihmisten välistä toimintaa. Etsivän vanhustyön ammattilaiset kuvaavat, että työtavalle keskeistä on kohdata asiakas ihmisenä ja tasaveroisena kumppanina omassa asiassaan (Karjalainen ym. 2021). Asiakkaan arkeen astutaan sisään ja pyritään saamaan kokonaisvaltainen kuva hänen elämäntilanteestaan. Kohtaamiset rakennetaan kiireettömiksi, tapahtuivat ne sitten asiakkaan kotona, toimistolla tai muualla iäkkään elinympäristössä. Työssä ei ole valmista sapluunaa, vaan kohtaaminen tapahtuu ilman ennakko-olettamuksia. Asiakkaat ovat usein heitä, joita tavanomaisen palvelujärjestelmän puitteissa ei ole kyetty tavoittamaan tai auttamaan: tilanteet saattavat olla vaikeasti hahmottuvia, epämääräisiä ja kytköksissä moniin asioihin, minkä vuoksi tarvitaan kiireettömiä kohtaamisia ja eettistä reflektiota ratkaisujen löytämiseksi (Mt.; Tiittula 2022).

Monilla asiakkaista oli epäonnistuneita palvelukohtaamisia ennen etsivän työn asiakkuutta. Usein nämä liittyivät siihen, että he eivät olleet tulleet kohdatuiksi ja kuulluiksi omassa asiassaan. Monet kuvasivat kokemusta siitä, että päätöksiä, suuria ja vaikutuksiltaan pitkäkestoisiakin ratkaisuja, oli tehty heiltä kysymättä ja heidän mielipiteistään välittämättä. Toiset heistä olivat lopputulemaan tyytyväisiä. Esimerkiksi Elias kuvasi tapahtumakulkua, jossa terveydentilan nopean heikkenemisen myötä lääkäri oli tehnyt äkillisen päätöksen, jonka seurauksena ”olin siltä istumalta eläkkeellä, työkyvyttömyyseläkkeellä”. Elias koki ratkaisun omalta kannaltaan onnistuneeksi, mutta kertomuksessa päätös näyttäytyy ulkokohtaisena, Eliaksen puolesta tehtynä ratkaisuna. Matti puolestaan kuvasi koskettavasti vastaavaa tilannetta eläkepäätöksestä, joka tehtiin häntä kuulematta ja hänen toiveistaan välittämättä.

Matti (asiakas): Nyt mä oon masennuksen takia eläkkeellä, lykätty sillain. Mä en ois itte halunnu, mutta toi mielenterveystoimisto ja omalääkäri oli siinä [paikkakunta] terveyskeskus se [lääkäri] yli 20 vuotta omalääkärinä niin, ne yhdessä sit päätti lykätä mut eläkkeelle. [...] Mut sit se tilanne ajautu siihen, että ne oli sitä mieltä, et ne kirjotti ne eläkepaperit. Niin se tuntu mun mielest vähän pelottavalle, et mä en ois ite halunnu sitä mut...

Matille eläköityminen oli elämän epätoivottuja käännekohtia: hänellä oli ammattilaisten näkemyksestä poikkeava käsitys omista toiveistaan ja resursseistaan toteuttaa niitä. Hän ei kokenut tulleen kuulluksi tilanteessa, ja sen myötä hän koki joutuneensa sysätyksi oman elämänsä sivustaseuraajaksi. Hän itse kuvasi haluaan osallistua vielä työelämään, mutta koki eläkepäätöksen jälkeen mahdollisuuden tavoitella itselle merkityksellisiä asioita kaventuneen.

Päätöksenteosta syrjäytyminen kytkeytyi monin tavoin myös hyvin arkisiin asioihin, kuten palvelun saamisen kriteereihin, ehtoihin ja toimintalogiikkaan. Monen asiakkaan kertomuksessa palvelujärjestelmä näyttäytyi tavoittamattomana ja käsittämättömänä, minkä vuoksi osallisuus omaa elämää koskeviin ratkaisuihin tuli mahdottomaksi. Omaan avun ja tuen tarvetta voi olla vaikea jäsentää – erityisesti silloin, jos elämäntilanteessa on monitahoisia ja yhteen kietoutuneita ongelmia sekä fyysisiä ja psyykkisiä toimintakyvyn vajeita. Tämän vuoksi on tärkeää, että palvelujärjestelmässä olisi mahdollisuus tarttua herkästi pienempiinkin huolenaiheisiin, jotka osaltaan kertovat iäkkään tyydyttymättömästä palvelutarpeesta.

Etsivän vanhustyön asiakkaiden avuntarve on usein monitahoinen ja kompleksinen, minkä vuoksi voi olla vaikeaa sovitella olemassa olevia palveluita toimivaksi kokonaisuudeksi. Ammattilaisen näkökulmasta huomio kiinnittyy myös moniammatilliseen verkostotyöhön (Tiittula 2022), joka hyväntahtoisesta päämäärästään huolimatta voi olla syrjäyttämässä asiakasta omasta asiastaan. Työntekijältä asiakkaan luottamuksen säilyttämisen ja verkostotyön mahdollistamisen välinen jännite vaatii jatkuvaa tasapainottelua.

Lilja (työntekijä): [...] Meiän asiakkaat, eikö sano sitä että, ne pyrkii määrittelemään, on tullu sitä, et ne pyrkii määrittelemään minun puolesta jotenki, ja tietämään asioita. Ja tavallaan sit siin unohtuu monesti työntekijöilt se, että ku tehään sitä verkostotyötä, mikä on tärkeää ja puhutaan ihmisen asioista, mikä on tärkeää. Mut sit tavallaan milt se näyttäytyy ihmiselle, et mun asioist puhutaan selän takana ja toi tietää sellast, mitä mä en oo kertonu sille, vaan ainoastaan luottamuksella tolle.

Kohtaamiset vaativat aikaa, jotta asiakas voi kokea tulleen kuulluksi. On tilanteita, joissa asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistyön painopiste siirtyy ammattilaisten keskinäiseksi vuorovaikutukseksi Liljan kuvaamalla tavalla. Pahimmillaan verkostotyö voi näyttäytyä luottamuksen rikkomisena mutta myös asiakkaan ohitse puhumisena. Asiakkaan näkökulmasta pelkkä palvelujen saaminen ei ole riittävää, vaan kokemus omassa asiassa kuulluksi tulemisesta on monelle ikääntyneelle Sylvin tavoin keskeistä.

Sylvi (asiakas): Koska mä edellytän sen että minulle puhutaan. Jos mun asioitani käsitellään, niin minulle on puhuttava. Ja mä olen nyt tää, tää oli nyt vuoden, puoltoist vuotta istunu tässä, ja mä olen toivonu et puhukaa. Mä sanon et puhukaa minulle. Mut okei, mä haluan et siel, puhutaan niist

asioista, mut ei sitä ei. Nii mä en jaksa sen takii olla kun, se ihminen jää sil taval yksin siinä, et se jää henkisesti yksin. Vaik täs olis porukoita kuinka, niin se ei auta sillon, jos sut katsotaan, ylenkatsotaan se.

Mahdollisuus päästä vaikuttamaan omiin asioihin ja tehdä niitä koskevia ratkaisuja tuntuu arkselta ja hyvin perustavanlaatuiselta oikeudelta, joka tunnistetaan laissa, suosituksissa ja ohjelmissa (esim. sosiaalihuoltolaki 1301/2014, asiakaslaki 812/2000, laki ikääntyneen väestön... 980/2012, STM 2020a; STM 2020b, 2024). Osallisuuden kokemuksen kannalta on keskeistä, että asiakas voi kokea tulleen kuulluksi prosessin eri vaiheissa, vaikkei lopputulema aina olisikaan asiakkaan odotusten mukainen.

Epäonnistuneet palvelujärjestelmäkokemukset olivat osaltaan lannistaneet ja synnyttäneet toivottomuuden tunteita. Sylvi kuvasi tätä luottamuksen menettämisensä: elämänsä aikana kertyneet kokemukset vähättelystä ja mitätöinnistä olivat hiljalleen nakertaneet käsitystä itsestä apua ja tukea ansaitsevana. Myös Matti totesikin lakonisesti, että ”jopa lähiomaiset pitää mua ihan hampuusina, se tuntuu pahalta”. Uskoa omaan arvoon ja oikeuteen saada apua ei välttämättä osattu tunnistaa, jos vähättelyä oli kohdattu koko elämänsä ajan.

Raili (asiakas): No se oli sitten, että mä sain jotenkin takaraivoon präntätyä, että et sää, ni että no, en minä osaakaan mitään, enhän mää voi, kun en mää osaa, niin kaikki meni pieleen. [...] En mä voinu keltään kysyä mitään eikä kukaan kannustanu mitään.

Etsivän vanhustyön yksi tärkeimmistä tavoitteista onkin herättää asiakkaan usko siihen, että hän on merkityksellinen ja oikeutettu tavoittelemaan itselle tärkeitä asioita. Työssä pysähdytään vahvistamaan asiakkaan ymmärrystä siitä, että hän pystyy vaikuttamaan omiin asioihinsa, ja että sopivia ratkaisuja hänen tilanteeseensa on mahdollista löytää (Aalto ym. 2022). Kokemus siitä, että omalla elämällä on merkitystä, kytkeytyy myös tavoitteisiin ja uskoon siihen, että voi vaikuttaa itseä koskeviin asioihin (THL 2023, 46–48). Konkreettisesti tämä voi tarkoittaa sitä, että asiakkaan kanssa yhdessä lähdetään kiireettömästi hahmottelemaan etenemisen suuntaa.

Luottamuksen rakentaminen

Autonomian vahvistaminen ja kokemus siitä, että on mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä kulkuun edellyttää, että pystyy ymmärtämään sekä itselle tapahtuvia asioita että ympäristön toimintalogiikkaa (THL 2023). Autonomisuuden tunne on yhteydessä kiinnittymiseen: asiakkaat, mutta myös ammattilaiset, tunnistivat tilanteita, joissa ei välttämättä nähdä tai uskalleta tarttua ympärillä oleviin mahdollisuuksiin, jos ne näyttäytyvät vaikeasti hahmotuvina ja hankalina. Tutkimukset ovat osoittaneet, että etenkin heikoimmassa asemassa olevat alikäyttävät sosiaaliturvaa. Usein tämä kytkeytyy siihen, että he eivät tiedä olevansa oikeutettuja tiettyi-

hin palveluihin, niiden hakeminen on liian vaivalloista tai he pelkäävät leimautumista. (Palanne, Teittinen & Luoto 2025.)

Elina (asiakas): Mutta vanha ihminen on semmonen, että se ei halua tai osaa pyytää. Että pitäs olla semmonen, joka, joku edes kävis joskus psykologi tai joku semmonen ihminen, joka kysyis että olet'sä tietonen siitä, että sä saisit semmosta, avusta tai sä saisit Kelasta jotakin näitä vuokratukee. Tai en minäkään ois tiennyt, mutta ku [etsivän vanhustyön ammattilainen] sano mulle.

Omien tarpeiden ja toiveiden avaaminen vaatii luottamusta ja sen rakentaminen puolestaan edellyttää aikaa ja kiireettömiä kohtaamisia (THL 2023). Etsivän työn ammattilaiset kuvasivat hitaita prosesseja, joissa vähitellen pienten askelten myötä edettiin kohti avoimempaa vuorovaikutusta ja mahdollisuutta jakaa omia toiveita ja epävarmuuksia. He tunnistivat, että asiakkaille omien tarpeiden sanoittaminen sekä oman tarvitsevuuden tunnistaminen ja tunnustaminen toiselle, sosiaalialan ammattilaisellekin, saattoi olla vaikeaa.

Armi (työntekijä): Mutta siis siihen liittyy kyllä sellanen että, 'ei emmä tarvii mitään, emmä haluakaan välttämät mitään' tai siis et sen. Jotenkin tosi vaatimattomalla, tai semmonen tottuminen, jos se on ollu se huono-osaisuus tai jotenkin. Sivussa oleminen, vuosikymmeniä niin mitä se nyt, siihenhän on todellakin tottunut.

Moni asiakkaista oli ollut palvelujen piirissä jo pidempään, ja heillä oli kokemusta palvelujärjestelmän muutoksista. Esimerkiksi terveydentilan seuranta tai mielen-terveyspalvelut olivat niukentuneet tai kadonneet osalta kokonaan, mikä oli osaltaan nakertanut luottamusta palveluiden toimivuuteen ja uskoa omaan arvoon.

Yhteiskunnan ja politiikan linjausten muutoksilla on paljon merkitystä: kun rakenteita ja painopisteitä muokataan, tutut toimivat hoitosuhteet saattavat kadota, ja niitä voi olla vaikea luoda uudelleen. Esimerkiksi Maija kuvasi konkreettisesti tilanteita, joissa tuttu palvelu oli kadonnut, eikä hän ollut kyennyt tavoittamaan omia asioitaan hoitavia ammattilaisia. Maijan ja muiden etsivän työn asiakkaiden kuvauksissa korostuu tilanteisiin liittyvä epävarmuus – esimerkiksi siitä, miksi asiointi oli epäonnistunut, ei useinkaan ollut selvyttä. Monen kohdalla tilanteet olivat Maijan tavoin jääneet ikään kuin kesken, mikä saattoi nakertaa iäkkään uskoa omaan arvoonsa tai osaamiseensa.

Maija (asiakas): Ja sitte ku mä oon pyytänyt joskus, että jos ne pyytäis, että terveydenhoitaja soittais mulle, nii ei oo tullu sitä soittoa. Että en tiedä sitte, onko tyttö unohtanu sanoa sen, vai onko terveydenhoitaja sitä mieltä, että ei anna aihetta soittaa, koska ei sitä oo tullu.

Luottamus siihen, että tulee kohdatuksi kunnioittavasti ja saa tarpeelliseksi kokemaansa apua on keskeinen tekijä siinä, että yhteiskuntaan voidaan luottaa ja siihen voidaan kiinnittyä (THL 2023, 19). Palvelujärjestelmä ei kuitenkaan kankeudessaan välttämättä tunnista heikkoja signaaleja tai esimerkiksi palveluista kieltäytyminen hyväksytään automaattisesti, itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen nimissä. Henkilöstön vaihtuvuus ja järjestelmän pirstaleisuus saattavat hidastaa ja monimutkaistaa asioiden etenemistä, ja joskus asiakas joutuu avaamaan aina uudelleen omaa joskus varsin herkkää elämäntilannettaan, mikä saattaa kuormittaa asiakasta kohtuuttomasti. Etsivässä työssä tilanteita pyrittiin katsomaan tarkemmin ja kokonaisvaltaisemmin.

Lilja (työntekijä): [...] jos ihminen jollain tapaa viestii sitä tyytymättömyytensä, niin mä ajattelen sillon, että hän on tyytymätön ja siihen on joku syy, ja se syy varmaan selviää sillä mahdollisesti, kun kohdataan ja rauhassa rakennetaan sitä luottamusta. Onko se sitten lopulta vaikka yksinäisyyttä tai turvattomuutta tai mikä se on.

Luottamuksen rakentamiseen kuuluu luontevasti ajatus siitä, että ammattilainen kohtaa asiakkaan oman tilanteensa asiantuntijana, antaa hänelle aikaa ja auttaa sanoittamaan omaa kokemusta. Etsivään työhön kuuluu myös sinnikkyys, vaikka asiakkaan itsemääräämisoikeus ja oikeus esimerkiksi kieltäytyä tarjotusta avusta hyväksytään. Tilanteissa etsitään vaihtoehtoisia ratkaisuja ja yritetään ymmärtää, millaisia tunteita ja kokemuksia avusta kieltäytymisen taustalla on. Etsivän työn ammattilaiset tunnistavat, ettei kieltäytyminen välttämättä merkitse haluttomuutta ottaa vastaan tukea, vaan taustalla voi olla monenlaisia asioita.

Armi (työntekijä): Kun se tuntuu itestäki, tilanteissa joskus ollu sitä kuuntelemassa, ehkä just semmosena sanottajana niin, siitä menee itekki hämilleen. Ja sit ihminen, jolla voi olla epävarmuutta siitä, että 'ei jumalauta mä en tänne haluu ketään mun kotiin vierast ihmistä' ja sit pitäis viel kertoa siitä, että 'mä oon avuton' tai 'mua surettaa'. Niin kyl aika sit varmaan usein, en tiedä tapahtuuko niin, mut semmonen tuntuma mulla on, et sit ihminen on sillee et 'no emmä tarvikkaan mitään'.

Luottamuksen rakentamisen ajatukseen kuuluu ajatus siitä, että asiakkaan elämässä ei vain piipahdeta, vaan rinnalla kuljetaan pidemmän matkaa (Mäkelä 2022, 12). Monen etsivän työn asiakkaan sosiaaliset verkostot ovat kapeita ja hauraita; perhettä ei välttämättä ole tai siteet ovat saattaneet katketa tai haurastua eri syistä. Etsivässä työssä tunnistetaan suomalaisen yhteiskunnan vahva resilienssi- ja omaisolettama: odotus siitä, että ihminen osaa itse päättää sinnittelynsä rajan, jonka jälkeen hän itse itsenäisesti tai läheistensä avulla hakee tarvitsemaansa apua.

Vahva olettamus läheisten olemassaolosta sekä kotona vanhenemisen politiikka osaltaan myös tukevat sitä, että fyysisten seinien sisään on mahdollista jäädä nä-

kymättömiin (Vasara 2023b). Yhä useammin palvelut ovat pirstaloituneet, ja niiden hankkiminen ja käyttäminen edellyttävät asiakkaan aktiivisuutta ja kykyä koordinaoida monimutkaisia palveluketjuja (Palanne ym. 2025). Etsivän työn ammattilaiset tunnistavat tilanteita, joissa tarpeellinen, jo myönnetty palvelu voi jäädä käyttämättä.

Leena (työntekijä): No vaikka palveluiden ulkopuolelle, sehän nyt on hyvin yksinkertainen, tiiäks sä, yks semmonen, että ihmiselle voidaan myöntää se palvelu, mutta ihminen ei osaa sitä asiaa viedä itse eteenpäin siitä, kun hän on sen kirjeen kotiin saanu. Ja jos ei oo läheisiä, jotka sitten alkaa siivoojia soittamaan läpi, niin se voi jäädä siihen. Ja, oon tavannu ihmisiä, joilla se ois varmasti jäänytkin siihen jos. [...] moni vähän arkailee sinne sitten, että ku se on voinu olla aika, monen vuoden ajan se koti semmonen että ei välttämättä halua, että sinne kukaan tulee. Ihan siitä syystä, että siellä voi olla sen näköstä, että arkaillaan sitä. Niin et kyl se rohkasuu vaatii, et se ei riitä se pelkkä kirje. Että teille on myönnetty ja täs on lista soittakaa.

Kun kohtaamiselle ja luottamuksen syntymiselle on annettu riittävästi aikaa ja tilaa, tarpeet ja toiveet voivat tulla sanoitetuksi. Luottamuksen syntymisen myötä ammattilaisille avautuu mahdollisuus tukea asiakasta kokonaisvaltaisesti rinnalla kulkien, mikä varmistaa palveluun kiinnittymistä. Yhdessä asiakkaan kanssa räätälöidään yksilöllisiä ratkaisuja, ja varmistetaan asiakkaan omaehtoinen osallistuminen itselle mielekkäisiin asioihin (THL 2023, 19). Etsivän työn työntekijät voivat madaltaa palveluihin tarttumisen kynnyksestä vain olemalla läsnä ja asiakkaan tavoitettavissa.

Lilja (työntekijä): Ja se mistä usein puhutaan meidän työhön liittyen, että me sit monesti tasataan sitä tietä sillä, et mennään mukaan ensimmäisen kerran ja kokeillaan yhdessä.

Tarpeiden tunnistaminen

Osa asiakkaista kuvasi selkeästi tarvettaan saada tietynlaista apua. Kielteiset päätökset eri palveluista tai apuvälineistä olivat nakertaneet heidän luottamustaan järjestelmän toimivuuteen: päätöksenteko ei aina ole kovinkaan läpinäkyvää eivätkä kriteerit aina ole selkeitä ja ymmärrettäviä. Tiedon saamiseen ja asioinnin onnistumisen epävarmuuteen kytkeytyy myös palvelujen digitalisoituminen, joka saattaa vaikeuttaa asiakkaan osallisuutta omassa asiassaan. Esimerkiksi Sylvi kuvasi tilannetta, joka tosin oli ratkennut, mutta tuo ratkaisu oli tapahtunut Sylvin ohitse ja ymmärtämättä. Puolesta tekeminen ei tukenut hänen toimijuuttaan ja Sylvi itse totesikin, että ”mä en koskaan saa tietää miten se nyt menikään”.

Sylvi (asiakas): Sit oli, sit on toinen harmittava(nlainen) juttu se, et kun toi pankki rupes yks kaks ilmottamaan nii, että mun, mul on postia. Mun jos-sain digitaaliset postilaatikos tai jotain tämmöstä. Mul on siis, mä en, mul ei oo tie-, mul on tietotekniikka, se et mul ei oo konetta. Mun pitäis hank-kii kyl tai saada kone. Et mä saisin sinne jotain kirjoitettua. Ja mul on vaan semmonen tabletti. Siit ei pysty tulostamaan mitään. Ehkä siit pystyis, mut mä en sitä ainakaan tiedä, millä taval se sit tehdään. Siin sit vaadittais jos jotain laitteita tieteenki et ainahan se on mahdollista. Mut en mää tiedä.

Palvelujärjestelmässä on siirrytty yhä useammin yksittäisiin suoritteisiin, joiden onnistumista arvioidaan pistemäisesti, ei niinkään kokonaisvaltaisen prosessin näkökulmasta. Palvelujärjestelmä on räätälöity vastaamaan tietynlaisiin tarpeisiin, ja asiakasta sovitetaan näihin palvelun saamisen kriteereihin. Palveluiden pilkkominen mitattaviksi suoritteiksi mahdollistaa myös yksittäisistä tehtävistä laskuttamisen.

Raili (asiakas): Ihan joka osastosta, mitä ne teki, niin tuli eri laskut, että niitä tyttöjä vilisi täällä ja mä sanoin, että kyllä täällä käydä saa mun puolesta-ni, mutta mä en pysty maksaan, mun rupee loppuun rahani.

Yksi etsivän vanhustyön ammattilaisista, Lilja, kuvasikin sosiaalityön huolenpito-orientaation katoamista ja puhui pirstaloituneista palveluista ”nimenomaan suoritteina, että siinä ei oo sitä välittämistä”. Käytännössä asiakkaiden monenlaisia ongelmia sisältävät monimutkaiset tilanteet edellyttäisivät eri toimijoiden tuottami-en palveluiden parempaa koordinoitua ja kokonaistilanteen hallintaa.

Lilja (työntekijä): Ja sitten kyl me, se näyttäytyy myös niin, että sitten kun ihmisellä onkin se viranomaisver- ammattilaisten verkosto siinä tavallaan näennäisesti tukena. Et siin on valtavan monta toimijaa, jotka jotenki yrit-tää parhaansa, näinhän se täytyy nähdä. Jokainen yrittää siinä parhaansa, mut asiat ei vaan etene. Koska, juuri et ja sit se on sen, varmaan se on siitä että, se pirstaleisuus, että toinen palvelu tuolta ja kolmas tuolta ja kukaan ei oikein tiedä, että erityisessä tilanteessa, et miten tää pitäis. Jos se on selkee se tilanne, niin se sujuu ehkä hyvin sen verkoston kesken, mut sitte ku siinä on vähän erityisempi tilanne niin...

Asiointiavun sijasta on tavanomaista tarjota ratkaisuna puolesta tekemistä ti-lanteessa, jossa fyysisen toimintakyvyn vajeet hankaloittavat omaa tekemistä: esi-merkiksi kaupassa käynnin sijaan tarjotaan helposti ratkaisuksi ateriapalvelua, jossa kotiin tuodaan valmiita ruoka-annoksia. Tämä sinänsä ratkaisee asian ravit-semuksellisesta näkökulmasta, mutta se ei välttämättä tyydytä asiakkaan tarpeita kokonaisvaltaisemmin. Etsivässä työssä asetelma käännetään toisinpäin: asiakkaan tarpeet ovat keskiössä, ja niihin etsitään ja sovitetaan erilaisia vaihtoehtoja. Asiak-

kaan omaan kykyyn tehdä valintoja luotetaan ja hänen tekemänsä valinnat ollaan valmiita hyväksymään.

Esimerkiksi kauppa-asiointi, vaikka olisikin vaivalloista ja onnistuisi ainoastaan tukihenkilön mukana ollessa, voi täyttää monenlaisia muita tärkeitä tarpeita; se voi tarjota kontakteja kodin ulkopuoliseen maailmaan ja vahvistaa omaa toimijuutta. Tässä aineistossa esimerkiksi etsivän vanhustyön asiakkaista Saara ja Taina kuvasivat sitä, miten he olisivat halunneet tilaisuuden päästä ostamaan raaka-aineita ja valmistamaan itselle mieluisia aterioita nimenomaan sen vuoksi, että ruoanlaitto oli heille mielekästä arkista tekemistä ja kaupassa käyminen sopivaa arkista liik-kumista lähiympäristössä. Heidän kieltäytyttyään ateriapalvelusta vaihtoehdoksi oli esitetty ruokatarvikkeiden tilaamista kaupasta, mikä olisikin tarjonnut osittai-sen ratkaisun. Mahdollisuutta päästä luontevasti kodin seinien ulkopuolelle nämä vaihtoehdot eivät tarjonneet kummallekaan naisista, minkä lisäksi kuljetuskustan-nukset olisivat merkinneet Saaralle kestävämpiä taloudellista lisärasitusta. Saara totesikin turhautuneena, että ”se on hyvin vaikeeta tulla iäkkääksi”.

Usealla etsivän työn asiakkaista taloudellinen tilanne on heikko, mitä selittää monelta osin matalaksi jäänyt koulutustaso, heikko kiinnittyminen työmarkkinoi-hin sekä varhainen eläköityminen. Jos eläke ja käytettävissä olevat tulot ovat pieniä, palveluihin ei välttämättä ole mahdollisuutta käyttää suurta osaa kuukausittaisista tuloista. On tärkeä tukea erilaisten tarpeiden tunnistamista sekä asiakkaan omaa toimijuutta, mutta ammattilaisten tarjoamien ratkaisujen tulisi aina olla realistisia ja asiakkaalle saavutettavissa (THL 2023, 182).

Lilja (työntekijä): Seki on vähän ehkä semmonen ihan, hokema siis taval-laan että. Semmonen vähän kiusaantuneen tuntunen, että kuulee sitä, että ’me emme voi tätä myöntää, koska edellytykset ei tähän täyty, mutta näitähän voi ostaa’. Ja sillen, jos varsinkin pienituloiselle se sanotaan, niin se tuntuu todella pahalta, koska siihen ei oo mitään käytännön mahdolli-suuksia kuitenkaan.

Käytännössä palveluista kieltäytymisen taustalla voi olla monenlaisia syitä, ku-ten palvelun sopimattomuus, aikataulujärjestelyt, henkilöt tai kustannukset, joihin voidaan etsiä erilaisia ratkaisuja. Palveluiden hankkiminen, rahoittaminen ja koor-dinointi saattavat vaatia taitoja ja resursseja, joita asiakkailla ole käytössään. Joskus taas palvelu vain ei lähtökohtaisesti ole mieluista. Osallisuus on myös mahdollisuut-ta osallistua ja vaikuttaa tehtyihin ratkaisuihin: valmiiden toimintamallien sijasta ammattilaiset näkevät Liljan tavoin tarpeen rakentaa toimintaa asiakkaiden yksi-löllisistä toiveista lähtien. Työotteessa korostuu pitkäjänteisyys: asiakkaan rinnal-la kuljetaan arjessa ja rakennetaan sitä kautta luottamusta ja yhteistä ymmärrystä työskentelyn suunnasta.

Lilja (työntekijä): Vaikka sanotaan et palvelukeskuski on kaikille avoin, mutta todellisuudes siel on tosi paljon kynnyksiä ylitettävänä [...] Ja sitten

se, että mitä toimintaa ja kenen toimesta, onko se kaikille avointa. Et kyllä sen puolesta olis tehtävissä paljonkin, että olis ensinnäki ihan yksinkertaisesti, suht siellä omalla alueella sitä semmosta, ihmisten kanssa rakennettua toimintaa, joka olis myös mielekästä, et sitä ei oo ulkopuolelta määriteltä, et tätä nyt pakettiratkaisua tarjotaan.

Ohjaus ja neuvonta

Etsivän työn asiakasprosessissa tarpeen tunnistamisen jälkeen keskeiseksi nousee tarkoituksenmukaisten ja asiakkaan omiin valintoihin perustuvien ratkaisujen etsiminen käytännössä. Lähtökohtaisesti työhön kuuluu ajatus siitä, että jokaiseen tilanteeseen on periaatteessa ratkaisu löydettävissä. (THL 2023.) Monelle asiakkaalle oli Sylvin tavoin tärkeää, että valmiiden ratkaisujen sijasta he pystyivät itse osallistumaan omien tarpeidensa määrittelyyn sekä vaikuttamaan siihen, millaista palvelua lähdettiin kokeilemaan.

Sylvi (asiakas): Ja [etsivä vanhustyö], mä olin näihin ihastunu tähän [etsivä vanhustyö] sillä tavalla, että mä kuulin heistä jotenki, et he oli esiinty tosi kirjastossa. Usein ja sit siellä satuin kuulemaan heistä. Ja jostain muustakin mä sain tietää, et tämmöset on. Ja mun mielest se oli niin ihana liike siinä, et heil oli periaatteena se, et he tekee, he auttaa vanhuksia. Mut he tekee juuri niin ku vanhus haluaa. Et he lähtee siitä. Ja se oli must niin mahtavaa ja tosiaan, mä siitä ihastuin.

Asiakastyön onnistumista punnitaan siitä lähtökohdasta, että asiakas itse on valmis ja kykenevä ottamaan palvelut vastaan. Asiakkaan näkemystä soveliaasta ratkaisusta kunnioitetaan, sillä etenkin palveluihin kiinnittymisen näkökulmasta on keskeistä, että asiakas voi kokea avun ja tuen itselle sopivana, oikea-aikaisena ja riittävänä. Tässä tehtävässä auttavat myös etsivän työn ammattilaisten omat vankat verkostot.

Leena (työntekijä): Ja ihan sieltä rakenteista niin, että siis eri toimijat tekee aidosti yhteistyötä. Että ei olla siellä. Niin kun mä aattelen meidänki työssä, se on kauhean tärkeää, että me tunnetaan henkilökohtaisesti ihmisiä, jotka pyörittää vaikka tiettyä ryhmätoimintaa, vaikka [nimi]. Niin on niin paljon helpompi sille ihmiselle sitä sanoa, et 'hei mä tunnen sieltä, tän ihmisen, ja se on tosi kiva, ja se voi soittaa sulle, ja voinko mä antaa sun numeron'. Et voidaan tulla yhes, ihan mitä vaan, niin ku antaa pikkuhiljaa tämmösiä täkkyä. Ja se on ihan eri, ku sit vaan antaa täs on tämmönen ryhmä mee sinne.

Etsivän työn asiakkaiden elämäntilanteet ovat usein varsin monimutkaisia, ja moni heistä on haavoittuvassa asemassa. Asiakkaan voimaantumisen ja toivon luominen ovat tärkeitä osia lähelle ihmistä tulevaa etsivää työtä. Omanarvontunteen

vahvistumisen myötä myös kokemus osallisuudesta yhteiskunnassa vahvistuu. Yhteiskunnan resurssien yhä niukentuessa etsivällä vanhustyöllä on keskeinen merkitys siinä, että haavoittuvassa asemassa olevien yhteiskunnan heikompien ääni tulee kuuluviin: ammattilaisten tekemän työn avulla tarpeet tulevat sanoitetuiksi, ja oikeanlaisia kanavia ja tapoja tulla autetuksi voidaan löytää. Rinnalla kulkeminen mahdollistaa sen, että asiakkaan luottamus- ja vuorovaikutussuhteita tuetaan, ja tätä kautta osallisuuden toteutumisen mahdollisuuksia edistetään. Etsivä työ on samanaikaisesti sekä viimesijaista yksilötyötä että ennaltaehkäisevää rakenteellista työtä. (Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 80.) Se on myös työtä, jossa ammattilaiset käyttävät harkintaa, joustavat ja etsivät joskus kiertoteitäkin oikeanlaisten toimivien ratkaisujen löytämiseksi.

Lilja (työntekijä): [...] tapahtuu tosi paljon sitä, että sanotaan että, viimeiseen asti sanotaan, että kun tässä ei ole sitä, tarvetta minkä perusteella me voisimme tää palvelu myöntää, vaikka kaikki tunnustaa, et tilanne on silti semmonen epämääräinen ja haasteellinen ja jotain tarvittais. Jos palvelu vois olla joustavampi niin, vaikkotihoito, niin voisimme, pikkusen jo ei edes ennakoivasti, koska puhutaan jo, ehkä ei kriisiytyneest tilanteest mut haasteellisesta tilanteesta. Niin jos voisimme joustaa ja ajatella, että ok, me ei päästä nyt toteuttaa täällä lääkehoitoa [...] mutta me voisimme mennä ja viedä ne roskat ja istahtaa ja jututtaa ja rakentaa luottamus, jotta sitte sen jälkeen me saatais se tärkeä lääkehoitoki hoitumaan.

Johtopäätökset

Etsivän vanhustyön ammattilainen Leena toteaa, että ”Ehkä mä oon idealisti, mut mä ajattelen, että se ei oo mitään rakettitiedettä. Että voi olla vaan ihminen ihmiselle tässä maailmassa”. Tämä kiteytys etsivän työn lähtökohdasta osuu oivallisesti sosiaalityön ydinarvoihin. Osallisuuden lähtökohtana on kohtaaminen ja halu vuorovaikutukseen. Etsivän työn ammattilaisten tekemää työtä ja suhdetta asiakasiin voi jäsentää kumppanuus- ja huolenpitosuhteen kautta (Juhila 2006, 13–14). Lähtökohtana on huolenpito: asiakkaiden avuntarve tunnistetaan ja tunnustetaan, ja heidän mahdollisuuttaan saada ja ottaa vastaan tarpeellista apua tuetaan ammattilaisten keinoin. Tämä edellyttää aitoa mahdollisuutta pysähtyä ja kuulla toista. Se edellyttää myös luottamusta siihen, että voi kertoa ja tulee ymmärretyksi sekä toiveineen hyväksytyksi. Kumppanuuteen puolestaan kuuluu ajatus siitä, että työskentely on rinnakkaista niin, että asiakas ja sosiaalialan ammattilainen jäsentävät ongelmatilanteita ja mahdollisia muutostarpeita yhdessä. Se puolestaan edellyttää vankkaa ammattitaitoa mutta myös luottamusta siihen, että voidaan löytää yhteinen suunta, jota kohden ponnistellaan.

Tässä luvussa olemme tarkastelleet sitä, millaisena etsivän vanhustyön asiakkaiden osallisuus näyttäytyy, ja miten tuota osallisuutta olisi mahdollista tukea ja vahvistaa etsivän vanhustyön keinoin. Jäsensimme asiakkaiden osallisuutta autonomian, kiinnittymisen ja vastavuoroisuuden teemojen alle asiakastyöprosessin neljässä eri vaiheessa. Asiakkaan kohtaamisessa korostui autonomia: osallisuus jäsenyi merkityksellisyyden kokemuksina sekä mahdollisuuksina tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä. Näissä ratkaisuissa lähtökohtaisesti hahmottui jonkinlainen tarve muutokseen, mutta tuon tarpeen ymmärtämiseksi, sanoittamiseksi ja kuulluksi tulemisessa luottamuksen rakentaminen osoittautui keskeiseksi tekijäksi. Elämäntilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tukivat yhteisen ymmärryksen rakentumista, luottamus puolestaan mahdollisti asiakkaalle merkityksellisen äärelle pääsemisen ja kiinnittymisen palveluihin.

Kiinnittymisen merkitys tarpeiden tunnistamisen kannalta oli keskeinen. Oman itsen näkeminen arvokkaana ja merkityksellisenä yhteiskunnan jäsenenä auttoi asiakkaita löytämään ja sanoittamaan omia tarpeita ja toiveita. Etsivän työn ammattilaisista oli tullut rinnalla kulkijoita, jotka auttoivat jäsentämään tavoitteita, merkityksellisiä asioita, ja keinoja niiden saavuttamiseksi. Työssä myös tuettiin omanarvontunnetta ja vahvistettiin käsitystä siitä, että jokaisella on oikeus tavoitella hyvää oman näköistään elämää. Tarpeiden tunnistaminen loi pohjaa vastavuoroisuudelle: ymmärrykselle siitä, että jokaisella on – omalla tavallaan – myös jotain annettavaa toisille. Vastavuoroisuus vahvisti käsitystä inklusiivisesta yhteiskunnasta: jokainen on tärkeä osa yhteiskuntaa, ja hänen elämällään on merkitystä.

Etsivän vanhustyön asiakkaat olivat, sosiaalityön asiakaskunnalle tyypilliseen tapaan, monin tavoin tavanomaista heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa. He olivat kohdanneet vaikeita ja joskus kohtuuttomiakin tilanteita elämässään. Heidän ihmisarvonsa, oikeutensa ja yhdenvertainen kohtelunsa oli kyseenalaistettu. Monet kuvasivat elämänkulun mittaisia kokemuksia syrjäyttämisestä, marginalisoitumisesta ja arvottomuudesta. Ikääntyminen ei useinkaan ollut helpottanut tilannetta, vaan kronologisen iän mukanaan tuomien lisääntyneen avun ja tuen tarpeiden myötä omat toiveet sekä oikeus saada tarpeet tyydytetyksi oli tullut kyseenalaistetuksi monin tavoin. Maijan sanoin harmaa tukka näytti oikeuttavan kohtelevaan kuten millään ei olisi mitään väliä tai ”että noi vanhukset tossa höpöttää tai on dementoituneita”.

Sosiaalityön ammattietiikkaan kuuluu ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Heikompien puolustaminen, ihmisten tukeminen vaikeissa elämäntilanteissa ja tiedon tuottaminen kohtuuttomista tilanteista rakenteiden korjaamiseksi ovat sosiaalityön ytimessä (Karjalainen ym. 2019; Talentia 2022.) Tässä luvussa teemme osaltamme näkymätöntä näkyväksi ja kohdistamme katseen yhteiskunnan katveisiin. Olemme pyrkinneet välittämään tietoa yhteiskunnassamme haavoittuvassa asemassa olevien kokemuksista osallisuudesta, sen (asteittaisista) toteutumista ja toteutumatta jäämisistä, sekä mahdollisuuksista sen vahvistamiseen sosiaalityön keinoin.

On kuitenkin hyvä muistaa se, että tässäkin luvussa ääneen pääsevät vain ne, jotka ovat löytäneet jonkinlaisen kiinnekohdan etsivän vanhustyön kautta. Toistaiseksi palvelu ei ole vielä vakiintunut osaksi gerontologista sosiaalityötä, joka sekin hakee omaa paikkaansa hyvinvointialueiden rakenteissa. Ketä ovat he, jotka eivät ole etsivän työn keinoinakaan kokeneet tulleen autetuiksi? Entä he, jotka asuvat esimerkiksi harvaan asutulla maaseudulla – laajeneeko työote kaupungeista vanhusten kanssa tehtävään työhön yleisemminkin tulevaisuudessa (Aalto & Åstedt 2022, 61)? Voidaanko etsivän työn kokonaisvaltaista työtettä hyödyntää laajemmin ikääntyneiden palveluissa tulevaisuudessa?

Osallisuuden toteutuminen ei ole ehdotonta ja selvärajaista, vaan kokemus rakentuu subjektiivisesti, ja se voi olla asteittaista tai vaihdella elämänkulussa. Mahdollisuus kokea osallisuutta on kuitenkin yksi keskeisimmistä hyvän elämän tekijöistä, ja on tärkeää, että kenenkään oikeutta ja mahdollisuutta siihen ei viedä. Osallisuuden kokemus on välttämätön osa hyvää elämää, ja sen toteutumisen mahdollisuus on turvattava meistä jokaiselle.

Rahoitus

Suomen Akatemia, 2018–2025 (päättös 12.01.2023, nro 352735, nro 312303). Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö. Toteuttaja Jyväskylän yliopisto.

Kiitokset

Kiitämme Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön johtajaa, professori Teppo Krögeriä mahdollisuudesta työskennellä tämän tutkimusteeman parissa. Paula Vasara kiittää lisäksi Tampereen yliopiston sosiaalityön oppiainetta, jossa hän työskenteli yliopistonlehtorina artikkelin kirjoitustyön aikana.

Lähteet

- Aalto, S. & Sutinen, H. (toim.) (2022). *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Aalto, S. & Åstedt, T. (2022). Onnistunut etsivän työn toteuttaminen edellyttää arvolähtöistä ja oivaltavaa johtamista. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 59–62. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Aalto, S., Pohjalainen, S. & Sutinen, H. & hanketyöryhmä (2022). Etsivän vanhustyön toimintamalli vaikuttavaan verkostotyöhön. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 63–66. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Elder, G.H., Jr (1994). Time, Human Agency, and Social Change. Perspectives on the Life Course. *Developmental Psychology* 22(2), 232–245. <https://doi.org/10.2307/2786971>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Toikoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. THL työpaperi 33/2017. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jämsén, A. & Pyykkönen, A. (toim.) (2014). *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- Karjalainen, P., Kivipelto, M., Liukko, E. & Muurinen, H. (2021). *Osallisuutta ja toimintakykyä vahvistava aikuissosiaalityö – opas ammattilaisille*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-648-0>

- Karjalainen, P., Metteri, A. & Strömberg-Jakka, M. (2019). *Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys*. STM raportteja ja muistioita 2019:41. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4076-5>
- Kröger, T., Van Aerschot, L. & Mathew Puthenparambil, J. (2019). Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(2), 124–134. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019041011854>
- Kvist, E. (2022). Olemme etsivän työn ytimessä, kun etsimme yhdessä ratkaisuja sekä asiakkaiden että ammattilaisten tarpeisiin. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 15–18. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2012/980>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2000/812>
- Leemann, L. & Hämäläinen, R-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586–594. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>
- Muurinen, H., Karjalainen, P. & Liukko, E. (2024). *Etsivän sosiaalityön toimintamalli*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231117147511>
- Mäkelä, A. (2022). Ammattilaisten on pidettävä rohkeasti ääntä hoivapolitiikan tuottamista palvelukatveista. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä* (s. 9–14). Helsinki: Diakonissalaitos. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Palanne, A., Teittinen, A. & Luoto, R. (22.1.2025). Etuuksien alikäyttö on osa sosiaaliturvan kohdentumisen ongelmaa – esimerkkinä sairauspäiväraha. *Kelan tutkimusblogi*. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/537338/etuuksien-alikaytto-on-osa-sosiaaliturvan-kohdentumisen-ongelmaa-esimerkkina-sairauspaivaraha>
- Perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/731>
- Peiponen, J., Tiilikainen, E. & Kinni, R-L. (2023). Pyörivää kehää ja pallottelua – tuen tarpeisiin vastaamisen haasteet. *Focus Localis* 51(2), 26–42. <https://journal.fi/focuslocalis/article/view/122968>
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat! Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34. <https://www.theseus.fi/handle/10024/64153>
- Rossi, E. & Valokivi, H. (2018). Ikääntyneiden sosiaalinen kuntoutus. Teoksessa Jari Lindh, Kristiina Härkäpää & Kaisa Kostamo-Pääkkö (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Rovaniemi: Lapland University Press, 149–173. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-947-6>
- Rossi, E., Zechner, M., Tiilikainen, E., Pietilä, I., Seppänen, M., Kinni, R-L., Skaffari, P., Ruotsalainen, S., Soukiala, T., Hirvonen, J., Niemi, M. & Korpelainen, A. (2022). Gerontologinen sosiaalityö etsii paikkaansa muuttuvassa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 87(5–6), 579–584. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112366601>

- Rouvinen-Wilenius, P. (2014). Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 51–68. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- Sihto, T. & Van Aerschot, L. (2021). Care Poverty Within the Home Space: Exploring the Emotional Experiences of Unmet Care Needs. *Frontiers in Sociology*, 6, 637799. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.637799>
- Sihto, T. & Vasara, P. (toim.) (2023). *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/1301>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020a). *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030. Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6865-3>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020b). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Tavoitteena ikäystävällinen Suomi*. STM julkaisuja 29. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5457-1>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2021). "Osallisuuden edistäminen." <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2024). *Laatusuositus aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi 2024–2027*. STM:n julkaisuja 4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5436-6>
- Särkelä-Kukko, M. (2014). Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 35–40. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL) (2023). *Osallisuuden edistäjän opas*. Ohjaus 10/2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-088-0>
- Tiittula, P. (2022). Etsivä työ löytää avuntarvitsijan. Teoksessa Karri Blommila, Miia Juntunen & Sirkka Kosunen (toim.) *Puheenvuoroja palveluohjauksesta*. Helsinki: Suomen palveluohjausyhdistys SPO ry, 80–86. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhusty.pdf>
- Walsh, K., Scharf, T., Van Regenmortel, S. & Wanka, A. (toim.) (2021). *Social Exclusion in Later Life. Interdisciplinary and Policy Perspectives*. New York: Springer.
- Van Aerschot, L. & Sihto, T. (2022). Etsivä vanhustyö vähentää hoivaköyhyyttä. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 5–8. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhusty.pdf>
- Vasara, P. (2023a). Osallisuuden kokemuksia seniorikorttelissa. Teoksessa Annika Tammela, Pilvi Hämeenaho, Johanna Eronen & Jari Eilola (toim.) *Hyvinvointi koettuna, kuvattuna ja tulkittuna*. JYU Studies. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 187–204. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9626-0>
- Vasara, P. (2023b). Paikoillaan vanhenemisen varjopuolella. Teoksessa Tiina Sihto & Paula Vasara (toim.) *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki: Gaudeamus, 81–104.

3

Sosiaalityö yhteisöllisen osallisuuden, kuulumisen tunteen ja solidaarisuuden edistäjänä

Riikka Korkiamäki & Tiina Määttä

Osallisuus ymmärretään ja määritellään sosiaalityön keskusteluissa monin tavoin. Tavanomaisin niistä lienee osallisuuden ymmärtäminen mahdollisuutena vaikuttaa. Tällöin osallisuutena pidetään sitä, että ihmisillä on mahdollisuus osallistua itseään ja ympäristöään koskevaan päätöksentekoon sekä kyky ja tilaisuuksia tulla kuulluiksi. (Kennan, Brady & Forkan 2018; myös Alin, Leinonen, Kaittila, Vornanen, Kraav & Anis; Mänttari-van der Kuip, Ylistö & Vainikka sekä Tiitinen & Logren tässä teoksessa). Lisäksi osallisuutta sosiaalityön näkökulmasta on, että ihmiset ovat osa yhteiskuntaa: he ovat kansalaisia, joilla on oikeus sosiaaliseen tukeen ja palveluihin, sekä ihmisinä yhdenvertaisia toisten ihmisten kanssa taustastaan, elämäntilanteestaan tai yhteiskunnallisesta tai kulttuurisesta asemastaan riippumatta (Nothdurfter 2016; myös Vasara, Van Aerschot & Sihto sekä Ylistö, Juutinen, Pirskanen, Tammelin & Välimäki tässä teoksessa).

Tämän luvun lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan osallisuudessa ei ole kyse vain yksilön hyvinvoinnista vaan myös muihin yhteisön jäseniin kohdistuvasta välittämisestä (Gothóni ym. 2016). Näin osallisuuden käsite liittyy kysymykseen kuulumisen kokemuksesta (*belonging*) sekä solidaarisuuden kokemisesta ja käytännöistä. Tässä luvussa tarkastelemmekin osallisuutta ihmisten kokemuksena ihmisiin ja ympäristöihin liittymisestä. Tällainen *humaani osallisuus*, kokemus jaetusta elämämaailmasta muiden ihmisten kanssa, on nähdäksemme edellytys sille, että ihmiset voivat motivoitua osallistumaan. Ilman joukkoon kuulumisen tunnetta

osallistumiselle ei yksilön näkökulmasta ole tarvetta tai perustaa (esim. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 116).

Humaania osallisuuden ja jaetun solidaarisuuden kokemusta haastaa se, että elämme pääasiassa yhteisöissä ja yhdyskunnissa, jotka eivät ole itse valitsemiamme. Olemme esimerkiksi perheen, suvun, rodun, etnisen yhteisön sekä yleensä myös tietyn sukupuolen, kulttuurin, kansan ja kansalaisuuden edustajia tahdostamme riippumatta. Harva voi myöskään täysin vapaasti päättää esimerkiksi asuinyhteisöstään, koulustaan, työpaikastaan tai muista arjen yhteisöistään, puhumattakaan monista sosiaalisista ja yhteiskunnallista kategorioista, joiden jäseniksi ihmisiä liitetään. Tällaisia ovat vaikkapa nuoriso, vanhukset, vammaiset, syöpäsairaat, pakolaiset tai pitkäaikaistyöttömät. Näissä ei-valituissa yhteisöissä emme voi automaattisesti laskea sen varaan, että yhteisön jäsenet jakavat keskenään saman arvomaailman ja kollektiivisen tavoitteen tai että he haluavat vastavuoroisesti tukea toisiaan. Nykyajan moniarvoisissa yhteisöissä emme siis voi pitää kuulumisen kokemusta tai solidaarisuuden olemassaoloa luonnollisena tai itsestään selvänä.

Tässä luvussa kysymme, kuinka jaettu kokemus yhteisöllisestä osallisuudesta sekä ihmisten keskinäinen solidaarisuus ovat mahdollisia nykyajan moniarvoisissa yhteisöissä ja yhteiskunnissa. Mille kokemus kuulumisesta, solidariteetista ja osallisuudesta voi rakentua? Sen lisäksi pohdimme, mikä voisi olla sosiaalityön rooli ja tehtävä kattavan humanin osallisuuden edistämiseksi. Voiko sosiaalityö edistää hyvinvointia tukemalla solidaarisuutta ja jaetun kuulumisen kokemuksen muodostumista yhteisöissä?

Luku nojaa kirjallisuuden ohella aiempiin analyysieihimme siitä, miten kuulumisen kokemus ja solidaarisuus toisiin ihmisiin liittymisen kysymyksenä rakentuvat yksinmaahantulleiden turvapaikanhakijanuorten, aikuisten maahanmuuttajien, yläkouluikäisten nuorten sekä korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten kuvaamana. Seuraavaksi kuvaamme lyhyesti ne aiemmat tutkimuksemme, joihin tekstimme pohjautuu. Lukua kokonaisuudessaan on kuitenkin hyvä lukea ennen kaikkea teoreettisena ja käsitteellisenä kehittelynä kuulumisen ja solidaarisuuden elementeistä, mahdollisuuksista ja sosiaalityön roolista niiden vahvistajana.

Aiemmat tutkimuksemme näkökulmamme taustoittajina

Ensimmäinen tämän luvun taustalla vaikuttava tutkimus on luvun toisen kirjoittajan, Tiina Määttän väitöstutkimus, joka käsitteli Suomeen muualta tulleiden aikuisten kokemuksia kuulumisesta (Määttä 2022). Tutkimuksen aineistoina olivat vuonna 2012 toteutetut kolmen maahanmuuttajataustaisen henkilön syvähaastattelut sekä kuuden maahanmuuttajataustaisen henkilön kanssa vuosina 2015 ja 2016 toteutettu kuvakollaasimenetelmä ja tähän prosessiin perustuvat haastattelut. Keskustelunomaisissa haastatteluissa osallistujat refleктоivat kokemuksiaan kuulumisesta ja kuulumattomuudesta menneisytydessä, tässä hetkessä ja tulevaisuudessa.

Toiseksi luku nojaa kirjoittajista toisen, Riikka Korkiamäen väitöksen jälkeiseen, haavoittuvassa asemassa elävien nuorten ystävyyksiä ja yhteisöllisyyksiä käsittelevään tutkimukseen. Tässä luvussa käsittelemämme osallisuuden, kuulumisen ja solidaarisuuden näkökulmaa on inspiroinut erityisesti se tutkimuksen osa, joka toteutettiin yksinmaahantulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa (esim. Korkiamäki 2019; Korkiamäki & Gilligan 2020; Korkiamäki & Kauko 2022). Tutkimusosio toteutettiin vuosina 2016–2019 15–17-vuotiaiden Lähi-Idästä ja Pohjois-Afrikasta muuttaneiden poikien kanssa. Aineisto koostui havainnointimateriaalista sekä 28:sta vapaamuotoisesta, keskustelunomaisesta haastattelusta, jotka käsittelevät ystävyyksien ohella laajasti nuorten arkisia yhteisösuhteita ja -verkostoja.

Lukua taustoittava kolmas tutkimuksemme on Riikka Korkiamäen yhdessä Eriikka Oinosen kanssa koronavuosina 2020–2022 toteuttama tutkimus (Korkiamäki & Oinonen 2022; Oinonen & Korkiamäki 2024). Nuorten aikuisten pandemian aikaista arkea käsittelevä aineisto muodostui opintojensa loppuvaiheessa olevien yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoiden kirjoittamista 19 esseestä ja 11 päiväkirjasta sekä 21 verkossa toteutetusta teemahaastattelusta. Ne käsittelevät pandemian heijastumista opiskelijoiden tulevaisuuden näkymiin, sosiaaliin suhteisiin, ajan kokemiseen, arkielämän sujumiseen sekä rajoitusten vaikutuksiin. Aineistoa on analysoitu erityisesti sosiaalisten suhteiden ja solidaarisuuden näkökulmista (Korkiamäki & Oinonen 2022).

Neljäs tässä luvussa esittämiämme näkemyksiä inspiroiva tutkimus on osa SoliPro (Solidariteetit käytäntöön – Nuorten arkiyhteisöt tunnustuksen lähteenä ja ehkäisevän sosiaalityön areenana) -tutkimushanketta (SA 2022–2026, ks. <https://projects.tuni.fi/solidaarisuus/>). SoliPro-hanke koostuu useammasta osatutkimuksesta, joissa tarkastellaan solidaarisuutta ja sen ehtoja nuorten arkisissa elinympäristöissä. Tässä luvussa viittaamme osatutkimukseen, joka toteutettiin 28 yläkouluikäisen nuoren kanssa keväällä 2023. Aineisto koostuu nuorten kirjoittamista tarinoista, jotka käsittelevät solidaarisuuden perusteita, motiiveja ja käytäntöjä fiktiivisessä kouluympäristössä (ks. Määttä & Korkiamäki 2025).

Näissä aiemmissa tutkimuksissamme olemme hyödyntäneet mainittuja aineistoja useista erilaisista käsitteellisistä näkökulmista ja vaihtuvien analyysimethodien, joita avaamme aineistoista kirjoitetuissa julkaisuissa (ks. yllä). Tässä nyt käsillä olevassa kirjan luvussa mainitsemamme aineistot, niistä toteutetut analyysit sekä niiden tuottamat tulokset ovat toimineet osallisuutta koskevan käsitteellisen tarkastelumme inspiraationa ja virikkeenä. Tämä näkyy seuraavissa alaluvuissa muun muassa siten, että viittaamme yllä kuvattuihin tutkimuksiin ja aineistoihin konkretisoidaksemme pohdintojamme ja näkökulmaamme osallisuudesta joukkoon kuulumisena ja solidaarisuudesta kuulumisen kokemuksen rakentajana.

Osallisuus joukkoon kuulumisen kokemuksena

Ihmisillä on synnynnäinen tarve kuulua joukkoon ja kokea eriasteista kuulumisen tunnetta (*sense of belonging*) sosiaalisissa suhteissa, yhteisöissä ja verkostoissa, fyysisissä paikoissa ja ympäristöissä, sekä yhteiskunnassa. Yleensä ihmiset kokevat tarpeelliseksi uskoa, että on muitakin ihmisiä, joiden kanssa he jakavat näkemyksensä, arvonsa, uskomuksensa, yhteiskunnallisen asemansa tai kiinnostuksen kohteensa (Crisp 2010). Kuuluminen joukkoon voi olla muodollista, tai se voidaan muodollistaa erilaisin symbolisin merkein, kuten sopimuksin, seremoniain, palkkioin tai jäsenyyttä konkreettisesti ilmaisevin fyysisin osoittimin kuten vaikkapa urheilujoukkueen kannatushuivein.

Kuulumisen kokeminen ei kuitenkaan edellytä muodollista jäsenyyttä, eikä jonkin ryhmän tai yhteisön muodollinen jäsenyys takaa kokemusta kuulumisesta. Ihmiset eivät myöskään aina koe kuulumisen tunnetta ryhmissä tai paikoissa, joihin heidän oletetaan kuuluvan. Toisaalta he taas voivat kokea kuulumista tilanteissa, joissa heidät määrittellään ulkopuoliseksi (Crisp 2010; Määttä 2018). Yleensä kuulumisen kokemusta tuleekin ajatelleeksi vasta silloin, kun ei koe kuuluvansa joukkoon tai johonkin ympäristöön, tai kun kohtaa uusia kuulumisen tiloja esimerkiksi tavatessaan uusia ihmisiä, liittyessään uuteen yhteisöön tai mennessään uuteen paikkaan. Tästä huolimatta ihminen tarvitsee johonkin kuulumisen kokemusta jatkuvasti ja arkisesti. Kuulumisen kokemus on perustavanlaatuinen osa turvallisuuden tunnetta ja keskeinen identiteettien rakennuselementti. (May 2011; Kuurne & Vieno 2022).

Paradoksaalisesti kuulumisen kokemuksen rakentuminen luo tilanteita, joissa ihmiset jakautuvat sisä- ja ulkopuolisiin. Yleensä kuulumisen ajatellaan merkitsevän sisäpuolisuutta enemmän tai vähemmän kiinteään ryhmään, jonka jäsenet jakavat keskenään yhteisiä ominaisuuksia tai näkemyksiä. Kuuluminen liittyy siis subjektiivisen identiteetin rakentumiseen ihmisten asemoituessa samanlaisuuden ja erilaisuuden ulottuvuuksille suhteessa muihin ihmisiin tai paikkoihin (Ward 2009). Nira Yuval-Davis (2006) puhuu kuulumisen politiikoista (*politics of belonging*), jotka ovat erotettavissa johonkin kuulumisen tunteesta ja sisältävät rajanvetoja meidän ja muiden välille. Jopa kaikkein henkilökohtaisimmat ja intiimeimmät kuulumisen kokemukset rakentuvat väistämättä sosiaalisten valtasuhteiden eli kuulumisen politiikkojen ehdollistamina (mt.).

Kuulumisen käsitettä on pidetty hyödyllisenä erityisesti silloin, kun on haluttu analysoida identiteettejä ja jäsenyyksiä, jotka eivät perustu yksilöotteisiin yhteisöisiin kategorioihin (Brubaker 2004). Craig Calhoun (1999) on jäsentänyt osallisuutta kuulumisena yhteisöihin, kuulumisena sosiaalisiin kategorioihin ja kuulumisena kansalaisuuteen. Calhounin jaottelussa yhteisöön kuuluminen tarkoittaa tiiviitä ja henkilökohtaisia suhdeverkostoja, kuten perhesuhteita tai ystävyksiä, joille ovat leimallisia suorat vuorovaikutussuhteet ja tuttuus tai läheisyys. Kuuluminen tällaiseen yhteisöön on yksilölle ”helppoa” ja luontevaa. Omassa tutkimuksessamme yläkouluikäisten nuorten solidaarisuuden perusteluista (Määttä & Korkiamäki 2025) osa tutkimukseen osallistuneista nuorista valitsi liittoutuvansa parhaiden ystävien-

sä kanssa. Tulkitsimme tämän merkitsevän osin sitä, että näiden nuorten keskinäinen ystävyys oli niin yhteensitovaa, että se esti havaitsemasta muita potentiaalisia liittymisen tai liittoutumisen mahdollisuuksia.

Kategoriaperustainen kuuluminen (Calhoun 1999) nojaa oletettuun samantyyppisyyteen ja kattaa sisäänsä joukon ihmisiä, jotka eivät useinkaan tunne toisiaan henkilökohtaisesti. Ihmiset mieltävät itsensä osaksi kategoriaperustaisia jäsenyyksiä, mutta sosiaalityössä olemme lisäksi tekemisissä ulkoapäin tuotettujen kategoristen jäsenyyksien kanssa. Asiakkaamme ovat esimerkiksi köyhiä, asunnottomia, mielenterveysongelmaisia, kiireellisesti sijoitettuja tai erityisen tuen tarpeessa. Yksintulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa toteuttamassamme tutkimuksessa (Korkiamäki & Gilligan 2020) nuoret kuvasivat, kuinka heidät nähtiin ensisijaisesti – ja heidän kokemuksensa mukaan usein ainoastaan – ”pakolaisina”, vaikka he itse kokivat olevansa ja halusivat tulla nähdyksi ”tavallisina nuorina”. Tällaiset väärin-tunnustavat kategorisoinnit ovat paitsi leimaavia myös kuulumisen – ja varsinkin kuulumattomuuden – kokemusta muovaavia (mt.).

Molemmat Calhounin edellä määrittelemistä kuulumisen tavoista sekä sulkevat ihmisiä sisäänsä että rajaavat toisia ulkopuolelle. Siksi tarvitaan ”ylirajaisen” kuulumisen mahdollistavia ”kansalaisuuden tiloja” (Calhoun 1999). Kansalaisuuden tiloissa erilaisilla ihmisillä on mahdollisuus kohdata toisiaan ja muovata yhdessä kuulumisen ehtoja (mt.; ks. myös Kuurne & Vieno 2022).

Valtaosalla ihmisistä on pääsy tiloihin ja yhteisöihin, joilla on potentiaalia muotoutua kansalaisuuden tiloiksi. Esimerkiksi koulut, työpaikat, nuorisotilat ja asuinalueet sulkevat piiriinsä ihmisiä, joita ei lähtökohtaisesti yhdistä läheiset tunnesiteet tai tietty sosiaalinen kategoria lukuun ottamatta väljiä luokitteluja ”koululaiseksi”, ”asukkaaksi”, ”nuoreksi” tai vaikkapa ”hoivatyöntekijäksi”. Tällaisissa eletyn kansalaisuuden tiloissa syntyy väistämättä ja jatkuvasti kohtaamisia erilaisten ihmisten välillä. Erilaisuus haastaa kohtaamisia ja sisältää riskin konflikteihin, mutta jokainen kohtaaminen on myös mahdollisuus erilaisuuden ylittävän ymmärryksen rakentumiselle (Oosterlynck, Loopmans, Schermans, Vanderbeeke & Zemni 2016). Arkiset konfliktit voidaankin nähdä tärkeänä osana ihmiselämää. Maahanmuuttajien parissa toteutettu tutkimuksemme (Määttä 2022) osoitti, kuinka ihminen, joka haluaa tulla osaksi yhteisöä laittaa aina itsensä alttiiksi torjunnalle. Suomeen muualta tullut näyttää siten oman haavoittuvaisuutensa pyrkiessään osaksi uusia yhteisöjä. (Mt.)

Kuulumisen kokemukset osana arkea

Kansalaisuustutkimuksen kentällä tunnetta kuulumisen kokemuksesta on määriteltä mahdollisuutena kokea tunnustusta sosiaalisessa maailmassa ja vuorovaikutuksessa (Wright 2015; Terbish, Lietaert & Roets 2020). Siinä missä poliittisella kansalaisuudella on viitattu tiettyyn yhteiskunnalliseen statukseen, tavallisimmin kansallisuuteen ja sen tuomiin oikeutuksiin, sosiaalinen kansalaisuus rakentuu kokemuksellisesta yhteisön tai yhteiskunnan jäsenyydestä (mt.). Eletyn kansalaisuu-

den käsitteellä puolestaan on viitattu kokemuksiin ja käytäntöihin, joiden kautta kansalaisuus saa merkityksiä ihmisten arjessa (Kallio, Wood & Häkli 2020).

Kuulumisen kokemuksen näkökulmasta eletty kansalaisuus tarkoittaa, että osana arkista elämäntulkuaan ihmiset neuvottelevat oikeuksistaan, vastuistaan, identiteeteistään ja jäsenyyksistään toisten ihmisten kanssa ja suhteessa toisiin ihmisiin (Lister 2007). Nämä neuvottelut ovat ehdollisia, mikä merkitsee, että ihmisten sosiaaliset ja kulttuuriset taustat ja heidän elämässään vallitsevat materiaaliset olosuhteet vaikuttavat siihen, millaisia kuulumisen kokemuksia heille on mahdollista rakentua (mt.). Eletyn kansalaisuuden käsite tuleekin lähelle Yuval-Davisin (2006) kuulumisen politiikkoja.

Kansalaisuuden tutkijat ovat korostaneet, että kuulumisen kokemuksen tarkastelussa keskeistä on se, miten ihmiset kokevat kuulumista epämuodollisissa ruohonjuuritason sosiaalisissa suhteissa, vuorovaikutuksessa ja käytännöissä (Wright 2015). Omat tutkimuksemme ovatkin osoittaneet tavallisten arkisten paikkojen mahdollisuuden toimia ihmisiä yhdistävinä tekijöinä yksilöiden taustoista riippumatta. Esimerkiksi aikuisten maahanmuuttajien kohdalla (Määttä 2018) jokin tietty paikka saattoi herättää Suomeen tullessa yksilössä voimakkaan tunteen kuulumisesta esimerkiksi siksi, että se puhutteli kauneudellaan, tai siksi, että se mahdollisti ymmärretyksi tulemisen itseilmaisun kautta. Tällaiset kokemukset paikoista sitoivat yksilöä myös yhteiskuntaan, sillä identiteetti ja paikka yhdistyivät tilanteisen paikkakokemuksen myötä tavalla, josta tuli osa yksilön senhetkistä maailmankatsomusta. Tutkimuksen aineisto toi esille myös sen, että kuulumisen tunteeseen liittyy yksilön kokemus mahdollisuudesta antaa jotakin itsestään toisille ihmisille. Jo se, että sai tuotua työpaikalle tervehtimisen kulttuurin, edisti Suomeen tulleen yksilön kuulumisen tunnetta merkittävästi. Kuulumisen tunteessa onkin kyse siitä, että on mukana luomassa yhteistä kulttuuria tasavertaisesti toisten ihmisten kanssa. (Mt.)

Solidaarisuus osallisuuden rakentajana

Kun osallisuus ja kuuluminen ymmärretään edellä kuvattuun tapaan yhtenäisyytenä, arkisina käytäntöinä sekä yksilön relationaalisena paikantumisenä sosiaaliseen maailmaan – suhteisiin, verkostoihin, rakenteisiin ja konteksteihin – se liittyy solidaarisuuden kokemuksiin ja käytäntöihin (Warming & Fahnoe 2017; Terbish ym. 2020). Solidaarisuutta ja sen rakentumista yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen välillä pidetäänkin välttämättömänä yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnille, osattomuuden ehkäisemiselle sekä yhteiskuntien toimivuudelle ylipäänsä (Shardlow & Rochelle 2017; UN OHCHR 2022). Useissa yhteyksissä perätään solidaarisuuden lisäämistä esimerkiksi monikulttuurisissa yhteisöissä, ja lapsia ja nuoria toivotaan kasvatettavan solidaarisuuteen toisia ihmisiä, muita elollisia ja luonnonympäristöjä kohtaan (esim. Johansson & Berthelsen 2012; Valenga ym. 2023).

Sosiaalityön kontekstissa solidariteetin ja solidaarisuuden käsitteitä on hyödynnetty verrattain harvoin (ks. kuitenkin esim. Hill, Bell & Laredo 2024; Russell 2017;

Shardlow & Rochelle 2017; Schmitt 2024), mutta julkisessa keskustelussa ja esimerkiksi sosiaalisessa mediassa käsitettä on viljelty runsaasti. Viimeaikaisia esimerkkejä tästä ovat *#MeToo*, *Black Lives Matter*, *Friday for Future*, *Solidarity for Ukraine* sekä koronapandemiaan kantaaottava *We Are All in This Together* -liikkeet ja kampanjat. Tällaisen humanitaarisen ja poliittisen solidaarisuuden lisäksi solidaarisuus on kuitenkin myös arkinen ja käytännöllinen ilmiö, joka kuvaa ihmisten toisiinsa liittymisen perusteluja, motiiveja ja seurauksia. Laitinen ja Pessi (2010) ovat tarkastelleet solidaarisuutta ryhmän sisäisenä auttamishaluna huomioiden, että se voi ilmetä niin pienyhteisöissä, yhteiskunnissa kuin koko ihmiskunnassa. Tällainen ryhmän sisäinen solidaarisuus voi heidän mukaansa rakentua yhteiselle päämäärälle, yhteenkuuluvuuden tunteelle tai velvoittavalle ”erityissuhteelle”, kuten perhesiteille (mt., 356). Teimme saman havainnon tutkimuksessamme, joka käsitteli nuorten aikuisten koronapandemian aikaisia solidaarisuuden kohteita (Korkiamäki & Oinonen 2022). Tutkimukseen osallistuneet opiskelijat joutuivat koronarajoitusten vuoksi valitsemaan solidaarisuuden ja lojaalisuuden kohteina esimerkiksi ystäviensä ja perheidensä välillä, mutta osoittivat kuitenkin solidaarisuutta myös muun muassa laajempaa opiskelijayhteisöä ja oman viiteryhmänsä ulkopuolisia kohtaan (mt.).

Viimeaikainen solidariteetteja koskeva tutkimus on ottanut etäisyyttä perinteiseen tapaan käsittää solidaarisuus tietyn ryhmän jäseniä yhteen sitovana, samanalaisuuteen ja emotionaaliseen kiintymykseen perustuvana empatiana ja jaettuina kiinnostuksen kohteina (esim. Durkheim 1947/1983). Nykyinen tutkimukseen perustuva ymmärrys solidariteetista on moniulotteisempi sisältäen näkemyksen, että ihmisten sosiaalinen elämä rakentuu monimutkaisissa sosiaalisissa suhteissa ja erilaistuneissa yhteisöissä sekä useiden rinnakkaisten ryhmien ja intersektionaalisten kategorisointien ehdollistamana (esim. Nikunen 2019). Solidariteetit ovat yhteisöllisten identiteettien ilmentymiä ja rakentuvat yhteisyyden kokemuksesta, vastavuoroisuudesta ja jaetusta tuesta, mutta ne liittyvät myös erilaistumiseen, toiseuteen ja kontrolliin. (Ks. Korkiamäki & Oinonen 2022, 201).

Solidaarisuutta käsittelevissä tutkimuksissa melko tyypillisesti hyödynnetyn jaottelun mukaisesti solidaarisuus voidaan ymmärtää affektiivisena, konventionaalisenä ja reflektiivisenä solidariteettina. Tällöin affektiivisen solidaarisuuden käsitteellä viitataan solidaarisuuteen, joka perustuu läheisiin ihmissuhteisiin ja moraaliseen vastuuseen niitä kohtaan, joihin olemme emotionaalisesti kiintyneitä (Dean 1995, 17). Tällaisia ovat esimerkiksi perheenjäsenet ja ystävät. Tutkimuksessamme yläkoululaisten solidaarisuuksista ja niiden perusteista (Määttä & Korkiamäki 2025) osa osallistujista ilmaisi solidaarisuutta ennen kaikkea läheisiä ystäviään kohtaan. Tuttuuteen ja läheisyyteen perustuvaan solidaarisuuteen nojaaminen näyttäytyi nuorten kesken ”helppona” ratkaisuna valittaessa liittolaisia erilaistuneessa koulu-yhteisössä. Koska tällainen solidaarisuus liittyy yksilöitä tiiviiseen yhteisöllisyyteen tunnesiteen perusteella, se ei kuitenkaan laajene koskemaan vieraampia ihmisiä, joita kohtaan yksilöllä ei ole vahvaa tunnesidettä (Juul 2010, 255).

Konventionaalisen solidaarisuuden käsite viittaa jaetuille intresseille perustuvaan pyrkimykseen hyvään (Dean 1995, 18). Se pohjautuu ryhmää tai yhteisöä yh-

distäviin arvoihin ja perinteisiin, jotka monesti nousevat yhdessä koetuista vaikeuksista tai kamppailuista. Konventionaalisen solidaarisuuden ilmaisu, kuten ryhmän kesken jaettu vakaumus tai päämäärä, tiivistävät yhteisöä liittäen sen jäseniä toisiinsa. Samaan aikaan se kuitenkin rajoittaa ryhmän jäsenten vapaata ilmaisua. Kuuluakseen solidaarisuuden piiriin osallisten on mukauduttava yhteisön arvoihin, normeihin ja uskomuksiin. Konventionaalinen solidaarisuus siis toteutuu pääasiassa melko homogeenisten yhteisöjen sisäisenä yhteenkuuluvuutena ja vastuullisuutena. Solidariteetin ulkopuolelle jäävät ne, jotka eivät ole ”meidänlaisiamme” (Juul 2010, 255). Esimerkiksi aikuisia maahanmuuttajia koskevan tutkimuksemme osallistujat kertoivat pääsevänsä harvoin osaksi konventionaalista solidaarisuutta osana suomalaisten yhteisöjä. He kykenivät kyllä kehittämään itselleen strategioita, joiden kautta he pääsivät vaikuttamaan yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden muotoutumiseen, mutta se edellytti, että yksilö tunsi yhteisön ja sen toimintatavat. (Määttä 2018.)

Reflektiivinen solidariteetti ymmärretään molemminpuolisena odotuksena vastuullisesta ja vastavuoroisesta yhteisöllisestä suhteesta ”kommunikaatioyhteisöissä” (Dean 1995, 123). Jodi Deanin (1995, 136) mukaan kommunikaatioyhteisöt eivät perustu sen jäsenten keskinäiseen samanlaisuuteen, vaan solidaarisuus niissä rakentuu keskinäisen riippuvuuden ja jaetun haavoittuvuuden ymmärtämisestä. Tällöin erilaisuus on mahdollista nähdä vahvuutena ja yhteisön tarpeellisenä piirteenä. Reflektiivisen solidaarisuuden katsotaankin voivan ylittää affektiiviseen ja konventionaaliseen solidaarisuuteen liittyviä samanlaisuusodotuksia. Yläkoululaisten parissa toteuttamaamme tutkimukseen (Määttä & Korkiamäki 2025) osallistuneet nuoret tunnistivat, että erilaisia ihmisiä tarvitaan toimivassa yhteiskunnassa: ”laiska” voi olla hyvä keksimään ”helppoja ratkaisuja”, ”viisaita” tarvitaan ongelmien ratkaisuun, ”kilttejä” emotionaaliseen tukeen, ja erilaisia aikuisia vastaamaan asian-tuntemuksensa ja osaamisensa mukaisista rooleista.

Nykyajan erilaistuneissa ja yksilöllistyneissä yhteisöissä tarvitaan inklusiivista solidaarisuutta, joka sulkee piiriinsä myös erilaiset, enemmistöstä poikkeavat ihmiset (Juul 2010; Nikunen 2019). Erityisesti yhteisöissä, joissa joukko keskenään erilaisia ihmisiä on ulkopuolisten määrittelemänä ”pakotettu” samaan tilaan (ks. Massey 2008), solidaarisuus kanssaihimiä kohtaan ei ole itsestään selvää eikä lukkoonlyötyä. Arjen eletty solidaarisuus rakentuukin yksilöllisten, yhteisöllisten ja rakenteellisten positoiden risteymissä. Osa näistä positioista on ihmisten itsensä valitsemia, osa heille tarjottuja, ja osa heihin kysymättä liitettyjä leimoja tai kategorisointeja. Solidariteetit eivät myöskään ole yhtä lailla kaikkien ihmisten saatavilla, sillä joillakin on enemmän valtaa määritellä omia paikallisia, yhteisöllisiä ja kategorisia kulumisiaan kuin toisilla.

Omien tutkimustemme kohderyhmistä erityisesti samassa ryhmäkodissa asuvien alaikäisten turvapaikanhakijoiden yhteisöllinen valikko oli kapea: heidän jäsenyyksiään määrittivät muun muassa turvapaikkapolitiikan tuottamat tilalliset ja ajalliset nimittäjät, kielitaidon puute, kulttuurierot, yhteydenpidon vaikeudet aiempiin elinympäristöihin ja ihmisiin, rajoitetut mahdollisuudet harrastaa ja olla tekemisissä yhteisön ulkopuolisten kanssa sekä jyrkästi määritellyt asumis- ja kou-

lunkäyntijärjestelyt. Kuitenkin myös esimerkiksi yläkoululaisten parissa toteuttamassamme tutkimuksessa (Määttä & Korkiamäki 2025) nuoret kävivät ”pakotetusti” samaa koulua. Kukaan tuskin odottaa, että kaikki keskisuuren monikulttuurisen koulun samanikäiset oppilaat – sen paremmin kuin kaikki Suomessa asuvat maahanmuuttajat (Määttä 2022) tai kaikki korkeakouluopiskelijat (Korkiamäki & Oinonen 2022) – automaattisesti kokevat keskinäistä solidaarisuutta kuten auttamishalua, emotionaalista yhteisyyttä, yhteisiä elämänarvoja tai päämääriä. Harvoin on kuitenkaan pysähtytty pohtimaan, miten näissä tilanteissa yhteisön sisäistä solidaarisuutta voitaisiin luoda tai lisätä.

Esimerkkejä erilaisuuksia yhdistävästä solidaarisuudesta

Zygmunt Bauman (2012) korostaa, ettei solidaarisuus toteudu vain empatiana ja hyvänä tahtona, vaan se ilmenee vuorovaikutuksellisinä käytäntöinä yksilöiden välillä sekä yhteisöjen ja yhdyskuntien sisäisesti ja niiden kesken. Hänen mukaansa ihmisten liittyminen toisiinsa yhteisen toiminnan kautta tuottaa vahvaa tunnetta yhteisyydestä. Merkityksellistä ei aina niinkään ole se, mikä on toiminnan tarkoitus – se miksi tehdään – vaan se, että toiminnalla on jokin tarkoitus. Kyse ei siis ole yhteisestä näkemyksestä jonkin aatteen tai asian sisällöstä, vaan enemmänkin siitä, että ihmisillä on jotakin, joka saa heidät liittymään yhteen: ”minulla ja sinulla ja kaikilla meillä (eli esimerkiksi aukiolle [protestoimaan kokoontuneilla] ihmisillä) on tarkoitus, ja elämällä on tarkoitus”¹ (Bauman 2012, 13; suom. RK). Näkemys tuottaa oletuksen mahdollisuudesta, että jaetussa tilassa voi syntyä odottamatonta solidaarisuutta sellaisiakin kanssaihmiä kohtaan, joiden kanssa emme jaa yhteistä ymmärrystä asioiden sisällöistä. Tällaista solidaarisuutta voidaan kutsua tilalliseksi solidariteetiksi.

Tilallisen solidariteetin käsitteessä yhdistyvät Massey'n (2008) näkemys pakotetusti jaetusta tilasta sekä Baumanin (2012) ajatus jaetun tilan tuottamasta mahdollisuudesta yhteisyyden kokemuksen rakentumiselle. Ajatus tilallisesta solidariteetista perustuu näkemykseen, jonka mukaan nyky-yhteisöissä sosiaalinen ja kulttuurinen diversiteetti ja arvopluralismi haastavat epämuodollisia ja omavalintaisia sosiaalisen tuen ja vastavuoroisuuden ilmaisuja. Samaan aikaan ihmiset ovat kuitenkin pakotetusti samoissa tiloissa, mikä tuottaa satunnaisia ja odottamattomia kohtaamisia ”erilaisten toisten” kanssa. Nämä kohtaamiset aiheuttavat helposti konflikteja, mutta samalla ne ovat tiloja, joissa yhteisyyden, yhteenkuuluvuuden ja solidaarisuuden perustelut tulevat näkyviksi ja punnituksi. (Oosterlynck ym. 2016).

Tilallisen solidariteetin käsitettä kehittäneiden Oosterlynckin ja kumppaneiden (2016) mukaan käytännön solidaarisuus ilmenee niissä arkisissa toiminnoissa ja tilallis-ajallisissa neuvotteluissa, joissa ihmiset elävät jokapäiväistä sosiaalista arkeaan. Tilallisen solidariteetin konteksteja ovat esimerkiksi koulu, työpaikka, ostoskeskus, nuorisotila, ruokakauppa tai nuorten turvapaikanhakijoiden ryhmäkoti,

¹ ”Solidarity not that much in sharing the cause chosen, as solidarity in having a cause; I and you and all the rest of us (‘us’, that is, people on the square) having purposes, and life having a meaning” (Bauman 2012, 13).

kuten niissä omissa tutkimuksissamme, joihin olemme edellä viitanneet. Niitä voivat kuitenkin olla mitkä tahansa arjen tilat, paikat ja yhteisöt sekä niissä tapahtuva vuorovaikutus ja moraalinen pohdinta. (Ks. Oosterlynck ym. 2016; Korkiamäki & Oinonen 2022).

Tilallisen solidariteetin käytännöt tekevät näkyväksi arjen elettyjä solidaarisuuksia sekä niiden perusteita ja seurauksia ”tässä ja nyt” (Oosterlynck ym. 2016, 765; Walter, Hankins & Nowak 2017, 110; ks. Korkiamäki & Oinonen 2022, 201). Tutkimushavaintomme tukevatkin ajatusta, että ihmisiä tilanteisesti yhteenliittävää solidaarisuutta voi esiintyä riippumatta lähtökohtaisesti erilaisista arvoista, arvostuksista ja näkemyksistä. Esimerkiksi kun yläkoululaisten parissa toteutetussa tutkimuksessamme (Määttä & Korkiamäki 2025) pyysimme nuoria kuvittelemaan tilanne, jossa heidän tuli valita koulustaan kymmenen ihmistä, joiden kanssa rakentaa uusi, maailmanlopun jälkeinen maailma, suurin osa nuorista nojasi valintansa perusteluissa reflektiiviseen solidaarisuuteen. He valitsivat ihmisiä, joiden kanssa liittoutuminen loisi parhaat mahdolliset edellytykset uudelle hyvinvoivalle yhteisölle. Vain osa nuorista valitsi yksinomaan parhaita ystäviään, eivätkä esimerkiksi jaetut kiinnostuksenkohteet tai sukupuoleen, kansalaisuuteen tai etnisyyteen liittyvät seikat nousseet yhteenliittymisen perusteluiksi tai esteiksi. Sen sijaan solidaarisuuden perusteluksi nousi useimmiten vastuullisuus yhteisestä päämäärästä (selviytyminen ja yhteisön hyvinvointi), jonka saavuttamiseksi erilaisuus oli arvokasta samanlaisuuden sijaan. (Mt.)

Toisessa tutkimuksessamme ilman huoltajaa Suomeen tulleet maahanmuuttajanuoret kokivat vahvaa yhteisyyttä toisten samassa ryhmäkodissa asuvien nuorten kanssa siitä huolimatta, että uskonnollisten tai kulttuuristen erojen vuoksi heidän ei kertomansa mukaan kuuluisi olla edes tekemisissä toistensa kanssa, saati ystäväystyä (Korkiamäki 2019). Pakotettu fyysinen läheisyys tuotti luonnollisesti nuorten keskinäisiä konflikteja mutta myös rajat ylittävää ystävyyttä, joka ilmeni muun muassa vastavuoroisena emotionaalisena, informatiivisena ja materiaalisena tukena (mt.). Ryhmäkodin nuorten keskinäistä kuulumisen kokemusta vahvisti se, että monista heitä toisistaan erottavista tekijöistä huolimatta juuri kyseisessä tilassa ja tilanteessa heitä yhdistävä tekijä oli kaikille sama. He olivat samassa ryhmäkodissa asuvia ilman huolehtivaa aikuista maahan saapuneita nuoria, joiden käytännölliset ja kulttuuriset mahdollisuudet liittoutua ryhmäkodin ulkopuolisiin henkilöihin olivat rajatut. (Korkiamäki & Gilligan 2020.) Asetelma toi kuitenkin näkyviin myös sen, että yhteenkuulumisen tunne nuorten kesken rakentui osin tekemällä eroa oman ryhmän ja valtaväestön – meidän ja muiden – välillä. Tämä kertoo siitä, kuinka solidaarisuuden ja kuulumisen kokemuksen muotoutuminen on paitsi yhteisyyden myös erontekojen ja toiseuden lähde (mt.).

Myöskään aikuisten maahanmuuttajien kanssa toteutetun tutkimuksemme (Määttä 2022) osallistujat eivät saaneet itse valita, mihin yhteisöihin kuuluvat. Esimerkiksi kotouttamisprosesseissa yksilö saatettiin ohjata koulutuksiin, jotka eivät tukeneet hänen ajatustaan tulevaisuudesta osana suomalaista yhteiskuntaa ja yhteisöjä. Sen sijaan esimerkiksi vapaaehtoistyö koettiin tärkeänä tapana liittyä suoma-

laiseen yhteiskuntaan. Suomeen tulleet eivät kuitenkaan välttämättä tienneet, mil-laisten väylien kautta toimia halutessaan tehdä jotakin paikallisen yhteisön hyväksi. He tunnistivat paikallisten yhteisöjen tarpeita, mutta tieto toimintamahdollisuuksista puuttui. Maahanmuuttajat kaipasivat matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, joissa heidän ajatuksensa ja ideansa kohtaisivat valtakulttuuriin rakennettujen toimintamahdollisuuksien kanssa, esimerkiksi vapaamuotoisen keskustelun kautta (Määttä 2018).

Myös nuorten aikuisten kanssa korona-aikana toteutettu tutkimuksemme (Kor-kiamäki & Oinonen 2022) vahvisti näkemystä, että ”pakotetussa” tilassa ja tilanteessa ristiriitaisiakin näkemyksiä ja intressejä kyetään sovittamaan yhteen keskustellen, joustuen ja kompromisseja tehden. Tutkimukseen osallistuneet opiskelijat kuvasivat, kuinka neuvotteluja erilaisista näkemyksistä, käytännöistä, arvoista ja arvos-tuksista jouduttiin käymään aiempaa enemmän ja tietoisemmin. Lisäksi jaettu tila tai tilanne pakotti nuoret huomioimaan toisia ihmisiä aiempaa enemmän, jolloin he tulivat tietoisemmiksi omasta toiminnastaan ja sen seurauksista. Nuoret aikuiset kuvasivat niin yhdenmukaisuuden vaateen tuottamaa sosiaalista painetta kuin oi-keudenmukaisuuden tunteen aiheuttamaa syyllisyyttä. Siinä missä sosiaalinen paine koettiin usein kielteisenä, syyllisyys sai aikaan muut huomioonottavia muutoksia omassa toiminnassa. Omassa aineistossamme tämä koettiin enimmäkseen positiivisena ja yhteisyyttä kanssaihmiin lisäävänä, vaikka syyllisyys voidaan helposti nähdä myös hyvinvointia heikentävänä tunteena (esim. Munford & Sanders 2020).

Sosiaalityö kuulumisen tunnistajana ja solidaarisuuden edistäjänä

Edellä kuvatuissa esimerkeissä solidaarisuuden ja kuulumisen perusteet löytyivät vastuuntunnosta ja yhteisestä päämäärästä, erot ylittävän yhdistävän tekijän löytymisestä, halusta toimia yhteisön hyväksi ja kokea kuulumista sitä kautta, toimintata-pojen tai käyttäytymisen muuttamiseen kannustavasta syyllisyydestä, tai ulkoisen pakon sanelemina kompromisseina. Kaikki esimerkit kertovat siitä, että solidaari-suuden, kuulumisen ja osallisuuden kokemuksen rakentuminen on mahdollista erilaisista näkemyksistä, tarpeista, lähtökohdista ja päämääristä huolimatta. Søren Juul (2010) toteaa, että ei-eksklusiivisessa solidaarisuudessa on kyse ihmisten mo-raalisesta velvollisuudesta kohdata toisensa arvostavalla tavalla silloinkin, kun toi-nen on ”muukalainen”, jonka ajatukset ja näkemykset ovat erilaisia kuin omamme.

Erilaisuuksien tunnustaminen ja niistä riippumaton yhdenvertaisuuden edistäminen on keskeinen sosiaalityön tehtävä. Sosiaalityön haasteena voidaan kuitenkin pitää palvelutarpeiden ja -tarjonnan määrittymistä usein yksilöotteisina näyttäytyvien kategoristen tulkintojen varassa. Esimerkiksi maahanmuuttajien kokemusten ja tarpeiden oletetaan tyypillisesti uudessa kotimaassa rakentuvan etnisestä alku-perästä käsin, jolloin henkilökohtaiset kokemukset ja tunteet saatetaan virheellises-ti mieltää yksin maahanmuutosta tai etnisestä alkuperästä kumpuaviksi piirteiksi. Olemme omassa tutkimuksessamme (Määttä 2018) kuvanneet tätä kategorisen val-

lan ylivalta suhteessa identiteetteihin ja peräänkuuluttaneet sosiaalityöntekijöiltä tietoista pyrkimystä huomioida yksilölliset persoonallisuuden piirteet ohi oletettujen jäsenyyksien, kuten tiettyyn etniseen ryhmään kuulumisen tunteen. Tärkeää onkin oletusten sijaan kiinnittää huomiota siihen, mikä kullekin yksilölle on merkityksellistä kuulumisen kokemuksen muotoutumisessa. Yksilön toiveet, pelot ja muut elämää ohjaavat tekijät ovat pohjavireitä, joiden tiedostaminen ja tunnustaminen asiakastyössä voi edistää kokemusta humanista osallisuudesta.

Sen lisäksi, että sosiaalityössä on tarpeen tunnistaa yksilölliset kuulumisen kokemuksen perustelut ja motiivit, voidaan sosiaalityölle asettaa yhteisöllinen tehtävä pohtia, miten edistää yhteisyyttä ja yhdenvertaisuutta erilaistuneissa yhteisöissä ja erilaisten yhteisöjen välillä. Beth Crisp (2010) sekä Taket kumppaneineen (2009) pohtivat, kuinka syrjäytyminen tai sosiaalinen osattomuus ovat laajentuneet taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyvistä tekijöistä koskemaan mitä moninaisempia sosiaalisille ja kulttuurisille areenoille osallistumisen rajoitteita. Eriarvoisuuden, epäoikeudenmukaisuuden ja jäsenettömyyden kokemukset voivat heidän mukaansa helposti kääntyä vieraantuneisuudeksi, mikä ei ole yksilön, yhteisöjen eikä yhteiskunnan edun mukaista. (Taket, Crisp, Nevill, Lamaro, Graham & Barter-Godfrey 2009; Crisp 2010.)

Nykyisellään sosiaalityö etsii ratkaisuja vieraantuneisuuden kokemuksiin ja seurausiksiin pitkälti yksilökeskeisin interventioin (Taket ym. 2009; Crisp 2010). Crispin (2010) mukaan tämä perustuu olettamukseen, että inklusio ja eksklusio – osallisuus ja osattomuus – ovat toistensa vastakohtia ja että yksilö joko kuuluu johonkin tai on syrjäytynyt. Kuten tässä luvussa referoimamme tutkimukset todentavat, ihmiset kuitenkin elävät samanaikaisesti sekä kuulumisen että kuulumattomuuden kokemusten kanssa. Selkeintä tämä oli niin nuorten kuin aikuisten maahanmuuttajien kohdalla (Korkiamäki & Gilligan 2020; Määttä 2022), mutta myös joidenkin yläkoululaisten kuvauksissa (Määttä & Korkiamäki 2025) ilmeni vahvaa kuulumisen kokemusta esimerkiksi läheisten ystävien ryhmään ja samanaikaista toiseuden tunnetta omassa koululuokassa. Korona-ajan opiskelijat (Korkiamäki & Oinonen 2022) puolestaan kuvasivat, kuinka kokemus tiettyyn ryhmään, yleensä ystäviin kuulumisesta saattoi vaihtua pandemian kuluessa, tai kuinka samanaikaisesti saattoi kokea yhtäältä kuulumista ja toisaalta vieraantumista esimerkiksi perheen piirissä. Tutkimustemme tulokset vihjaavat, että sosiaalityössä ja muilla aloilla, jotka pyrkivät estämään syrjäytymistä ja marginalisaatiota, ratkaisuja osattomuuden ja vieraantuneisuuden kokemuksiin tulisi hakea yhteisöllisen hyväksynnän, mahdollisuuksien, tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden, kansalaisuuden ja kelpuutuksen prosesseista (Taket ym. 2009, 3–4; Crisp 2010, 124).

Yhteisöt eivät kuitenkaan ole homogeenisia eikä niitä aina sido yhteen sen paremmin kollektiivinen identiteetti kuin jaetut kokemukset. Muun muassa tunnus-suhdeteoriaa kehittänyt Axel Honneth (2007) kuuluttaa sellaisen yhteisöllisen arvohorisontin perään, joka on avoin moninaisuudelle. Mitä avoimempi ja moninaisempi arvohorisontti, sitä enemmän yksilöt saavat tunnustusta ja arvostusta omille erityisille piirteilleen ja ominaisuuksilleen (mt.; ks. Juul 2010, 259). Solidaarisuus ja

sosiaalinen arvostus liittyvät siis kunkin yksilön erityisten ominaisuuksien ja piirteiden tunnustamiseen yhteisössä (mt.). Tällöin erilaisuudet voidaan alkaa nähdä vahvuutena, kuten koululaisaineistossamme, jossa kielteisenäkin mielletty luonteenpiirre, kuten laiskuus, nähtiin yhteisölle hyödyllisenä (Määttä & Korkiamäki 2025). Myös aikuiset maahanmuuttajat pitivät tärkeänä, että he kykenevät toimimaan osana suomalaista yhteiskuntaa etenkin paikallisissa yhteisöissä. Omat kyvyt haluttiin ottaa käyttöön toisten hyvinvoinnin edistämiseksi (Määttä 2018).

Søren Juulin (2010) mukaan solidaarisuudessa on kyse ennen kaikkea tasapainoilusta eriävien intressien välillä. Eriävien intressien törmäyttäminen on välttämättöntä, jotta ne tulevat näkyviksi ja niitä päästään työstämään. Eräänlaisen väli-neen tällaisten ”hallittujen konfliktien” työstämiseen voi tarjota ajatus Calhounin (1999) esittämistä ”kansalaisuuden tiloista”. Kansalaisuuden tiloissa, joissa erilaiset ihmiset tulevat ”pakotetusti” yhteen, erilaisuuksista kumpuavat konfliktit ovat väistämättömiä. Ne ovat kuitenkin myös tarpeellisia: konflikteja ei tarvitse pitää uhkana yhteisyydelle, vaan ne voidaan nähdä luonnollisena seurauksena erilaisuuksien kohtaamisesta. Paul Ricouer on todennut (2005), että ”pakotetuissa tiloissa” erilaisuuksia ei voi väistää, vaan ne on tunnustettava. Tämän on ajateltu tuottavan mahdollisuuksia erilaisuuksia arvostavaan, ei ainoastaan niitä suvaitsevaan, yhteisöllisyyteen (ks. myös Taylor 1992).

Sosiaalityössä ajatus kansalaisuuden tilojen mahdollistamisesta ei ole vieras. Paikallisia kohtaamisen mahdollisuuksia on järjestetty niin maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten (esim. Roivainen, Kostiainen & Metteri 2019) ja eri sukupolviin kuuluvien ihmisten (Ukkonen-Mikkola 2011) välille kuin esimerkiksi inklusiopyrkimyksinä vammaisten ja ei-vammaisten henkilöiden välille (Romakkaniemi, Martin & Lappalainen 2019, 197–198). Tavallisempaa kuitenkin edelleen on oletettuun vertaisuuteen perustuvan kohtaamisen edistäminen. Esimerkkejä näistä ovat esimerkiksi maahanmuuttajien keskinäiset kohtaamispaikat (esim. Toivikko, Halme & Rustanius 2011), monet kokemusasiantuntijaryhmät (esim. Lepistö, Kuosmanen, Partanen & Moring 2012) tai päihde- ja mielenterveysasiakkaille suunnatut avoimet oleskelutilat (Hekkala, Makkonen & Saraketo 2023). Monissa näistä tiloista toisiaan kohtaavat kuitenkin hyvin erilaiset ihmiset, asiat, arvot, arvostukset ja tavoitteet. Usein pyrkimyksenä onkin tietoinen, ihmisiä ihmisinä ja erilaisten intersektionaalisten piirteiden ja tilanteiden haltijoina arvostava osallistava työote (ks. esim. Hekkala ym. 2023; Isola, Hekkala & Leppänen tässä teoksessa).

Kansalaisuuden tilojen voidaan olettaa kutsuvan esiin niin konflikteja kuin solidaarisuutta sekä asiakkaiden kesken että asiakkaiden ja työntekijöiden välillä. Kysymykseksi kuitenkin edelleen jää, miten yhteisyyttä, yhteisymmärrystä, kuulumisen kokemusta ja solidaarisuutta voidaan edistää fyysisten tai sosiaalisten tilojen – yhteisöjen ja ryhmien – välillä tai silloin, kun yksilö kokee solidaarisuuteen tai kuulumiseen liittyvää ristiriitaa omissa sosiaalisten suhteiden verkostoissaan. Jotkut tutkimukseemme osallistuneista korona-ajan korkeakouluopiskelijoista joutuivat valitsemaan esimerkiksi perheen ja ystävien välillä (Korkiamäki & Oinonen 2022), ja yksintulleista turvapaikanhakijanuorista osa koki, että ystävyystyminen kantasuo-

malaisten nuorten kanssa oli muiden maahanmuuttajanuorten ystävyyden pettämistä (Korkiamäki 2019).

Johtopäätökset

Sarah Wrightin (2015) mukaan osallisuuden kokemuksen muotoutumisen ymmärtäminen edellyttää sosiaalisten yhteyksien, suhteiden ja liittymisten tarkastelua. Tässä luvussa olemme tarkastelleet osallisuutta yhteisön jäsenenä olemisena ja toimimisena sekä ennen kaikkea näiden tuottamana kokemuksena yhteisöön kuulumisesta (Närhi ym. 2013). Tällöin keskeistä on ymmärrys siitä, että osallisuus on yksilön kokemus mutta myös suhde: osallisuus toteutuu tai jää toteutumatta yksilön ja yhteisön välisissä monimuotoisissa suhteissa, joissa vapaudet ja oikeudet vaihtelevat (mt.; Isola ym. 2017, 16). Osallisuus on paitsi mukanaoloa, osallistumista ja vaikuttamista, myös ”huolenpitoa ja yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemistä” (STM 2024).

Edellä olemme aiempien tutkimustemme inspiroimana sekä niissä tuotettujen aineistojen ja analyysien perusteella pohtineet ensinnäkin, mistä osallisuudessa johonkin kuulumisen kokemuksena on kysymys. Toiseksi olemme tutkimustemme tuloksia hyödyntäen tarkastelleet, kuinka humaani kokemus kuulumisesta ja osallisuudesta edellyttää erilaisuutta arvostavan solidaarisuuden rakentumista yhteisöissä. Lisäksi esitimme, että sosiaalityön tehtävä osallisuuden kokemuksen edistämiseksi on tunnistaa yksilölliset kuulumisen lähteet ja motiivit sekä yhdessä asiakkaiden kanssa miettiä, millaisia tunteita erilaiset yhteisöt heissä herättävät. Totesimme myös, että erilaisuuksien kohtaamisia mahdollistavilla ”kansalaisuuden tiloilla” on mielestämme potentiaalia tuottaa arvohorisontiltaan moninaisia yhteisöjä ja reflektiivistä tilallista solidaarisuutta.

Jäämme kuitenkin edelleen kaipaamaan kattavaa humaania osallisuutta vahvistavaa sosiaalista työtä, joka yleisesti edistää ihmisten hyvinvointia ja ennaltaehkäisee pahoinvointia tukemalla solidaarisuutta ja jaetun kuulumisen kokemuksen muodostumista niissä yhteisöissä, joissa ihmiset elävät arkeaan. Tällöin ihmisiä ei lokeroida heidän työelämästatuksensa, etnisen taustansa, biologisen ikänsä, sukupuolensa, mielen- tai fyysisen terveytensä tai esimerkiksi oppimiskykynsä mukaan erillisiin yhteisöllisiin tiloihin. Sen sijaan pyrkimyksenä on tunnistaa ne tilat, joissa erilaiset ihmiset luontevasti kohtaavat – ja tarvittaessa tuomaan tiloihin heitä, tai luomaan tiloja heille, jotka eivät luonnostaan asetu olemassa oleviin tiloihin. Nykyajan erilaistuneissa ja yksilöllistyneissä yhteisöissä tarvitaan inklusiivista solidaarisuutta, joka sulkee piiriinsä myös enemmistöstä poikkeavat ihmiset (Juul 2010; Nikunen 2019).

Tällaiseen yleiseen yhteiskunnalliseen tehtävään vastaaminen ei ole helppoa yksilökohtaisen työn pitkälti täyttämässä arjen sosiaalityössä. Sosiaalityössä ihmisten yksilöllisten kategoristen palvelutarpeiden tunnistaminen on tärkeää, sillä palvelut perustuvat erityisten ongelmien määrittelyille ja usein niihin korjaavalla otteella

tarttumiselle. Tämä on tärkeä edellytys tarkoitusta vastaavien palvelujen varmistamiselle – kunhan palvelutarpeen määrittely ei perustu yksilolotteisiin oletuksiin yksilöiden kokemuksellisten kiinnikkeiden ja moniulotteisten identiteettien sijaan.

Ymmärrämme myös eron tarveperustaisen sosiaalityön ja ennaltaehkäisevien sosiaalipoliittisten peruspalvelujen välillä. Haluamme kuitenkin herättää pohtimaan, löytyisikö yleisten sosiaalipalvelujen piiristä tilaa näkökulmalle, jossa ennaltaehkäisevän sosiaalisen työn keskeisenä tehtävänä on osallisuuden lisääminen vahvistamalla kuulumisen kokemuksia ja solidaarisuutta yhteisöissä. Päiväkodit, leikkipuistot, koulut, nuorisotilat, työpaikat, kauppakeskukset, kirjastot ja vaikkapa urheilukenttien katsomot kutsuvat tai ”pakotetusti heittävät sisäänsä” arvomaailmaltaan, kokemuksiltaan, tarpeiltaan, taidoiltaan ja ominaisuuksiltaan erilaisia ihmisiä.

Väitämme, että edistämällä ihmisten kuulumisen kokemusta tällaisissa tilallisissa yhteisöissä tuetaan hyvinvointia tavalla, joka vahvistaa myös marginaalissa lähtökohtaisesti elävien ihmisten osallisuuden kokemusta. Erilaisuuksia yhteenkurova solidaarisuutta voidaan pitää välittävänä tekijänä kuulumisen kokemuksen ja yleisen, humanin osallisuuden välillä. Tavoitteena tämä on yhtäpitävä sen sosiaalityön perusperiaatteen kanssa, jonka mukaan sosiaalityön tehtävänä on edistää ihmisoikeuksia ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta kollektiivisen vastuuntunnon hengessä.

Rahoitus

Suomen Akatemia, 2022–2026 (päättös 24.5.2022, päätösnumero 351051). Tutkimushanke: Solidariteetit käytäntöön – Nuorten arkiyhteisöt tunnustuksen lähteenä ja ehkäisevän sosiaalityön areenana (SoliPro). Toteuttaja Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan Rahasto (päättös 16.5.2023). Tutkimushanke: Nuorten keskinäisen solidaarisuuden ymmärtämisen ja tukemisen mahdollisuudet koulussa. Toteuttaja: henkilökohtainen apuraha (Tiina Määttä), Tampereen yliopiston Porin yksikkö, Yhteiskuntatieteet.

Lähteet

- Bauman, Z. (2012). Fuels, sparks and fires: On taking to the streets. *Thesis Eleven* 109(1), 11–16. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0725513612444560>
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Calhoun, C. (1999). Nationalism, political community and the representation of society: or why feeling at home is not a substitute for public space. *European Journal of Social Theory* 2(2), 217–231. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/136843199002002005>
- Crisp, B. (2010). Belonging, connectedness and social exclusion. *Journal of social inclusion* 1(2), 123–132. <https://journalofsocialinclusion.com/articles/10.36251/josi14>
- Dean, J. (1995). Reflective solidarity. *Constellations* 2(1), 114–40. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-8675.1995.tb00023.x>
- Durkheim, É. (1947[1893]). *The Division of Labour in Society*. New York: The Free Press.
- Gothóni, R., Hyväri, S., Kolkka, M. & Vuokila-Oikkonen, P. (2016). Inklusio ja yhteisöllisyys yhteisen hyvän toteutumisena. Teoksessa Raili Gothóni ym. (toim.) *Osallisuus yhteiskunnallisena haasteena – Diakonia-ammattikorkeakoulun tki-toiminnan vuosikirja 2*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 13–23. <https://www.theseus.fi/handle/10024/117560>
- Hekkala, M., Makkonen, I. & Saraketo, K. (2023). Osallisuustyön osaaminen kynnyskettömässä päihde- ja asunnottomuustyössä. Teoksessa Suvi Raitakari, Timo Harrikari, Marja Hekkala & Minna Kivipelto (toim.) *Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa*. Jyväskylä: Sophi, 333–367. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202303213042>
- Hill, D., Bell, M. & Laredo, E. (2024). Solidarity is not a dirty word: Exploring and locating solidarity as a theory and model for a radical community social work practice. *Critical and Radical Social Work* 12(4), 442–455, <https://doi.org/10.1332/20498608Y2024D000000022>

- Honneth, A. (2007). Post-traditional communities: A conceptual proposal. Teoksessa A. Honneth (toim.) *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, L., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/135356>
- Johansson E. & Berthelsen D. (toim.) (2012). *Spaces for Solidarity and Individualism in Educational Contexts*. Gothenburg: Acta Universitatis Gothoburgensis. <http://hdl.handle.net/2077/28120>
- Juul, S. (2010). Solidarity and social cohesion in late modernity: a question of recognition, justice and judgement in situation. *European Journal of Social Theory* 13(2), 253–269. <https://doi.org/10.1177/136843101036229>
- Kallio, K.P., Wood, B.E., & Häkli, J. (2020). Lived citizenship: conceptualising an emerging field. *Citizenship Studies* 24(6), 713–729. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1739227>
- Kennan, D., Brady, B., & Forkan, C. (2018). Supporting children's participation in decision making: A systematic literature review exploring the effectiveness of participatory processes. *The British Journal of Social Work* 48(7), 1985–2002. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx142>
- Korkiamäki, R. (2019). Eletty uskonto nuorten turvapaikanhakijoiden ystävyksiä jäsentämässä. *Nuorisotutkimus* 37(2), 36–52. <https://journal.fi/nuorisotutkimus/issue/view/8289>
- Korkiamäki, R. & Gilligan, R. (2020). Responding to misrecognition – A study with unaccompanied asylum-seeking minors. *Children and Youth services Review* 119, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105687>
- Korkiamäki, R. & Kaukko, M. (2022). Faceless, voiceless child – Ethics of visual anonymity in research with children and young people. *Childhood* 30(1), 55–70. <https://doi.org/10.1177/09075682221126586>
- Korkiamäki, R. & Oinonen, E. (2022). "Todellakin pitää puntaroida" – Nuorten aikuisten suhteet ja solidariteetit. Teoksessa Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Mika Gissler & Anna-Mari Isola (toim.) *Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot -vuosikirja 2022*. Helsinki: THL & Nuorisotutkimusseura, 197–210. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-937-5>
- Kuurne, K. & Vieno, A. (2022) Developing the concept of belonging work for social research. *Sociology* 56(2), 280–296. <https://doi.org/10.1177/00380385211037867>
- Laitinen, A. & Pessi, A.B. (2010). Vaatiiko solidaarisuus auttamaan? Solidaarisuus suomalaisten auttamisteoissa ja -asenteissa. *Janus* 18(4), 355–373. <https://journal.fi/janus/article/view/50585/15326>
- Lepistö, P., Kuosmanen, L., Partanen, A. & Moring, J. (2012). *Paremmän palvelun avaimia – kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman toimeenpano Mielen avain -hankkeessa*. Raportti 64/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-754-7>
- Lister, R. (2007). Inclusive citizenship: Realizing the potential. *Citizenship Studies* 11(1), 49–61. <https://doi.org/10.1080/13621020601099856>

- Massey, D. (2008). Geographies of solidarities. Teoksessa Nigel Clark, Doreen Massey & Philip Sarre (toim.) *Material Geographies*. Lontoo: Sage, 311–362.
- May, V. (2011). Self, belonging and social change. *Sociology* 45(3), 363–378. <https://doi.org/10.1177/0038038511399624>
- Munford, R. & Sanders, J. (2020). Shame and recognition: Social work practice with vulnerable young people. *Child & Family Social Work* 25, 53–61. <https://doi.org/10.1111/cfs.12652>
- Määttä, T. (2018). Broadening social work's framework on place and belonging: An investigation into identity processes intersected by experiences of migration. *British Journal of Social Work* 48(6), 1594–1610. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx112>
- Määttä, T. (2022). *Migrant identity orientations and sense of place and belonging reimaged via transitions through liminal spaces*. Tampere University Dissertations 622. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2453-7>
- Määttä, T. & Korkiamäki, R. (2025). Tracing the rationale for solidarity in teenagers' post-apocalypse stories. *Childhood* 0(0), 1–17. <https://doi.org/10.1177/09075682251334343>
- Nikunen, K. (2019) *Introduction to Media Solidarities: Emotions, Power and Justice in the Digital Age*. London: Sage.
- Nothdurfter, U. (2016). The street-level delivery of activation policies: Constraints and possibilities for a practice of citizenship. *European Journal of Social Work* 19(3–4), 420–440. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1137869>
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa M. Laitinen & A. Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Oinonen, E. & Korkiamäki, R. (2024). Kriisin kesyttäjät – koronakriisi ja arjen haltuunotto korkeakouluopiskelijoiden kuvaamana. Teoksessa P. Honkatukia, J. Kallio & M. Määttä (toim.) *Elämää korona-ajassa: Poikkeusolot nuorten aikuisten kokemana*. Tampere: Vastapaino, 123–155. <https://doi.org/10.58181/VP9789523971608>
- Oosterlynck, S., Loopmans, M., Schuermans, N., Vandenabeele, J., & Zemni, S. (2016). Putting flesh to the bone: Looking for solidarity in diversity, here and now. *Ethnic and Racial Studies* 39, 764–782. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1080380>
- Ricouer, P. (2005). *The Course of Recognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Roivainen, I., Kostiainen, T. & Metteri, A. (2019). Yhteisösosiaalityötä muuttuvassa toimintaympäristössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) Tampere: Vastapaino, 277–301.
- Romakkaniemi, M., Martin, M. & Lappalainen, T. (2019). Vammaissosiaalityön muuttuva toimintaympäristö. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 171–198.
- Russell, A. (2017). Competent solidarity: the alternative for professional social work. *Aotearoa New Zealand Social Work* 29(2), 137–144. <https://anzswjournal.nz/anzsw/article/view/406>

- Schmitt, C. (2024). Solidarity. A key concept for social work. *The Annual Review of Social Work and Social Pedagogy in Austria* 4(1), 45–63. https://www.beltz.de/fachmedien/sozialpaedagogiksoziale_arbeit/zeitschriften/oesterreichisches_jahrbuch_fuer_soziale_arbeit/artikel/48885-solidarity-a-key-concept-for-social-work.html
- Shardlow, S. & Rochelle, T. (2017). Social solidarity, social work and Chinese people. *International Social Work* 60(4), 773–786. <https://doi.org/10.1177/0020872814559557>
- STM Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2024). *Osallisuuden edistäminen*. <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>
- Taket, A., Crisp, B.R., Nevill, A., Lamaro, G., Graham, M. & Barter-Godfrey, S. (toim.) (2009). *Theorising Social Exclusion*. Abingdon: Routledge.
- Taylor, C. (1992). The politics of recognition. Teoksessa A. Gutmann (toim.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 25–73.
- Terbish, B., Lietaert, I. & Roets, G. (2020) Shifting senses of solidarity and belonging in the internal migration pathways of citizens in ger areas in Ulaanbaatar: A social work perspective. *International Social Work* 2022 65(4), 700–713. <https://doi.org/10.1177/0020872820927768>
- Toivikko, K., Halme, E. & Rustanius, M. (2011). *Vertaisryhmätoiminnan opas maahanmuuttajatyöhön*. Helsinki: Suomen Pakolaisapu ry. <https://www.yhdistysyhteistyö.fi/assets/files/sites/6/2019/02/Vertaisryhm%C3%A4toiminnan-opas-maahanmuuttajaty%C3%B6h%C3%B6n.pdf>
- Ukkonen-Mikkola, T. (2011). Sukupolvien kohtaamisia lasten ja vanhusten yhteisessä palvelukeskuksessa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8382-0>
- UN OHCHR (2022) *United Nations Human Rights Report 2022*. <https://www2.ohchr.org/english/OHCHRreport2022/>
- Valenga A., Henning C., Oliveira R. & Rauli, P. (2023). Solidarity project: working on affectivity in childhood. *Seven Editora*, Chapter 252. <https://sevenpublicacoes.com.br/editora/article/view/1096>
- Walter, A., Hankins, K. and Nowak, S. (2017). The spatial solidarity of intentional neighboring. Teoksessa Stijn Oosterlynck, Nick Schuermans & Maarten Loopmans (toim.) *Place, Diversity, Solidarity*. New York: Routledge, 109–126.
- Ward, N. (2009). Social exclusion, social identity and social work: Analysing social exclusion from a material discursive perspective. *Social Work Education* 28, 237– 252. <https://doi.org/10.1080/02615470802659332>
- Warming, H. & Fahnoe, K. (2017). *Lived Citizenship on the Edge of Society: Rights, Belonging, Intimate Life and Spatiality*. London: Palgrave Macmillan.
- Wright S. (2015). More-than-human, emergent belongings: A weak theory approach. *Progress in Human Geography* 39(4), 391–411. <https://doi.org/10.1177/0309132514537132>
- Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice* 40(3), 197–214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>

Osa II

Osallisuus yhteisöihin ja prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa

4

Nähkää meidät

Neurokirjon nuorten kokemuksia osallisuudesta palvelujärjestelmässä

Minna Alin, Leena Leinonen, Anniina Kaittila, Riitta Vornanen, Siiri-Liisi Kraav & Merja Anis

Palvelujärjestelmiä ohjaavissa laeissa ja sopimuksissa painotetaan lapsen ja nuoren osallisuutta omissa asioissa iän ja kehitystason mukaan (LSL 683/2017; SHL 1301/2014; Yleissopimus lasten oikeuksista 60/1991). Lainsäädännössä ja toimintaohjeissa tarkoitettava osallisuus ja nuorten itsensä kokema osallisuus eivät aina merkitse osapuolille samaa asiaa (Hart 1992). Palvelujärjestelmän näkökulmasta nuori osallistuu selvitettäessä mielipidettä, mutta nuori saattaa tilanteessa kokea osattomuutta (Van Biljeveld, Dedding & Bunders-Aelen 2015). Neurokirjon nuorilla näyttää olevan suurempi riski jäädä vaille osallistumisen mahdollisuutta (Coussens, Van Driessen, De Baets, Van Regenmortel, Desoete, Oostra, Vanderstraeten, Van Waelvelde & Van de Velde, 2020) ja osallisuuden kokemusta. Usein osallisuutta lähestytään näkökulmasta, joissa aikuiset luovat nuoria osallistavia käytäntöjä (Fletcher-Watson, Brook, Hallett, Murray & Crompton 2021).

Tuomme esille neurokirjon nuorten osallisuuskokemuksia palvelujärjestelmästä sekä ammattilaisten kohtaamisista. Näihin liittyen keskeisinä käsitteinämme ovat prosessiosallisuus ja kohtaamisosallisuus (Muukkonen 2013), joita käytämme analyysimme tukena. Nuorten kuvauksissa painottuvat kouluun liittyvät kokemukset. Tämä onkin odotettua, koska nuoret viettävät paljon aikaa koulussa, ja se on nuorten keskeinen toimintaympäristö. Olemme koulun lisäksi kiinnostuneita nuorten

suhteesta sosiaali- ja terveyspalveluihin ja siihen, miten he peilaavat osallisuuden kokemuksiaan niiden asiakkaina.

Tässä luvussa tarkastelemme neurokirjon nuorten osallisuuden kokemuksia palvelujärjestelmässä prosessi- ja kohtaamisosallisuuden näkökulmista. Neurokirjon nuorella tarkoitamme nuorta, jolle on diagnosoitu neuropsykiatrinen oireyhtymä tai jolla on tähän liittyviä oireita, jotka vaikuttavat nuoren arkeen. Osallistumiseen ja osallisuuteen vaikuttavat aikuisten halu ja kyky ottaa nuoret mukaan ja kuunnella heitä (van Bijleveld ym. 2015; McCafferty & Mercado Garcia 2023). Aikuisten tarjoaman tuen lisäksi merkityksellistä neurokirjon nuorten osallistumisen ja osallisuuden vahvistamisessa on palvelujärjestelmän kyky vastata nuorten tuen tarpeisiin (Coussens ym. 2020). Nykyistä järjestelmää on kritisoitu hajanaisista palveluista, avunsaamisen haasteista, palveluiden päällekkäisyyksistä ja neuropsykiatrian osaamisvajeista (Casagrande & Ingersoll 2021; Lämsä, Ahonen, Appelqvist-Schmidlechner & Tuulio-Henriksson 2018; Yliruka, Vartio, Pasanen & Petrelius 2018). Tämä saattaa aiheuttaa haasteita ammattilaisille tarjota palveluita ja perheille saada tukea sekä vaikeuttaa neurokirjon nuorten osallistumisen mahdollisuuksia.

Ymmärrämme osallisuuden nuorten kokemuksina siitä, miten he vaikuttavat omiin palveluihinsa. Liitämme osallisuuteen myös kokemuksen yhteisöön tai yhteiskuntaan kuulumisesta (Kivinen, Vanjusov & Vornanen 2020). Ammattilaisten on tärkeää ymmärtää, että nuoren mukana olo itseään koskevien asioiden hoidossa ei aina tarkoita tosiasiallista osallisuuden kokemusta. Osallisuuden kokemuksen syntyminen edellyttää paitsi mahdollisuutta osallistua, myös kuulluksi ja nähdyksi tulemistä. Tutkimuksemme aineistona on kymmenen 15–19-vuotiaan nuoren haastattelua ja analyysimenetelmänä käytämme sisällönanalyysia. Tarkastelemme sitä, miten palvelurakenteet ja ammattilaisten toiminta ovat vaikuttaneet neurokirjon nuorten mahdollisuuksiin osallistua ja kokea osallisuutta. Tutkimuskysymyksinä ovat 1) Miten prosessiosallisuus on yhteydessä neurokirjon nuoren saamaan tukeen? sekä 2) Mitkä kohtaamisosallisuuden tekijät voivat vahvistaa neurokirjon nuorten osallisuutta?

Neurokirjon nuoret palvelujärjestelmässä

Neuropsykiatriset haasteet koskettavat useita nuoria ja perheitä. Jopa 15 prosentilla väestöstä on neuropsykiatrisia oireita, jotka vaikuttavat päivittäiseen elämään (Juva, Hublin, Kalska, Korkeila, Sainio, Tani, Vataja, Airas & Ripatti-Toledo 2021). Neuropsykiatrisiin diagnooseihin kuuluvat muun muassa ADHD, autismikirjon häiriöt ja Touretten oireyhtymä, muut tic-oireet sekä kapea-alaiset kehitykselliset ja laaja-alaiset oppimisvaikeudet (American Psychiatric Association 2013). Neuropsykiatriset diagnoosit ja niihin liittyvät piirteet vaikuttavat nuorten arkeen monin tavoin. Ne voivat aiheuttaa keskittymiseen ja tarkkaavaisuuteen liittyviä haasteita, lisätä impulsiivisista käyttäytymistä ja vaikuttaa heikentävästi nuorten sosiaalisiin taitoihin (Juva ym. 2021). Lisäksi neurokirjon nuorilla saattaa ilmetä koulunkäyntiin

ja työelämässä pärjäämiseen liittyviä haasteita (Tervo, Michelsson, Launes & Hokkanen 2017). Nuoret saattavat myös käyttää ikätovereitaan enemmän päihteitä (Wilens, Martelon, Joshi, Bateman, Fried, Petty & Biederman 2011) sekä ajautua rikolliseen elämäntapaan (Ångström, Andersson, Garcia-Argibay, Chang, Lichtenstein, D'Onofrio, Tuvblad, Ghirardi, & Larsson 2024). Neurokirjoon liittyy kuitenkin myös useita vahvuuksia, esimerkiksi luova ajattelutapa, erityinen kiinnostus itseä innostaviin asioihin sekä rohkeus olla erilainen (Sedgwick, Merwood & Asherson 2019).

Neuropsykiatriset diagnoosit ovat lisääntyneet maailmanlaajuisesti ja Suomessa 2000-luvun aikana. Esimerkiksi 7–17-vuotiaiden poikien ADHD-diagnoosien yleisyys vuonna 2015 oli 2,9 prosenttia ja vuonna 2022 8,3 prosenttia (Vuori, Vuorenmaa, Ervasti, Tuovinen & Aalto-Setälä 2024). Kasvanut diagnosointi näkyy myös sosiaali- ja terveydenhuollon käyntimäärissä. Lastensuojelupalveluiden piirissä neurokirjolla olevat lapset ovat yliedustettuina (Penttilä, Niemelä, Hakko, Keski-Säntti, Ristikari & Räsänen 2024). Vuonna 2020 yli puolet 7–12-vuotiaiden suomalaislasten terveydenhuollon mielenterveysperusteisista käynneistä oli kirjattu lapsille, joilla oli jokin neuropsykiatrisen häiriön diagnoosi (Forssell 2022). Neurokirjon nuorten avunsaantiin sekä arkisen selviytymisen että palvelujärjestelmän kehityksessä onkin tärkeää kiinnittää kasvavaa huomiota.

Neurokirjon nuoret eivät ole yksi yhtenäinen ryhmä. Näillä nuorilla on erilaisia erityisyyksiä, jotka vaikuttavat heidän osallisuuteensa ja arkeensa. Erityisyys tunnustetaan yksilöllisesti eri ikävaiheissa. Esimerkiksi päivähoidossa saatetaan havaita lapsessa erityispiirteitä, jotka vaikuttavat hänen kykyynsä olla mukana ryhmässä ja oppia asioita (Särkikangas 2020). Tästä huolimatta diagnoosi annetaan usein vasta kouluiässä (Penttilä ym. 2024). Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että etenkin autismikirjon käyttäytymisoireisiin puuttuminen varhaisessa vaiheessa viikoittaisella tuella ja myöhemmin ylläpitävänä palveluna vähentää käyttäytymisoireilua (Freeman ym. 2018).

Diagnoosin saamisen pitkittyminen aiheuttaa myös perheissä hätää ja turhautumista. (Coussens ym. 2020; Lämsä ym. 2018). Neurokirjon nuoret eivät aina tule ymmärretyksi ja saavat toiminnastaan rangaistuksia, koska he tulkitsevat ympäristöä epätyypillisesti (Singh 2011). Tämä lisää riskiä myös fyysisiin ja psyykkisiin häiriöihin ja käytösongelmiin (Coussens ym. 2020). Nuorten diagnosointiin liittyy usein haasteita, ja neuropsykiatrinen oireilu saattaa esimerkiksi kokonaan jäädä mielen-terveydellisen arvioinnin varjoon (Lämsä ym. 2018). Diagnoosi ei muuta ihmistä, mutta mahdollistaa verkostoille erilaisen ymmärryksen nuorten toimintatavoista sekä saattaa mahdollistaa oikeanlaisten tukitoimien saavutettavuuden. Toisaalta diagnoosi ei takaa palveluiden saatavuutta, vaan esimerkiksi sosiaalityössä palveluiden saatavuus tulisi perustua nuoren ja perheen tilanteeseen (Anderssen 2016). Myös sivistystoimessa tuen saannin tulisi pohjautua tuen tarpeeseen (Perusopetuslaki 628/1998), vaikka edelleen käytännössä diagnoosi näyttäytyy merkittävänä (Forssell 2022).

Palveluiden saamisen nopeus erityistarpeen tunnistamisen jälkeen on vaihtelevaa ja siihen vaikuttavat muun muassa nuorten tilanne, vanhempien keinot ja

jaksaminen sekä ammattilaisten asenteet ja osaaminen (Särkikangas 2020). Palveluiden löytymisen lisäksi haasteensa tuo palveluiden hakeminen. Vanhemmat ovat tuoneet esille työläätyä ja jatkuvat palveluiden hakuprosessit sekä vaikeuden saada lähetettä esimerkiksi erikoissairaanhoidon (Särkikangas 2020). Näiden syiden vuoksi vanhemmat saattavat luopua tarvittavista palveluista kokonaan (Särkikangas 2020; Sandberg 2016).

Nuoret, palvelut ja osallisuus

Osallisuus ja siihen liittyvä epätasa-arvo voivat ilmetä monin tavoin palvelujärjestelmässä. Eriarvoisuutta voi esiintyä palveluihin pääsyssä, palveluiden laadussa ja palveluilla saavutettavissa tuloksissa (Bywaters, Brady, Sparks & Bos 2014). Osallisuus rakentuu vaiheittain. Ensimmäisenä edellytyksenä on osallistumisen mahdollistaminen eli palvelujärjestelmään pääsy, jonka jälkeen osallisuutta rakennetaan yksittäisissä asiakaskohtaamisissa ja asiakasprosessin eri vaiheissa. Osallistumisen ja osallisuuden erojen tiedostaminen on tärkeää sosiaalityössä. Osallistumisella tarkoitamme toiminnassa mukana olemista esimerkiksi nuorten läsnäoloa asiakastapaamisissa ilman omaa toimintaa. Osallisuus puolestaan liittyy vahvasti nuorten subjektiiviseen kokemukseen kuulluksi tulemisesta ja mahdollisuudesta vaikuttaa omissa asioissaan. (Kivinen ym. 2020: Leeman & Hämäläinen 2016.)

Tiina Muukkonen (2013) jäsentää tätä tematiikkaa prosessi- ja kohtaamisosallisuuden käsitteillä. Prosessiosallisuudella kuvataan sitä, miten tieto rakentuu ja välittyy osallistujien välillä nuorten asiakasprosesseissa. Tiedon rakentuminen voi tapahtua tietojen vaihdossa, jossa nuoret eivät ole itse läsnä, vaan esimerkiksi vanhemmat toimivat tietojen välittäjinä nuorten ja työntekijöiden välillä. (Mt.) Tällöin nuorten oma kokemus tilanteestaan saattaa jäädä näkymättömäksi (Van Biljeveld ym. 2015). Kuvailtu prosessiosallisuuden käsite eroaa määrittelemästämme osallisuuden käsitteestä, koska siinä tieto rakentuu myös ilman nuorten läsnäoloa ammattilaisten tuottamana tietona. Käytämme prosessi- ja kohtaamisosallisuuden erottelua tutkimuksessamme jäsentämään nuorten kokemuksia palveluista.

Kohtaamisosallisuudella kuvataan nuoria aktiivisina tiedontuottajina. Nuorten nähdään pystyvän kertomaan työntekijöille sellaisia asioita, joita työntekijöiden ei ole muilla keinon mahdollista saada tietoonsa. Kohtaamisosallisuuteen liitetään myös ajatus siitä, että työntekijät voivat toimia nuorten tukena tiedon välittämiseksi nuorten vanhemmille ja sitä kautta lisätä osapuolten ymmärrystä (Muukkonen 2013). Kohtaamisosallisuus kuvaa nuorten kokemustiedon esille nostamista sekä sitä, miten nuoret tulevat kuuluksi ja nähdyksi.

Lapsen oikeuksien sopimus (Yleissopimus lasten oikeuksista (60/1991) velvoittaa edistämään lasten osallisuutta ja tämä velvoite koskee eri tasoisia lapsia koskevia politiikkatoimia ja palveluprosesseja. Osallistumisen mahdollisuuksia luodaan erilaisilla tasoilla. Ylimmällä tasolla esimerkiksi poliittinen päätöksenteko ja laki säätelevät organisaation toimintaa muun muassa liittyen nuorten kuulemisesta ja

oikeudesta osallistua (Shier 2001; Pajulammi 2014). Tällä halutaan mahdollistaa nuorten osallistumista yhteiskunnan palvelujärjestelmässä. Siirryttäessä lähemmäs nuorten arkea, puhutaan siitä, miten työntekijöillä on aikaa tavata nuoria ja antaa mahdollisuus tulla kuulluksi (Shier 2001; Pajulammi 2014). Kaksi ensimmäistä tasoa kuvailevat myös nuorten asemaa yhteiskunnassa ja omissa asiakasprosesseissaan, ja ne voidaan liittää osaksi prosessiosallisuutta, ja jota kuvailemme nuorten osallisuuskokemuksissa. Konkreettisin taso liittyy nuorten ja työntekijöiden väliseen vuorovaikutukseen ja siihen, miten aikuiset osaavat olla vuorovaikutuksessa nuorten kanssa niin, että nuoret saavat mahdollisuuden kokea osallisuutta eli tulla kuulluksi ja nähdyksi. (Shier 2011; Pajulammi 2014). Konkreettinen taso vastaa kohtaamisosallisuuden käsitteen määrittelemää osallisuutta.

Nuorten osallisuuteen liittyy monia valtakysymyksiä. Osallisuuteen sisältyy ajatus asteisuudesta ja suhteellisuudesta, jolloin sekä yksilö itse että muut voivat vaikuttaa osallisuuden toteutumiseen. Osallisuuden edistämisessä on erityisesti kiinnitettävä huomiota haavoittuvassa asemassa olevien nuorten osallisuuteen, yhdenvertaisuuteen sekä kuulemiseen (OKM 2020, 21; Kansallinen lapsistrategia 2021). Nuoruudessa koetut neurokirjon haasteet voivat vaikuttaa koulunkäyntiin ja palvelujen tarpeeseen sekä näkyä myös muilla elämänalueilla kuten toverisuhteissa, jotka ovat keskeisiä nuorten yhteisöllisyyden ja kuuluvuuden kokemuksille.

Osallisuus on Lapsen oikeuksien sopimuksessa (60/1991) asetettu rinnakkaiseksi suojelulle ja osuudelle yhteiskunnan voimavaroista. Erityisesti lastensuojelussa on tarkasteltava rinnakkain näitä kaikkia oikeuksia (LSL 417/2007). Osallisuuden on mahdollista toteutua rinnakkain suojelun kanssa. Käytännön tilanteissa lastensuojelussa voidaan joutua punnitsemaan lapsen etua suojelun näkökulmasta, jolloin lapsen kokemus osallisuudesta ei välttämättä toteudu ideaalilla tavalla (Ruiz-Casares, Collins, Tisdall & Grover 2017.) Esimerkiksi rajoitustoimenpiteet ja niissä toteutuva valta voi tuntua nuorista kohtuuttomilta vapaudenrajoituksilta, joissa ei muodostu kokemusta osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista. Nuorten yhteiskunnallinen osallisuus voi kehittyä osana instituutioita ja arkielämää, jolloin millä tahansa elämän osa-alueella voi syntyä yhteiskunnallista osallisuutta ja kansalaisuutta vahvistavia kokemuksia (Stenvall 2018; Corney, Cooper, Shier & Williamson 2021).

Tutkimuksessamme olemme tavoittaneet nuoria, joilla on kokemuksia lastensuojelusta ja psykiatrian palveluista, mutta myös koulun instituutiosta sekä muista arjen toimintaympäristöistä. Tässä luvussa keskitymme osallisuuden kokemuksiin palvelujärjestelmässä. Ajatteleme, että sosiaalityön näkökulmasta on tärkeä kuulla, miten nuoret kokevat omat vaikutusmahdollisuutensa palveluprosesseissaan sekä miten he kokevat tulewansa kohdatuksi ammattilaisten toimesta. Vuorovaikutukseen pohjautuvilla osallisuuden kokemuksilla on vaikutusta siihen, miten aktiivisesti nuoret saattavat myös jatkossa hakeutua palveluiden piiriin (Leinonen, Kaittila, Alin, Vornanen, Karukivi, Kraav & Anis 2023).

Tutkimusasetelma

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistomme on kerätty osana NEPSOS-hanketta (Neuropsykiatrisesti oireilevat nuoret palvelujen pyörteissä – sosiaalityön, nuorisopsykiatrian ja erityispedagogiikan yhteistutkimus), jossa tutkimme neurokirjon nuorten ja heidän perheidensä palvelupolkuja. Tässä aineistona ovat kymmenen nuoren haastattelut. Haastatteluun osallistuneet nuoret olivat iältään 15–19-vuotiaita, joilla oli diagnosoitu neuropsykiatrinen häiriö, ja he olivat olleet asiakkaana neuropsykiatrisesti oireileville nuorille tarkoitetuissa palveluissa. Toteutimme haastattelut ajalla 1.3.2023–31.3.2024. Haastattelimme nuoria yliopistolla, yhteistyökumppaneiden tiloissa tai etäyhteyksin, Teams-sovelluksen avulla. Tavoitimme nuoret hyvinvointialueiden kautta. Useat nuoret tarvitsivat haastattelun sopimiseksi apua vanhemmaltaan tai tutulta työntekijältä. Haastatteluihin nuoret osallistuivat pääsääntöisesti yksin. Yhdessä haastattelussa nuori osallistui haastatteluun vanhempansa kanssa.

Tutkimusmenetelmällisesti haastattelut olivat narratiivisia teemahaastatteluja (Riessman 2008). Haastatteluissa kysyimme nuorten kokemuksia saamistaan palveluista sekä niiden toimivuudesta. Kartoitimme osallisuuden kokemuksia keskustelemalla 1) nuorten tyytyväisyydestä ja toiveista tukeen liittyen sekä 2) nuorten osallisuudesta omissa palveluprosesseissaan. Haastatteluissa hyödynsimme visuaalisena kerronnan tukena ecomapia, joka auttoi nuoria hahmottamaan käyttämiään palveluita ja peilaamaan osallisuuttaan niissä.

Haastattelutilanteissa korostui nuorten yksilöllisyyden huomioiminen. Toiset nuorista kaipasivat tarkempia, ohjaavampia kysymyksiä, jolloin vastausten sisältö saattoi olla myös toteavampaa. Toiset nuoret puolestaan kuvailivat palvelukokemuksiaan laajemmin. Jokaisen nuoren haastattelu oli arvokas ja nuoret saivat kertoa vapaasti omista kokemuksistaan. Haastattelijoiden näkemyksen mukaan nuorille tärkeää oli välittää omia näkemyksiä ja samalla auttaa muita neurokirjon nuoria.

Aineiston analyysi

Aineiston tarkastelussa lähdettiin liikkeelle ajatuksesta, miten nuoret tuovat esille osallisuuden ja osattomuuden kokemuksia. Näiden todettiin liittyvän kuitenkin vahvasti siihen, millaisia osallistumisen mahdollisuuksia toimintaympäristö nuorille tarjosi. Artikkelissa päädyttiin tarkastelemaan neurokirjon nuorten osallistumisen mahdollisuuksia, sitä kautta osallisuuden kokemuksia ja sitä, miten palvelujärjestelmä vaikuttaa nuorten osallisuuteen. Tutkimuksen tuloksia analysoitiin abduktiivisesti sisällönanalyysillä. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa hahmotimme aineistolähtöisesti, miten nuoret kuvaavat osallistumistaan ja osallisuuttaan palvelujärjestelmässä. Toisessa vaiheessa sovitimme nuorten kokemukset teoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Alussa etsimme aineistosta osallisuuteen liittyvät aineisto-otteet. Näissä nuoret kuvailivat osallisuuteensa vaikuttavia tekijöitä, jotka liittyivät läheisten ja ammattilaisten asenteisiin, palvelujärjestelmään ja laajemmin yhteiskunnan rakenteisiin

sekä sosiaalsiin suhteisiin ja arjessa saatuun tukeen. Näiden jälkeen muodostimme luokitelluista teemoista alateemoja miellekarttojen avulla. Palvelujärjestelmään ja yhteiskunnan rakenteisiin liittyviksi alateemoiksi nousivat nuorten kokemukset palveluiden saamisesta, ammattilaisten kohtaamisista, palveluverkostosta ja yksittäisistä palveluista. Aineiston jäsentämisessä käytimme apuna laadulliseen analyysiin soveltuvaa Nvivo20-ohjelmistoa.

Aineiston luokittelun jälkeen tunnistimme, että nuorten kuvaukset jakautuvat palvelujärjestelmän ja asiakassuhteiden kuvailuun. Tuloksia jäsennettiin hyödyntäen Tiina Muukkosen (2013) jaottelua prosessiosallisuuteen ja kohtaamisosallisuuteen, joka sopii aineistosta löydettyjen tekijöiden tarkasteluun. Prosessiosallisuus kuvailee analyysissa nuoren kokemusta siitä, miten hän on kokenut osallisuutensa asiakasprosessissa sekä laajemmin yhteiskunnan toimintaympäristössä, ja kohtaamisosallisuus nuoren ja ammattilaisen välistä vuorovaikutussuhdetta.

Analyysissa havaitsimme, että nuorten on vaikeaa tuottaa tietoa siitä, miten ovat kokeneet osallisuuden ja päässeet vaikuttamaan asioihin. Analyysissa keskityimme nuorten kertomuksiin siitä, millaiset tekijät edistivät osallistumista ja osallisuuden kokemusta. Aineiston tarkastelusta rajasimme pois sellaiset kohdat, joissa nuoret kuvailevat toisen henkilön osallisuuteen liittyviä kokemuksia ja siihen johtaneita tekijöitä.

Tutkimuksen etiikka

Huomioimme tutkimuseettiset kysymykset tutkimusprosessin eri vaiheissa, haastattelvien tiedottamisesta tutkimustulosten kirjoittamiseen. Turun yliopiston ihmistieteiden eettisen toimikunnan terveystieteellisten tutkimusten jaosto antoi tutkimuksesta puoltavan lausunnon.

Tutkimushankkeen yleinen tietosuojaseloste oli saatavilla hankkeen virallisilla nettisivuilla. Nuorten omat työntekijät jakoivat nuorille tutkimustiedotetta ja nuorten kautta vanhemmille annettavia tiedotteita. Nuorilla oli mahdollisuus valita antavatko he vanhemmille suunnatun tiedotteen vanhemmilleen. Tiedotteessa kerrottiin tutkimuksesta, osallistumisen vapaaehtoisuudesta, tavoitteista, tietojen säilyttämisestä ja salassapitovelvollisuudesta. Useimmat nuoret tarvitsivat toisen henkilön tukea haastatteluajankohdan sopimisessa.

Ennen haastattelun aloittamista kävimme nuorten kanssa suullisesti läpi tiedotteen ja suostumuslomakkeen. Nuorilla oli tällöin mahdollisuus esittää kysymyksiä tutkimuksesta. Tutkimukseen osallistuneet nuoret antoivat tietoisensa suostumuksensa haastatteluun joko kirjallisesti tai suullisesti riippuen haastattelun toteuttamistavasta. Kaikki tunnistettava tieto pseudonymisoitiin. Haastattelujen aikana haastattelijat pyrkivät tunnistamaan nuorten yksilöllisiä tarpeita ja luomaan jatkuvasti luottamuksellista ja avointa ilmapiiriä. Useat nuoret olivat haastattelun alussa haastattelijoiden havaintojen mukaan jännittyneitä, mutta rentoutuivat haastattelun edetessä. Tämä usein myös vapautti nuoria kertomaan omista kokemuksistaan. Haastattelujen jälkeen haastattelijat keskustelivat nuorten kanssa ja varmistelivat nuorten vointia.

Nuorten osallisuus palvelujärjestelmässä

Nuoret kuvailivat osallisuuden kokemuksiin ja toiveitaan olla osallisena omassa asiassaan niukasti. Sen sijaan nuoret kuvailivat osallisuutta mahdollistavia tekijöitä tai osattomuuttaan. Useammin nuorten kokemukset osallisuudesta tai osallistumisen mahdollisuuksista olivat negatiivissävyytteisiä ja kuvauksista korostui, miten nuoret jäävät osallistumismahdollisuuksien ulkopuolelle. Tässä luvussa tarkastelemme nuorten prosessiosallisuutta sekä nuorten ja ammattilaisten kohtaamisosallisuutta.

Nuorten prosessiosallisuus

Prosessiosallisuudella tarkoitetaan sitä, kuinka tieto rakentuu ja välittyy osallistujien kesken asiakasprosessissa (Muukkonen 2013). Palvelujärjestelmä ja yhteiskunnan toimintaympäristö ovat osana prosessiosallisuutta, joissa aikuisten luomat käytännöt vaikuttavat nuorten osallisuusmahdollisuuksiin.

Haastateltavat nuoret kuvailivat palveluiden hankalaa saatavuutta ja sekavuutta, joka aiheutti myös pelkoa avun saamisen mahdollisuuksista. Nuoret kuvailivat avunsaantia palvelujärjestelmässä työläänä ja kertoivat, miten vanhemmat taistelevat nuorten palvelujen saamisen puolesta. Neurokirjon nuorten kohdalla tarvittavien hakemusten ja saatujen tukien määrä näyttäytyi suurena ja hallitsemattomana. Nuoret kertoivatkin tämän tehtävän olevan usein heidän vanhempiensa hoidossa ja olivat tyytyväisiä tähän käytäntöön. Lisäksi nuoret kokivat tarvitsevänsä vanhempien tukea palveluiden hakemisessa myös täysi-ikäistyttyään.

Nuoret eivät odottaneet olevansa mukana omassa asiakasprosessissaan palvelupäätöksiä tehtäessä. He toivat esille, että vanhemmat osallistuivat näihin tapaamiin. Eräs nuori oli huolestunut vammaispalveluiden päätöksenteon hitaudesta, jossa koulumatkoihin liittyvän päätöksen saaminen kesti pitkään. Nuori koki murhetta siitä, miten pääsisi kouluun ilman koulumatkatukea. Nuorella ei ollut mahdollisuutta käyttää julkisia kulkuvälineitä neuropsykiatristen haasteiden vuoksi. Useat palveluprosessiin ja avun saatavuuteen liittyvät haasteet näyttivät estävän myös nuorten osallisuutta palveluissaan, sekä heijastuvan myös nuoren arkiseen osallisuuteen.

Nuoret toivat esille diagnoosin saamiseen liittyviä haasteita ja diagnoosin saamisen viivettä. Pitkittyminen saattoi johtaa siihen, että diagnoosin saamiseksi hauduttiin yksityiseen terveydenhuoltoon julkisen terveydenhuollon sijaan. Tämä kuvasti myös erilaisten hoitopolkujen käyttämistä, mikäli julkinen terveydenhuolto ei toiminut asiakkaan toivomalla tavalla.

Diagnoosin saaminen näyttäytyi tärkeänä nuorille, koska se lisäsi heidän ymmärrystään käyttäytymisestään. Selitys omalle toiminnalle vahvisti myös osallisuutta arjessa, kun nuoret hahmottivat toimintaansa liittyviä rajoitteita ja vahvuuksia esimerkiksi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Palvelujärjestelmä näytti jättävän nuoret ja perheen yksin diagnoosin saamisen jälkeen. Eräs nuori kertoi saaneensa terveydenhuollosta diagnoosin, jonka jälkeen hänen tuli itse selvittää, mitä sillä tarkoitetaan tai millaista tukea hänen on mahdollista saada.

...enemmän kertoa siitä ylipäättään siitä diagnoosista, että mitä se sisältää ja mitä apua saattaa tarvita. Ja mistä saattaisi hyötyä ja mistä saattaa olla haittaa, tai vaikeuksia. Että sitä sisältöä olisi voinut sitten vähän enemmän kertoa. Kun se kaikki laitettiin meille itselle tutkittavaksi, että käypä nyt itse katsomassa, että mikä tämä sinun diagnoosisi, että sitä ei sitten sen tarkemmin selitetty. Eikä sitten tajuttukaan, että se sitten voi vaikeuttaa niin paljon, tai että jotakin asioita sisältyy siihen. (H4)

Nuoret kuvailivat kokemuksiaan saaduista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista. Nuoret kertoivat, että oma motivaatio avun vastaanottamiseen on merkittävä, jotta palvelut koetaan vaikuttaviksi. Osa nuorista koki terapian merkittävänä väylänä osallisuuden vahvistamisessa. Esimerkiksi erään nuoren oli mahdollista harjoitella itsenäistä liikkumista julkisissa kulkuvälineissä tai muita haastavia sosiaalisia tilanteita toimintaterapian avulla. Toinen nuori puolestaan kertoi kokeneensa terapiansa turhaksi ja palvelu lopetettiin, kun hän riittävän usein jätti menemättä tapaamisiin. Nuorten kuuleminen omista palvelukokemuksistaan ja tarpeesta näyttyy ensisijaisena laadukkaan hoidon järjestämisen kannalta. Ajoittain vanhemmat ja ammattilaiset yrittivät ylläpitää hoitoa, vaikka nuorten kokemukset sen tarpeellisuudesta olivat ristiriitaiset. Palveluprosesseissa kerätty tieto näytti ajoittain siis sivuuttavan nuorten kohtaamisen, vaikka nuorten sitoutuminen ja motivaatio palveluihin on keskeistä palveluiden tulosten näkökulmasta.

Hyvät palvelut olivat konkreettista apua tarjoavia. Näissä tuettiin esimerkiksi nuorten omaa toiminnanohjausta tukihenkilötyön tai toimintaterapian kautta. Vaikka neurokirjon nuoren oli toisinaan vaikea sanoittaa toiveitaan työntekijälle, kertomuksissa kuvastui, että työntekijä oli oppinut tuntemaan nuoren ja osasi suunnitella palvelun nuorelle sopivaksi. Usein näissä palveluissa nuorille ehdotettiin tapaamiskerran sisältöjä, koska nuorten oli itse niitä vaikeaa tuottaa. Kuitenkin nuoret saattoivat kertoa, että ehdotettu sisältö oli heille usein mieleinen tai he kokivat, että vaikean asian harjoittelu vahvistaisi heidän osallistumismahdollisuuksiaan jatkossa. Kaikissa palveluissa ei kuitenkaan osattu huomioida saatua neurokirjon diagnoosia tai tarjota tarpeeseen vastaavaa palvelua. Eräs nuori kuvaili, miten heidän perheelleen tarjottiin perhetyötä, mutta työntekijät eivät osanneet huomioida neuropsykiatrasta käyttäytymistä, jonka vuoksi palvelu oli myönnetty. Nuoren mukaan työntekijät eivät ottaneet puheeksi neurokirjon diagnoosia tai miettineet sen vaikutusta arkeen. Haasteellisina nähtiin myös tilanteet, joissa palvelu saattoi keskeytyä esimerkiksi työntekijän vaihdosta johtuen tai palvelu lopetettiin kesken, koska nuori ylitti palveluille asetetun ikärajan. Näissä nuorten osallisuus kuvastui vähäisenä.

Nuori: Mä en oikein nähnyt miten se autto mua. Ja sit siellä aina loppu kesken se juttu ja sit katkeentui se. Sit ei se vaan oikein työstänyt sitä mun ADHD:t mitenkään.

Haastattelija: Se loppu kokonaan kesken vai?

Nuori: Joo, siit vaihtu kummaskin työntekijä, niin sit se loppui.

Haastattelija: Okei. Aatteleks sä, et jos se olis jatkunut, niin oisko se voinutkin toimia vai oliko se hyvä, et se loppui kokonaan?

Nuori: Mä aattelin, et ehkä se on vähän vaikee, kun ei ollu niit kertoi niin montaa enää, nii et ehkä ei oo järkee, mut mä oon se ikähaarukan ulkopuolel jo, niin se on vähän. (H5)

Lasten ikä, palvelujärjestelmän toimivuus ja resurssit vaikuttivat nuorten osallisuuden kokemuksiin. Osa nuorista kuvaili osallisuutensa kasvaneen palvelujärjestelmässä yläkoulun aikana. Eräs nuori kertoi olleensa asiakkaana sosiaalipalveluissa alakoulun ensimmäisistä luokista alkaen, mutta tavanneensa henkilökohtaisesti oman sosiaalityöntekijän ollessaan yläkoulun viimeisillä luokilla. Toisaalta nuoret toivat esiin jatkuvat sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa tehdyt palvelutarpeenarvioinnit, joista puuttuu kokonaisuuden hahmottaminen ja suunnitelmallisuus, sekä työntekijöiden vaihtuvuuden. Eräs nuori kuvaili myös terapisuhdettaan, joka sisälsi useita työntekijävaihdoksia, luottamuksen uudelleen rakentamista ja väsymistä prosessin toimimattomuuteen.

Toimintaympäristöihin kiinnittyviä asioita mainittiin muutamissa haastatte-
luissa. Toimintaympäristöllä tarkoitamme olosuhteita, joissa nuoret toimivat, ja joissa nuorten osallisuus joko rakentuu tai estyy. Nuoret kiinnittivät huomiota siihen, miten voidaan vahvistaa nuorten osallisuutta arjessa ja yhteiskunnassa. Nuoret kuvailivat, että esimerkiksi kouluissa vuosi rytmittyy loma- ja työaikojen mukaan sykleittäin. Tämä muuttaa arkea ja eräs nuori kuvasi muutokseen liittyviä siirtymä-
vaiheita hankalina. Nuoren mukaan loma-ajoissa korostui arjen säännöllisyyden ja rutiinien puuttuminen. Nuori kertoi, että lomajaksoilla olisi tärkeää ennakoida tilannetta sekä rakentaa loma-ajan arkea, jotta siitä tulisi mielekästä. Vastavuoroisesti siirtymä koulurytmiin vaati myös totuttelua uudesta arkirutiinista.

Muutokset ovat itselle hirveän hankalia. Yläasteella alkoi olla hankalaa jo, että mentiin kesälomalle. Se rutiini hävis, niin oli hirveen vaikeeta yleen-
sä alku-kesäloma sit.. Nykypäivänäkin tuo alkukesäloma meni ihan miten sattuu, kun häviää kaikki ne rutiinit ja minkä pohjalta tehdä asioita, että niissä tilanteissa ei sitten aina jäis yksin. (H2)

Nuoret pohtivat osallisuuttaan koulujärjestelmässä. Nyky-yhteiskunnassa siirtyminen tiiviimmistä luokkayhteisöistä luokattomaan opetukseen näyttää tuottavan neurokirjon nuorille pärjäämisen ja osallisuuden haasteita. Siirtymätilanteet luokkien välillä kuvattiin haasteellisiksi ja vaikeutta tuotti myös ainevalintojen tekeminen. Eräs neurokirjon nuori kuvaili sitä, miten koulunkäynnin haasteet kuormittivat hänen psyykkistä jaksamistaan. Useiden eri vaiheiden jälkeen hän pääsi sairaalakouluun, jossa koki enemmän osallisuutta sosiaalisissa tilanteissa. Nuori kuvaili, että hänelle tarjoutui sairaalakoulun kautta mahdollisuus yksilölliseen opetukseen ja hän koki myös kuuluvuuden tunnetta kouluyhteisössä. Tämä kokemus oli avannut myös uskoa siihen, että hänellä on mahdollisuus osallisuuteen myös laajemmin yhteiskunnassa.

Nuoret toivat esille myös, että ajanvaraus- ja soittoaikajärjestelmät hankaloittivat heidän osallisuuttaan. Eräs nuori kritisoi tiukkoja soittoaikoja, jonka havaitseminen ja tarkka noudattaminen arjessa saattoi muodostua osallisuutta vaikeuttavaksi tekijäksi. Toisaalta nuori pohti ristiriitaisuutta siinä, että asiakkaan odotetaan soittavan tiettyinä kellonaikana, mutta ammattilaiset voivat ottaa yhteyttä esimerkiksi päivän aikana.

Nuorille yhteiskunnan eri areenat eivät näyttäyty vain toimintaympäristöinä vaan myös rakennettuina, julkisina tiloina. Näissä pohdittiin esimerkiksi julkisten tilojen äänimaailmaa ja niiden aiheuttamaa stressiä, jota on aiemmin tarkasteltu yksilöllisten tekijöidenkin kohdalla. Lisäksi osallisuuteen vaikuttavia hankalia tekijöitä julkisissa tiloissa saattoivat olla liian kirkas valaistus ja voimakkaat tuoksut. Nuoret kiinnittivät huomiota penkkien sijoitteluun ja siihen, miten vieraan ihmisen liian lähelle tuleminen aiheutti epämukavuutta ja haastetta osallisuuden vahvistamisessa. Eräs nuori toivoi myös neurokirjon ihmisten osallisuuden vahvistamista julkisten tilojen suunnitteluvaiheessa.

Miten joku koulu rakennetaan tai miten busseja tehdään, niin tarvitaan ehkä enemmän niitä ihmisiä, joilla on ne ongelmat, koska ne sitten huo-
maavat asioita, jotka saattavat häiritä tai haitata. ADHD ja autismit ja kaikki nämä ovat niin yleisiä nykyään, että siihen tarvitaan sitä jokapäiväistystä. Normalisointia sille, että hei, tämä on normaali asia ylipäänsä. Ja sitten se, että siihen saataisiin sitä jokapäiväistä normalisointia, että se elämä olisi helpompaa ja mukavampaa kaikille... (H4)

Kohtaamisosallisuus – halu tulla nähdyksi ja kuulluksi

Kohtaamisosallisuus muodostuu nuorten ja ammattilaisten kohtaamisissa, joissa keskeistä on vuorovaikutus ja nuorten kokemukset kuulluksi tulemisesta. Tutkimus-
aineistossamme kohtaamisosallisuus kiinnittyi vahvasti koulukontekstiin. Nuoret toivoivat yleisesti tulewansa kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi. Nuorten haastatteluissa tuli esille se, etteivät neurokirjon nuoret ole yhtenäinen ryhmä vaan heidän yksilöllisten tarpeidensa huomioiminen on tärkeää. Nuorista toiset olivat hiljaisia ja toiset saivat huomiota omalla käytöksellään. Tämä huomio oli usein negatiivista. Yksilöllisten erojen tunnistaminen ja taustojen ymmärtäminen sosiaali-, terveys ja sivistystoimen ammattilaisten toimesta olisi olennaista, jotta palvelujärjestelmässä pystyttäisiin tukemaan neurokirjon nuorten osallisuutta.

Haastatteluissa nuoret kertoivat yksilöllisistä tarpeistaan etenkin koulukontekstissa. He kokivat, etteivät kaikki opettajat olleet kiinnostuneita heidän tarpeistaan tai osanneet toimia heidän kanssaan. Nuoret havaitsivat myös helposti opettajien oman turhautumisen vaikeissa tilanteissa. Haastatteluaineistossa hiljaiset nuoret kuvasivat jäävänsä helposti vaille opettajien tukea ja kannattelua. He yrittivät selviytyä yksin ja avunpyytäminen tai oman tilanteen sanoittaminen oli vaikeaa. Tämä esti huomatuksi tulemistä ja osallisuutta.

Nuori: Mä olisin toivonu, et joku opettaja olis kiinnittänyt tähän huomiota ja yrittänyt keksii niitä apuja, millä mä selviäisin koulupäivistä ja läksyistä..

Haastattelija: Mut kukaan ei huomannut?

Nuori: Ei.

Haastattelija: Oliko sun helppo sanoa tai pyytää apua?

Nuori: Ei ollu. (H3)

Nuorten haastatteluissa korostui tarve saada ammattilaisilta, etenkin opettajilta, ymmärrystä. Nuoret toivat esille merkittäviä aikuisia, jotka olivat ymmärtäneet nuorten haasteet ja tarjonneet osallistumismahdollisuuksia erilaisten keinojen kautta. Näillä nuorten kohtaamilla opettajilla oli ollut kykyä luovuuteen ja nuorten tarpeiden tunnistamiseen. Mikäli opettaja huomasi, ettei nuori ymmärrä opetettavaa asiaa, hän vaihtoi opetustapaansa. Lisäksi nuoret kuvailivat luottamustaan erilaisiin sosiaali-, terveyden- ja sivistystoimen ammattilaisiin. Luottamuksen syntyyn vaikutti nuorten huomio siitä, että nuorten kanssa työskentelevät ammattilaiset pitivät nuorten puolta ja tukivat nuoria myös suhteessa toisiin ammattilaisiin. Positiivisuuden avulla saatiin vahvistettua myös nuorten myönteistä suhtautumista itseensä. Positiivisella tuella saattaa olla myös huomattavia vaikutuksia tulevaisuuden kannalta, kuten nuori tuo esille seuraavassa sitaatissa:

Pienluokka oli tosi hyvä. Minua oikeasti kuunneltiin ja pystyin vaikka sanomaan, että voisiko tämä olla hyvä. Ja ne otti sen huomioon.. Heti kun pääsin ympäristöön, joka tuki mua, niin se näkyy mun performanssissa tai siinä mitä numeroita mä sain. Sitten ysinä mä sain kasin todistuksen, tuon keskiarvon. Sitä ennen mulla oli varmaan kutonen, seiska. Se nousi ihan valtavasti. (H10)

Nuorille oli tärkeää, että aikuiset olivat kiinnostuneita nuorten kokemuksista ja esimerkiksi opettajat tiesivät, missä koulutöissä mennään. Eräs nuori kuvaili, ettei opettaja tarkistanut, miten hän etenee koulutyössä, ja koki, että opettaja on välinpitämätön hänen koulunkäyntinsä edistymisestä. Nuoret toivoivat, että heiltä kysyttäisiin, mikä sinua auttaa ja he voisivat kokea varmuutta siitä, että apu on mahdollisuuksien mukaan saatavilla. Nuoret kokivat myös epävarmuutta, miten voivat vaikuttaa omiin asioihin ja havaitsivat, että aikuiset päättivät asioista heidän puolestaan. Toisaalta osa nuorista antoi mielellään päätösvastuuta omille vanhemmilleen. Sitaatissa kuvataan nuoren ristiriitaista kokemusta siitä, miten tulee kuulluksi ja miten palaverissa käydyt asiat näkyivät käytännössä.

Nuori: En tiedä. Joskus on kyllä palaveri koulussa, missä vanhemmat tulee mukaan. Kyllä minä niissä kerron, mutta en tiedä vaikuttaako se mitään.

Haastattelija: Entä se, että jos sä käyt siellä erityisopettajan luokassa, niin saatko vaikuttaa siihen, millaisissa tilanteissa pääset sinne?

Nuori: En mä tiedä. Mä olen usein silti hiljaa. (H1)

Nuoret toivat esille myös palveluissa toimivien ammattilaisten puutteellisia valmiuksia sekä osaamista erityisnuorten kohtaamiseen. Tämä puute tuli esille siinä, että nuorten tuen tarpeista järjestetään useita palavereita ja sovitaan erityisistä tuen tarpeista esimerkiksi koulussa, mutta nuoret eivät havaitse näiden muutosta tilanteeseensa. Eräs nuori kertoi saaneensa tehostetun tuen päätöksen, mutta käytännön koulutyö ei nuoren mukaan muuttunut. Myöskään nuoren ”pallottelu” sosiaali-, terveys- tai sivistystoimen ammattilaiselta toiselle ei vahvistanut nuoren osallisuuden kokemusta vaan viivästytti vain tuen saantia. Osa näiden ammattilaisten osaamisen puutteista tuli esille nuorten kertomuksissa asennekysymyksinä. Nuoret kuvailivat opettajien toimintaa, jossa oli havaittavissa opettajien omaa keinottomuutta ja turhautumista neurokirjon nuorten kanssa toimimisessa, mikä tuli esille negatiivisena asenteena. Nuoret kuvailivat, ettei kaikilla opettajilla ole esimerkiksi kiinnostusta tukea heitä. Toisaalta opettajat eivät tunnistanee, miten nuorten oppimista ja osallisuutta opiskeluun voitaisiin vahvistaa tai löytää vaihtoehtoisia keinoja tilanteisiin. Sitaatissa nuori kuvaili opettajan keinottomuutta suhteessa omiin oppimiskokemuksiinsa.

ne oli hirveän sellaisia, että mikset sinä ymmärrä. Ja sitten kun itse ei sitä osannut perustella, että miksi ei ymmärrä, niin sitten se oli että mikset keskity, että keskity - ymmärrä tämä nyt. Ja kun ei sitä osannut itse perustella, että mistä se johtuu, että miksi ei ymmärrä, miksi ei jaksaa keskittyä siihen asiaan... Ja sitten yksi oli myös semmoinen, että se määräsi mulle, kun matikka on ollut vaikeaa ykkösluokasta asti ja numeroiden piirtämisessäkin oli ongelmaa... ylimääräisiä matikan tehtäviä aina kotiin. Sen takia, että kehitetään tätä matikan osaamista. Eihän siitä tullut mitään. Että taas se oli hänen näkemys, miten tätä oppimisongelmaa korjataan. (H2)

Toisaalta opettajien keinottomuus ja nuorten syyllistäminen ymmärryksen puutteesta saattoi mennä niin pitkälle, että opettajat loukkaantuivat nuorille siitä, ettei nuori opi. Syitä ei nähty niinkään nuorten haasteissa, vaan nuorissa yksilönä tai nuorten perhetilanteessa. Nuorten oletettiin toimivan tahallaan ja esittävän ymmärtämätöntä. Ammattilaisten tuki ja asenteet ovatkin yksi oleellinen asia, jolla pystyttäisiin mahdollistamaan nuorten parempaa osallisuutta.

Neurokirjon nuoret kuvailivat tulevansa helposti leimatuiksi pahantekijöiksi myös aikuisten ja eri alojen ammattilaisten toimesta. Aikuiset näyttivät nuorten kertomuksissa kategorisoivan lapset helposti syyllisiin ja syyttömiin, vaikka totuus erilaisissa tapahtumissa saattoi olla tilannekohtainen. Stigman saaneet nuoret jäivät ristiriitatilanteissa myös vaille osallisuuden kokemusta, kun heidän kantaansa ei kuunneltu. Eräs nuori kuvaili kiusaamistilannetta, jossa koki, että muut lapset tiedostivat hänen ärsyyntyvän helposti ja halusivat saada hänessä aikaiseksi reaktion. Usein tilanteissa nuori koki epäreiluutta siinä, että hän sai tilanteissa syyt niskoilleen, vaikka tapahtuman oli käynnistänyt muiden nuorten toiminta.

Meillä oli kaikki ne ketä minua kiusasivat, niin ne olivat kuulemma rehtorin mielessä niin kympin oppilaita, etteivät tee ikinä yhtään mitään. (H8).

Kiusaamistilanteissa aikuisilta saattaa siis jäädä tunnistamatta tapahtumaketjun alku, ja syy nähdään olevan nuoressa, joka näkyvämmiin erottuu kiusaamistilanteesta. Näihin tilanteisiin liittyivät vahvasti myös nuorten pelot stigman saamisesta. Lisäksi nuoret haluavat välttyä erilaisuuden leimalta. Stigmatisoitumisen välttäminen saattoi aiheuttaa osattomuutta. Eräs nuori kuvaili tätä siten, että hän ei halunnut osallistua erityisopettajan tunnille. Erityistarpeen myöntäminen olisi saattanut nuoren mukaan vaikuttaa muiden vertaisten asenteisiin. Tämän vuoksi nuori saattoi valita heikomman koulumenestyksen kuin leimaantumisen riskin.

Johtopäätökset

Tässä luvussa olemme tarkastelleet neurokirjon nuorten osallisuuden kokemuksia prosessiosallisuuden ja kohtaamisosallisuuden näkökulmista. Prosessiosallisuudessa tarkastelimme nuorten kokemuksia omista asiakasprosesseistaan ja laajemmin yhteiskunnan toimintaympäristöstä. Kohtaamisosallisuudessa puolestaan tarkastelimme, miten nuoret kokivat tulleet nähdyiksi ja kuulluiksi ammattilaisten toimesta.

Prosessiosallisuuden käsitteessä yhtenä ajatuksena on, että tiedot voidaan kerätä esimerkiksi ilman nuorten läsnäoloa ja kuulemista. (Muukkonen 2013). Tämä ei lähtökohtaisesti tue nuorten osallisuutta asiakasprosessissaan tai tarjoa mahdollisuutta osallistumiseen. Näemme kuitenkin keskeisenä prosessiosallisuuden tarkastelemisen, jotta ymmärrämme, miten nuoret kokevat osallisuutensa palveluissaan ja miten heidän osallisuuttaan niissä voidaan parantaa.

Prosessiosallisuudessa painottui neurokirjon nuorten haavoittuva asema palvelujärjestelmässä. Palveluiden hakeminen koettiin vaikeaksi ja työlääksi, jonka vuoksi se jäi usein vanhempien tehtäväksi. Tämä osaltaan etäännytti nuoria omasta asiakasprosessistaan. Hitaat palveluprosessit saattoivat myös aiheuttaa nuorille vaikeutta suoriutua itsenäisesti arjen toiminnoista esimerkiksi koulumatkoista. Näin prosessiosallisuus heijastui laajemmin nuorten osallisuuteen arkisissa toiminnoissa.

Palvelujärjestelmässä saatettiin tunnistaa neurokirjon nuorten tuen tarve, mutta palveluissa käytännön tuen saaminen oli vaikeaa. Tutkimuksemme mukaan ammattilaiset tunnistavat neuropiirteet, mutta työskentelyssä ei välttämättä ymmärrettä, miten erityisyyttä voidaan arjessa tukea.

Aiemmassa neurokirjon lapsiin ja heidän perheisiinsä liittyvässä tutkimuksessa on tuotu esille palvelujärjestelmien pirstaleisuus (Casagrande & Ingersoll, 2021; Kaittila, Leinonen, Alin, Vornanen, Kraav, Eriksson & Anis 2025; Lämsä ym. 2018; Yliruka ym. 2018), pysyvien vuorovaikutussuhteiden merkitys laadukkaana tuen edellytyksenä (Barck, Kaittila, Alin, Vornanen, Leinonen, Kraav & Anis 2025), mut-

ta tunnistettu myös resursseihin liittyvät haasteet (French, Perez Vallejos, Sayal & Daley 2020). Osallisuutta tukevana osana nuoret pitivät saamaansa konkreettista tukea, joka esimerkiksi vahvisti nuorten omaa toiminnanohjausta. Näistä nuoret nostivat esille esimerkiksi toimintaterapian, tukihenkilötyön ja arjen toimintaan kiinnittyvän perhetyön.

Palvelujärjestelmä näyttäytyy neurokirjon nuorten kohdalla diagnoosipainotteisena (Forsell 2022), vaikka nuorten kuuluisi saada tukea yksilöllisiin tarpeisiin (mm. Lastensuojelulaki 417/2007; Perusopetuslaki 628/1998). Nuoret eivät liittäneet diagnoosin saamista niinkään itse palveluiden saamiseen vaan diagnoosia pohdittiin suhteessa omaan käyttäytymisen ymmärtämiseen. Diagnoosi toi sekä helpotusta ymmärtää omaa poikkeavaa toimintaa, mutta myös negatiivisia asioita, joiden käsittelemään nuoret olisivat kaivanneet tukea. Diagnoosi ei siis itsessään määrittele neurokirjon nuorten palvelutarpeita vaan heidän kokemustensa kuulemisella on keskeinen rooli palveluiden suunnittelussa. Nuoret kertovat mielellään erityispiirteistään ja mikä heitä auttaa, jos ammattilaisilla on aikaa ja kiinnostusta pysähtyä kuuntelemaan nuorten kokemuksia ilman ennakoajatuksia ja valmiita työsuunnitelmia. Tämä lisäisi myös nuorten osallisuuden kokemuksia omissa palveluprosesseissaan.

Osallistumisen ja osallisuuden kokemisen kannalta erityisen vaikeina tilanteina esiin nousivat erilaiset palvelujärjestelmiin sisäänrakennetut siirtymätilanteet. Rutiinien rikkoutuminen ja poikkeukset arjessa näyttäytyivät haasteellisina neurokirjon nuorille. Ensimmäinen siirtymätilanne liittyi luokattomaan opetukseen, joka haastaa nuorten osallisuutta koulussa. Toisena olivat siirtymät lomille ja lomien jälkeen opiskelujen pariin. Kolmantena esille nousi itsenäistymisvaihe, jossa täysi-ikäntyneiden nuorten tulisi osata hoitaa omia asioitaan palvelujärjestelmässä, vaikka neurokirjon nuoret olivat aiemmin olleet usein irrallaan palveluiden hakeamisen prosesseista. Ratkaisuna näihin saattaisi olla palvelujärjestelmän selkeyttäminen, palveluiden oikea kohdentaminen sekä ammattilaisten tutustuminen nuoriin ja heidän erityistarpeisiinsa. Tällä hetkellä vanhempien suuri rooli neurokirjon nuorten asioiden hoitamisessa näyttäytyy välttämättömänä palvelujärjestelmän haasteellisuuden vuoksi. Neurokirjon nuoria tulisi tukea ennen aikuisuutta omien tarpeidensa ilmaisussa sekä omien asioiden hoitamisessa, jotta nuoret saisivat kokemusta omasta pärjäämisestä ja mahdollisuuksista vaikuttaa omiin asioihin.

Toiseksi tarkastelimme neurokirjon nuorten kohtaamisosallisuutta. Vuorovaikutussuhteiden merkitys korostui myös tutkimuksessamme nuorten osallisuutta vahvistavana tekijänä. Aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esille pysyvien vuorovaikutussuhteiden merkitys laadukkaan tuen edellytyksenä (Leinonen ym. 2023). Nuorten tyytyväisyys saatuihin palveluihin liittyi usein vuorovaikutukseen ammattilaisten kanssa. Palvelut, joita pidettiin mielekkäimpinä, olivat nuorta motivoivia sekä nuoren tarpeet huomioon ottavaa konkreettista tukea. Ammattilaisten kyky asettua kuuntelemaan nuoria ja halu muokata omaa toimintaansa nuorten tarpeiden mukaan parantaa nuorten mahdollisuuksia osallistua sekä kokea osallisuutta. Kohtaamisosallisuuden kautta nuorten tuottama tieto tulee osaksi palvelujärjestelmää ja nuoret pääsevät vaikuttamaan omiin palveluihinsa.

Tuloksissamme korostui koulun ja opettajien merkitys, koska opettajat ovat ammattiryhmä, joiden kanssa nuoret ovat eniten tekemisissä. Voimme perustellusti olettaa, että sama mitä nuoret kertoivat toivovaansa opettajilta, pätee myös muihin ammattilaisiin. Tuloksemme haastavat ammattilaisia kiinnittämään huomiota nuorten erilaisuuteen ja ymmärtämään, että neurokirjon nuorten kyky tunnistaa tilanteita saattaa poiketa ammattilaisten havainnoista. Tutkimuksemme mukaan ammattilaiset tulkitsevat nuorten käyttäytymistä virheellisesti neurotyypillisestä kehyksestä, jolloin vaarana ovat väärinymmärrykset. Myös aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että hiljaiset, koulussa menestyvät nuoret saattavat jäädä ilman ammattilaisten huomiota (Singh 2011). Tämä saattaa lisätä myös nuorten halua pärjätä itsenäisesti, ja aiheuttaa uupumusta sekä muita psyykkisiä oireita. Toisaalta havaintomme tukevat myös aiempaa tutkimusta (mm. Singh 2011) siitä, että ulospäin oireilevat nuoret saavat osakseen syyllisen leiman negatiivista huomiota ja aikuisten huomio kiinnittyy tilanteissa vääriin asioihin.

Parantaakseen nuorten osallisuutta ammattilaisten tulisi reflektoida, millaisia haasteita he kokevat vuorovaikutuksessa nuoren kanssa. Tiukasti yhdessä tulkitattavassa pitäytyminen tuottaa enemmän haasteita, kun näkökulman avartaminen voi puolestaan tuoda asioihin uusia ratkaisuja. Lisäksi vääristymät ja jatkuva negatiivinen palaute koulun aikuisilta saattavat vaikuttaa myös nuoren koulumotivaatioon. Kaikille ammattilaisille jää tärkeä tehtävä häivyttää erilaisuuden kokemisen tilanteita ja tarjota nuorille mahdollisuus osallisuuteen.

Tutkimustulosten yleistettävyyttä rajoittaa haastateltujen pieni määrä. Haastateltavia neurokirjon nuoria oli vaikea tavoittaa. Osa nuorista oli kokenut niin paljon toiseutta esimerkiksi koulussa, että heidän kynnyksensä tutkimukseen osallistumiseen oli korkea. Myös nuorten valmiudet kertoa kokemuksistaan olivat vaihtelevia. Osa nuorista tarvitsi selkeitä kysymyksiä kerrontansa tueksi ja haastattelijan rooli sekä kyky tukea nuorta kerronnassa korostuivat, mutta samalla myös osin ohjasivat sitä, mistä teemoista nuoret kertoivat.

Tutkimukseen osallistuneet nuoret eivät edusta kaikkia neurokirjon nuoria. Voimme olettaa, että vain lievästi tai erittäin vaikeasti oireilevat nuoret eivät osallistuneet haastatteluihin. Neurokirjon nuorten osallisuutta tulisi tarkastella erilaisin lähestymistavoin ja menetelmin kattavamman kuvan saamiseksi, esimerkiksi kyselytutkimusten, syvähaastatteluiden tai työpajatyöskentelyn avulla. Seuraavissa tutkimuksissa olisi tärkeää löytää tapoja tavoittaa myös lievästi ja erittäin vaikeasti oireilevat neurokirjon nuoret ja kartoittaa heidän kokemuksiaan prosessi- ja kohtaa-misosallisuudesta.

Rahoitus

Artikkelin tulokset ovat osana NEPSOS-tutkimushanketta (“Neuropsykiatrisesti oireilevat nuoret palvelujen pyörteissä – sosiaalityön, nuorisopsykiatrian ja erityispedagogiikan yhteistutkimus”). Tutkimushanketta rahoitti Suomen sosiaali- ja terveysministeriö vuosina 2023–2024 (VN/14912/2022). Tutkimus toteutettiin yhteistyössä sosiaalityön (Turun yliopisto ja Itä-Suomen yliopisto), nuorisopsykiatrian (Turun yliopisto ja Itä-Suomen yliopisto), sekä erityispedagogiikan (Turun yliopisto) oppiaineiden kesken.

Kiitokset

Haluamme kiittää tutkimukseemme osallistuneita rohkeita nuoria, jotka ovat olleet valmiita jakamaa kokemuksiaan ja halunneet olla mukana vaikuttamassa neurokirjon nuorille suunnattuihin palveluihin.

Lähteet

- Andersen, M. L. (2016). Who is in Need of Empowerment? Social Work and Young People with ADHD. *Revista de asistenta sociala* 2(2), 109 – 122.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 5th ed. Washington D.C.: American Psychiatric Publishing.
- Barck, J., Kaittila, A., Alin, M., Vornanen, R., Leinonen, L., Kraav, S.-L., & Anis, M. (2025). Neurokirjon nuorten ja vanhempien näkemyksiä palveluiden kehittämistarpeista. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 33(1), 115–123. <https://doi.org/10.30668/janus.148109>
- Bywaters, P., Brady, G., Sparks, T. & Bos, E. (2014). Child welfare inequalities: new evidence, further questions. *Child and Family Social Work* 21(3), 369–380. <https://doi.org/10.1111/cfs.12154>
- Casagrande, K. & Ingersoll, B. R. (2021). Improving Service Access in ASD: A Systematic Review of Family Empowerment Interventions for Children with Special Healthcare Needs. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders* 8, 170–185. <https://doi.org/10.1007/s40489-020-00208-9>
- Corney, T., Cooper, T., Shier, H. & Williamson, H. (2021). Youth participation: Adultism, human rights and professional youth work. *Children & Society* 36, 677–690. <https://doi.org/10.1111/chso.12526>
- Coussens, M., Van Driessen, E., De Baets, S., Van Regenmortel, J., Desoete, A., Oostra, A., Vanderstraeten, G., Van Waelvelde, H. & Van de Velde, D. (2020). Parents' perspectives on participation of young children with attention deficit hyperactivity disorder, developmental coordination disorder, and/ or autism spectrum disorder: A systematic

- scoping review. *Child: Care, Health and Development* 46, 232–243. <https://doi.org/10.1111/cch.12735>
- Fletcher-Watson, S., Brook, K., Hallett, S., Murray, F. & Crompton, C. J. (2021). Inclusive Practices for Neurodevelopmental Research. *Current Developmental Disorders Reports* 8, 88–97. <https://doi.org/10.1007/s40474-021-00227-z>
- Forsell, M. (2022). Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020. Lähes joka viidennellä 18–22-vuotiaalla oli mielenterveyteen liittyvä käynti julkisessa terveydenhuollossa vuonna 2020. Tilastoraportti 21/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022060342738>
- French, B., Perez Vallejos, E., Sayal, K., & Daley D. (2020). Awareness of ADHD in primary care: stakeholder perspectives. *BMC Family Practice* 21(45), 1–13 <https://doi.org/10.1186/s12875-020-01112-1>.
- Hart, R. A. (1992). Children's participation from tokenism to citizenship. Innocenti essays nro 4. Florence: UNICEF International Child Development Center.
- Juva, K., Hublin, C., Kalska, H., Korkeila, J., Sainio, M., Tani, P., Vataja, R., Airas, L. & Ripatti-Toledo, T. (2021). *Klininen neuropsykiatria*. Kustannus Oy Duodecim.
- Kaittila, A., Leinonen, L., Alin, M., Vornanen, R., Kraav, S-L, Eriksson, P. & Anis, M. (2025). "It Was Like Offering a Band-Aid for a Fracture": Parents' Experiences with Barriers to Accessing Services and Support for Their Neurodivergent Child in Finland. *Child & Youth Services*, 1–28. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2025.2449639>
- Kansallinen lapsistrategia (2021). Kansallinen lapsistrategia Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>
- Kivinen, T., Vanjusov, H. & Vornanen, R. (2020). Asiakkaan ääni: Osallisuus ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Teoksessa Anneli Hujala & Helena Taskinen (toim.). Uudistuva sosiaali- ja terveysala. Tampere: Tampere University Press, 267–293. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-022-9>
- Lastensuojelulaki 2007/417. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2007/417>
- Leeman, L. & Hämäläinen, R-M (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586–594. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>
- Leinonen, L., Kaittila, A., Alin, M., Vornanen, R., Karukivi, M., Kraav, S-L. & Anis, M. (2023). Elements of Communication Competence in Encountering Traumatized Adolescents in Substitute Care. *YOUNG* 31(4), 339–356. <https://doi.org/10.1177/11033088231171276>.
- Lämsä, R., Ahonen S., Appelqvist-Schmidlechner, K. & Tuulio-Henriksson, A. (2018). Neuropsykiatrisesti oireilevien nuorten palveluista ja palvelukokemuksista. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen ja P. Känkänen (toim.), *Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot vuosikirja* 2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 124–135. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-200-0>
- McCafferty, P. & Mercado Garcia, E. (2023). Children's Participation in Child Welfare: A Systematic Review of Systematic Reviews. *British Journal of Social Work* 00, 1–17. <http://doi.org/10.1093/bjsw/bcad167>

- Muukkonen, T. (2013). Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä* (4. uudistettu painos). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 165–175.
- OKM (2020). ”Kuullaan, mutta ei kuunnella” *Lasten osallistumisoikeudet Suomessa*. Arviointiraportti. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita, 2020:10. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-802-8>.
- Pajulammi, H. (2014). Lapsi, oikeus ja osallisuus. Väitöskirja: Lapin yliopisto. Helsinki: Talentum.
- Penttilä, S., Niemelä, M., Hakko, H., Keski-Säntti, Markus, Ristikari, T. & Räsänen, S. (2024). Child- and parent-related determinants for out-of-home care in a nationwide population with neurodevelopmental disorders: a register-based Finnish birth cohort 1997 study. *European Child & Adolescent Psychiatry* 33, 3459 – 3470. <https://doi.org/10.1007/s00787-024-02406-w>
- Perusopetuslaki 628/1998. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1998/628>
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. London: Sage.
- Ruiz-Casares, M., Collins, T. M., Tisdall, E. K. M. & Grover, S. (2017). Children’s rights to participation and protection in international development and humanitarian interventions: nurturing a dialogue. *The International Journal of Human Rights* 21(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/13642987.2016.1262520>
- Sandberg, E. (2018). ”Toivoin, että minut ois huomioitu tyttönä, jolla on ongelmia, eikä tyttönä, joka on ongelma” – ADHD-oireisten nuorten kokemuksia tukitoimista Suomessa. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen (toim.) *Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot-vuosikirja 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 94–103. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-200-0>
- Sedgwick, J. A., Merwood, A. & Asherson, P. (2019). “The Positive Aspects of Attention Deficit Hyperactivity Disorder: A Qualitative Investigation of Successful Adults with ADHD.” *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders* 11(3), 241–253. <https://doi.org/10.1007/s12402-018-0277-6>
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children’s participation in decision-making, in line with Article 13.1 of the UNCRC. *Children & Society* 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Singh, I. (2011). A disorder of anger and aggression: Children’s perspectives on attention deficit/hyperactivity disorder in the UK. *Social Science & Medicine* 73(6), 889–896. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.03.049>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2014/1301>
- Stenvall, E. (2018). Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus. Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Acta Universitatis Tamperensis 2407. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0820-9>
- Särkikangas, U. (2021). Sosiaali- ja terveystalveluiden käyttö erityisperheiden arjessa – toiminnan ja ajankäytön näkökulma. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6100-0>

- Tervo, T., Michelsson, K. Launes, J. & Hokkanen, L. (2017). A Prospective 30-Year Follow-Up of ADHD Associated With Perinatal Risks. *Journal of Attention Disorders* 21(10), 799–810. <https://doi.org/10.1177/1087054714548036>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Van Biljevel, G. G., Dedding, C. W.M., Bunders-Aelen, J. F.G. (2015). Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child & Family Social Work* 20, 129–138. <https://doi.org/10.1111/cfs.12082>
- Vuori, M., Vuorenmaa, M., Ervasti, E., Tuovinen, E. & Aalto-Setälä, T. (2024). Lasten ja nuorten ADHD-diagnoosien yleisyys 2022 ADHD-diagnoosit yleistyvät tasaisesti – sukupuoli- ja alue-erot ovat melko suuria. Tilanneraportti 1/2024. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202401183216>.
- Wilens, T. E., Martelon, M., Joshi, G., Bateman, C., Fried, R., Petty, C. & Biederman, J. (2011). Does ADHD predict substance-use disorders? A 10-year follow-up study of young adults with ADHD. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 50(6), 543–553. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2011.01.021>
- Yleissopimus lasten oikeuksista 60/1991. <https://www.finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/1991/60>
- Yliruka, L., Vartio, R., Pasanen, K. & Petrelius, P. (2018). *Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-117-1>
- Ångström, A-K., Andersson, A., Garcia-Argibay, M., Chang, Z., Lichtenstein, P., D'Onofrio, B. M., Tuvblad, C., Ghirardi, L., & Larsson, H. (2024). Criminal convictions in males and females diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder: A Swedish national registry study. *JCPP Advances*, e12217. <https://doi.org/10.1002/jcv2.12217>

5

Palveluista vetäytyminen nuorten aikuisten sosiaalipalveluissa

Sami Ylistö, Crista Juutinen, Henna Pirskanen, Mia Tammelin & Vesa Välimäki

Osallisuuden edistäminen on asetettu EU:ssa ja kansallisen poliittisen päätöksenteon keskeiseksi tavoitteeksi, johon liitetään hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen torjuntaan liittyviä myönteisiä odotuksia (Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallin & Häikiö 2021, 81–82). Poliittisella tasolla osallisuus liittyy kiinteästi myös yksilön vastuuta korostaviin uusliberalistiin poliittisiin diskursseihin, jotka lisäävät paineita aktivoida työmarkkinoille erilaisten tulonsiirtojen varassa eläviä kansalaisia. Samalla osallisuuden edistäminen on noussut keskeiseksi keinoksi syrjäytymisen vastaisia toimenpiteitä Euroopassa. Tässä yhteydessä osallisuudella viitataan usein työmarkkinaosallisuuteen, joka liittyy työttömien aktivointia korostaviin painotuksiin. (Béland 2007, 132–134.)

Suomalainen poliittinen päätöksenteko on saanut vaikutteita Euroopasta ja Yhdysvalloista. Sen myötä myös suomalaisessa politiikassa osallisuuteen liittyy vahva työttömien työllistämistä korostava painotus, jolloin osallisuuden laajempi yhteiskunnallinen merkitys voi saada osakseen vähemmän huomiota (Raivio & Karjalainen 2013, 27). Tämänkaltaisen kapea-alainen osallisuuden huomioiminen poliittisessa päätöksenteossa voi johtaa asiakasosallisuuden kaventumiseen, koska silloin vaarana on asiakkaiden tarpeiden sivuuttaminen ja niiden korvautuminen palvelujärjestelmän toimintalogiikasta johdetuilla tavoitteilla (Salminen ym. 2021, 93). Lisäksi asiakkaiden omaehtoinen osallistuminen voi jäädä tunnistamatta (mt., 84) tai se voidaan nähdä jopa ongelmana, johon puututaan erilaisin sanktioin (Näre & Näre 2022, 99). Osallisuutta voidaan käyttää myös perusteena vähäosaisten autta-

miseen liittyvän julkisen vastuun kaventamiselle (Matthies 2017), koska osallisuutta korostavilla poliittisilla ohjelmilla on taipumus korostaa yksilön vastuuta itsestään (Raivio & Karjalainen 2013, 28). Siksi osallisuus ei ole poliittisesti neutraali käsite.

Edellä mainituista ongelmista huolimatta sosiaaliryönnön tutkimuksessa on tähän saakka kiinnitetty vähän huomiota osallistumattomuuteen liittyviin ongelmiin (Lähdesmäki, Saresma, Hiltunen, Jäntti, Säaskilahti, Vallius & Ahvenjärvi 2016, 238). Tässä luvussa arvioimme osallisuutta kriittisesti 18–29-vuotiaiden nuorten aikuis-ten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta. Keskitymme tässä tutkimuksessa nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen, jolla tarkoitamme tilanteita, joissa nuori ei hakeudu, kieltäytyy tai katoaa kokonaan palveluiden piiristä. Kyseessä on ilmiö, joka kuvastaa palveluihin kuulumisen ja osallisuuden kääntöpuolta: nuori aikuinen ei syystä tai toisesta halua olla aktiivisesti mukana hänelle tarjotuissa palveluissa. Tutkimuskysymyksemme on, millaisia tekijöitä nuorten aikuisten parissa työskentelevät sosiaalialan ammattilaiset tunnistavat nuorten asiakkaiden palveluista vetäytymiselle? Etsimme vastausta tutkimuskysymykseen nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten ryhmähaastatteluaineiston avulla. Haastatteluaineiston analyysiin on sovellettu teoriaohjaavaa sisällönanalyysia (Elo & Kyngäs 2007; Tuomi & Sarajärvi 2013) ja saatuja tuloksia on tulkittu Amartya Senin (1993; 2005; 2010) toimintamahdollisuuksien näkökulmasta.

Palveluista vetäytyminen ja osallisuus

Tarkoitamme palveluista vetäytymisellä kolmea toisiinsa kietoutuvaa ilmiötä, jotka ovat sosiaalipalveluiden piirissä olevien nuorten aikuisten haluttomuus hakeutua heille suunnattuihin palveluihin, palveluista kieltäytyminen ja palveluiden keskeytykset. Palveluista vetäytymisen seurauksena osa syrjäytymisvaarassa olevista nuorista aikuisista jää kokonaan heille suunnattujen palveluiden ulkopuolelle, mikä voi johtaa avun saannin viivästymiseen ja ongelmien kasautumiseen. Tämä ilmiö on havaittu myös muissa tutkimuksissa (esim. Saikkonen, Blomberg, Karjalainen, & Kivipelto 2015; Tammelin, Ketola & Suomi 2022; Ylistö & Husu 2021; Ylistö 2023). Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että työvoimapolitiittisten toimenpiteiden hallitsemattomien keskeytysten vuoksi nuoret joutuvat useimmiten työvoimapolitiittisten sanktioiden kohteeksi, mikä heikentää heidän taloudellista tilannettaan. Lisäksi toimenpiteiden hallitsemattomat keskeytykset voivat tuottaa nuorille epäonnistumisen kokemuksia, jotka voivat lannistaa heitä. Toimenpiteiden hallitsemattomilla keskeytyksillä tarkoitamme tilanteita, joissa nuoret keskeyttävät työllistämistoimenpiteen, mutta eivät pysty ilmoittamaan tilanteestaan heidän parissaan työskenteleville työntekijöille. (Ylistö 2023, 145–146; Ylistö & Husu 2021.)

Palveluista vetäytymisessä on havaittavissa myös asiakasvastarinnan piirteitä. Vastarinnan näkökulmasta nuoret aikuiset nähdään aktiivisina toimijoina (Laitala 2019, 248; Honkasalo & Pekkarinen 2019, 188) sen sijaan, että palveluihin osallistu-

mattomuus tai niistä kieltäytyminen tulkittaisiin yksioikoisesti passiivisuudeksi. Sosiaalipalveluiden osalta asiakasvastarintaa on tutkittu muun muassa koulukotien ja vastaanottokeskuksissa olevien nuorten turvapaikanhakijoiden näkökulmasta. Näiden tutkimusten mukaan asiakasvastarinta ilmenee muun muassa sääntöjen rikkomisena, hidasteluna, viivyttelynä, vaikenemisena, itsetuhoisuutena ja vetäytymisenä. (Honkasalo & Pekkarinen 2019; Laitala 2019.) Toisaalta nuoret voivat turvautua myös rakentavaan vastarintaan, jolla tavoitetaan esimerkiksi erilaisina taiteellisen ilmaisuuden keinoina, jotka tarjoavat nuorille keinon paeta ahdistavaa todellisuutta. Rakentavaa vastarintaa ovat myös nuorten vaikuttamisyrietykset, joiden avulla he yrittävät kohentaa heidän kanssaan samanlaisessa tilanteessa olevien ihmisten asemaa. (Honkasalo & Pekkarinen 2019, 175–180, 188–191.) Asiakasvastarintaa esiintyy erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien nuorten keskuudessa. Nuorten haavoittuva asema voi olla myös seurausta vastarinnasta, koska vastarinnan vuoksi heihin voidaan kohdistaa erilaisia rangaistus- ja valvontatoimenpiteitä, jotka heikentävät heidän asemaansa entisestään. (Mt., 166, 175.)

Palveluista poiskäännyttäminen (esim. Hänninen & Karjalainen 2007; Määttä 2012; Uusikangas & Hiilamo 2020) ja palveluiden väliinpuotoaminen (Määttä 2012) liittyvät läheisesti nuorten palveluista vetäytymiseen. Palveluista vetäytyminen eroaa poiskäännyttämisestä siinä mielessä, että palveluista vetäytyminen on ainakin lähtökohtaisesti asiakkaan itsenäisesti tekemä päätös. Sen sijaan poiskäännyttämistä liittyy institutionaalsiin käytäntöihin. Poiskäännyttämisessä apua tarvitseva henkilö suljetaan palvelujärjestelmän toimesta hänen tarvitsemansa avun ulkopuolelle (Hänninen & Karjalainen 2007, 169–171). Palveluista poiskäännyttäminen voi johtaa myös palveluiden väliinpuotoamisiin, joilla tarkoitetaan tilanteita, jossa asiakkaalla on tuen tarve, mutta tuen saamisen kriteerit täyttyvät vain osittain. Sen seurauksena asiakas voi jäädä ilman tarvitsemaansa palvelua. (Ks. Määttä 2012, 27.) Näihin tilanteisiin liittyy ristiriita nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden havaitseman palveluntarpeen ja nuorten oman tilannearvion välillä. Palveluista poiskäännyttämisessä asiakas on tunnistanut palveluntarpeen ja hakeutuu sitä vastaavien palveluiden piiriin, mutta tulee torjutuksi, koska asiakkuuden kriteerit eivät täyty. Sitä vastoin palveluista vetäytymisessä nuorten parissa työskentelevät työntekijät ovat havainneet asiakkaalla palveluntarpeen, mutta siitä huolimatta nuori ei ota tarjottua apua vastaan. Poiskäännyttämisen ja palveluista vetäytymisen välille on vaikeaa tehdä selkeää rajanvetoa, koska palveluiden ulkopuolelle jäävien nuorten elämäntilanteissa on usein havaittavissa sekä poiskäännyttämisen että palveluista vetäytymisen piirteitä. Poiskäännyttämisen riski kasvaa mitä huono-osaisempia asiakkaat ovat (Uusikangas & Hiilamo 2020, 133). Sama pätee todennäköisesti myös palveluista vetäytymiseen.

Palveluista vetäytymistä voidaan pitää osattomuuden yhtenä ilmenemismuotona, koska silloin nuorten aikuisten osallisuus ei toteudu kohtaamisen instituutioissa (ks. Salminen ym. 2021, 85), joiden tarkoitus on auttaa vaikeisiin elämäntilanteisiin ajautuneita asiakkaita. Kyse on huolestuttavasta havainnosta, koska monille syrjäytymisvaarassa oleville nuorille julkiset palvelut voivat olla ainoa kosketuspinn-

ta yhteiskuntaan. Jossain tapauksissa kyse on sosiaalisesta vetäytymisestä (*social withdrawal*), jonka seurauksena nuori eristäytyy kokonaan kotioloihinsa (Husu & Välimäki 2017). Näin ollen nuorten palveluista vetäytymistä ja osallisuutta on syytä tarkastella osana yksilön ja hänen ympäristönsä välistä vuorovaikutusprosessia, joka on palvelujärjestelmää laajempi kokonaisuus. Yksilökeskeiset ja yksilön vastuuta korostavat osallisuuden tulkinnat johtavat helposti nuoria syyllistäviin tulkintoihin, sillä ne jättävät huomioimatta nuorten toimintaympäristön ja elämänhistorian vaikutukset nuorten tekemiin valintoihin. Tämän ongelman välttämiseksi hyödynnämme tässä artikkelissa Senin (1993; 2005; 2010) toimintamahdollisuuksien lähestymistapaa, joka antaa välineitä palveluista vetäytymisen taustalla vaikuttavien moninaisten tekijöiden tunnistamiseen (Kjellberg & Jansson 2022).

Toimintamahdollisuuksien lähestymistapa

Senin (1993; 2005; 2010) toimintamahdollisuuksien lähestymistavan (*capability approach*) ytimessä on yksilöiden mahdollisuudet tavoitella ja saavuttaa arvostamia asioita. Tästä näkökulmasta erilaisiin palveluihin osallistuminen edellyttää, että nuorilla on siihen tarvittavat toimintamahdollisuudet (Mäntyneva & Hiilamo 2018; Salminen 2019). Analysoimme toimintamahdollisuuksien ja niitä konstituovien resurssien ja muuntotekijöiden näkökulmasta nuorten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten näkemyksiä niistä tekijöistä, jotka johtavat nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen.

Toimintamahdollisuuksien lähestymistavan mahdollistaa nuorten aikuisten palveluista vetäytymisen taustalla olevien moninaisten ja toisiinsa kietoutuneiden tekijöiden hahmottamisen (ks. myös Mäntyneva & Hiilamo 2018; Tani, Kiilakoski & Honkatukia 2019, 6; Salminen 2019). Yksilön toimintamahdollisuudet (*capabilities*) muotoutuvat saatavilla olevien resurssien ja muuntotekijöiden (*conversion factors*) perusteella. Resurssit ovat ehto yksilön toimintamahdollisuuksien toteutumiselle, ja muuntotekijöillä tarkoitetaan yksilön mahdollisuuksia muuttaa käytössään olevia resursseja toimintamahdollisuuksiksi. Lähestymme tässä artikkelissa muuntotekijöitä yksilöllisten (*personal*), sosiaalisten (*social*) ja ympäristöön liittyvien (*environmental*) tekijöiden näkökulmasta, Ingrid Robeynsin (2005, 99) jaottelua mukaillen (ks. myös Hvinden & Halvorsen 2018). Yksilöllisillä muuntotekijöillä viittaamme nuorten aikuisten elämäntilanteeseen liittyviin tekijöihin. Yksilöllä voi esimerkiksi olla mielenterveys- tai päihdeongelmia, jotka vaikeuttavat palveluihin osallistumista. Sosiaalisilla muuntotekijöillä viittaamme laajasti sosiaalisiin normeihin, käytäntöihin ja erinäisiin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin, jotka vaikuttavat siihen, kuinka yksilöt kohtaavat toisensa. Ympäristöön liittyvillä muuntotekijöillä viittaamme siihen institutionaaliseen ympäristöön, jossa yksilö toimii. Kyse voi olla vaikka julkisista palveluista, joita yksilöllä on mahdollisuus hyödyntää. (Hvinden & Halvorsen 2018; Robeyns 2003; 2005, 99.) Esimerkiksi sosiaalipalvelut voivat tarjota resursseja, mutta se, miten yksilö pystyy hyödyntämään niitä, on riippuvaista muuntotekijöistä.

Muuntotekijöitä ovat esimerkiksi yksilön toimintakyky (yksilöllinen muuntotekijä), palveluihin liittyvät mielikuvat (sosiaalinen muuntotekijä) tai palveluiden organisoiminen (ympäristöön liittyvät muuntotekijä).

Samanlaiset resurssit eivät takaa kaikille yksilölle samanlaisia toimintamahdollisuuksia (Kjellberg & Jansson 2022). Yksilöiden kyky muuntaa palveluiden tarjoamat resurssit toimintamahdollisuuksiksi riippuu yksilöllisistä, sosiaalisista ja ympäristöön liittyvistä muuntotekijöistä (Robeyns 2005; myös Hvinden & Halvorsen 2018). Vaikka yksilöille tarjottaisiin tasapuoliset kuntoutumista tukevat resurssit, se ei vielä takaa heille tasapuolisia toimintamahdollisuuksia, vaan esimerkiksi palveluiden organisointi vaikuttaa resurssien muuttumiseen asiakkaiden toimintamahdollisuuksiksi (Salminen & Häikiö 2022). Näin lähestymistavan keskiössä on kontekstistaan irrotetun yksilön sijaan toimija, jonka mahdollisuuksiin ympäröivät olosuhteet vaikuttavat (Tani ym. 2019, 6). Lähestymistapa korostaa, että yksilö valitsee toimintamallit (*function*) resurssien ja muuntotekijöiden muovaamien toimintamahdollisuuksien pohjalta (Salminen 2019, 394). Se, minkälaiseen toimintaan yksilö lopulta päätyy, on riippuvaista siitä, mitä yksilö arvostaa ja pitää tärkeänä.

Keskitymme tässä artikkelissa toimintamahdollisuuksiin sekä niiden perustana oleviin resursseihin ja muuntotekijöihin nuorten aikuisten palveluista vetäytymisen kontekstissa. Senin teoreettinen jäsenitys ohjaa pohtimaan, miten palvelujärjestelmä kykenee vastaamaan nuorten aikuisten yksilöllisiin tarpeisiin, millaiset (muunto)tekijät ja niiden väliset prosessit vaikuttavat nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen ja jääkö nuorille aikuisille toisin toimimisen mahdollisuuksia (Sen 2010). Toimintamahdollisuuksien lähestymistapa antaa välineitä tarkastella sitä, minkälaisia tekijöitä haastattelujen sosiaalialan ammattilaisten mielestä nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen liittyy ja miten resurssit ja muuntotekijät vaikuttavat näihin tilanteisiin.

Aineisto ja menetelmät

Aineisto koostuu nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten teemahaastatteluista, ja se on kerätty osana STM:n rahoittamaa NuoriSO-tutkimushanketta. Toteutimme haastattelut ryhmähaastatteluina, joita järjestettiin kuusi kappaletta ja joihin osallistui yhteensä 20 työntekijää eri puolilta Suomea. Työntekijät työskentelivät hyvinvointialueella työikäisten sosiaalipalveluissa tai kolmannella sektorilla. Työntekijöistä kuusi toimi sosiaaliohjaajana, 12 sosiaalityöntekijänä ja kaksi projektityöntekijänä. Käsittelimme ryhmähaastatteluissa nuorten aikuisten sosiaalipalveluita neljän teeman näkökulmasta, jotka olivat asiakkaat ja heidän tarpeensa, osallisuus ja sen edistäminen, palveluista vetäytyminen ja palveluiden kehittämis ehdotukset. Kaikki haastattelut olivat kestoltaan noin 1,5 h ja litteoitua aineistoa kertyi 148 sivua.

Aineisto analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Aloitimme aineiston analyysin aineistolähtöisesti koodaamisen, kategorisoinnin ja abstrahoinnin

avulla (Elo & Kyngäs 2007, 109; Miles & Huberman 1994, 10–14; Tuomi & Sarajärvi 2013, 108–113). Sisällyitimme analyysiin kaikki haastattelupuheen kohdat, joissa työntekijät puhuivat nuorten aikuisten palveluista vetäytymisestä. Emme rajoittaneet aineiston analyysia vain sosiaalipalveluita koskeviin haastattelupuheen osiin, vaan sisällyitimme siihen myös terveydenhoitoon ja työvoimapalveluihin liittyvät teemat. Tämä rajausta on asiakastyön näkökulmasta perusteltu, koska asiakkaiden ohjaaminen, neuvominen ja tukeminen palveluiden hakemisessa ja käytössä sekä eri palveluiden yhteensovittaminen ovat keskeisiä nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten työtehtäviä (Yliruka, Vartio, Pasanen & Petrelius 2018, 57, 67; Saikkonen ym. 2015, 45).

Aineiston analyysin toisessa vaiheessa tarkastelimme aineistolähtöisesti saatua tuloksia Senin toimintamahdollisuuksien lähestymistavan näkökulmasta, jonka avulla jaoin analysoidut tekijät kolmeen pääluokkaan: nuorten elämäntilanteisiin (yksilölliset muuntotekijät), nuorten kohtaamiseen (sosiaaliset muuntotekijät) ja palveluiden järjestämiseen ja organisointiin (ympäristöön liittyvät muuntotekijät) liittyvät tekijät. Aineistossa nämä kolme näkökulmaa ilmenivät erilaisina yhdistelminä, joka korostaa sitä, että nuorten toimijuus ja heitä ympäröivän palvelujärjestelmän rakenteet eivät ole toisistaan erillisiä, vaan yhteen kietoutuneita kokonaisuuksia. Sen vuoksi nuorten aikuisten palveluista vetäytymistä ei ole mahdollista ymmärtää puhtaasti yksilöllisestä tai nuorten toimintaympäristöstä käsin, vaan siihen tarvitaan niitä yhdistävää teoreettista ymmärrystä.

Haastatteluaineiston keräämisessä, säilytyksessä ja raportoinnissa on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) ohjeistusta. Tutkimukseen osallistuneiden työntekijöiden työnantajilta pyydettiin tutkimusluvat haastatteluiden toteuttamista varten. Työntekijöiltä pyydettiin informoitu suostumus haastatteluihin ilmoittautumisen yhteydessä sekä ennen tutkimushaastattelua. Aineistoa on säilytetty salasanoilla suojattuna ja haastattelutallenteet on poistettu litteroinnin jälkeen. Aineisto on anonymisoitu litterointivaiheessa. Tuloslukuissa esiintyvien aineistokatkelmien sisältämät tunnistetiedot on poistettu tekstistä haastateltujen anonymiteetin turvaamiseksi. Lisäksi aineistokatkelmista on poistettu puhekielelle tyypillisiä ylimääräisiä täytesanoja luettavuuden parantamiseksi.

Palveluista vetäytymisen syyt

Tulosluvun rakenne noudattelee teorian ja aineiston analyysin vuoropuheluna syntyneitä ylä- ja pääluokkia (ks. taulukko 1). Tulosluku on jaettu alalukuihin sisällönanalyysissa muodostuneiden pääluokkien mukaisesti. Pääluokat vastaavat Robeynsin (2005, 99) jaottelua yksilöllisiin, sosiaalisiin ja ympäristöön liittyviin muuntotekijöihin (ks. myös Hvinden & Halvorsen 2018). Yksilöllisiä muuntotekijöitä vastaavat nuorten elämäntilanteisiin liittyvät tekijät, sosiaalisia muuntotekijöitä nuorten kohtaamiseen liittyvät tekijät ja ympäristöön liittyvät muuntotekijät ilmenivät aineistossa palveluiden järjestämiseen liittyvinä tekijöinä. Nämä pääluokat

kuvaavat nuorten palveluista vetäytymistä toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Jokainen pääluokka koostuu useasta yläluokasta, jotka kuvaavat sosiaalialan ammattilaisten haastattelupuheessaan mainitsemia nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen johtavia konkreettisia syitä. Myös yläluokkien keskeinen sisältö käydään läpi tuloslukuissa.

Taulukko 1. Tiivistys aineiston analyysin keskeisistä tuloksista.

Yläluokka	Pääluokka
Sosiaaliset pidäkkeet	Nuorten elämäntilanteisiin liittyvät tekijät
Toimintakyvyn ongelmat	
Motivaation puute	
Aikoja ei muisteta	
Yhteydenpidon ongelmat	
Asiakasvuorovaikutukseen liittyvät tekijät	Nuorten kohtaamiseen liittyvät tekijät
Huonot aiemmat kokemukset	
Palveluihin liittyvät mielikuvat	
Tiedonkulkuun liittyvät ongelmat	
Palvelu ei vastaa nuoren tarpeita	
Palvelujärjestelmän ehdot	Palveluiden järjestämiseen liittyvät tekijät
Muutokset palveluissa	
Palveluiden resurssointi	

Nuorten aikuisten elämäntilanteisiin liittyvät tekijät

Työntekijöiden haastatteluaineistossa nuorten aikuisten elämäntilanteisiin liittyvät tekijät olivat yleisimmin mainittu palveluista vetäytymiseen johtava tekijä. Nuorten aikuisten elämäntilanteisiin liittyvät tekijät viittaavat nuorten voimavarojen puutteeseen ja muihin yksilöllisiin tekijöihin, jotka estävät palveluihin ohjautumisen ja niihin sitoutumisen. Nuorten aikuisten parissa työskentelevien työntekijöiden haastattelupuheesta tunnistettiin viisi nuorten aikuisten elämäntilanteisiin liittyvää teemaa, jotka johtavat palveluista vetäytymiseen: sosiaaliset pidäkkeet, toimintakyvyn ongelmat, motivaation puute sekä muistamisen ja yhteydenpidon ongelmat.

Ensimmäinen nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen liittyvä teema ovat sosiaaliset pidäkkeet, joilla tarkoitetaan nuorten kotiin, tuttavapiiriin ja sosiaalisen tuen puutteeseen liittyviä tekijöitä. Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että huono-osaisuudella on ylisukupolvisia piirteitä (Myrskylä 2012, 7; Vauhkonen, Kallio, Kauppinen & Erola 2017, 47–49), mikä tarkoittaa sitä, että muun muassa työttömyys, alhainen koulutustaso, köyhyys, mielenterveyden ongelmat ja erilaiset sosiaaliset ongelmat saattavat siirtyä vanhemmilta lapsille. Näin ollen nuorten perhetausta voi heikentää heidän toimintamahdollisuuksiaan. Lisäksi lapsuuden perheen huono-osaisuus voi lisätä erilaisia kielteisiä ajattelu- ja toimintamalleja, jotka vaikeuttavat palveluihin hakeutumista. Eräs haastatelluista työntekijöistä kuvaa tilannetta, jossa työskentely tyrehtyy nopeasti toimeentulotukipäätöksen jälkeen:

Kun me täällä yritetään työskennellä nuoren kanssa eteenpäin muutakin elämäntilannetta, ettei tämä sama tilanne toistu, niin monta kertaa se jää siihen, että se (toimeentulotuki)päätös tehdään ja sit nuoren kanssa ehkä on joku yks keskustelu ja sit se tyrehtyy siihen. Eli musta tää on sitä, et miten meidän palvelumme nähdään ja siinä voi olla lapsuudenkodista tullutta informaatiota taustalla.

Lisäksi työntekijät mainitsivat haastatteluissa, että nuorilla aikuisilla ei ole ”välttämättä yhtään ihmistä, joka tukis heitä siihen muutokseen”, mikä viittaa ystäviltä ja perheeltä saadun tuen puutteeseen. Sen lisäksi haavoittuvassa asemassa olevien nuorten tuttavapiiriä voi leimata ”päihteiden käyttö”, ”rikollinen elämäntapa” tai ”epäluottamus viranomaisiin”, jotka voivat merkittäväällä tavalla vaikeuttaa nuorten palveluihin sitoutumista. Näin ollen nuorten aikuisten sosiaaliset verkostot eivät välttämättä ole muutosta mahdollistavia voimavaroja, vaan voivat myös heikentää nuorten aikuisten toimintamahdollisuuksia ja vaikeuttaa ongelmallisen elämäntilanteen ratkaisemista (ks. Ylistö 2023, 112–115).

Toinen nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen liittyvä työntekijöiden haastattelupuheen teema ovat toimintakyvyn ongelmat. Haastatellut työntekijät mainitsivat mielenterveyteen, päihteisiin, neuropsykiatriisiin oireyhtymiin, jaksamiseen, sitoutumattomuuteen, somaattisiin sairauksiin, traumoihin ja psyykkisiin kynnyksiin liittyviä tekijöitä, jotka vaikeuttavat nuorten aikuisten palveluihin kiinnittymistä. Erilaisten toimintakyvyn vajeiden vuoksi nuorilla on vaikeuksia pitää kiinni sovitusta ajoista tai noudattaa työntekijöiden kanssa sovittuja suunnitelmia. Nuorten toimintakyvyn vajeet eivät ole ainoastaan yksilöllisiä ominaisuuksia, vaan niiden taustalla on usein nuorten elämänhistoriaan liittyviä pitkäkestoisia kehityskulkuja. Nuorten aikuisten elämänhistorian vaikutus heidän toimintakykynsä näkyy erityisen selvästi koulukiusaamista kokeiden nuorten elämässä. Työntekijöiden mukaan joillakin nuorilla on koulukiusaamiskokemusten vuoksi ”semmoinen asenne ihan kaikkia sosiaalisia kontakteja ja ihmisiä kohtaan, että kukaan ei hänestä pidä ja kukaan ei halua häntä auttaa”. Näin ollen nuorten aikuisten aiemmat elämänkokemukset voivat merkittäväällä tavalla heikentää heidän sosiaalista toimintakykyään ja vaikeuttaa palveluihin sitoutumista. Koulukiusaamiseen liittyvien traumojen on havaittu myös muissa tutkimuksissa vaikeuttavan nuorten aikuisten avun hakemista (Saikkonen ym. 2015, 45).

Työntekijät mainitsivat haastatteluissa, että ”se kotoa lähteminen on iso ongelma ja haaste. Ei vaan päästä sieltä kotoa sitten yksinkertaisesti lähtemään”, mikä voi pahimmillaan estää nuorten aikuisten asioimisen kiinteissä palvelutoimipisteissä. Nämä ilmaisut viittaavat sosiaaliseen vetäytymiseen, joka on seurausta siitä, että yksilö tulkitsee ympäristön vaatimusten ylittävän hänen vaikutusmahdollisuutensa (Husu & Välimäki 2017). Haastateltujen työntekijöiden mukaan nuoret eivät välttämättä ”uskalla mennä” avun piiriin, mikä viittaa emotionaalisiiin toiminnan esteisiin. Emotionaalisilla toiminnan esteillä tarkoitetaan voimakkaan kielteisiä tunteita, jotka johtavat usein tilanteesta vetäytymiseen (Ylistö 2023, 126). Emotionaalinen

toiminnan este tarkoittaa sitä, että nuorten näkökulmasta vaikealta tai mahdottomalta tuntuvat tilanteet pikemminkin lamauttavat kuin kannustavat yrittämään. Se voi estää nuoria osallistumasta heille tarjottuihin palveluihin. Palveluihin kohdistuvat liian korkeat tai matalat odotukset ja se, että nuoret aikuiset eivät pysty niihin itse vaikuttamaan, ovat haaste toimintamahdollisuuksien muotoutumisen kannalta (Salminen 2019, 398).

Kolmas työntekijöiden haastatteluaineistossa esiintyvä nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen liittyvä teema on motivaation puute. Motivaation puute liittyy työntekijöiden haastattelupuheessa nuorten haluun pärjätä itsenäisesti, sääntöjä vastaan kapinointiin, luottamuksen puutteeseen, muutosvastarintaan ja tilanteisiin, jossa nuoret eivät tunnista avun tarvettaan. Esimerkiksi uusliberalistisessa viitekehksessä motivaation puute tulkitaan helposti nuorten aikuisten yhteistyöhalukkuuden puutteesta, jolloin sivuutetaan helposti se, että motivaatio on voimakkaasti riippuvainen nuorten elämäntilanteesta ja aiemmista elämäkokemuksista. Silloin nuorten ongelmat voidaan tulkita itse aiheutetuiksi, jolloin myös avun antamiseen suhtaudutaan huomattavasti kielteisemmin (Häikiö & Kallinen 2018, 77). Kuitenkin käytännössä toimintakykyyn ja motivaatioon liittyvät ongelmat ovat usein vaikea erottaa toisistaan, koska se, että ei halua tai pysty tekemään jotain, ovat toisiinsa kietoutuneita ilmiöitä (ks. Ylistö 2022, 36). Näin ollen myös nuorten haluttomuus palveluihin osallistumiseen linkittyy yleensä erilaisiin toimintakyvyn vajeisiin. Esimerkiksi työntekijöiden käyttämä ilmaisu ”toimintakyky voi tulla esteeksi, että ne kieltäytyy ja aattelee, että he ei pysty tai he ei kykene siihen tällä hetkellä. Niin se on yks, miks ne kieltäytyy ja ei halua osallistua” liittyy nuorten toimintakyvyn, pystymisen ja haluamisen tiiviisti toisiinsa. Lisäksi työntekijät mainitsivat, että osa nuorista ”ei tunnista avun tarvetta”, joka osoittaa, että työntekijöiden ja nuorten tulkinnat nuoren tilanteesta voivat erota toisistaan. Työntekijöiden mukaan esimerkiksi vakavien mielenterveysongelmien vuoksi nuoret eivät tunnista avun tarvettaan. Tässä yhteydessä työntekijät käyttivät termiä ”sairaudentunnottomuus”:

Tulee huoli-ilmoitus vaikka ongelmaisesta nuoresta ja soitat hänelle ja käydään sitä keskustelua ja syntyy hyvin vahvasti se vaikutelma, että nyt tarvittaisiin kovasti apua, mutta nuorella itsellä ei olo minkäänlaista sairauden tuntoa. Et hän saattaa hyvinkin nopeasti todeta, että en tarvitse apua, että kiva kun soitit, mutta että heippa.

Tässä esimerkissä työntekijä kuvaa työssään toistuvaa piirrettä, jossa hänen ammatillinen ja nuoren oma tulkinta tilanteesta eivät kohtaa. Hän selittää tilannetta nuorten mielenterveyden ongelmilla ja siihen liittyvällä sairaudentunnottomuudella, joka estää nuoria tunnistamasta avun tarvettaan. Tällä tavalla hän liittyy haastattelupuheessaan nuorten motivoitumattomuuden ja alentuneen toimintakyvyn toisiinsa. Kyse voi olla myös muutosvastarinnasta, joka liittyy työntekijöiden mukaan siihen, että nuoret eivät ole valmiita tekemään muutoksen edellyttämiä uhrauksia. Kyse voi olla esimerkiksi päihteiden käytöstä ja niihin liittyvistä sosiaalisista suh-

teista: ”jos on paha päihdeongelma, niin sehän on mikä rajaa myös sitä, että nuori ei halua sitten palveluita ottaa vastaan, koska ei ole valmis vielä siitä päihde-elämästä luopumaan”.

Työntekijöiden mukaan kaikki nuoret eivät näe tarvetta elämäänsä koskevaan muutokseen, mikä voidaan myös tulkita muutosvastarinnan syyksi. Työntekijän tulkinnan mukaan voi olla ”ihan järkyttävä tilanne, sit se nuori on ite sillai, et no, mä nyt elän tällai”. Se osoittaa, että kyseisessä tilanteessa nuori ei ole halunnut muutosta elämäänsä.

Työntekijöiden mukaan nuorten aikuisten haluttomuus hakea itselleen apua voi johtua myös heidän itsenäistymispyrkimyksistään, koska nuoret voivat ajatella, että ”pitäisi pärjätä yksin, kun on jo aikuinen”. Lisäksi osa nuorista aikuisista kapinoi palveluihin liittyviä sääntöjä vastaan. Työntekijät käyttivät haastattelupuheessaan erilaisia sääntöjen ja määräysten vastustamiseen liittyviä ilmaisuja, kuten ”hiljainen kieltäytyminen”, ”jännite ja skisma” ja ”kapinointi”. Kapinointi voidaan tulkita asiakasvastarinnan muodoksi (Laitala 2019; Honkasalo & Pekkarinen 2019). Kapinoinnin taustalla voi olla erilaisista alakulttuureista omaksutut vaikutteet, joiden vuoksi nuoret eivät ”halua yhteiskunnan mallin mukaan toimia”. Lisäksi nuorten elämään kasautuvan huono-osaisuuden on todettu lisäävän epäluottamusta yhteiskuntaa, sen palveluita tai heidän parissaan työskenteleviä työntekijöitä kohtaan (Määttä & Määttä 2015, 36; Häikiö & Kallinen 2018, 81), johon työntekijöiden käyttämä ilmaisu ”epäluottamus palveluihin” viittaa. Näin ollen työntekijät yhdistävät haastattelupuheessa huono-osaisuuden ja palveluista vetäytymisen toisiinsa.

Neljäs nuorten elämäntilanteisiin liittyvä palveluista vetäytymisen taustalla oleva tekijä on se, että nuoret eivät ”muistuttelusta huolimatta” muista heille varattuja aikoja. Haastateltujen työntekijöiden mukaan siihen voi liittyä päihdeongelma, jonka seurauksena nuorilla voi olla kognitiivisia ongelmia. Toisaalta muistamattomuus voi liittyä työntekijöiden mukaan nuorten ”arkeen ja elämäntapaan”. Toisin sanoen nuoret eivät välttämättä pidä syystä tai toisesta sovittuja tapaamisia kovinkaan tärkeinä. Kyse voi olla myös siitä, että nuorten elämäntilanne voi olla niin kaoottinen, että sovituista ajoista kiinni pitäminen on vaikeaa.

Nuorten elämäntilanteiden kaoottisuus tulee ilmi työntekijöiden haastattelupuheessa myös yhteydenpidon ongelmia, joka on viides nuorten elämäntilanteisiin liittyvä palveluista vetäytymisen teema. Yhteydenpidon ongelmat ilmenevät työntekijöiden haastatteluissa nuorten tavoittamiseen liittyvinä ongelmia, jotka johtuvat työntekijöiden mukaan siitä, että ”ei vastata puheluihin tai viesteihin”, ”ei ole puhelinta” tai ”osoitetta”. Pitkittyessään nuorten tavoittamisen ongelmat voivat kääntyä palveluista poiskäännyttämiseksi, koska se johtaa etenkin terveydenhuollossa nopeasti palveluiden päättämiseen.

Nuorten aikuisten kohtaamiseen liittyvät tekijät

Tunnistimme haastatteluista neljä nuorten aikuisten kohtaamiseen liittyvää tekijää, jotka työntekijöiden mukaan olivat yhteydessä palveluista vetäytymiseen. Ne olivat asiakasvuorovaikutukseen, huonoihin aiempiin kokemuksiin, palveluihin liittyviin

mielikuviin ja tiedonkulkuun liittyvät tekijät. Nämä tekijät kuvaavat niitä nuorten aikuisten ja eri ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa ilmeneviä ongelmia, jotka voivat johtaa nuorten palveluista vetäytymiseen.

Ensimmäinen nuorten kohtaamisen ongelma olivat asiakasvuorovaikutukseen liittyvät tekijät. Keskeisimmät työntekijöiden mainitsemat asiakasvuorovaikutukseen liittyvät ongelmat juontavat juurensa palveluiden järjestelmälähtöisistä painostuksista (ks. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013; 2014), joiden vuoksi nuorten omat tarpeet ja toiveet saatetaan sivuuttaa heidän asioidessaan erilaisissa palveluissa. Nämä ongelmat tulivat ilmi tilanteissa, joissa työntekijöiden mukaan nuoret aikuiset eivät uskaltaneet kieltäytyä palvelusta, nuoria oli painostettu tai syyllistetty, nuoria ei kuultu, palveluiden käsitteistö oli vaikeaa tai nuoret joutuvat vaatimaan palvelua. Seuraavassa esimerkissä työntekijä kertoo tilanteesta, jossa nuori ei ollut uskaltanut kieltäytyä hänelle tarjotusta palvelusta:

[--] jossain vaikka työkkäripalavereissa, nuori välttämättä, jos hän sinne yksin menee, [--] niin ei hän välttämättä uskalla eikä osaa sanottaa sitä omaa tilannettaan, että nuori vaan sitten siellä sanoo, et joo, hänelle käy kyllä. [--] ja sitten jälkikäteen se nuori tulee itkien sanomaan [sosiaalityöntekijälle] että apua, et hän meni nyt tämmöstä lupaamaan ja ei hän tämmöseen pysty [--].

Joskus nuorten aikuisten on vaikea toimia aktiivisesti ja tuoda omaa ääntään esiin kohtaamisissa (Närhi ym. 2013, 120). Sitä ei välttämättä edes odoteta nuorelta, jos kohtaaminen ja palveluiden suunnittelu sujuvat työntekijöiden ehdoilla. Silloin vuorovaikutukseen liittyvät sosiaaliset normit ja käytännöt eivät toimi nuorten toimijuutta mahdollistavina muuntotekijöinä (ks. Hvinden & Halvorsen 2018). Tällöin riskinä on, että nuoret ratkaisevat hankalan tilanteen jättäytymällä pois palveluista. Lisäksi työntekijöiden haastatteluissa on kuvauksia asiakasvuorovaikutuksen tilanteista, joissa nuoret olivat kohdanneet painostamista tai syyllistämistä: ”se on tosi huono lähtökohta, jos johonkin pakotetaan ilman, et sie oot yhtään hyväksynyt sitä ideaa ite.” Pakottaminen ei edistä nuorten toimijuutta tai toimintamahdollisuuksia (Salminen & Häikiö 2022). Osallisuus palveluissa edellyttää osallistumisen ohella sitä, että nuorilla aikuisilla on mahdollisuus päättää, mitä siinä haluaa tavoitella (ks. Salminen 2019, 395). Nuoret eivät välttämättä ilmaise mitenkään heidän parissaan työskenteleville työntekijöille sitä, että he kokevat tilanteen painostavana (Ylistö 2023, 144). Sen vuoksi työntekijöiden voi olla vaikeaa reagoida tilanteeseen. Lisäksi työntekijät ottivat haastatteluissa esiin, että nuorten ”pitää osata vaatia” apua sinnikkäästi päästäkseen palveluiden piiriin, mikä vaatii vahvaa toimintakykyä. Tämä ilmiö heijastelee hyvinvointivaltion niukkoja resursseja, minkä vuoksi palveluihin on aiempaa vaikeampaa päästä. Mikäli nuorten elämäntilanne on vaikea ja voimavaroja avun vaatimiseen ei ole, voi tilanne johtaa palveluista vetäytymiseen.

Toinen nuorten aikuisten kohtaamiseen liittyvä ongelmallinen tekijä olivat nuorten aiemmat huonot kokemukset palveluista. Nuorten ja heidän parissaan työsken-

televien työntekijöiden välisissä kohtaamisissa voivat realisoitua valtasuhteisiin liittyvä kontrolli ja nuorille vaikeasti ymmärrettävät säännöt, jotka herättävät nuorissa epäluuloisuutta ja luottamuspulaa (Närhi ym. 2013, 129, 142). Esimerkiksi eräs haastatelluista työntekijöistä sanoi: ”Monesti voi olla vaikka psykiatrian puolen palveluita suositellaan, mutta että voi olla huonoja kokemuksia sieltä tai joku kynnys lähteä. Aika monella on niitä kokemuksia.” Työntekijä mainitsee psykiatrian palvelut, mutta vastaavia tilanteita oli työntekijöiden mukaan tullut vastaan myös muissa terveydenhuollon palveluissa, lastensuojelussa ja päihdepalveluissa. Työntekijöiden mukaan nuoret saattavat kokea palveluissa asioimisen ahdistavana ja palvelut voivat tuottaa heille uusia pettymyksiä. Näin ollen palveluihin liittyvät aiemmat huonot kokemukset ovat osa nuorten elämänsäkuun kasautuvia vastoinkäymisiä, jotka voivat lannistaa heitä (Ylistö 2023). Lisäksi työntekijät nostivat esiin työntekijöiden ja nuorten henkilökemioihin liittyviä ongelmia. Työntekijöiden mukaan nuorilla oli ollut tilanteita, joissa he eivät tulleet toimeen työntekijöiden kanssa: ”...että se ei autanu tai ei tullu toimeen työntekijöitten kans tai jotakin. Että kyllä niinku kieltäytyykin palveluista”. Henkilökemioiden toimimattomuus voi olla esteenä avoimelle ilmapiirille, ja jos nuorella ei ole mahdollisuutta vaihtaa ammattilaista, hän saattaa jättää tulematta uudestaan (Pajamäki & Okker 2018, 76).

Työntekijöiden mukaan kolmas nuorten aikuisten kohtaamisen ongelma olivat palveluihin liittyvät kielteiset mielikuvat. Työntekijät mainitsivat haastatteluissa, että nuoret saattavat ajatella, etteivät he ansaitse apua: “[Nuori] on jotenkin niin silleen kiinni siinä ajatuksessa, et sille ei kuulu saada palvelua, tai kenenkään ei kuulu huolehtia siitä, että se elämä olis hyvää tai parempaa.” Tämä mielikuva avun ansaitsemattomuudesta muistuttaa Närhen ja kollegoiden (2013, 120) havaitsemaa passiivista osattomuuteen alistumista. Osattomuuteen alistuneet nuoret voivat kokea, että palvelut eivät kuulu heille vaan ”muille”, eikä heidän elämästään huolehtiminen ole muiden tehtävä. Näin ollen nuorten toimintamahdollisuuksilla ei ole edellytyksiä realisoitua ansaitsemattomuuden ja passiivisen alistumisen konteksteissa. Samoin jos palveluun liittyy nuorten mielestä stigmaa, voi se toimia tekijänä, joka saa vetäytymään tai jäämään palveluiden ulkopuolelle: ”Mutta kyllähän sosiaalipalveluihin ja sosiaalityöhön ja tällaiseen nyt varmasti on jo paljon, tiiätkö negatiivista leimaa, stigmaa tai sellaista, joka voi helposti olla siellä taustalla, että hei, mä en halua tota palvelua, tai mä en halua mitään sosiaalipuolelta tai muuta.” Lisäksi palveluiden leimaavuus voi vahvistaa nuorten osattomuuden ja syyllisyyden kokemuksia (ks. Närhi ym. 2013).

Neljäs nuorten aikuisten kohtaamisen ongelma liittyi tiedonkulkuun. Työntekijöiden mukaan nuorilla aikuisilla ei useinkaan ole riittävää tietoa palveluista tai palveluista voi olla väärä mielikuva. Myös aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että nuorilla on ongelmia saada tietoa heille tarjolla olevista hyvinvointipalveluista (Myllyniemi 2015, 49; Närhi ym. 2013). Tieto on toimintamahdollisuuksien näkökulmasta tärkeä resurssi (ks. Hvinden & Halvorsen 2018). Tiedon puute voi johtaa siihen, etteivät nuoret tiedä, mitä pitäisi kysyä ja miltä taholta (ks. Närhi ym. 2013, 126), eikä puuttuvat resurssit muunnu toimintamahdollisuuksiksi. Tiedon puute voi

toimia esteenä päämääräsuuntautuneelle toiminnalle (Ylistö 2023, 99), ja kohtaa-
misissa tiedon epätasapaino on omiaan synnyttämään alistavia valtasuhteita (ks.
Ylistö 2009, 293). Seuraava esimerkki havainnollistaa epäselvää tiedottamista:

Siellä taustalla voi joskus ehkä olla semmoinen, että ehkä nuorta ei ole
kuultu, tai ehkä ei ole osattu kertoa siitä meidän palvelusta. Ja nuori voi vä-
hän hämmentyä, että kun minä kerron, että hei, että nyt tavattaisiin ja mie-
tittäisiin yhdessä, että mitkä ovat niitä asioita, mihin sinä toivoisit.... että
ehkä nuorelle ei ole sitten aina osattu kertoa, että mihin hänet on ohjattu.

Oheisessa sitaatissa nuoren puutteellinen tiedottaminen näyttäytyy työntekijän
kertomassa onnekaasti niin, että nuori hämmentyy, kun ennakkotiedoistaan poi-
keten häneltä kysytäänkin palvelussa, mitä hän siltä toivoisi. Lähtökohtana voidaan
pitää sitä, että nuorten tulisi tietää, mistä palvelussa on kyse, kun hänet ohjataan
palvelun piiriin. Nuorten aikuisten näkökulmasta on olennaista, että vaihtoehtoista
saa riittävästi tietoa ja päätöksiä saa miettiä rauhassa (Närhi ym. 2013, 143). Mikäli se
ei toteudu, voi se johtaa nuorten palveluista vetäytymiseen.

Palveluiden järjestämiseen liittyvät tekijät

Nuorten aikuisten parissa työskentelevät sosiaalialan ammattilaiset tunnistivat
myös palveluiden järjestämiseen liittyviä tekijöitä, jotka voivat johtaa nuorten ai-
kuisten palveluista vetäytymiseen. Näitä tekijöitä oli neljä: nuorten tarpeita vastaa-
mattomat palvelut, palvelujärjestelmän ehdot, palveluissa tapahtuvat muutokset ja
palvelujen resurssointi.

Nuorten tarpeita vastaamattomat palvelut olivat ensimmäinen palveluiden jär-
jestämiseen liittyvä tekijä, joka on työntekijöiden näkemysten mukaan yhteydessä
nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen. Työntekijät kertoivat, että palvelujär-
jestelmästä ei löydy kaikille nuorille sopivia palveluita. Lisäksi palveluiden järjes-
tämistavat eivät välttämättä tue palveluihin osallistumista. Myös aiemmassa tutki-
muksessa (Salminen ym. 2021) on tunnistettu, että palvelujärjestelmä ei välttämättä
vastaa asiakkaan tarpeisiin. Nuorten tarpeisiin vastaamattomat palvelut voivat al-
tistaa palveluprosessien keskeytyksille (Ylistö & Husu 2021) ja aiheuttaa osattomuus-
den kokemuksia (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 57). Järjestelmälähtöisyyden
vuoksi palvelut voivat olla byrokraattisia ja joustamattomia (Närhi ym. 2013; Närhi
ym. 2014) ja ohjata työskentelyä nuorten tarpeiden sijasta erilaisten organisatoris-
ten ja hallinnollisten tavoitteiden suuntaan (Lilja, Pukkila & Helander 2021). Myös
haastatellut työntekijät toivat esille, että nuoret aikuiset saattavat kokea, että palvelu
ei hyödytä heitä: nuoret voivat olla ”eri mieltä itse siitä suunnitelmasta ja ei ehkä koe
hyötynsä siitä palvelusta, mitä hänelle tarjotaan”. Tämä heikentää osallisuutta
(vrt. Salminen ym. 2021). Toisaalta asiakkailta saattaa olla selkeä kuva siitä, min-
kälainen palvelu hyödyttäisi heidän tilanteessaan, mutta vastaavaa palvelua ei ole
tarjolla, kuten seuraavassa aineistonäytteessä kuvataan:

[--] asiakas ei vaan siitä valikosta koe löytävänsä sellasta palvelua, joka häntä hyödyttää. Meillä on kuitenkin nuoria, joilla on ihan selkeät tavoitteet. Heillä on joku asia, mikä estää sen suunnitelmien eteenpäin menemisen. Ja he aika tarkkaan tietää, mitä he haluaa tai mikä heidän tilanteessa auttaa.

Työntekijöiden mukaan ulkopuolisen tahon tekemät huoli-ilmoitukset saattavat johtaa tilanteeseen, jossa nuoret aikuiset eivät koe tarvitsevänsä palvelua. Asiakkaan vastaus työntekijälle voi olla suora kieltäytyminen: "en minä tarvitse teidän palvelua, että minä en halua". Toisaalta työntekijät mainitsivat haastatteluissa, että ulkopuolisen tahon tekemä huoli-ilmoitus ei perustu aina todelliseen tilanteeseen: "et joku läheinen tekee sen huoli-ilmoituksen ja ei ehkä sit kuitenkaan ole ihan kokonaisvaltasta käsitystä siitä nuoren tilanteesta. Et välttämättä se tilanne ei sit ookaan, niin paha, miltä se kuulostaa siinä paperilla."

Palvelujen järjestämistapa ei aina tue palveluihin osallistumista. Palvelut järjestetään tyypillisesti organisaation tiloissa, eikä asiakkaan luokse vietävinä palveluina. Tämä ei aina vastaa nuorten aikuisten palvelun tarvetta. Palveluiden näkökulmasta vaikeita ovat esimerkiksi tilanteet, joissa omasta kodista poistuminen on ongelmallista. Eräs työntekijä kuvasi tilannetta näin: "jos et kykene sieltä ovesta tullee ulos ja saapumaan paikalle sillon, kun se aika on, niin sit sä jäät ilman palveluja." Työntekijöiden mukaan jalkautuvien palvelujen puuttuminen on esteenä palveluihin osallistumiselle. Toisaalta työntekijät kuvasivat myös sitä, että palvelut jalkautuvat nuorten aikuisen kotiin tai arjen ympäristöön: "me jalkaudutaan joko kotiin tai johonkin sellaiseen toimintaympäristöön missä nuori toimii ja mikä on hänelle luonnollinen ja turvallinen ympäristö." Huomionarvoista on, että työntekijä sanoo toimintaympäristön olevan 'luonnollinen' ja 'turvallinen' nuorille aikuisille. Sen vuoksi nuorten aikuisten pariin jalkautuvilla palveluilla on merkittävä rooli heidän osallisuutensa edistämisessä (ks. Mänttari-van der Kuip, Ylistö & Vainikka tässä teoksessa).

Palvelujärjestelmän ehdot olivat toinen nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen liittyvä tekijä. Työntekijät kuvasivat useita poiskäännyttämisen mekanismeja (Hänninen & Karjalainen 2007; Määttä 2012), jotka linkittyivät palvelujen ehtoihin ja "tiukkoihin raameihin". Palveluiden ehdot ovat työntekijöiden puheessa yhteydessä asiakasvastarintaan, koska palveluiden keskeyttämiseen johtavia "erimielisyyksiä" voi liittyä esimerkiksi "asumisen sääntöihin". Toisaalta työntekijöiden puheessa on havaittavissa nuorten aikuisten turhautumiseen liittyviä ilmaisuja, joiden mukaan asiakkaat saattavat "uuvahda" ja "väsähtää" palveluiden hakemiseen. Lisäksi etenkin terveydenhoitopalveluissa asiakkaan motivaation puute voi olla hoitoon pääsyn este, mikä oli työntekijöiden näkökulmasta paradoksaalista, koska heidän mukaansa palveluiden yksi tehtävistä on nuorten motivoiminen. Tästä syystä palveluita voidaan joutua järjestämään väärässä järjestyksessä, koska sosiaalipalveluissa "on paljon niitä nuoria, jotka tarttis terveydenhuollon intervention siihen väliin." Tämä ongelma koskettaa erityisesti niitä nuoria aikuisia, joilla on yhtäaikaaisesti vakavia mielenterveys- ja päihdeongelmia. Päihdeongelma voi olla este esimerkiksi psyki-

atriseen hoitoon pääsulle. Lisäksi työntekijät mainitsivat ikärajauxsiin ja jalkautuvien palveluiden puutteeseen liittyviä ehtoja, jotka vaikeuttivat nuorten palveluihin osallistumista. Työntekijät nostivat haastatteluissa esiin myös palvelumaksuihin liittyvät ongelmat, koska köyhyysrajalla elävät nuoret aikuiset eivät ole välttämättä valmiita maksamaan esimerkiksi asumispalveluista heille koituvia pienehköjä palvelumaksuja. Näin ollen palveluja määrittävät ehdot estävät nuorilta niihin pääsyn. Tätä voidaan pitää yhtenä palveluista poiskäännyttämisen muotona (Hänninen & Karjalainen 2007; Määttä 2012).

Myös palveluiden ajoittaminen herätti työntekijöissä pohdintaa, koska nuoret joutuvat usein jonottamaan tarvitsemiaan palveluita (ks. Määttä & Määttä 2015, 34). Siksi “saattaakin alkaa asiakkuus vaikka puolen vuoden päästä”, eikä silloin, kun nuoret tulevat hakemaan apua. Työntekijöiden mukaan jo viikon odotusaika voi olla nuorille liian pitkä, koska “nuoren tilanne saattaa olla jo hyvin erilainen”. Palveluiden jonottamisen aikana nuorten tilanne ja motivaatio voivat muuttua, mikä saattaa johtaa siihen, etteivät nuoret tule varatuille käyntiajoille. Ylikuormittuneet palvelut eivät pysty ottamaan asiakkaita vastaan sitä mukaan, kun heitä palveluihin hakeutuu, mikä vaarantaa palveluiden oikea-aikaisuuden. Sen vuoksi olisi tärkeää, että palvelujärjestelmä pystyisi vastaamaan nuorten palvelutarpeeseen nopeasti. Muutoin nuorten elämän muutoksen mahdollistava “superhetki” voidaan menettää (Yliruka, Kantoluoto, Heino, Laine & Hipp 2020, 14).

Kolmas nuorten aikuisten palveluiden järjestämiseen liittyvä ongelmallinen piirre ovat nuorten palveluissa tapahtuvat muutokset. Työntekijät tunnistivat erityisesti palveluiden nivelvaiheet ongelmakohdiksi, mutta toisaalta niitä voitiin yrittää hallita. Nivelvaiheella viitattiin siirtymiin palveluista toisiin. Nuoret tarvitsevat usein näissä nivelvaiheissa erityistä tukea, koska niihin liittyy muun muassa työntekijöiden vaihdoksia ja tiedonkulun ongelmia (Yliruka ym. 2018, 61). Työntekijät kuvasivat, että “riittävä tutustuminen”, “turvan tunne” ja asiakkaan “valmius” nivelvaiheissa on tärkeää, ja että palveluissa nivelvaiheet edellyttävät usein “sillan” rakentamista palvelusta toiseen. Nuorten siirtymät palveluista toisiin liittyivät esimerkiksi täysi-ikäistymiseen tai jälkihuollon päättymiseen. Ne ovat merkittäviä muutoksia nuorten palveluissa ja edellyttävät työntekijöiltä nivelvaiheiden tunnistamista ja tasoittamista. Tätä kuvataan seuraavassa:

Yks taitekohta on, kun täysikästyy nuori, ja sitten, jos on ollut lastensuojelun asiakkuudessa, niin sittehän se siirretään tänne meille aikuissosiaalityöhön, niin siinä tulee sit palveluis tämmöinen notkahdus, koska siellä lastensuojelun puolella on monenlaisiakin tukitoimia käytettävissä, mitä meillä täällä aikuissosiaalityössä ei ole.

Nuorten palveluissa tapahtuu myös muita muutoksia. Erityisesti haastatteluissa kuvattiin työntekijöiden vaihtumista, jonka vuoksi nuorten aikuisten tulee kuvata elämäänsä ja palvelutarvettaan toistuvasti eri työntekijöille, koska tiedot eivät aina siirry sujuvasti. Työntekijät näkivät sen heikentävän nuorten osallisuuden kokemus-

ta, koska “nuoret joutuu aina vaan uudestaan ja uudestaan selittämään itestään”, ja moni nuori “turhautuu siihen, et mä en jaksa enää kertoa mun koko tarinaa niin kun alusta lähtien taas uudelle ihmiselle ja taas uudelle ihmiselle”. Lisäksi työntekijöiden vaihdokset voivat murentaa jo aiemmin työntekijän ja nuoren aikuisen välille syntynyttä luottamuksellista suhdetta, jonka uudelleen rakentaminen vaatii aikaa.

Neljänneksi tunnistimme työntekijöiden haastatteluaineistosta palvelujen resurssointiin liittyviä tekijöitä, jotka vaikeuttivat nuorten aikuisten palveluiden järjestämistä. Erityisesti työntekijöiden kiire nousi työntekijöiden puheessa esiin. Työntekijöiden mukaan kiire uhkaa palveluihin osallistumista ja saattaa katkaista palveluprosessin: “että mihin ne kaatuu, niin on se semmonen, on toki [työntekijän] kiire. Et siinä oli sillä sosiaalityöntekijällä tyyliin vartti aikaa meille.” Näin ollen työntekijällä ei ole mahdollisuuksia nuorten aikuisten kunnolliseen kohtaamiseen ja luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Työntekijöiden mukaan kiirettä aiheutti liian suuri asiakasmäärä, mutta myös työn kasvaneet tulostavoitteet. Erityisesti palveluprosessin alkuvaiheessa resurssien puute nähtiin ongelmana, koska juuri asiakkuuden alkuvaiheessa pitäisi panostaa luottamuksellisen suhteen rakentamiseen nuoren asiakkaan ja työntekijän välille. Avun hakeminen voi tuntua nuorista vaikealta, ja sen vuoksi luottamuksellisen suhteen rakentaminen työntekijän ja nuorten välille on ensiarvoisen tärkeää palvelun onnistumisen kannalta (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 58). Työntekijöiden kiire voi olla este luottamuksellisen suhteen syntymiselle, ja näin ollen se voi vaarantaa jatkotyöskentelyn nuoren kanssa.

Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa tunnistimme nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten haastatteluista nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen johtavia riskitekijöitä. Nuorten aikuisten palveluista vetäytyminen havainnollistaa palveluosallisuuden kääntöpuolta, koska palveluista vetäytyneet nuoret jäävät avun ulkopuolelle. Tulokset osoittavat, että osallisuus ei ole joko-tai-ilmiö, vaan dynaaminen prosessi, johon vaikuttavat moninaiset nuorten elämäntilanteisiin sekä palvelujärjestelmään ja niiden puitteissa tapahtuvaan asiakasvuorovaikutukseen liittyvät tekijät. Nämä tekijät heikentävät yhdessä nuorten mahdollisuuksia päästä tarvitsemansa avun piiriin. Sen vuoksi palveluista vetäytymistä ei ole mahdollista selittää ainoastaan yksilökeskeisillä nuoreen aikuiseen ja hänen ominaisuuksiinsa liittyvillä tekijöillä, vaan ilmiön ymmärtämiseksi on otettava huomioon myös heidän toimintaympäristönsä.

Sosiaalialan ammattilaisten haastatteluiden perusteella nuorten aikuisten valinnan mahdollisuudet ovat usein merkittäväällä tavalla kaventuneet, ja ajoittain tarjolla on vain huonoja vaihtoehtoja (ks. Sen 1993, 34–35). Vapaus toimia itsensä näkökulmasta parhaalla mahdollisella tavalla voidaan katsoa olevan toimintamahdollisuuksien keskiössä (Sen 2005, 152; Sen 1993, 31), mutta palveluista vetäytymisen yhteydessä se harvoin pääsee toteutumaan.

Yksi keskeisimmistä nuorten aikuisten parissa työskentelevien työntekijöiden esiin nostamista palveluiden epäkohdista on palveluiden puutteellinen resursointi, joka heikentää palveluiden saatavuutta. Erilaiset palvelut voidaan nähdä asiakkaiden toimintamahdollisuuksia tukevinä syötteinä (Hvinden & Halvorsen 2018, 871) vain silloin, kun apua tarvitsevilla nuorilla on mahdollisuus saada laadukkaita ja oikea-aikaisia palveluita. Niukasti resursoiduissa palveluissa joudutaan rajoittamaan asiakasmääriä, mikä johtaa palveluiden ruuhkautumiseen, myöntökriteerien kiristämiseen ja asiakkaaseen kohdistuvien velvoitteiden lisääntymiseen. Tämän vuoksi avun saaminen on muuttunut aiempaa haastavammaksi, minkä seurauksena osa nuorista aikuisista näyttää vetäytyvän oma-aloitteisesti palveluiden piiristä.

Myös yksilön ominaisuudet voivat merkittävällä tavalla rajoittaa nuorten toimintamahdollisuuksia (Sen 1993, 34). Tässä suhteessa merkittävimmät rajoitteet liittyvät nuorten aikuisten toimintakyvyn vajeisiin, joita aiheuttivat muun muassa mielenterveys- ja päihdeongelmat, neuropsykiatriset oireyhtymät ja uupumus. Ne eivät kuitenkaan automaattisesti estä nuoria saamasta tarvitsemaansa apua. Toimintamahdollisuuksien teorian näkökulmasta keskeinen kysymys on se, pystyykö palvelujärjestelmä tarjoamaan nuorille apua heidän toimintakykynsä vajeista huolimatta (ks. Nussbaum 2006, 155–223). Kerätyn sosiaalialan ammattilaisten haastatteluaineiston perusteella palvelujärjestelmä ei tällä hetkellä ole kovinkaan joustava, mikä vaikeuttaa erityisesti toimintakyvyn vajeista kärsivien nuorten avun saamista. Nuoret eivät ole aina valmiita hyväksymään palveluiden ehtoja tai niihin liittyviä sääntöjä, ja sen vuoksi työntekijöiden haastattelupuheesta on tunnistettavissa myös asiakasvastarinnan ja kapinoinnin piirteitä. Asiakasvastarinta ilmenee työntekijöiden puheessa esimerkiksi mainintoina sääntöjä rikkovista nuorista. Myös palveluista vetäytyminen voidaan nähdä tietyissä tilanteissa asiakasvastarinnan muotona, joka on nuorten protesti heitä koskevia velvoitteita vastaan.

Sosiaalialan ammattilaisten vaativana tehtävänä on palvelujärjestelmän muodostamien vaatimusten ja asiakkaana olevien nuorten aikuisten tarpeiden yhteensovittaminen. Näin ollen on syytä korostaa, että myös sosiaalialan ammattilaisten toimintamahdollisuudet ovat melko rajalliset asiakkaiden tarpeiden ja palvelujärjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien ristipaineessa. Nuorten kohtaaminen ei ole ongelmatonta, ja se ilmeni haastatteluaineistossa muun muassa nuorten palveluihin liittyvinä aiempina huonoina kokemuksina, asiakasvuorovaikutuksen epäonnistumisina ja tiedonkulun ongelmina. Lisäksi muutokseen tähtäävä työskentely voi olla henkisesti raskasta vastoinkäymisten keskellä eläville nuorille, mikä saattaa lisätä heidän riskiään vetäytyä palveluiden piiristä.

Tutkimuksemme keskeisin rajoite liittyy aineistoon, joka perustuu nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten haastatteluihin. Toimintamahdollisuuksien lähestymistapa perustuu oletukselle ihmisen kyvystä arvioida ja määrittää itse, mikä on hänelle hyvää ja arvokasta. Siksi emme ammattilaisten haastatteluaineistolla voi täysin tavoittaa nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen johtavia syitä, vaikka tämä tutkimus lisääkin ymmärrystä tästä aihepiiristä. Nuorten omien näkemysten selvittäminen jää jatkotutkimusten tehtäväksi.

Toinen tutkimuksemme rajoitus on se, että kerätyllä aineistolla ei ole mahdollista arvioida, miten yleisiä työntekijöiden haastatteluaineistosta tunnistetut palveluista vetäytymisen syyt ovat. On kuitenkin oletettavaa, että osa palveluista vetäytymisen taustalla olevista tekijöistä johtavat muita useammin nuorten palvelusta vetäytymiseen. Myös sen selvittäminen jää jatkotutkimusten tehtäväksi.

Rahoitus

STM - yliopistotasaisen sosiaalityön tutkimusrahoitus, 2022–2024 (päätös 27.6.2022, nro VN/14999/2022). Tutkimushanke: Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO). Toteuttajat: Lapin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän ammattikorkeakoulu ja Tampereen yliopisto.

Kiitokset

Kiitämme lämpimästi Sosiaali- ja terveysministeriötä NuoriSO-tutkimushankkeelle myönnetystä rahoituksesta. Haluamme osoittaa kiitoksemme myös koko NuoriSO-hankkeen tutkijatiimille. Lämmin kiitos myös kaikille tutkimukseen osallistuneille nuorille ja sosiaalialan ammattilaisille.

Lähteet

- Béland, D. (2007). The Social Exclusion Discourse: Ideas and Policy Change. *Policy & Politics* 35(1), 123–139. <https://doi.org/10.1332/030557307779657757>
- Elo, S. & Kyngäs, H. (2007). The Qualitative Content Analysis Process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Honkasalo, V. & Pekkarinen, E. (2019). Marginaalien vaiennettu vastarinta. Tutkimus nuorista kahdessa laitoksessa. Teoksessa Outi Autti & Veli-Pekka Lehtola (toim.) *Hiljainen vastarinta*. Tampere: Tampere University Press, 163–198. <https://doi.org/10.61201/tup.726>
- Husu, H-M. & Välimäki, V. (2017). Staying inside: social withdrawal of the young, Finnish ‘Hikikomori’. *Journal of Youth Studies* 20(5), 605–621. <https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1254167>
- Hvinden, B. & Halvorsen, R. (2018). Mediating Agency and Structure in Sociology: What role for Conversion Factors? *Critical Sociology* 44(6), 865–881. <https://doi.org/10.1177/0896920516684541>
- Häikiö, L. & Kallinen, Y. (2018). Nuorten aikuisten tarpeet ja asiantuntijoiden mahdollisuudet palveluiden suunnittelussa. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalveluiden käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 103–126. <https://doi.org/10.57049/nts.272>
- Hänninen, S. & Karjalainen, J. (2007). Tarve harkinnassa. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Kirsi-Maria Lehtelä (toim.) *Pääsy kielletty! Poiskäännättämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Helsinki: Stakes, 157–191.

- Kjellberg, I. & Jansson, B. (2022). The Capability Approach in Social Work Research: A Scoping Review of Research Addressing Practical Social Work. *International Social Work* 65(2), 224–239. <https://doi.org/10.1177/0020872819896849>
- Laitala, M. (2019). Omapäisesti laitosvaltaa vastaan. Teoksessa Outi Autti & Veli-Pekka Lehtola (toim.) *Hiljainen vastarinta*. Tampere: Tampere University Press, 245–268. <https://doi.org/10.61201/tup.726>
- Lilja, T. (2021). Nuorten asiakasosallisuus monialaisessa ohjaus- ja neuvontapalvelussa. Havainnointitutkimus ohjaustilanteista Ohjaamoissa. *Nuorisotutkimus* 39(1), 21–36. Viitattu 7.8.2024. <https://journal.fi/nuorisotutkimus/article/view/121390>
- Lähdesmäki, T., Saresma, T., Hiltunen, K., Jäntti, S., Sääskilahti, N., Vallius, A. & Ahvenjärvi, K. (2016). Fluidity and flexibility of “belonging”: Uses of the concept in contemporary research. *Acta Sociologica* 59(3), 233–247. <https://doi.org/10.1177/0001699316633099>
- Matthies, A-L. (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54(2), 149–165. Viitattu 7.8.2024. <https://journal.fi/sosiologia/article/view/124292>
- Miles, M. & Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Myllyniemi, S. (2015). Tilasto-osio. Teoksessa Myllyniemi Sami (toim.) *Nuorisobarometri 2013*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 9–100.
- Myrskylä, P. (2012). *Hukassa. Keitä ovat syrjäytyneet nuoret?* Helsinki: EVA.
- Mäntyneva, P. & Hiilamo, H. (2018). Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka* 83(1), 18–28. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802143412>
- Määttä, A. (2012). Perusturva ja poiskäännyttäminen. Väitöskirja. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A tutkimuksia 36. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Määttä, A. & Keskitalo, E. (2014). Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(2), 197–207. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014061729300>
- Määttä, M. & Määttä, A. (2015). Tiivistelmä työpajan annista. Teoksessa Mirja Määttä & Anne Määttä (toim.) *Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen*. Helsinki: Valtioneuvosto, 33–36.
- Nussbaum, M. (2006). *Frontiers of Justice. Disability, Nationality, Species Membership*. Harvard: Harvard University Press.
- Näre, S. & Näre, L. (2022). *Työttömyys sattuu. Arjen kamppailuja työllistämistoimien ratkaissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22(3), 227–244. Viitattu 7.8.2024. <https://journal.fi/janus/article/view/51212>

- Pajamäki, T. & Okker, A-M. (2018). "Pitäis jaksaa, uskaltaa luottaa ja odottaa" - nuorten kokemuksia palveluista. Teoksessa Mika Gissler & Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen (toim.) *Nuoret palveluiden pauloissa*. Helsinki: THL, 70–81.
- Pietikäinen, R. (2007). *Palveluiden väliin putoamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin? Tutkimusinventaari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevista tutkimuksista*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat. Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: JAMK, 12–34.
- Robeyns, I. (2003). Is Nancy Fraser's critique of theories of distributive justice justified? *Constellations* 10(4), 538–553. <https://doi.org/10.1046/j.1351-0487.2003.00352.x>
- Robeyns, I. (2005). The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development* 6(1), 93–114. <https://doi.org/10.1080/146498805200034266>
- Saikkonen, P., Blomberg, S., Karjalainen, P. & Kivipelto, M. (2015). Palvelut kuntouttaviksi. Teoksessa Mirja Määttä & Anne Määttä (toim.) *Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen*. Helsinki: Valtioneuvosto, 37–56.
- Salminen, J. (2019). Nuoren kuntoutusrahan luoma osallisuus toimintamahdollisuuksina. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(4), 393–402. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019091828782>
- Salminen, J. & Häikiö, L. (2022). Kuntoutuminen toimintamahdollisuuksina – ammattilaisten käsitykset nuorten kuntoutujien toimijuudesta. *Kuntoutus* 45(1), 18–28. <https://doi.org/10.37451/kuntoutus.115396>
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, Liisa (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus localis* 3/2021. Viitattu 7.8.2024. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>
- Sen, A. (1993). Capability and well-being. Teoksessa Martha C. Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 30–53. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0003>
- Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development* 6(2), 151–166. <https://doi.org/10.1080/14649880500120491>
- Sen, A. (2010). *The Idea of Justice*. London: Penguin Books.
- Tammelin, M., Ketola, T. & Suomi, A. (2022). *Ammatilliseen kuntoutukseen ohjaaminen rikosseuraamuslaitoksessa. Seuraamustaan suorittavien ammatilliseen kuntoutukseen ohjaaminen vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa*. Helsinki: Kela.
- Tani, S., Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (2019). Toimintavalmiusajattelu nuorisotyön, kasvatuksen ja opetuksen kentillä: kokonaisvaltainen näkökulma nuorten hyvinvoinnin edistämiseen. *Kasvatus & Aika* 13(3), 4–25. <https://doi.org/10.33350/ka.80151>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2013). *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Tammi.
- Uusikangas, S. & Hiilamo, H. (2020). Nuorten aikuisten aktivointi, sanktiot ja poiskäännyttäminen TE-palveluista. Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 120–145. <https://doi.org/10.57049/nts.262>

- Vauhkonen T., Kallio J., Kauppinen T. & Erola, J. (2017). Intergenerational Accumulation of Social Disadvantages Across Generations in Young Adulthood. *Research in Social Stratification and Mobility* 48(2017), 42-52. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2017.02.001>
- Wrede-Jäntti, M. & Westerback, F. (2020). Haastavia tilanteita nuorten arvostamassa Ohjaamossa - Miten Ohjaamoon tyytymättömät nuoret perustelevat kritiikkinsä? Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 46–69. <https://doi.org/10.57049/nts.262>
- Yliruka, L., Vartio, R., Pasanen, K. & Petrelius, P. (2018). *Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia*. Helsinki: THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-117-1>
- Yliruka, L., Kantoluoto, A., Heino, T., Laine T. & Hipp, T. (2020). *Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus*. Helsinki: THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-552-0>
- Ylistö, S. (2009). Tavoiteteoreettinen elämänhallinta: selvyyttä sekavaan käsitteistöön. *Sosiologia* 46(4), 286–299.
- Ylistö, S. (2022). Pitkäaikaistyöttömien nuorten asemoituminen työttömyysturvalaissa säädettyihin velvoitteisiin. *Nuorisotutkimus* 40(4), 24–42. <https://doi.org/10.57049/nuorisotutkimus.9125703>
- Ylistö, S. (2023). Työttömyys, nuoret ja aktivointi. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien nuorten elämänhallinnallisista valinnoista työmarkkinoilla. Väitöskirja. Jyu Dissertations 718. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9822-6>
- Ylistö, S. & Husu, H-M. (2021). Negative Emotional Consequences of Labour Market Activation Policies for Long-Term Unemployed Young Adults in Finland. *International Journal of Sociology and Social Policy* 41(13), 1–15. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-02-2021-0039>

6

Sosiaalipalveluiden ammattilaiset nuorten aikuisten osallisuutta edistämässä

Maija Mänttari-van der Kuip, Sami Ylistö & Paula Vainikka

Osallisuus ja sen edistäminen ovat kaikkien sosiaalipalveluiden keskiössä. Siihen ohjaavat sosiaalialan ammattieettiset ohjeet (Talentia 2022, 16–17) ja lainsäädäntö. Osallisuuden edistäminen on asetettu sosiaalialan ammattilaisten keskeiseksi tehtäväksi esimerkiksi sosiaalihuolto- (1301/2014) ja nuorisolaissa (1285/2016) sekä laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (365/1995). Lisäksi osallisuuden kytkeytyy hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen torjuntaan liittyviä myönteisiä odotuksia (Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallin & Häikiö 2021, 81–82). Siksi siitä on tullut sosiaalialan asiakastyössä liki itsestään selvä tavoite. Siitä huolimatta osallisuus on jäänyt käsitteellisesti epämääräiseksi ja vaikeaselkoiseksi sosiaalialan käytäntöjen näkökulmasta.

Nuorille aikuisille suunnattujen sosiaalihuollon palvelujen kenttä on heterogeeninen ja vaikeasti hahmotettava niin Suomessa (ks. Määttä & Keskitalo 2014) kuin kansainvälisestikin (ks. Almqvist & Lassinantti 2018). Nuorten aikuisten kanssa tehtävästä sosiaalityöstä, sen järjestämistavoista sekä työmenetelmistä (ks. Karjalainen 2015) on tällä hetkellä saatavilla melko vähän tutkimustietoa. Tutkimustiedon puute koskee myös konkreettisia osallisuuden edistämiseen liittyviä keinoja, joita ammattilaiset työssään hyödyntävät.

Tällä hetkellä nuorten aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö paikantuu pääsääntöisesti aikuisosiaalityön tehtäväalueelle (Karjalainen 2015), mutta sen järjestämistavat eroavat hyvinvointialueittain. Suurimmissa kaupungeissa 18–29-vuotiaiden aikuisosiaalityön palveluita tarjotaan usein nuorille tai nuorille aikuisille tarkoite-

tuissa erillisissä tiimeissä tai yksiköissä, mutta pienemmissä kunnissa tällaisia erikoistuneita tiimejä ei välttämättä ole. Se tekee nuorten sosiaalipalveluista ja niihin liittyvistä ammatillisista käytännöistä kirjavia ja epäyhtenäisiä (ks. Kautto, Korpi-lauri, Pudas & Savonmäki 2017, 14).

Myös nuorten toimintaympäristöissä on tapahtunut heidän toimintamahdollisuuksiinsa ja hyvinvointiinsa vaikuttavia muutoksia. Esimerkiksi pandemia-aika, yhteiskunnan haastava taloustilanne sekä teknologian arkeen tuomat muutokset ovat heijastuneet nuorten aikuisten hyvinvointiin (mm. Ranta, Silinskas & Wilska 2020). Samanaikaisesti tiedämme, että nuorilla aikuisilla on vaikeuksia saada apua ja tukea oikea-aikaisesti ja riittävän matalalla kynnyksellä, mikä on osaltaan heikentänyt heidän osallisuutensa toteutumismahdollisuuksia. Kaikkein suurimmassa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten elämäntilanteisiin liittyy usein ylisukupolvis-ta huono-osaisuutta. Palvelujärjestelmällä on usein vaikeuksia vastata ylisukupolvisen huono-osaisuuden aiheuttamiin palveluntarpeisiin (Yliruka, Vartio, Pasanen & Petrelius 2018, 63), mikä voi johtaa nuorten avun saamisen viivästymiseen ja ongelmien kasautumiseen. Julkisuudessa erityistä huolta ovat herättäneet nuorten aikuisten lisääntyneet mielenterveysongelmat (Yliruka, Kantoluoto, Heino, Laine & Hipp 2020, 20–22), ja mielenterveyden häiriöistä johtuva työkyvyttömyys (Matti-la-Holappa 2021).

Tässä luvussa tavoittemme on kartoittaa sosiaalialan ammattilaisten konkreettisia toimintamalleja ja -tapoja, joiden avulla he pyrkivät edistämään nuorten asiakkaiden osallisuutta. Tutkimuskysymyksemme on: millaisia nuorten aikuisten osallisuutta edistäviä työskentelytapoja ja toimintamalleja on tunnistettavissa sosiaalialan ammattilaisten haastattelupuheesta? Vastaamme tähän kysymykseen nuorten kanssa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten ryhmähaastatteluaineiston avulla. Aineiston analyysiin on sovellettu refleksiivistä temaattista analyysia (Braun & Clarke 2021; 2019; 2006) ja tutkimustulosten tulkinnan teoreettisena viitekehystenä käytämme osallisuuden käsitettä (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokio 2017; Leemann & Hämäläinen 2016; Salminen ym. 2021).

Näkökulmia osallisuuden toteutumiseen palveluissa

Osallisuus on jännitteinen ja poliittisesti latautunut käsite, joka on liitetty uusliberalistisiin aktiivisen kansalaisuuden (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013) ja aktiivisen asiakkaan (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 228) ihanteisiin. Aktiivinen kansalaisuus ja aktiivinen asiakkuus sisältävät ristiriitaisia palvelunkäyttäjiin kohdistuvia odotuksia. Osallisuus vaatii vastavuoroisuutta, mutta asiakkaan rooli on usein kaipa ja epäsuhtainen apua tarjoavaan ammattilaiseen verrattuna (ks. Isola ym. 2017; Pease, 2002). Asiakkaan odotetaan olevan aktiivinen toimija ja ottavan vastuuta omasta tilanteestaan, vaikka samaan aikaan hänen odotetaan mukautuvan palvelujärjestelmän toimintamalleihin ja erilaisiin viranomaiskäytäntöihin (Närhi ym.

2014, 232). Lisäksi osallisuuteen liitetään lupauksia demokratisoitumisesta (ks. Hill & Laredo 2019, 34–35), palveluiden laadun paranemisesta ja asiakkaiden kuulluksi tulemisesta. Nämä osallisuuteen liittyvät lupaukset voivat muuttua petokseksi, jos niistä tehdään asiakkaiden hallinnan välineitä tai osallisuuden nimissä kavenne- taan julkista vastuuta vähäosaisten kansalaisten auttamisesta. (Matthies 2017.) Siksi osallisuus voi muuttua pakko-osallistamiseksi, joka voi jopa syventää asiakkaiden osattomuuden kokemuksia. Erityisesti tämä vaara piilee aktivoivan sosiaalipolitiikan kapea-alaisissa tulkinnoissa, joissa osallisuus määrittyy lähinnä vaatimuksiksi sosiaalihuollon asiakkaiden osallistumisesta työllistämistä edistäviin toimenpiteisiin.

Osallisuus on laaja käsitekokonaisuus ja sitä voidaan pyrkiä hahmottamaan teoreettisesti osallisuuden kehien avulla. Tällöin huomio kiinnittyy yksilöiden osallisuutta mahdollistaviin ja osallisuutta heikentäviin tekijöihin. Osallisuuden kehät jakautuvat sosiaaliin suhteisiin, kohtaamisen instituutioihin ja yhteiskunnan jäsenyyksiin, jotka ovat osallisuuden toteutumisen tai sen toteutumattomuuden keskeisiä konteksteja. Sosiaalisilla suhteilla tarkoitetaan mm. perhettä, ystäviä, kavereita ja muita läheisiä ihmisiä, jotka ovat nuoren aikuisen arjessa ja elämässä merkityksellisiä ja mahdollistavat yhteenkuuluvuuden tunteen. Kohtaamisen instituutiot pitävät sisällään nuorten aikuisten erilaiset toimintaympäristöt, joita ovat esimerkiksi opiskelu-, harjoittelu- tai työpaikka, palvelut ja niihin liittyvät toimipisteet sekä harrastukset. Kohtaamisen instituutiot mahdollistavat mm. asioiden hoitamisen, yhteyksien syntymisen ja ylläpitämisen eri toimijoiden välillä, ja tässä tutkimuksessa informanteina olevat ammattilaiset voidaankin ymmärtää kohtaamisen instituutioiden toimijoina. Puolestaan yhteiskunnallinen jäsenyys sisältää esimerkiksi työmarkkinoille osallistumisen ja poliittisen aktiivisuuden, jotka tarjoavat mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Osallisuus, joka tuottaa kokonaisvaltaista hyvinvointia edellyttää tasapainoa näiden kolmen kehän välillä. (Salminen ym. 2021.)

Osallisuutta on mahdollista lähestyä myös asiakasosallisuuden näkökulmasta. Asiakasosallisuudesta puhutaan kahdessa merkityksessä; se voi keskittyä pelkästään asiakkaiden mahdollisuuksiin vaikuttaa omiin palveluihinsa, mutta se voi laajentua myös osallistumiseksi palveluiden kehittämiseen. (Leemann & Hämäläinen 2016, 588; Högnabba 2008, 28.) Tässä luvussa asiakasosallisuutta ei tarkastella kehittämistyön näkökulmasta, vaan tämän tutkimuksen keskiössä ovat nuorten sosiaalipalveluiden asiakkaiden mahdollisuudet vaikuttaa omiin palveluihinsa. Siksi tarkastelu keskittyy niihin konkreettisiin sosiaalialan ammattilaisten keinoihin, joilla he pyrkivät edistämään nuorten aikuisten osallisuutta työskennellessään erilaisten vaikeasti tavoitettavien asiakasryhmien parissa (ks. Saario, Hall & Lydahl 2021; Hill & Laredo 2019, 33).

Osallisuuden, osallistumisen ja osallistamisen käsitteet ovat lähellä toisiaan. Osallisuus voidaan määritellä osallistumisen tuottamaksi yhteenkuuluvuuden tunteeksi, jonka perusteella henkilö kokee pystyvänsä toimimaan aktiivisesti ja vaikuttamaan itseään ja ympäristöään koskeviin tapahtumiin (Rouvinen-Wilenius 2014,

51). Osallistuminen tulkitaan yleensä toimijasta itsestään lähteväksi aktiivisuudeksi, jonka seurauksena yksilö ottaa osaa itselleen merkitykselliseen toimintaan. Osallistuminen on toimijan vapaaseen tahtoon perustuva oma-aloitteinen valinta. Osallistamisessa puolestaan tavoitteena on aktivoida passiiviseksi tulkittua kohderyhmää osallistumaan erilaisten poliittisten, organisatoristen tai hallinnollisten päämäärien mukaiseen toimintaan. Osallistamisessa toiminnan aloite tulee henkilön ulkopuolelta, mutta se voi muuttua yksilön oma-aloitteiseksi osallistumiseksi, mikäli olosuhteet ja tilanne ovat sille otollisia. (Siisiäinen 2014; 2010.) Osallistuminen ja osallistaminen ovat tämän tutkimuksen kannalta tärkeä käsitepari: kiinnittämme huomion sosiaalialan ammattilaisten käyttämiin keinoihin, joilla he edistävät nuorten oma-aloitteista palveluihin osallistumista ja pyrkivät muuttamaan erilaisia osallistavia käytäntöjä asiakaslähtöiseksi osallisuudeksi.

Aiempi tutkimus nuorten aikuisten osallisuuden edistämisestä

Nuorille aikuisille suunnattuja sosiaalipalveluita on tutkittu varsin vähän osallisuuden edistämisen näkökulmasta. Osallisuus määritellään usein syrjäytymisen vastakohdaksi (Nieminen 2017, 42; Närhi ym. 2014, 233; Salminen ym. 2021, 82), mutta näistä kahdesta käsitteestä syrjäytyminen on tutkimuksessa yleisemmin käytetty näkökulma. Suomessa nuorten osallisuutta on tutkittu muun muassa Ohjaamoiden (Nieminen 2017; Vuorinen & Kettunen 2020; Wrede-Jäntti & Westerback 2020; Lilja, Pukkila & Helander 2021), sosiaali- ja työvoimapalveluiden (Närhi ym. 2013; Närhi ym. 2014), nuorten palveluiden kehittämisen (Häikiö & Kallinen 2018; Lantela, Nurmi, Nikupeteri, Kallinen, Laitinen, Leinonen & Vasari 2020; Ukkonen 2013) ja sosiaalisen kuntoutuksen (Saikkonen, Blomberg, Karjalainen & Kivipelto 2015) näkökulmista. Lisäksi kansainvälisesti nuorten sosiaalityön asiakkaiden osallisuutta edistäviä toimenpiteitä on tutkittu esimerkiksi kaduilla elävien nuorten (Lee & Charm 2002; Spiegel, Breilh, Campana, Marcuse & Yassi 2015), yhteisösosiaalityön (Finn & Checkoway 1998; Hill & Laredo 2019), sosiaalisen median (Dekelver, Van der Bosch & Engelen 2011), ehdonalaisvankien (Lee 2003) ja nuorten palveluiden kehittämisen näkökulmasta (Martinez, Richards-Schuster, Texeira & Augsberger 2018).

Tutkimustulosten perusteella vaikuttaa siltä, että kaikkein vähiten palveluihin osallistuvilla (Närhi ym. 2013, 114) ja erityisen vaikeissa elämäntilanteissa olevilla asiakkailla (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 61; Määttä & Keskitalo 2014, 198) on kielteisin kuva siitä, miten heitä on otettu mukaan palveluprosesseihin. Tämä viittaa siihen, että pitkittyessään nuorten elämään kasautuvat vastoinikäymiset ja huono-osaisuus (Ylistö 2023) heikentävät nuorten osallisuuden kokemuksia ja mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa apua. Osa heistä vetäytyy oma-aloitteisesti palveluiden piiristä (Ylistö ym. tässä teoksessa), mutta avunsaanti voi estyä myös asiakkaita poiskäännyttävien institutionaalisten käytäntöjen vuoksi (esim. Hänninen & Karjalainen 2007; Määttä 2012; Uusikangas & Hiilamo 2020).

Palveluissa asioivien nuorten kuunteleminen, yhdessä tekeminen, luottamus ja nuorten mahdollisuus vaikuttaa palveluiden järjestämiseen ovat keskeisiä nuorten osallisuuden kokemuksia vahvistavia piirteitä. (Nieminen 2017, 44; Häikiö & Kallinen 2018, 81; Wrede-Jäntti & Westerback 2020; Lilja ym. 2021). Sanelun sijasta nuorten parissa työskentelyssä tarvitaan asiakkaiden kunnioittavaa kohtaamista, välittämistä, asiakasta arvostavaa työtettä (Närhi ym. 2013, 128; Lee & Charm 2002, 82) sekä hyvää palveluilmapiiriä (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 55–56). Käytännössä se tarkoittaa vastavuoroista vuorovaikutusta asiakkaan ja työntekijän välillä ja sitä, että asiakkaan asioista ja elämäntilanteesta ollaan aidosti kiinnostuneita (Närhi ym. 2014, 234; Lantela ym. 2020).

Nuorten osallisuuden toteutumiseen liittyvien panostusten on havaittu edistävän nuorten palveluihin kiinnittymistä ja niiden vaikuttavuutta (Robards, Kang, Usherwood & Sanci 2018; Zuchowski, Braidwood, d’Emden, Gair, Heyeres, Nicholls, Savuro & O’Reilly 2022). Sen sijaan välinpitämätön ja tyly asiakasvuorovaikutus nuoren kanssa heikentää nuorten osallisuutta. Myös nuorten ohjaaminen sellaisiin palveluihin, joista nuoret eivät koe hyötyvänsä, heikentää nuorten osallisuuden kokemuksia. (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 57.)

Yleisellä tasolla nuorten mukaan ottaminen heille suunniteltujen palveluiden suunnitteluun ja toteutukseen on hyödyllistä ja lisää nuorten osallisuutta heidän käyttämiinsä palveluihin (Dekelver ym. 2011; Finn & Checkoway 1998; Alanen 2015, 87). Nuorten osallistuminen palveluiden suunnitteluun mahdollistaa uudenlaisten organisatoristen toimintamallien omaksumisen (Martinez ym. 2018). Toisaalta nuorten suunnitelmien toteutumiselle on usein erilaisia esteitä, koska nuorten ideat voivat olla ristiriidassa palvelujärjestelmän toimintaperiaatteiden ja rahoitukseen liittyvien linjausten kanssa. Merkittävä ongelma on esimerkiksi se, että nuoret toivovat usein, että heille suunnatut palvelut perustuisivat vapaaehtoisuuteen, mutta palvelujärjestelmä korostaa usein palveluiden velvoittavuutta. (Häikiö & Kallinen 2018.) Nuorten osallisuutta on pyritty tukemaan myös ohjaamalla heitä koulutukseen, työhön tai muuta toimintakykyä tukevaan toimintaan (Nieminen 2017, 42). Usein haavoittuvassa asemassa oleville nuorille palkkatyö ja opiskelu eivät ole realistisia vaihtoehtoja erilaisten toimintakyvyn vajeiden vuoksi, mikä voi vaikeuttaa merkittäväällä tavalla heidän osallisuutensa toteutumista (Häikiö & Kallinen 2018, 118; Lee 2003, 90).

Työn ja opiskeluiden lisäksi toimintakyvyn vajeet voivat heijastua myös palveluiden käyttöön, koska niiden vuoksi nuorten voi olla vaikeaa hahmottaa palvelujärjestelmää tai noudattaa palveluiden ehtoja. Sen vuoksi nuorten parissa työskennellessä korostuvat arkeen, arjenhallintaan ja toimeentuloon liittyvät kysymykset (Karjalainen 2015). Siksi myös vapaaehtoisen ryhmätoiminnan muodot ovat tärkeä osa nuorten aikuisten osallisuutta tukevia toimenpiteitä (Spiegel ym. 2015; Häikiö & Kallinen 2018), koska ne mahdollistavat palveluiden ulkopuolelle muutoin jättäytyvien nuorten houkuttelemisen palveluiden piiriin.

Tutkimuksen toteutus

Tarkastelemme tässä tutkimuksessa nuorten aikuisten osallisuuden edistämistä sosiaalipalveluissa. Tutkimuksemme aineisto perustuu kuuteen ryhmähaastatteluun, joihin osallistui yhteensä 20 nuorten aikuisten parissa työskentelevää sosiaalialan ammattilaista. Työntekijät työskentelivät hyvinvointialueella tai kolmannella sektorilla. Työntekijöistä kuusi toimi sosiaaliohjaajana, 12 sosiaalityöntekijänä ja kaksi projektityöntekijänä. Haastattelut kestivät noin 1,5 tuntia ja ne toteutettiin etäyhteydellä ja tallennettiin nauhurilla. Haastateltavien ryhmien koko vaihteli kahdesta viiteen työntekijään (ks. taulukko 1). Kaikilla haastatelluilla oli kokemusta nuorten aikuisten parissa työskentelystä. Nuorilla aikuisilla tarkoitetaan tässä yhteydessä 18–29-vuotiaita sosiaalipalveluiden asiakkaita.

Tutkimuseettiset kysymykset huomioitiin kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Tutkimushanke, jonka osatutkimus tämä artikkeli on, on saanut eettisen toimikunnan puoltavan lausunnon. Lisäksi kaikkien haastateltujen työntekijöiden työnantajat ovat myöntäneet tutkimukselle tutkimusluvan. Haastateltavat rekrytoitiin haastatteluihin esihenkilöidensä kautta. Tutkijat eivät ole vaikuttaneet ryhmien muodostumiseen, vaan haastateltaville on tarjottu vaihtoehtoisia haastattelu-aikoja, joihin he ovat ilmoittautuneet. Kaikilta haastateltavilta on kerätty informoitu suostumus ennen haastattelun toteuttamista, joka on tallennettu äänitallenteelle. Tutkimustiedote ja suostumuksen anto on käyty läpi ennen jokaista haastattelua, ja haastateltaville on korostettu osallistumisen vapaaehtoisuutta. Haastatteluaineisto on litteroitu, ja kaikki litteraatit pseudonymisoitu siten, että haastateltavaa tai hänen edustamaansa organisaatioita ei ole mahdollista tunnistaa.

Taulukko 1. Aineiston kuvaus.

Ryhmähaastattelu	Haastateltujen määrä	Työnantaja
Ryhmähaastattelu 1	4	Kolmas sektori + hyvinvointialue
Ryhmähaastattelu 2	5	Hyvinvointialue
Ryhmähaastattelu 3	5	Hyvinvointialue
Ryhmähaastattelu 4	2	Hyvinvointialue
Ryhmähaastattelu 5	2	Hyvinvointialue
Ryhmähaastattelu 6	2	Hyvinvointialue

Aineisto analysoitiin refleksiivisen temaattisen analyysin avulla (Braun & Clarke 2021; 2019; 2006). Sen mukaan erilaiset teemat eivät ole valmiina aineistossa ‘odottamassa löytäjänsä’, vaan koodaaminen ja teemojen muodostaminen edellyttää aktiivista tutkijan tulkintaa (Braun & Clarke 2021, 342–343; 2019, 594). Analyysin avulla pyrimme hahmottamaan sosiaalialan ammattilaisten haastattelupuheessa kuvaamat konkreettiset keinot, toimintatavat ja menetelmät, joita ammattilaiset kertoivat käyttävänsä työssään nuorten aikuisten osallisuuden edistämiseksi. Analyysissa käytimme apuna ATLAS.ti ohjelmistoa. Aineistokatkelmista on poistettu kaikki suorat ja epäsuorat tunnistetiedot haastateltujen anonyymiteetin turvaamiseksi.

Aineiston analyysissä seurattiin Braunin ja Clarken (2006, 87) ohjeistusta. Aineiston analyysi oli aineistolähtöistä ja lähti liikkeelle aineistoon tutustumisesta, jonka aikana kirjoitimme muistiinpanoja aineistosta tekemistämme havainnoista. Tämän jälkeen koodasimme systemaattisesti tutkimuskysymysten kannalta keskeiset aineiston kohdat ja näin muodostuneet koodit luokiteltiin erilaisiksi teemoiksi. Refleksiivisessä temaattisessa analyysissä koodaaminen ja teemojen muodostaminen ovat vuorovaikutteinen prosessi, minkä vuoksi aineiston koodaus ja teemojen muodostaminen eivät ole toisistaan täysin erillisiä analyysin vaiheita. Koodauksen ja teemojen muodostamisen tavoitteena on muodostaa kattava temaattinen käsitte-kartta tutkimuskysymyksen kannalta oleellisista aineiston sisällöistä. Lopulta nimesimme analyysin myötä muotoutuneet teemat ja annoimme niille teoreettisen tulkinnan. (Braun & Clarke 2021; 2006.)

Tunnistimme aineistosta kuusi osallisuuden edistämistä kuvaavaa teemaa, jotka jäsentävät niitä toimintamalleja, joilla ammattilaiset pyrkivät työssään edistämään nuorten aikuisten osallisuutta palveluissa: 1) saavutettava työskentely, 2) muutokseen houkuttelu ja tukeminen, 3) kohtaava ja suhdeperustainen työskentely, 4) toimiston ulkopuolelle jalkautuminen, 5) yhdessä työskentely sekä 6) järjestelmän tulkkinä ja navigaattorina toimiminen.

Saavutettava työskentely

Palveluiden saatavuus muodostaa yhden keskeisimmistä lähtökohdista nuorten osallisuuden toteutumiselle sosiaalityön palveluissa (Nieminen 2017, 42; Saikkonen ym. 2015, 42). Nuoret törmäävät usein erilaisiin palveluiden saatavuuteen liittyviin esteisiin, jotka voivat johtua esimerkiksi palvelujärjestelmän ehdoista, monimutkaisuudesta tai kommunikaatiovaikeuksista, joiden ratkaisemiseen he tarvitsevat ulkopuolista apua (Robards ym. 2018). Heterogeeninen ja usein vaikeasti hahmotettava palvelujen kenttä haastaa nuorten osallisuuden toteutumista erityisesti silloin, kun heidän toimintaympäristönsä on kohdistunut merkittäviä muutoksia tai he kohtavat monimutkaisia elämäntilanteita.

Ammattilaiset tunnistivat ryhmähaastatteluissa työskentelyn saavutettavuuden merkityksen, sillä se edesauttaa nuorten aikuisten mahdollisuuksia päästä tarvitsemiensa palveluiden piiriin. Jo Wilding (1994, 59) korosti tutkimuksessaan asioinnin helppouden ja selkeän palvelutarjonnan merkitystä. Työskentelyn saavutettavuus näyttäytyi ammattilaisten puheessa ehtona sille, että työskentely nuoren aikuisen kanssa mahdollistuu. Ammattilaisten mukaan saavutettavat palvelut lisäävät nuorten aikuisten oma-aloitteista osallisuutta. Mikäli palvelu on liian vaikeasti saavutettavissa tai edellyttää nuorelta hänen elämäntilanteeseensa nähden liian korkeaa toimintakykyä, palveluihin hakeutuminen jää helposti toteutumatta.

Palvelujen fyysiset ja organisatoriset rajat vaikuttavat ammattilaisten mukaan siihen, miten nuorten toimintakyvyn, tarpeiden ja haasteiden huomioiminen toteutuu. Esimerkiksi toimitilojen fyysiset ominaisuudet muokkaavat merkittävästi pal-

velujen saavutettavuutta ja nuoren kokemusta osallisuudesta (ks. Wilding 1994, 59). Haastateltujen sosiaalialan ammattilaisten mukaan toimitiloilla on suuri merkitys sille, miten lähestyttäviä palvelut ovat nuorille aikuisille (ks. myös Robards ym. 2018, 377). Tilojen kodinomaisuus voi edistää nuorten kokemusta turvallisuudesta ja vähentää palveluihin hakeutumisen kynnystä, kuten yksi ammattilaisista kuvaa:

Meiän toimistosta on yritetty tehdä kodinomainen, mikä on ollut nuorille tosi tärkeä ja hyvä juttu. [...] Et tila-asiatkin, infrastruktuuri pitäis miettiä niin, et niihin on helppo tulla, siellä on helppo olla, siellä on rentoa ja semmoista, että pystytään sitten pääsemään niihin asioihin kiinni. (Haastattelu 1)

Vastaavasti tilat, joita koettiin turvattomiksi tai luotaan poistyöntäviksi, voivat estää nuorten osallisuuden toteutumista, erityisesti silloin, kun heidän kokemuksensa palveluprosesseista on jo valmiiksi kielteinen. Tämä korostaa sitä, että kaikkein vähiten palveluihin osallistuvat nuoret ja erityisen vaikeissa elämäntilanteissa olevat asiakkaat kohtaavat suurimpia esteitä palvelujen saavutettavuuden ja osallisuuden toteutumisessa.

Toimintakyvyn huomioiminen on osa saavutettavaa työskentelyä. Palveluissa asioiminen edellyttää riittävän matalaa kynnystä ja asiakkaan toimintakyvyn huomioimista. Haastattelemamme ammattilaisen sanoin: “me emme vaadi sinulta mitään muuta kuin sinä riität sellaisena kuin sinä olet.” (Haastattelu 4) Ajanvaraustyö, jonka puitteissa osa haastattelemistamme ammattilaisista teki työtään, näyttäytyi asiakkaiden osallisuutta haastavana ja järjestelmälähtöisenä tapana toimia. Joillekin asiakkaista saapuminen toimistoon sovitulle ajalle vaatii sellaista toimintakyvyn tasoa, jota asiakkaalla ei välttämättä siinä hetkessä vielä ollut.

Ammattilaisten mukaan palvelussa olisi tärkeää pystyä reagoimaan nuoren aikuisen avun- ja tuentarpeeseen nopeasti, ja tarvittaessa pystyttävä myös intensiiviseen työskentelyyn tilanteen niin vaatiessa. Osalle ammattilaisista joustava ja nopea reagointi oli mahdollista, ja palvelua tarjottiin esimerkiksi walk-in tyyppisesti ilman ajanvarausta. Joustavat aukioloajat ja vastaanottokäytännöt ovat tärkeä osa nuorten aikuisten matalan kynnyksen palveluita (Saikkonen ym. 2015, 42). Matalan kynnyksen palvelujen heikon saatavuuden on havaittu vaikeuttavan nuorten palveluihin hakeutumista (Ylistö ym. tässä teoksessa). Osalla työntekijöistä kalenterit ja toimintatavat joustivat huonommin, mikä saattoi hankaloittaa asiakkaiden palveluihin pääsyä, kuten yksi ammattilaisista kuvasi:

Et jos meil olisi mahdollisuus, et kun nuori hujauttaa tuohon meidän opastukseen ja pystyttäis se tietyllä tapaa lennosta nappaamaan tähän työhuoneeseen ja lähtee selvittelemään, niin mä uskoisin, että me tavoitettaisiin enemmän niitä nuoria. (Haastattelu 3)

Vaikka saavutettava työskentely kytkeytyikin muita teemoja selkeämmin organisaation palveluiden järjestämisen tapaan, ammattilaiset tunnistivat keinoja, joilla he itse pystyivät madaltamaan osallistumisen kynnystä ajanvaraustyössä, jota eräs haasteltava seuraavassa sitaatissa kuvaa.

Minä ajattelen, että vaikka toimestotyöaikakin, ni että sinähän (asiakas) voit tulla kolmelta. Silloinkin sinä oot jo itse vähän enemmän siihen, tai et sinä kuulut, tai oot siellä yhteiskunnan reunaehtojes sisällä, mutta kuitenkin siellä määrität sitä enemmän itse, et minä en tuu kahdeksalta aamulla, vaan tulen siinä sen puitteissa kuitenkin. (Haastattelu 4)

Palveluiden räätälöiminen asiakkaan omista lähtökohdista lähtien tekee palveluista kohtaavampia (Närhi ym. 2013, 142), mikä edesauttaa nuorten aikuisten osallisuuden toteutumista palveluissa. Osallisuuden edistäminen saattaakin vaatia luovia keinoja palveluiden toteuttamiselle.

Muutokseen houkuttelu ja tukeminen

Aktiivisen kansalaisuuden (Närhi ym. 2013) ja aktiivisen asiakkaan (Närhi ym. 2014, 228) ihanteet vaikuttavat nuorten aikuisten sosiaalityön palveluihin pääsyyn. Ammattilaisten mukaan nuoret aikuiset tulevat palveluihin useita eri reittejä. Osa nuorista aikuisista hakeutuu palveluihin itse, mutta usein he ohjautuvat palveluihin muiden ihmisten huolen vuoksi. Asiakkuuden alkuvaiheessa osallisuuden edistäminen jäsenyyti haastattelupuheessa nuoren aikuisen muutokseen houkutteluksi sekä muutoksessa tukemiseksi, joka sisälsi ammattilaisten tekemän esimotivointityön.

Varsinkin muiden huolen vuoksi asiakkuuteen ohjautuneiden nuorten aikuisten voi olla vaikeaa löytää aktiivista roolia osana heille tarjottuja palveluita. Ammattilaiset kertoivat tekevänsä esimotivointityötä tilanteissa, joissa nuoren aikuisen palvelutarve tunnustetaan, mutta varsinaista asiakkuutta ei vielä ole tai nuori aikuinen on tullut palveluun muiden ohjaamana. Tämä tilanne voidaan nähdä nuorten palveluihin osallistamisena, jossa toiminnan aloite ei tule nuorelta itseltään, vaan hänen ympäristöstään (ks. Siisiäinen 2014; 2010). Näissä tilanteissa nuori ei vielä välttämättä tunnista itse tuen tarvettaan tai ole vielä valmis tai halukas ottamaan apua vastaan. Siksi esimotivointityön keskeinen tavoite on, että nuori ottaisi aktiivisen roolin asiakkuudessaan.

Myös etsivä työote voidaan tulkita nuoria osallistavaksi toimintamalliksi, koska sen tavoite on saada nuoria aikuisia tarkoituksenmukaisten palveluiden piiriin:

Etsivässä työssä on matalampi kynnys ehkä nuorilla ottaa yhteyttä. Ja sit on kans itsellä hyviä kokemuksia siitä, et he on saanut tehtyä motivointityötä siihen pohjalle. Et sitte ehdottanutkin, et pyydetäänpäs tähän vaikka sos-

sut mukaan kans, ni sit ehkä nuorille syntyy kokemus, et ne huomaakin, että tää onkin ihan jees. (Haastattelu 3)

Käypähoitosuositukseen perustuva muutosvaihemallin mukainen työskentely mainittiin konkreettisena työmenetelmänä, jolla osa ammattilaisista pyrki edistämään nuorten aikuisten osallisuutta palveluissa. Tällainen työskentely edellyttää nuoren aikuisen tuntemista sekä nuoren sen hetkisen muutosvaiheen tunnistamista:

Käypähoitosuosituksissa voi olla, että puhutaan silloin, jos nuori ei oo vielä valmis vastaanottaa apua, niin sehän on siellä esiharkintavaiheessa, jolloin sitä oikeesti tarvis miettiä, että mikä palvelu vastaa siihen tilanteeseen, koska minä oon sitä mieltä, että sitä nuorta voi tukea myös motivoitumisessa. Mut sitten se, että kuka sitä voi tehdä? Ne palvelut, jotka vaativat sitoutumista, ne ei kykene sitä tekemään. Et sit tarvii olla niitä kynnyksittämiä palveluja, ja sit pitää olla hyvä verkostot. (Haastattelu 1)

Muutosvaihemallin mukaisessa työskentelyssä korostuu mahdollisuus jättää ”ovi avoimeksi” nuorten aikuisten palveluihin palaamista varten. Tämä lähestymistapa tukee palvelujen kentän parempaa hallintaa ja edistää nuorten osallisuutta palveluissa. Ammattilaisten kuvaama ”ovi avoimeksi” -toimintamalli mahdollistaa nuorten superhetkiin tarttumisen, jolla tarkoitetaan nuorten elämänvaiheita, jotka vaikuttavat voimakkaasti nuorten myöhemmän elämän suuntaan ja vahvistavat tai heikentävät nuorten toimijuutta (Yliruka ym. 2020, 36). Tällainen ”superhetki” voi olla esimerkiksi nuorten hakeutuminen uudelleen palveluiden piiriin (mt. 14). Mikäli tämä hetki menetetään, voi se johtaa nuorten palveluista pois vetäytymiseen (Ylistö ym. tässä teoksessa).

Kohtaava ja suhdeperustainen työskentely

Nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden kommunikaatiotyyllillä on havaittu olevan merkittävä vaikutus nuorten palveluihin sitoutumiseen (Robards ym. 2018, 376). Kohtaava vuorovaikutus ja suhdeperustainen työskentely tarkoittavat nuorten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten haastattelupuheessa kuvaamaa kommunikaatiotyyliä, joka vahvistaa nuorten osallisuutta. Kohtaavaan vuorovaikutukseen kytkeytyivät kontaktin luominen nuoreen aikuiseen, hänen arvostava kohtaamisensa sekä nuoren kuuleminen. Ammattilaisten mukaan panostus nuoren aikuisen kohtaamiseen rakentaa pohjaa yhteiselle työskentelylle. Yksi haastatelluista ammattilaisista totesi seuraavaa:

Pitää pystyä oleen rento ja vähän huumoria. Ja välttämättä tapaamisella ei oo mitään sen suurempaa tavoitetta, vaan se voi olla myös semmoista ren-

toa olemista ja kontaktin luomista sillä tavalla. Ja silläkin pitää nähdä se arvo, jota ei kuultu kaiken kiireen keskellä. (Haastattelu 1)

Kohtaavan vuorovaikutuksen elementtien nähtiin luovan edellytyksiä suhdeperustaiselle työskentelylle, jota ammattilaiset pitivät osallisuuden edistämisen kannalta merkityksellisenä (ks. myös Lantela ym. 2020). Nuoreen aikuiseen tutustuminen ja hänen arvostava kohtaaminen mahdollistavat ammattilaisten mukaan luottamuksellisen suhteen rakentumisen. Nuoren arvostavan kohtaamisen on havaittu luovan pohjaa positiivisille muutoksille nuorten elämässä (Zuchowski ym. 2022), koska se edistää palveluihin sitoutumista. Kuitenkin ammattilaiset olivat havainneet, että osa heidän asiakkaistaan oli kohdannut syyllistämistä, painostamista ja leimaamista palveluissa asioidessaan. Myös tämä ongelma on tunnistettu muissa tutkimuksissa (Wrede-Jäntti & Westerback 2020, 57; Ylistö 2023, 144; Robards ym. 2018). Eräs rikoksia tehneiden nuorten aikuisten kanssa työskentelevä ammattilainen totesi arvostavan kohtaamisen merkityksellisyydestä seuraavaa:

Et he tulis kohdatuks ihmisenä. Sekin sitä osallisuutta vahvistais tosi paljon, että hän tulee kohdatuks niin ku ihminen ihmiselle, eikä silleen, että hänellä on se rikollisen leima otsassa jo valmiiks, kun mennään johonkin vaikka yhteistyöverkostopalaveriin. Se, et sä koet olevas arvokas juuri sellaisena, kun sä oot, vaik sä oot joskus vähän jotain hölmöillytkin. (Haastattelu 1)

Haastattelupuheessa ammattilaiset korostivat nuoreen tutustumisen tärkeyttä. Se mahdollistaa suhdeperustaisen, nuoren tarpeista lähtevän työskentelyn. Ammattilaisten erilaiset työroolit loivat tutustumiselle erilaisia edellytyksiä; osa kykeni tarvittaessa intensiiviseenkin työskentelyyn nuoreen tutustumiseksi. Nuoreen tutustuminen oli monien työntekijöiden mielestä tärkeä ennakkoehto sille, että nuori voi saada omaan tarpeeseensa sopivat palvelut. Palvelutarpeen selvittäminen vaatii ammattilaisten mukaan sitä, että nuori luottaa ammattilaiseen (ks. myös Nieminen 2017, 44; Häikiö & Kallinen 2018, 81; Wrede-Jäntti & Westerback 2020; Lilja ym. 2021), uskaltaa kertoa asioistaan, tuen tarpeistaan ja toiveistaan sekä uskaltaa tarvittaessa olla myös eri mieltä, jos esimerkiksi ammattilaisen ehdottamat tukitoimet eivät kuulosta sopivalta.

Ammattilaisten mukaan luottamuksen syntymisen jälkeen luottamusta pitää myös ylläpitää. Ammattilaiset korostivat kiinnipitävän työotteen merkitystä. Kutsumme kiinnipitäväksi työotteeksi sellaista ammattilaisten toimintaa, jossa he kulkevat asiakkaan rinnalla ja pyrkivät viestimään asiakkaalle, että he eivät luovuta. Ammattilaiset kokivat, että tämän kaltainen työskentely johti siihen, että nuori aikuinen oppi luottamaan heihin. Tämä viestii nuorelle, että hänestä ollaan kiinnostuneita ja ammattilaiset ovat valmiita myös tavoittelemaan nuorta silloinkin, kun hän ei itse pidä yhteyttä ammattilaiseen. Eräs ammattilainen kuvasi haastattelussa asiakkaalta saamaansa palautetta kiinnipitävän työotteen merkityksestä:

Yks tosi oleellinen oli siinä se, että te ette vaan luovuttanu, että laitetaan viestiä perään, vaikka niin kun tapaamisille ja vaikka hänest ei kuulu mitään, niin aina kysytään kuulumisia, aina muistutellaan siit omasta olemassaolosta. Ja sitten, on vaatinut pitkän ajan, mutta nyt se kantaa hedelmää ja nyt ollaan muutaman kanssa jo ihan tosi hyväs tilanteessa, mikä on ollut suorastaan katastrofaalinen se lähtökohta. Et kyl semmoisella rinnalla kulkevalla avoimella asenteella ja sillä, että ei vaan anneta olla, vaan et soitellaan perään ja laitetaan viestiä perään, niin sil on ollut tosi suuri merkitys siinä. (Haastattelu 1)

Toimiston ulkopuolelle jalkautuminen

Jalkautuva työote on tärkeää haavoittuvassa asemassa olevien nuorten parissa työskennellessä, koska se edesauttaa heidän tavoittamistaan palveluiden piiriin (Hill & Laredo 2019; Lee & Charm 2002). Ammattilaisten mukaan nuorten aikuisten osallisuuden edistäminen palveluissa voi edellyttää jalkautumista oman toimiston ja työpisteen ulkopuolelle ja toimimista nuorten aikuisten luonnollisissa toimintaympäristöissä. Kodin lisäksi tällaisia ympäristöjä ovat esimerkiksi erilaiset yhteisöt, kuten oppilaitokset ja harrastustoiminta, mutta myös muut palvelut, joissa nuori aikuinen asioi. Ammattilaisten mukaan palveluihinkin voi integroida toiminnallisuutta.

Työntekijöiden haastatteluissa esiintyi piirteitä, jotka viittaavat nuorten aikuisten sosiaaliseen vetäytymiseen (*social withdrawal*). Sosiaalisella vetäytymisellä tarkoitetaan sellaisia tilanteita, joissa nuoret välttelevät sosiaalisia kontakteja erilaisten vastoinikäymisten seurauksena ja eristäytyvät koteihinsa. (Husu & Välimäki 2017; Wong 2012.) Siksi palvelut täytyy viedä nuoren kotiin, jos nuori ei pysty poistumaan kodistaan. Ammattilaisten mukaan kotiin vietävien palveluiden tarve on kasvanut. Jalkautumisella voidaan tarkoittaa myös sellaista työskentelyä, jonka tavoita on saada nuoria liikkumaan kotinsa ulkopuolella. Nuori aikuinen voi tarvita apua ja tukea päästäkseen esimerkiksi kauppaan tai asioimaan palveluissa. Ammattilaiset kertoivat, että he tukevat asiakkaitaan menemällä heidän mukaansa ja saattamalla heitä palveluihin. Ammattilaisten mukaan toimiston ulkopuolella toimiminen voi mahdollistaa nuoren aikuisen toimintakyvyn ja tarpeiden arvioimista todellisessa toimintaympäristössä:

Siis mehän saahaan siinä paljon enemmän tietoa nuoresta, kun me käyään, esimerkiksi se, et pystyyks se poistuun kotoa, kehtaaks se mennä meiän kans sinne paikan päälle, mikä sen toimintakyky on siellä. Se että me istutaan jossakin huoneessa ja keskustellaan niistä asioista, kun sillä ei vielä edes luottamuksellista kontaktia meihin, niin sehän valehtelee meille. Että mikä pointti on kerätä sitä tietoa johonkin arviolomakkeelle ja kysyä kysymyksiä, keskustella, kun ne ei vielä luota, niin se, että me alussa pystytään

sitä kautta näkemään, et okei, se lähtee mein kans ja pystyy tekemään, se jaksaa ton verran, sen jälkeen, jotenkin minust se kertoo paljon enemmän siitä tilanteesta. (Haastattelu 1)

Eräs ammattilaisista kuvasi, että toimiston ulkopuolelle jalkautuminen voi myös edistää voimavaralähtöisempää tapaa työskennellä nuoren kanssa, kun huomio ei ole pelkästään asiakkaan ongelmissa. Kyse voi olla esimerkiksi erilaisten harraste-toiminnan ja vapaa-ajan aktiviteettien mahdollistamisesta nuorille (Pöysä & Tuuva-Hongisto 2017, 230; Häikiö & Kallinen 2017; Spiegel ym. 2015). Eräs haastatelluista työntekijöistä kuvasi tätä seuraavasti:

Mennään pelaamaan sulkkista tai käydään pizzalla tai jotakin semmosta, että se työskentely ei oo vaan sitä asian äärellä ja niitten vaikeuksien ja niitten haasteitten kanssa työskentelyä, koska silloinhan on hirveän vaikee löytää nuoresta voimavaroja ja positiivisia asioita, jos aina ollaan vaan niitten asioiden äärellä, mitkä sinussa on niin sanotusti vikana. (Haastattelu 1)

Yhdessä työskentely

Nuorten aikuisten osallisuuden edistäminen palveluissa ja asiakkuudessa vaatii ammattilaisen ja nuoren yhteistä työskentelyä. Yhdessä työskentelyyn ammattilaiset liittivät myös verkostot ja vertaisryhmät. Osallisuutta edistetään työskentelemällä yhdessä nuoren aikuisen kanssa niin, että hän on aidosti osallinen omassa asiakasprosessissaan sekä työskentelemällä yhdessä muiden ammattilaisten ja toimijoiden kanssa. Tämä voidaan nähdä vastapainona järjestelmälähtöisille palveluille, jotka vaikeuttavat nuorten palveluihin pääsyä ja niihin kiinnittymistä (Lilja ym. 2021). Järjestelmälähtöisyys ei tue nuorten omaehtoista aktiivisuutta, koska se tekee nuorten palveluista joustamattomia (Närhi ym. 2013; Närhi ym. 2014; Alanen 2015), byrokraattisia ja vaikeasti saavutettavia. Lisäksi palveluiden järjestelmälähtöisyys voi lisätä nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden painetta täyttää erilaisia hallinnollisia ja organisatorisia tavoitteita sen sijaan, että työskentelyn keskiössä on nuori ja hänen tarpeensa. (Lilja ym. 2021.)

Työntekijöiden mukaan myös vertaisryhmät ja muu ryhmämuotoinen toiminta edistävät asiakkaiden osallisuutta. Ryhmämuotoinen toiminta voi mahdollistaa osallisuuden palveluissa, mutta toisaalta myös edistää nuoren aikuisen pääsyn osaksi itselle merkityksellisiä yhteisöjä. Oleellista on, että nuori aikuinen pääsee osalliseksi omaa asiakasprosessiaan sen kaikissa eri vaiheissa ja hän voi olla mukana työskentelyssä itselleen sopivalla tavalla, oli kyse sitten yksilö- tai ryhmämuotoisesta työskentelystä.

Ryhmätoimintojen mielekkyyden näkökulmasta on tärkeää, että nuoret voivat itse osallistua niiden suunnittelemiseen ja toteuttamiseen (Dekelver ym. 2011, 63).

Samalla nuorten palveluihin osallistuminen voi muuntua nuoria ulkopuolelta aktivoivasta osallistamisesta kohti aitoa osallistumista (ks. Siisiäinen 2010, 14), jonka lähtökohtana ovat nuorten omat tarpeet ja tavoitteet. Se on myös osallisuuden toteutumisen keskeinen ehto.

Osallisuuden edistämisen näkökulmasta merkitykselliseksi nousevat keinot, joilla ammattilainen voi mahdollistaa nuoren aikuisen aidon mukanaolon omassa asiakasprosessissaan. Osallisuuden edistäminen nuoren aikuisen kanssa alkaa ammattilaisten mukaan siitä, että selvitetään yhdessä nuoren kanssa hänen tarpeitaan ja pohditaan nuorelle sopivia palveluita ja tukitoimia. Konkreettisena menetelmänä voidaan ammattilaisten mukaan hyödyntää esimerkiksi osallistavaa kirjaamista. Eräs työntekijöistä kertoi seuraavaa:

No kyllähän se lähtökohtaisesti on, että se osallisuus, että se ihminen saa itse olla mukana, se otetaan mukaan siihen päätöksentekoon, se saa itse tuoda omat mielipiteensä esille ja vaikuttaa siihen. Juurikin, että jos suunnitellaan palveluita, että se hänen ääni siinä kuuluu. (Haastattelu 2)

Vaikka lähtökohtaisesti ammattilaiset pitivät yhdessä tekemistä keskeisenä osallisuuden edistämisessä, he myös tunnistivat tilanteita, joissa osallisuuden edistäminen edellyttää, että ammattilainen tekee tilapäisesti asioita nuoren puolesta. Eräs haastatelluista työntekijöistä totesi:

Ja silloin kun kykenee itsenäisesti hoitamaan asioita, niin mun mielestä ajattelisin näin, että sitten pitää myöskin vähän tökkiä tekemään itte, eikä siinäkään kohtaa tehdä puolesta liikaa, vaan nimenomaan se nuoren etu, että sitte oppii niitä asioita hoitamaan itsenäisesti. Mut et mä aattelen osana sitä tietyllä tapaa sitä oppimisen ja osallisuuden kehittymisen prosessia, että monesti siinä alkuvaiheessa huomaa sen, että jotta me saadaan sitä prosessia eteenpäin, niin siinä joutuu myös ajoittain näitten nuorten puolesta tekemään niitä asioita. Mut toki allekirjoitan tän ihan saman, että yritetään toki siihen, että et ei tehtäis puolesta, vaan sit nimenomaantoinmittais yhdessä. (Haastattelu 3)

Ammattilaiset tunnistivat nuorten aikuisten tilanteissa myös kohtia, joissa osallisuuden edistäminen palveluissa ja asiakkuudessa edellyttää ammattilaisten yhteistä työskentelyä. Näissä tilanteissa korostui nuoren aikuisen tilanteen kannalta oleellisen verkoston yhteen kokoaminen. Ammattilaiset pitivät tärkeänä, että nuorella aikuisella on määrittelyvaltaa sen suhteen, keitä ammattilaisia, toimijoita ja merkityksellisiä ihmisiä hänen verkostoonsa kuuluu.

Ammattilaisten toimintaympäristö vaikutti siihen, millä tavoin yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa voidaan tehdä. Toisin sanoen, vaatiiko yhteistyö organisaatioiden tai sektoreiden rajaylityksiä ja kuinka ketterästi näitä rajoja ammattilaiset pystyvät nuoren aikuisen asioissa ylittämään. Osa ammattilaisista työskenteli nuo-

riin aikuisiin erikoistuneissa moniammatillisissa tiimeissä, joissa lähtökohtaisesti työskenneltiin tiiviissä yhteistyössä tai systeemisesti nuoren aikuisen asioiden äärellä. Nuorten palvelut edellyttävät usein monialaista yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden, sivistystoimen sekä järjestöjen kanssa (Yliruka ym. 2020, 13), ja jos paikkakunnalla oli nuorille aikuisille tarkoitettu oma tiimi, oli moniammatillisen verkoston kokoaminen yleensä helpompaa. Osa ammattilaisista kuitenkin työskenteli yksiköissä, joissa työtä ei ollut organisoitu moniammatillisesti tai yksiköissä, jotka eivät olleet erikoistuneet juuri nuoriin tai nuoriin aikuisiin.

Et näitten nuorten kohalla, joilla on hirveästi eri palvelualoille ulottuvia ongelmia, että on yks paikka, mistä voidaan jo vastata vaikka yhteen, kahteen, kolmeen niihin haasteeseen tai ongelmaan, ettei se nuoren tarvi mennä kolmeen tai neljään eri paikkaan, niin kyllähän se heti madaltaa sitä kynnystä ja antaa sille työskentelylle ihan erilaisen lähtökohdan, ku sä voit saada sillä yhdellä kerralla, kun sä menet johonkin, saada sosiaaliryöntekijän ja psykiatrisen sairaanhoitajan, työparin heti. (Haastattelu 1)

Järjestelmän tulkkina ja navigaattorina toimiminen

Nuoret aikuiset ja heidän kanssaan työskentelevät ammattilaiset operoivat varsin monimutkaisessa ja valtakunnallisesti heterogeenisessä palvelujärjestelmässä. Tässä suhteessa keskeinen nuorten osallisuuden toteutumisen este on se, että nuoret eivät ole kovinkaan hyvin tietoisia heille tarjolla olevista hyvinvointipalveluista (Myllyniemi 2015, 49; Lee 2003; Närhi ym. 2013; Robards ym. 2018, 376; Zuchowski ym. 2022). Lisäksi nuorten palvelujärjestelmä on varsin pirstaleinen (Määttä & Keskitalo 2014, 197) ja ammattilaisten käyttämä sanasto voi olla nuorille hankalaa ymmärtää (Ylistö ym. tässä teoksessa).

Nuorten parissa työskentelevät ammattilaiset kertoivat, että he toimivat palvelujärjestelmän tulkkina sekä nuorten navigaattorina. Jotta nuori aikuinen voi esimerkiksi pohtia omaan tilanteeseen sopivia palveluita ja tukitoimia, tarvitsee hän niistä riittävästi tietoa sellaisella kielellä, jota hän ymmärtää. Tulkkina toimiminen tarkoittaa siis sitä, että ammattilainen avaa asiakkaalle palveluiden ja tukitoimien sisältöjä ja tarkoitusta. Lisäksi ammattilainen voi joutua tulkkamaan nuorelle aikuiselle muiden ammattilaisten käyttämiä termejä ja ammattisanastoa, kuten eräs ammattilainen kuvasi:

hei ei, että tässä yritetään ratkaista tätä asiaa ja tässä tarkoitetaan nyt sitä ja ymmärräks sä nyt mistä täs puhutaan ja varmistaits sen, et se nuori tulis kuulluks ja kokis, et hän on osallinen itseensä liittyviin asioihin. (Haastattelu 1)

Nuoret aikuiset voivat tarvita myös navigointiapua palvelu- ja tukijärjestelmässä, joka saattaa ammattilaisillekin olla hankalasti hahmotettava. Ammattilaisen tehtäväksi tulee silloin nuoren aikuisen tarpeisiin sopivien palveluiden ja tukitoimien haarukoiminen. Toisinaan nuori aikuinen tarvitsee tukea, jotta hän pääsee tarvitsemiinsa palveluihin tai saa etuutta ja palvelua, johon hän on tilanteessaan oikeutettu, mutta hänet on ehkä syystä tai toisesta poiskäännytetty. Tällöin osallisuutta palveluissa voidaan edistää puolustamalla nuoren aikuisen oikeutta hänen tarvitsemaansa palveluun. ”Et me toki ollaan myöskin nuorten puolestapuhujia ja yritetään avata niitä ovia” (Haastattelu 3), kuten eräs haastateltava kuvasi toimintaa palvelujärjestelmässä, jossa toisinaan asiakkaalta vaaditaan varsin paljon sinnikkyyttä ja osaamistakin palveluiden saamiseksi.

Johtopäätökset

Tarkastelimme tässä luvussa nuorten aikuisten osallisuuden edistämistä sosiaalipalveluissa ja asiakkuudessa heidän kanssaan työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta. Yksittäisten menetelmien sijasta tunnistimme ryhmähaastatteluista erilaisia toimintatapoja ja keinoja, joilla nuorten aikuisten kanssa ammattilaiset pyrkivät tukemaan ja edistämään asiakkaitensa osallisuutta.

Haastattelujen perusteella sosiaalialan ammattilaiset pyrkivät edistämään nuorten aikuisten osallisuutta asiakkuuden eri vaiheissa. Ammattilaisten mainitsemia toimintamalleja nuorten aikuisten osallisuuden edistämiseksi olivat: 1) saavutettava työskentely, 2) muutokseen houkuttelu ja tukeminen, 3) kohtaava ja suhdeperustainen työskentely, 4) toimiston ulkopuolelle jalkautuminen, 5) yhdessä työskentely ja 6) järjestelmän tulkkina ja navigaattorina toimiminen.

Valtaosa nuorten osallisuuden edistämiseen liittyvistä toimintamalleista tähtäsi nuorten osallisuuden edistämiseen sosiaalisissa suhteissa tai kohtaamisen instituutioissa. Sen sijaan yhteiskunnallisen osallisuuden edistämisen keinot, kuten työllistymiseen liittyvät tavoitteet, jäivät sosiaalialan ammattilaisten haastattelupuheessa vähemmälle huomiolle. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että sosiaalipalveluissa asioivien nuorten aikuisten parissa työskentely keskittyy enimmäkseen arkisten asioiden hoitamiseen ja elämänhallintaan.

Kun nuoret aikuiset pääsevät osaksi palvelujärjestelmää, he voivat sen kautta päästä osalliseksi myös itselleen tärkeisiin yhteisöihin ja yhteiskuntaan – siis myös muihin osallisuuden kehiin (Salminen ym. 2021). Kuitenkin ammattilaisten mahdollisuudet nuorten aikuisten osallisuuden edistämiseen palveluissa ja asiakkuudesta kytkeytyivät työn tekemisen organisatorisiin ehtoihin. Erityisesti nuorille helposti saavutettavat työmuodot olivat mahdollisia vain osalle haastatelluista työntekijöistä, koska asiakastyön ajanvarauskäytännöt vaikeuttivat nopea reagoimista nuoren tilanteeseen. Siitä huolimatta he pyrkivät kehittämään keinoja kynnyksen madaltamiseen virka-ajan, toimistopainotteisemman työn ja täysien kalenterien

piteissä. Osalle myös jalkautuminen nuorten aikuisten arkisiin ympäristöihin oli helpompaa kuin toisille työn erilaisista resursseista johtuen.

Kohtaava vuorovaikutus ja luottamuksellinen asiakassuhde näyttävät olevan osallisuuden edistämisen keskiössä nuoren aikuisen kanssa tehtävässä työssä. Niiden avulla nuorten aikuisten palvelutarpeet, toiveet ja näkemykset tulevat paremmin esille. Vuorovaikutusta ja kuulluksi tulemistä on pidetty myös aiemmassa tutkimuksissa tärkeinä osallisuutta mahdollistavina tekijöinä (Lantela ym. 2020). Toteutuakseen osallisuus edellyttää luottamusta, vuorovaikutusta, avoimuutta ja kokemusta kuulluksi tulemisesta (Laitinen & Niskala 2013).

Rinnalla kulkevasta ja kiinnipitävästä ammattilaisesta voi myös tulla nuorelle merkityksellinen ihminen – joku, joka ei luovuta, on kiinnostunut ja välittää sekä auttaa navigoimaan monimutkaisessa järjestelmässä pitäen tarvittaessa myös nuoren aikuisen puolta. Osallisuutta edistetäänkin yhdessä toimimalla, jolloin nuori pääsee osaksi omaa asiakasprosessiaan ja on mukana rakentamassa itselleen merkityksellisiä verkostoja. Samalla nuoren osallisuus sosiaalisissa suhteissa lisääntyy.

Kaikki nuoret aikuiset eivät ohjaudu palveluihin oma-aloitteisesti tai omasta halustaan, mikä tuottaa jännitteitä osallisuuden edistämistehtävään (ks. Siisiäinen 2014). Tältä osin raja osallistamisen ja nuoren aikuisen omaehtoinen osallistumisen välillä voi olla häilyvä. Ammattilaiset pyrkivät edistämään nuorten aikuisten osallisuutta palveluissa muutokseen houkuttelemalla. Parhaimmillaan tällainen osallistamiseksi ymmärrettävä toiminta voi työskentelyn myötä muuttua nuoren aikuisen oma-aloitteiseksi osallistumiseksi sekä osallisuuden kokemuksiksi. Tällä tavoin nuorten osallisuus kohtaamisen instituutioissa voi vähitellen vahvistua. Tosin, jos osallistumisesta tulee pakko, johon velvoitetaan esimerkiksi sanktioin, voi osallisuuden kokemusten sijasta lopputuloksena olla näytelmä, jossa asiakas kielteisten seurausten pelossa näennäisesti sitoutuu hänelle tarjottuihin palveluihin (Matthies 2017).

Tutkimuksemme osoittaa, että ammattilaiset voivat edistää nuorten aikuisten osallisuutta erityisesti kohtaamisen instituutiossa ja sosiaalisissa suhteissa, vaikka työntekijöiden toimintaympäristö asettaa sille rajoitteita. Jokaisessa asiakaskohtamisessa on mahdollista edistää asiakkaiden osallisuutta. Nuorten aikuisten kanssa yhdessä toimimalla sosiaalialan ammattilaisten on mahdollista tukea nuorten aikuisten osallisuuden kokemuksia. Parhaimmillaan myönteisistä osallisuutta tukevista kokemuksista voi syntyä jatkumo, joka voi auttaa nuoria aikuisia ylittämään jatkuvien vastoinkäymisten aiheuttamat osattomuuden kokemukset.

Rahoitus

STM - yliopistotasaisen sosiaalityön tutkimusrahoitus, 2022–2024 (päätös 27.6.2022, nro VN/14999/2022). Tutkimushanke: Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO). Toteuttajat: Lapin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän ammattikorkeakoulu ja Tampereen yliopisto.

Kiitokset

Artikkeli on osatutkimus Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO) -tutkimushankkeesta. Hanketta on rahoittanut Sosiaali- ja terveysministeriö vtr-rahoituksella. Kiitämme lämpimästi hankkeelle saadusta rahoituksesta. Haluamme osoittaa kiitoksemme myös koko NuoriSO-hankkeen tutkijatiimille ja erityisesti hankkeen vastuulliselle johtajalle Henna Pirskaselle. Lämmin kiitos myös kaikille tutkimukseen osallistuneille nuorille ja sosiaalialan ammattilaisille.

Lähteet

- Alanen, O. (2015). Nuoret osallisiksi. Teoksessa Mirja Määttä & Anne Määttä (toim.) *Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 77–89. Viitattu 13.4.2025. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-197-8>
- Almqvist, A.-L., & Lassinantti, K. (2018). Social work practices for young people with complex needs: An integrative review. *Child & Adolescent Social Work Journal* 35(3), 207–219. <https://doi.org/10.1007/s10560-017-0522-4>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 11(4), 589–597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qualitative research in psychology* 18(3), 328–352. <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>
- Dekelver, J., Van der Bosch, W., & Engelen, E. (2011). Supporting social inclusion of youth at risk using social software: impact, sustainability and evaluation, one year after pilot testing. *Housing, Care and Support* 14(2), 61–66. <https://doi.org/10.1108/14608791111187410>

- Finn, J., & Checkoway, B. (1998). Young People as Competent Community Builders: A Challenge to Social Work. *Social Work* 43(4), 335–345. <https://doi.org/10.1093/sw/43.4.335>
- Husu, H-M. & Välimäki, V. (2017). Staying inside: social withdrawal of the young, Finnish 'Hikikomori'. *Journal of Youth Studies* 20(5), 605–621. <https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1254167>
- Hänninen, S. & Karjalainen, J. (2007). Tarve harkinnassa. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Kirsi-Maria Lehtelä (toim.) *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Helsinki: Stakes, 157–191.
- Högnabba, S. (2008). Muuttaako asiakkaan puhe työkäytäntöjä? Tutkimus Bikva-arviointimenetelmän vaikutuksista. Helsinki: Stakes. Viitattu 13.4.2025. <https://www.julkari.fi/handle/10024/75525>
- Hill, D. & Laredo, E. (2019). First and last and always: streetwork as a methodology for radical community social work practice. *Critical and Radical Social Work* 7(1), 25–39. <https://doi.org/10.1332/204986019X15491042559682>
- Häikiö, L. & Kallinen, Y. (2018). Nuorten aikuisten tarpeet ja asiantuntijoiden mahdollisuudet palveluiden suunnittelussa. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalveluiden käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 103–126. Viitattu 13.4.2025. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/116498>
- Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokio, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Helsinki: THL. Viitattu 13.4.2025. <https://www.julkari.fi/handle/10024/135356>
- Karjalainen, S. (2015). Ovesta sisään vai ulos? Kuvaileva tutkimus nuorista aikuisasiakkaista ja sosiaalityöstä. Lisensiaatin tutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Viitattu 13.4.2025. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=6819458b-9e53-450c-91e1-fe0dbc28fc79>
- Kautto, T., Korpilauri, M., Pudas, P. & Savonmäki, P. (2017). Ohjaamojen synty ja kehittämishaasteet. Teoksessa Mirja Määttä (toim.) *Uutta auringon alla. Ohjaamot 2014–2017*. Jyväskylä: Keski-Suomen ELY-keskus, 14–20. Viitattu 13.4.2025. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-314-613-6>
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa A. Niskala & M. Laitinen (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9–16.
- Lantela, L., Nurmi, H., Nikupeteri, A., Kallinen, K., Laitinen, M., Leinonen, J. & Vasari, P. (2020). Perheen ja ammattilaisten merkitys nuorten osallisuuden tukemisessa. *Nuorisotutkimus* 38 (3), 23–39.
- Lee, F. (2003). Promoting Client Participation: A Study of Youth Probationers in Hong Kong. *Journal of Offender Rehabilitation*. 37(1), 81–101. https://doi.org/10.1300/J076v37n01_06
- Lee, F. & Charm, M-Y. (2002). The Possibility of Promoting User Participation in Working with High-Risk Youth. *British Journal of Social Work* 32(1), 71–92. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.1.71>
- Leemann, L. & Hämäläinen, R-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586–594. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>

- Lilja, T., Pukkila, P. & Helander, J. (2021). Nuorten asiakasosallisuus monialaisessa ohjaus- ja neuvontapalvelussa. Havainnointitutkimus ohjaustilanteista Ohjaamoissa. *Nuorisotutkimus* 39(1), 21–36.
- Matthies, A-L. (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54(2), 150–166. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202304262727>
- Mattila-Holappa, P. (2021). Nuorten aikuisten mielenterveysperusteisen työkyvyttömyyden tausta ja muuttuva työelämä. *Työpoliittinen aikakauskirja* 64(1), 51–55.
- Martinez, L., Richards-Schuster, K., Texeira, S. & Augsburg, A. (2018). The Power of Prevention and Youth Voice: A Strategy for Social Work to Ensure Youths' Healthy Development. *Social Work* 63(2) 135–143. <https://doi.org/10.1093/sw/swx059>
- Myllyniemi, S. (2014). Tilasto-osio. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Nuorisobarometri 2013*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 9–100. Viitattu 13.4.2025. https://tietoa.nuorista.fi/wp-content/uploads/2014/02/Nuorisobarometri_2013_lowres1.pdf
- Määttä, A. (2012). Perusturva ja poiskäännyttäminen. Väitöskirja. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 36. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Määttä, A. & Keskitalo, E. (2014). Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(2), 197–207. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014061729300>
- Nieminen, J. (2017). Ohjaamot ja nuorten osallisuus. Teoksessa Mirja Määttä (toim.) *Uutta auringon alla. Ohjaamot 2014–2017*. Jyväskylä: Keski-Suomen ELY-keskus, 42–46. Viitattu 13.4.2025. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-314-613-6>
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reuna-ehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22(3), 227–244.
- Pease, B. (2002). Rethinking empowerment: A postmodern reappraisal for emancipatory practice. *British Journal of Social Work* 32(2), 135–147. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.2.135>
- Pöysä, V. & Tuuva-Hongisto, S. (2017). Onks käyntii ja onks kyytii? Nuorille merkitykselliset palvelut syrjäseuduilla. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalveluiden käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 221–236.
- Ranta, M., Silinskas, G. & Wilska, T.-A. (2020). Young adults' personal concerns during the COVID-19 pandemic in Finland: an issue for social concern. *International Journal of Sociology and Social Policy* 40(9/10), 1201–1219. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-07-2020-0267>
- Robards, F., Kang, M., Usherwood, T. & Sanci, L. (2018). How Marginalized Young People Access, Engage With, and Navigate Health-Care Systems in the Digital Age: Systematic Review. *Journal of Adolescent Health* 62(4), 365–381. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.10.018>

- Rouvinen-Wilenius, P. (2014). Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 51–68.
- Saario, S., Hall, C. & Lydahl, D. (2021). Engaging with Hard-To-Reach Clients: Towards the Last Resort Response by Welfare Workers. *Social Inclusion* 9(3), 265–275. <https://doi.org/10.17645/si.v9i3.4315>
- Saikkonen, P., Blomberg, S., Karjalainen, P. & Kivipelto, M. (2015). Palvelut kuntouttaviksi. Teoksessa Mirja Määttä & Anne Määttä (toim.) *Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen*. Helsinki: Valtioneuvosto, 37–56.
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus localis* 49(3), 80–98. Viitattu 24.4.2025. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>
- Siisiäinen, M. (2010). Osallistumisen ongelma. *Kansalaisyhteiskunta* 1(2010), 8–40. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201610284495>
- Siisiäinen, M. (2014). Four Faces of Participation. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhoej (toim.) *Participation, marginalisation and welfare services – concepts, politics and practices across European countries*. Surrey: Ashgate, 29–45.
- Spiegel, J., Breilh, M-C., Campana, A., Marcuse, J. & Yassi, A. (2015). Social circus and health equity: Exploring the national social circus program in Ecuador. *Arts & Health* 7(1), 65–74. <https://doi.org/10.1080/17533015.2014.932292>
- Talentia (2022). Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Helsinki: Talentia. Viitattu 24.4.2025. <https://talentia.lukusali.fi/#/reader/4fbo8bf6-d9e1-11ed-bdad-00155d64030a>
- Ukkonen, M. (2013). Nuoret toiminnan kehittäjinä nuortentalo Katutason toiminnassa. Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: JAMK, 106–121. <http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-951-830-280-6>
- Uusikangas, S. & Hiilamo, H. (2020). Nuorten aikuisten aktivointi, sanktiot ja poiskäännyttäminen TE-palveluista. Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 120–145.
- Vuorinen, R. & Kettunen, J. (2020). Ohjaamot eurooppalaisessa elinikäisen ohjauksen kontekstissa. Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 146–156.
- Wilding, P. (1994). Maintaining Quality in Human Services. *Social Policy & Administration* 28(1), 57–72. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.1994.tb00408.x>
- Wong, V. (2022). Social withdrawal as invisible youth disengagement: Government inaction and NGO responses in Hong Kong. *International Journal of Sociology and Social Policy* 32(7/8), 415–30. <https://doi.org/10.1108/01443331211249057>
- Wrede-Jäntti, M. & Westerback, F. (2020). Haastavia tilanteita nuorten arvostamassa Ohjaamossa - Miten Ohjaamoon tyytymättömät nuoret perustelevat kritiikkinsä?

- Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyönteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 46–69.
- Yliruka, L., Vartio, R., Pasanen, K. & Petrelius, P. (2018). *Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia*. Helsinki: THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-117-1>
- Yliruka, L., Kantoluoto, A., Heino, T., Laine T. & Hipp, T. (2020). *Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus*. Helsinki: THL. Viitattu 24.4.2025. <https://www.julkari.fi/handle/10024/140573>
- Ylistö, S. (2023) Työttömyys, nuoret ja aktivointi. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien nuorten elämänhallinnallisista valinnoista työmarkkinoilla. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9822-6>
- Zuchowski, I., Braidwood, L., d’Emden, C., Gair, S., Heyeres, M., Nicholls, L., Savuro, N. & O’Reilly, S. (2022). The Voices of “At Risk” Young People About Services They Received: A Systematic Literature Review. *Australian Social Work* 75(1), 76–95. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2020.1776742>

7

Digitalisaatio, sosiomateriaaliset kehkeymät ja osallisuus nuorten aikuisten sosiaalityössä

Mia Tammelin, Vesa Välimäki, Minna van Gerven & Johanna Moilanen

Digitaalisuus on läpäissyt eri elämänalueet ja digitaalisuutta hyödynnetään tänä päivänä laajasti sosiaalityössä (Nordesjö, Scaramuzzino & Ulmestig 2022; Salovaara 2021; Lim 2017). Digitalisaatio mahdollistaa palvelujen irrottamisen ajasta ja paikasta ja siihen liitetäänkin paljon mahdollisuuksia, muun muassa sen uskotaan mahdollistavan joustavammat ja saavutettavissa olevat palvelut. Erityisesti koronapandemia vauhditti digitaalisten sovellusten ja ohjelmien käyttämistä osana sosiaalityötä ja pakotti niin työntekijät kuin asiakkaat ottamaan niitä käyttöön. Pink ja kollegat (2022) esittävät, että koronapandemian jälkeen sosiaalityötä kuvaa parhaiten hybridikäytäntö, jossa yhdistetään sekä digitaalisia työskentelymuotoja, kuten asiakastyötä etätoteutuksella taikka pikaviestisovelluksia, että kasvokkain samassa tilassa tapahtuvaa henkilökohtaista asiakastyötä.

Osallisuuden tulee olla sosiaalityötä ohjaava periaate (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014) riippumatta siitä, millä tavoin tai työmenetelmin palvelu toteutetaan. Myös digitaalisten palvelujen tulee tukea osallisuutta. Yleisesti digiosallisuuden edistämisessä tavoitteena on varmistaa, että kaikilla kansalaisilla on pääsy digitaalisiin palveluihin ja teknologioihin (Raya Díez 2018). Nuorten aikuisten oletetaan usein olevan erityyppisen 'diginatiiveja' (Nordesjö ym. 2022), eikä tämä oletus tunnista digitaalista epätasa-arvoa (Helsper 2021).

Tässä luvussa tarkastellaan nuorten aikuisten sosiaalityötä digitalisaation näkökulmasta. Digitalisaatiolla viittaamme yhteiskunnan eri osa-alueiden sähköistymisen ja toimintojen muuttumisen digitaaliseen muotoon. Sosiomateriaali-

sen näkökulman mukaan sosiaalinen (ihmiset, vuorovaikutus, organisaatiot) ja materiaalinen (teknologia, esineet, tilat) ovat erottamattomasti vuorovaikutuksessa ja yhdessä muodostavat kokonaisuuden (Orlikowski 2007). Tarkastelemme kehkeymän käsitteen (Deleuze & Guattari 1987; Toivonen, Paananen & Paakkari 2023; Järventausta, Paananen, Karila & Tammelin 2024) avulla digitaalisen sosiaalityön luonnetta.

Tutkimuksessa kysymme, millaisia digitaalisen sosiaalityön muotoja nuorten aikuisten sosiaalityössä on ja millaisia merkityksiä niille annetaan, sekä millaisia sosiomateriaalisia kehkeymiä tutkimuksessa käytetyn aineiston pohjalta muodostuu. Tutkimuskysymyksiä tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden (n = 20) ja nuorten aikuisten (n = 24) haastatteluaineistojen kautta. Aineisto analysoidaan sisällönanalyysillä.

Sosiaalityön digitalisoituminen ja digiosallisuus

Sosiaalityö on yhä tiiviimmin sidoksissa digitaalisiin järjestelmiin ja avustaviin teknologioihin (Nordesjö ym. 2022). Digitalisaatioon liitetään paljon odotuksia palvelujen joustavuuden, saavutettavuuden ja tehokkuuden näkökulmasta. Toisaalta digitalisaatio näyttäytyy kaksijakoisena. Yhtäällä se nähdään mahdollisuutena, mutta toisaalta siihen liittyy uhkakuvia ja haasteita. Mahdollisuudet liittyvät etenkin siihen, että digitalisaatio nähdään usein ratkaisuna resurssien niukkuuteen ja palvelun tehostamiseen, ja se mahdollistaa palvelujen paremman saatavuuden ja saavutettavuuden. Lisäksi digitalisaatio tukee organisaatioita ja työntekijöitä monin tavoin: se muun muassa auttaa organisoimaan työtä ja hallitsemaan tietoa (Collington 2022) ja on osa sosiaalityön tiedon muodostusta (Salovaara 2021).

Yksi keskeinen teknologiseen kehitykseen liittyvä uhkakuva puolestaan on se, että teknologian ajatellaan korvaavan ihmisen tekemän työn. Lisäksi digitalisaation nähdään ajavan epätasa-arvoisuutta väestössä (Helsper 2021). Epätasa-arvoa tuottavat muun muassa erot osaamisessa, tai laajemmin digitaalisessa kompetenssissa (van Laar, van Deursen, van Dijk & de Haan 2017), ja käytettävissä olevissa tietoliikenneyhteyksissä ja laitteissa. (Kirwan 2023.) Epätasa-arvoon ja eroihin voidaan viitata digitaalisina kuiluina (Nordesjö ym. 2022).

Sosiaalityössä työn teknologian kehitystä ja digitaalisia käytäntöjä on tutkittu enenevästi 2010 – luvulta lähtien, mutta vielä ennen vuoden 2020 koronapandemiaa todettiin (Bullock 2019), ettei meillä edelleenkään ole riittävästi tietoa sosiaalityön ja laajemmin palvelujen digitalisoitumisesta. Pandemiaan liittyneiden rajoitteiden myötä sosiaalityö digitalisoitui nopeasti ja samaan aikaan myös tutkimustietoa kartutettiin laajasti (esim. Fiorentino, Harrikari, Saraniemi, & Romakkaniemi 2023; Fiorentino ym. 2022; Nordesjö ym. 2022; Pink, Ferguson & Kelly 2022; Harrikari, Romakkaniemi, Harrikari, Saraniemi & Tiitinen 2021; López Peláez, Erro-Garcés & Gómez-Ciriano 2020; Breit, Egeland, Loberg & Rohnebaek 2020; Devlieghere, Roose & Evans 2020).

Kaikkiaan koronapandemia toi esille organisaatioiden ja työntekijöiden sekä asiakkaiden digitaaliset valmiudet (Kirwan 2023, 48, myös Parkatti, Husso & Tammelin 2023). Työntekijöillä on erilaisia valmiuksia teknologian hyödyntämiseen (Recmanová & Vávrová 2018) ja myös organisaatiot eroavat teknologisilta valmiuksiltaan toisistaan (Collington 2022; Kirwan 2023; Parkatti ym. 2023).

Vaikka koronapandemia ja siihen liittyneet rajoitukset vähitellen poistettiin, vauhditti pandemia-aika hybridityöskentelyn vakiintumista myös sosiaalityössä. Hybridityössä fyysinen ja teknologiavälitteinen työ ovat läsnä samanaikaisesti ja toisiinsa limittyen: kasvokkaiset kohtaamiset, kuten kotikäynnit, ja teknologiavälitteinen työskentely lomittuvat yhdeksi kokonaisuudeksi. (Pink ym. 2022.) Koska sosiaalityö on teknologisoitunut ja tieto- ja viestintäteknologia on tullut keskeiseksi osaksi työtä, voidaan puhua teknologian kotouttamisesta (esim. Aasback & Røkkum 2022).

Samalla kun sosiaalityössä käytetään yhä useammin digitaalisia sovelluksia ja alustoja, on olennaista tarkastella myös sitä, millaiseksi osallisuus muodostuu sosiaalityössä (Raya Díez 2018). Laajassa mielessä teknologia liitetään osallisuuteen usein nimenomaan sen kautta, miten teknologiat mahdollistavat kansalaisten osallistumisen yhteiskuntaan yleensä (Hänninen, Karhinen, Korpela, Pajula, Pihlajamaa, Merisalo, Kuusisto, Taipale, Kääriäinen & Wilska 2021). Teknologioiden yleistymisen voi sulkea pois tiettyjä ryhmiä ja tuottaa eriarvoisuutta (Kuhn, Khoo, Czerniewicz, Lilley, Bute, Crean, Abegglen, Burns, Sinfield, Jandrić, Knox & MacKenzie 2023), digikuiluja (Hänninen ym. 2021) ja sosiodigitaalista eriarvoisuutta (Helsper 2021). Digikuiluja voi syntyä ensinäkkin pääsyssä digipalveluihin sekä suhteessa teknologian saatavuuteen ja toimivuuteen, toiseksi digiosaamiseen ja -taitoihin liittyvien erojen myötä sekä kolmanneksi digipalveluista saatavissa hyödyissä, vaikutuksissa ja merkityksellisyydessä (Hänninen ym. 2021, 27). Helsper (2021) käyttää käsitettä sosiodigitaalinen eriarvoisuus (eng. socio-digital inequality) digitaalisten kuilujen sijaan. Käsitteen vahvuus Helsperin mukaan on se, että se tunnistaa laajasti sosiaaliseen eriarvoisuuteen kytkeytyvät tekijät.

Erityisesti lapset ja nuoret nähdään digitaalisten laitteiden ja ohjelmistojen aktiivisina käyttäjinä ja 'diginatiiveina', ja siten digitaalisten palvelujen ajatellaan soveltuvan erityisesti heille (Nordesjö ym. 2022). Tarkasteltaessa digitaalisten laitteiden ja sovellusten käyttämistä, näin näyttäisi olevan. Vuonna 2021 Suomessa 16–34-vuotiaista 100 prosenttia oli käyttänyt internetiä viimeisen kolmen kuukauden aikana, ja 98–99 prosenttia oli käyttänyt internetiä yleensä useita kertoja päivässä (Tilastokeskus 2021). Toisaalta myös nuorilla aikuisilla on eroja teknologisessa osaamisessa tai laajemmin digitaalisessa kompetenssissa, joka sisältää osaamisen ohella myös esimerkiksi yhteistyötaidot ja ongelmanratkaisukyvyn (van Laar ym. 2017; Parkatti & Tammelin 2020). Sitä, että käyttää internetiä päivittäin ei voi suoraan pitää osoituksena siitä, että henkilöllä väistämättä on riittävä digitaalinen kompetenssi hyödyntää digitaalisia palveluja erityisesti sosiaalityön tai työllistämispalvelujen kontekstissa. Digitaalisten palvelujen käyttämisessä olennaista on ymmärtää myös tilannekohtaisesti muotoutuvia sosiaalimateriaalisia kehkeymiä.

Sosiomateriaaliset kehkeymät

Kehkeymän (eng. *assemblage*, Deleuze & Guattari 1987, suomennettu myös esim. 'sommelma', ks. Lindh 2019, Romakkaniemi, Lindh & Laitinen 2018) käsitettä hyödynnetään tässä kuvaamaan sitä, kuinka sosiaalinen ja materiaalinen kietoutuvat yhteen, ja luovat uusia toiminnan ja organisoitumisen muotoja. Näkökulma korostaa, että sosiaalinen todellisuus, kuten organisaatiot ja ammatilliset käytännöt taikka sosiaaliset suhteet, ei koostu vain ihmisten välisistä suhteista, vaan myös materiaalinen, kuten teknologia vaikuttavaa merkittävästi muodostuvaan kokonaisuuteen. Sosiaaliset prosessit voidaan ymmärtää osana materiaalista maailmaa (Paananen & Grieshaber 2022). Tämä ajattelu korostaa, että esimerkiksi digitaaliset laitteet ja ohjelmat eivät ole passiivisia työkaluja, vaan aktiivisia tekijöitä, jotka muokkaavat inhimillistä toimintaa ja palvelujen tuottamista (Collington 2022).

Sosiomateriaalisen näkökulman mukaan sosiaaliset prosessit nähdään aineellisina ja niiden ymmärtäminen edellyttää huomion kiinnittämistä muun muassa niiden fyysisiin ja teknologisiin ulottuvuuksiin (Fenwick, Edwards & Sawchuk 2015). Elementtien rakennelma tai järjestely, eli kehkeymä, on olennainen osa tätä ajattelua (Toivonen, Paananen & Paakkari, 2023). Orlikowski (2007, 1437) korostaa sosiaalisen ja materiaalisen vuorovaikutusta.

Kehkeymän käsite auttaa ymmärtämään esimerkiksi palvelujen digitalisoinnin merkitystä ja sen vaikutuksia käytännössä (Deleuze & Guattari 2004; Baroutsis 2020). Tarkasteluun voisi yhtä lailla ottaa mukaan myös tilojen tai aiempien kohtauksien merkityksen (Hultin 2019; Toivonen, Paananen & Paakkari 2023).

Kehkeymän tarkastelu korostaa sekä inhimillistä että ei-inhimillistä toimijuutta, joka ilmenee tietyssä kontekstissa. Kehkeymä tarkoittaa erilaisten kokonaisuuksien järjestämistä siten, että ne toimivat yhdessä tietyn ajan. (Müller 2015; Järventausta ym. 2024.) Siten kehkeymillä on samaan aikaan vakaa, mutta kuitenkin dynaaminen luonne (Toivonen ym. 2023; Lindh 2019).

Kehkeymän käsite toimii tässä tutkimuksessa analyyttisenä työkaluna, jonka avulla voidaan tarkastella, millaisia yhteenliittymiä ja kokoonpanoja sosiaalinen ja teknologinen yhdessä muodostavat. Toivonen ja kollegat (2023) huomauttavat, että kehkeymiä koskeva tutkimus on keskittynyt pitkälti kehkeymien muodostumisen tarkasteluun, ja niiden seurausten tarkastelu on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tässä tutkimuksessa jäsenämme myös kehkeymien merkitystä nuorten aikuisten sosiaalityössä.

Tutkimustavoite, aineisto ja menetelmät

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, millaisia digitaalisen sosiaalityön muotoja nuorten aikuisten sosiaalityössä on, millaisia merkityksiä työntekijät ja nuoret aikuiset antavat digitaaliselle sosiaalityölle, sekä sitä millaisia sosiomateriaalisia kehkeymiä osallisuuteen muodostuu digitalisessa sosiaalityössä. Tutkimuskysymyksiä

tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden (n = 20) ja nuorten aikuisten (n = 24) ryhmähaastatteluaineistojen kautta (ks. myös Mänttari-van der Kuip ja kollegat, sekä Ylistö ja kollegat tässä teoksessa).

Haastattelut on toteutettu vuonna 2023 osana Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO) -hanketta. Nuorten aikuisten kanssa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalipalveluissa työskenteleviä sosiaalialan ammattilaisia kutsuttiin osallistumaan fokusryhmähaastatteluihin. Työntekijät rekrytoitiin hyvinvointialueen sosiaalityön palveluista (aikuisten sosiaalityö, nuorten aikuisten palvelut) ja järjestöistä. Haastatteluja toteutettiin kuusi ja niihin osallistui yhteensä 20 työntekijää. Haastattelut toteutettiin verkkovälitteisesti. Kukin haastattelu kesti noin 1,5 tuntia ja litteroitua aineistoa muodostui 148 sivua.

Nuoret aikuiset kutsuttiin osallistumaan hyvinvointialueiden ja nuorille aikuisille palveluita järjestävien yhdistysten kautta. Nuoria aikuisia (18–29 vuotta) osallistui yhteensä 24. Ryhmähaastatteluja oli kuusi ja pari- tai yksilöhaastatteluja niin ikään kuusi haastattelua. Nuoret aikuiset saivat itse päättää osallistuvatko ryhmämuotoiseen, pari- vai yksilöhaastatteluun. Haastattelut toteutettiin kasvokkain. Haastattelujen kesto vaihteli 25 minuutista, 1,5 tuntiin ja litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 348 sivua.

Työntekijöiden ja nuorten aikuisten haastattelut erosivat jossain määrin teemoiltaan, mutta haastatteluissa oli myös samoja tai samankaltaisia teemoja. Näitä olivat esimerkiksi kysymys sosiaalipalvelujen kyvystä vastata nuorten aikuisten palvelutarpeisiin sekä osallisuus. Lisäksi molemmissa haastatteluissa keskusteltiin digitaalisista sovelluksista ja laitteista osana sosiaalityötä ja laajemmin sosiaalihuoltoa.

Digitalisaatiota koskevat teemat eivät systemaattisesti kartoittaneet tiettyjen sovellusten, ohjelmien tai laitteiden käyttämistä, pikemminkin olimme kiinnostuneita niistä sovelluksista, ohjelmista ja laitteista, jotka haastatteluissa tuotiin esille ja millaisia merkityksiä niille annettiin. On selvää, että tämä lähestymistapa ei kata kaikkia sosiaalityössä tai sen asiakkaana käytettäviä ohjelmistoja.

Aineisto analysoidaan aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä (Tuomi & Sarajärvi 2018). Sisällönanalyysin ensimmäisessä vaiheessa litteraateista tunnistettiin ne kohdat, joissa haastatteluissa puhuttiin teknologisista sovelluksista tai laitteista. Tämän jälkeen tunnistetut teemat ryhmiteltiin laajempiin kokonaisuuksiin, kuten hyödynnetyt laitteet ja ohjelmat, sekä niille annetut merkitykset sosiaalityön näkökulmasta.

Analyysin kolmannessa vaiheessa, kehkeymien tunnistamiseksi, aineistosi-taatteja luettiin uudelleen tarkastellen sitä, millaisen kokonaisuuden sosiaalinen ja materiaallinen yhdessä tuottivat. Tiedon muodostuksessa tukeuduimme haastattelvien kuvauksiin tilanteista ja eri tekijöiden vuorovaikutuksesta (ks. Hultin 2019). Sosiaaliin tunnistimme kaikki ei-materiaaliset tekijät, kuten ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja ihmisten osaamiseen tai toimintakykyyn liittyvät ominaispiirteet. Materiaaliseen tunnistimme tässä digitaalisiin laitteisiin ja sovelluksiin sekä laajemmin tieto- ja viestintäteknologiaan liittyvät tekijät. Analyysissä kiinnostus

kohdistui näiden tekijöiden vuorovaikutuksessa muodostuvaan kokonaisuuteen. Edelleen analyysissä tarkasteltiin haastateltavien puheesta sitä, millaisina nämä kokonaisuudet kuvattiin.

Tulokset

Digitaaliset teknologiat työntekijöiden ja nuorten aikuisten kuvaamana

Kuvaamme ensin millaisia digitaalisia teknologioita haastatteluihin osallistuneet työntekijät ja nuoret aikuiset kertoivat käyttävänsä sosiaalityössä ja laajemmin, muun muassa sosiaalietuuksiin ja työllistämispalveluihin liittyen. Tämä tieto auttaa hahmottamaan digitaalisten teknologioiden kokonaisuutta nuorten aikuisten sosiaalityössä tässä aineistossa. On huomattava, että haastatteluissa ei systemaattisesti kerätty tietoa kaikista käytettävissä olevista teknologioista tai laitteista, joten on mahdollista ja todennäköistä, että niin työntekijät kuin nuoret aikuisetkin käyttivät myös muita teknologioita kuin mitä keskusteluissa tuotiin esille.

Julkista hallintoa ja palveluita on digitalisoitu voimakkaasti. Tämä näkyi haastatteluissa siinä, että nuoret aikuiset toivat esille, että heidän on asioitava varsin monilla eri digitaalisilla alustoilla ja palveluissa osana esimerkiksi sosiaali-, työllisyys- ja terveysten palveluja. Erityisesti nuoret kuvasivat sitä, että monet etuushakemukset ja niihin liittyvät ilmoitukset tehdään digitaalisilla alustoilla. Näitä olivat muun muassa toimeentulotuki- tai kuntoutusetuuksien hakeminen.

Etuushakemusten ohella nuoret aikuiset toivat esille psykososiaalista tukea tarjoavat, eri palveluntuottajien tuottamat keskustelualustat ja palvelut, kuten usean toimijan muodostaman Sekaisin-kollektiivin ylläpitämä Sekaisin Chat. Näihin alustoihin viitattiin matalan kynnyksen palveluina, jotka mahdollistavat palvelujen piiriin pääsemisen helposti sekä keskusteluavun ja -tuen saamisen sellaisiin aikoihin ja tilanteissa, joissa he eivät saa apua muualta.

Sekä nuoret aikuiset että työntekijät kertoivat, että sosiaalityön käytännössä monia eri sovelluksia hyödynnetään etätapaamisiin. Tämä mahdollistaa esimerkiksi moniammatillisten palvelujen saavutettavuuden vaikkei kaikkia palveluja olisikaan saatavissa asiakkaan kotipaikkakunnalla. Edelleen sekä työntekijät että nuoret aikuiset kuvasivat pikaviestisovellusten, kuten WhatsAppin, hyödyntämistä sosiaalityössä. Pikaviestisovelluksia hyödynnettiin varsin laajasti asiakkaan ja työntekijän väliseen yhteydenpitoon.

Työntekijät kertoivat käyttävänsä sosiaalisen median sovelluksia (esim. Facebook). Sosiaalista mediaa hyödynnettiin erityisesti siinä, että pyrittiin saamaan yhteys nuoreen aikuiseen sellaisessa tilanteessa, että yhteyttä ei saatu muulla tavoin. Tätä kuvaamme myöhemmin yksityiskohtaisemmin.

Perinteisiä matkapuhelimen tekstiviestejä tai sähköposteja käytettiin niin ikään laajasti. Nuoret aikuiset kertoivat näissä haastatteluissa kokevansa erityisesti sähköpostin erittäin viralliseksi viestintävälineeksi, eikä sitä koettu luontevaksi. Nuoret

aikuiset toivat esille, että käyttävät mieluummin lyhyitä viestejä pikaviestisovelluksissa kuin viralliseksi koettuja sähköpostiviestejä.

Kaiken kaikkiaan sosiaalityössä yhdistyivät kasvokkaisten tapaamisten ja digitaalisen sosiaalityön käytännöt, eli sitä voi luonnehtia hybridityön käsitteellä (Pink ym. 2022). Seuraavassa kuvaamme ensin työntekijöiden ja toiseksi nuorten aikuisten digitaaliselle sosiaalityölle antamia merkityksiä. Näiden jälkeen tunnistamme niitä digitalisaatioon liittyviä tekijöitä, jotka edistävät ja estävät sosiaalityön tavoitteen toteutumista. Lopuksi keskustelemme sosiomateriaalisista kehkeymistä.

Digitaalisen sosiaalityön merkitykset työntekijöiden näkökulmasta

Jäsennämme teknologialle annettuja merkityksiä työntekijöiden osalta haastattelusta tunnistettujen kolmen teeman kautta. Nämä olivat teknologian rooli yhteydenpidon näkökulmasta, työn tehostaminen ja digitaalisen ympäristön nopean kehittyminen.

Ensinnäkin työntekijät kuvasivat digitalisaation merkitystä yhteydenpidon välineenä ja asiakassuhteen mahdollistamiseen. Teknologiset välineet, sovellukset ja työkäytännöt mahdollistavat sen, että työntekijä voi muistuttaa esimerkiksi tapaamisista ja ylipäänsä kysyä asiakkaan kuulumisia. Tätä kuvattiin tapana 'pitää kiinni' asiakkaasta. Kiinni pitämisellä pyrittiin takaamaan se, ettei nuori aikuinen katoa palvelusta tai esimerkiksi katkaise toisaalla toteutettavaa kuntoutusprosessia. Yksi työntekijä kuvasi asiaa näin:

Noilta meidän nuorilta [on saatu] kokemuksia siitä, et mitkä on ollut niitä merkityksellisiä asioita siinä heidän kuntoutusprosessissa ja yks tosi oleellinen oli siinä se, että no ku te ette vaan luovuttanu, että laitetaan viestiä perään, vaikka niin kun tapaamisille ja vaikka hänestä ei kuulu mitään, niin aina kysytään kuulumisia, aina muistutellaan siitä omasta olemassaolosta. Ja sitten, on vaatinut pitkän ajan, mutta nyt se kantaa hedelmää ja nyt ollaan muutaman kanssa jo ihan tosi hyvässä tilanteessa. On ollut suorastaan katastrofaalinen se lähtökohta, et kyllä semmoisella rinnalla kulkevalla avoimella asenteella ja sillä, että ei vaan anneta olla, vaan et soitellaan, soitellaan perään ja laitetaan viestiä perään, niin sillä on ollut tosi suuri merkitys siinä.

Tilanteissa, jossa nuori aikuinen on 'kadonnut' tai 'karannut' palvelusta, hyödynnetään sosiaalisen median viestipalveluja. Työntekijät korostivat, että yhteydenotot ja kiinni pitäminen välittävät nuorelle aikuiselle viestin, "se, että me ollaan osoitettu se, että meitä kiinnostaa vieläkin, vaikka se on lähtenyt, ni se on ollut merkityksellistä".

Sosiaalisen median mahdollisuudet ovat tärkeitä etenkin niissä tilanteissa, jossa nuorella ei välttämättä ole vakituista asuntoa, eikä siten osoitetta, eikä välttämättä pysyvää puhelinnumeroa. Sosiaalisen median profiili ja sen luoma "tila" tuottaa kiintopisteen ja mahdollistaa yhteydenoton.

Ja varmaan sitten asunnottomat ovat se oma haasteellisuutensa, koska heillä ei ole välttämättä mitään, ei ole osoitetta, ei ole puhelinnumeroa, niin että sit jos sä saat nuoren tavalla tai toisella jostain kiinni, niin jotenkin semmoinen että hei, mikä on se jatko, että miten mä sut tavoitan.

Toinen työntekijöiden digitalisuudelle antama merkitys oli asiakkaiden tapaa-
minen useammin, joka mahdollisti työn tehostamisen ja ylipäänsä työn tekemisen
sitä kehystävien resurssien puitteissa. Niukoissa resursseissa ja kuormittuneessa
työtilanteessa työntekijät kertoivat, ettei aikaa kasvokkaisille tapaamisille ole siinä
määrin kuin työ sitä edellyttäisi tai siinä määrin, minkä työntekijät toivoisivat toteu-
tuvan. Etätapaamiset voivat osaltaan paikata resurssien vajetta ja ylläpitävät asia-
kassuhdetta:

Et en mä ainakaan voi tavata asiakkaita niin useasti, kun mä haluaisin ta-
vata tai näkisin sen tarpeelliseksi. Mutta sitten yritetään vaikka puhelimit-
se tai laittaa WhatsAppilla vaikka viestiä, että mitä kuuluu tai muuta. Että
keinojahan on monia.

Digitaalisuus laajentaa elämänpiiriä ja siihen on liitetty elämänrytmin nopea
tempo (Rosa 2013). Tämä heijastui digitalisaatiolle annettuihin merkityksiin, sillä
kolmas työntekijöiden digitalisaatiolle antama merkitys oli teknologisen muutoksen
nopeatahtisuus. Haastatteluihin osallistuneet työntekijät olivat tietoisia nopeasti
kehittyvistä digitaalisista ympäristöistä, jotka laajentavat nuorten elämismaailmaa
ja mahdollisuuksia. Työntekijät pohtivat, että ”yhä nuoremmille tavallaan tulee se
semmonen tosi laaja maailma eletäväksi”.

Kaikkiaan digitaalinen kehittyminen koettiin niin kiivastahtiseksi, että työntekijän on vaikeaa seurata sitä. Työntekijät toivat esille, että heille olisi tärkeää ”että ymmärtäis sitä nuorten arkeekin myös, että mitä se on”. Yksi työntekijä kuvasi asiaa edelleen näin: ”Ja just nää kaikki tämmöiset sähköiset alustat, mitä nuoret käyttää, muuta, niin itse on lähinnä silleen, kun joku nuori mainitsee jonkun sähköisen alustan, niin tulee mieleen, että jaha, apteekkiin on tullut uusi perusvoidemerkki.”

Erityisesti yhdessä ryhmähaastattelussa työntekijät puntaroivat monin eri tavoin sitä, että nuorten aikuisten ja työntekijöiden digitaaliset ympäristöt eroavat toisistaan ja työntekijöiden voi siksi olla vaikeaa tunnistaa nuorten aikuisten kokemuksia, digitalisaation tuottamia mahdollisuuksia ja ylipäänsä heidän maailmaansa kuuluvia asioita.

Ehkä just se, ehkä se nuorten maailma on muuttunut niin nopeesti, ettei tää meidän tälleen vanhempien ihmisten osaaminen ja ymmärrys siitä, että millaises maailmassa ne nuoret elää, jos miettii vaikka tota huumeiden ostamista, ni sehän on tosi helppoo. Ei voi sanoa, et ne on somessa, koska ne vaan elää siellä koko ajan, tai sitten siit ei jää mitään jälkee, kun ne sieltä ostaa aineita ja sit kun sitä on tosi vaikeeta ite ymmärtää, kun ei oo siel-

lä maailmassa. Ni tavallaan ei pysty reagoimaan tarpeeks nopeest siihen, mitä siellä tapahtuu, koska se tapahtuu niin hirveän nopeasti.

Nuorten aikuisten digitaalisen sosiaalityölle antamat merkitykset

Nuorten aikuisten digitalisaatiolle antamat merkitykset haastatteluissa luokiteltiin viiteen kokonaisuuteen. Nämä olivat sosiaali-, työ-, ja terveystalvelujen saamiseen liittyvä matala kynnys ja niiden joustavuus, digitaalsiin alustojen ja palvelujen käyttämiseen liittyvät vaikeudet ja niiden monimutkaisuus, yksityisyyteen ja valtaan liittyvät tekijät, moniammatilliset palvelut, sekä tarpeet kasvokkaisille kohtaamisille.

Haastatteluissa nuoret aikuiset toivat esille sen, että digitaalisuus helpottaa palvelujen saatavuutta ja palvelut ovat joustavia, koska kasvokkaisten tapaamisten ohella työntekijän ja asiakkaan väliset kohtaamiset toteutuvat digitaalisissa ympäristöissä. Kuten työntekijätkin, myös nuoret aikuiset kuvasivat, että työntekijään saa helposti ja nopeasti yhteyden.

Se on tosi hyvä ja helpottava asia, et saa sen yhteyden silleen pian. Ja ku voi laittaa vaan lyhyt viestei, ku jos laittais vaik sähköpostilla, niin mulle sähköposti on paljo semmonen virallisempi asia tai silleen, et se on isompi kynnys laittaa sit viestiä sähköpostitse. Mut sitte jossain WhatsAppissa tyyliin viestien laitto on niin silleen helpompaa itelle, et ku ei tarvi miettiä, et no mitä mä tähän nyt sit laitan, vaan kertoo vaan suoraan sen asian tai voi laittaa vaikka ääniviestin tai soittaa.

Yllä olevassa aineistositaatissa nuori aikuinen erityisesti kuvaa, että lyhyet pikaviestimet koetaan 'helpoksi' väyläksi olla yhteydessä työntekijään. Sähköpostiviestintään liittyy 'kynnys' sillä se koetaan virallisemmaksi.

Toisaalta digipalvelujen käyttöön liittyy vaikeuksia. Esimerkiksi etuuskien hakeminen toteutuu pääosin sähköisellä alustalla, eikä hakemusten täyttäminen internetissä välttämättä onnistu ilman tukea. Tästä kertoo seuraava aineistokatkelmä:

Tutkija: Kyllä. Mites Kelan osalta, niin minkälaisia kokemuksia?

Nuori 2: No helpompihan ne on tehdä sähköisesti ne hakemukset, mutta kyllä niissä tarvitsee sitä ohjausta ja apua sitten, että miten sitten toimia. Onhan ne Kelan sivutkin aina välillä vähän...

Nuori 1: Vittumaiset.

Nuoret aikuiset toivat esille myös suoraan valtaan ja osallisuuteen liittyviä teki-jöitä digitalisaation osalta. Teknologiavälitteinen kohtaaminen mahdollistaa sen, että nuorella aikuisella on valtaa määrittää rajoja kohtaamisessa. Tämä tuottaa nuorelle aikuiselle tunteen hallinnasta ja osallisuudesta omaan tilaan. Etäyhteydellä

toteutetussa tapaamisessa nuori aikuinen voi suojella omaa yksityistä tilaansa eikä työntekijöitä tarvitse päästää omaan kotiin.

Seuraavassa aineistositaatissa kuvataan sitä, että nuorelle aikuiselle teknologiavälitteinen kohtaaminen mahdollistaa oman tilan hallinnan. Nuori kertoo lisäksi siitä, että koska kohtaaminen työntekijän kanssa asettuu osaksi palvelujen jatkumoa, vaikuttaa aiempien kohtaamisten 'painolasti' siihen, että etätapaamiset eivät hänelle ole ongelmallisia:

Tutkija: Miten sä oot kokenut ne etätapaamiset sen sosiaalityöntekijän kanssa?

Nuori: Eipä mua hirveesti kiinnosta onko se kasvotusten, vai videopuhelun välityksellä. Onhan se vähän ehkä... Totta kai ymmärrettävää, kun ei sieltä [Kunnasta] jaksa lähteä tänne [Kuntaan] ja takaisin [Kuntaan] töihin ja näin. Onhan se ihan ymmärrettävää, mutta siihen tulee taas sitä etäisyyttä jotenkin, että soitetaan videopuhelu kaksi kertaa vuodesta ja keskustellaan kaikki asiat läpi. Mutta ei se... En mä koe sitä mitenkään ongelmana. Enemmän mua varmaan ärsyttäis, jos mun pitäis nähdä ne livenä, koska ne tapaamiset on joskus ollut, kun aikaisempi sosiaalityöntekijä on tullut siis [Kunnasta] tänne [Kuntaan] tapaamaan ja näin ja ne on ollut mun kotona ja mua on ärsyttänyt se, että se änkee mun kotiin.

Tutkija: Mikä siellä erityisesti ärsyttää, että jos ne tulis sun kotiin? Mikä siinä häiritsee?

Nuori: Varmaan se, että kun mulla on oikeestaan pelkästään huonoja kokemuksia sosiaalityöntekijöistä, niin se että mä en haluu päästää sellasia ihmisiä kotiin, mun kotiin, kenestä mulla on vaan huonoja kokemuksia. Niin jotenkin semmonen, että 'älä tule minun reviiirille' -olo.

Nuoret aikuiset toivat esille, että etätapaamiset mahdollistavat moniammatillisen yhteistyön, usean ammattilaisen tapaamisen yhtä aikaa. Eräs nuori aikuinen kuvasi asiaa seuraavalla tavalla: "Tai sitten jos on etänä joku semmoinen palaveri, niin sitten silleen, että siinä on joku toinen, vaikka nyt se [omatyöntekijä] ja sitten ollaan vaikka sen kanssa yhdessä paikassa ja sitten on etävastaanotto tarvittaessa sinne, minne nyt onkaan."

Vaikka digitaalisten palvelujen usein ajatellaan soveltuvan erityisesti nuorille ja heidän haluavan teknologiavälitteisiä palveluja, toivat erityisesti nuoret aikuiset esille sen, etteivät digitaaliset kohtaamiset korvaa kasvokkaisia tapaamisia. Nuoret aikuiset toivat esille, että he haluavat nähdä työntekijän ilmeet ja eleet: "Että sitten silloin kun on oikeasti paikan päällä, niin sitten näkee sen toisen ilmeistä ja eleistä ja kaikesta paljon paremmin sen, että mitä mieltä toinen oikeasti on." Nuoret myös kuvasivat sitä, että kasvokkaiset tapaamiset vahvistavan tunnetta siitä, että niin työntekijä kuin he itsekkin asiakkaina ovat enemmän läsnä.

Kaikkiaan teknologian käyttöön liittyy edistäviä ja estäviä tekijöitä sosiaalityössä käytetyn aineiston valossa on kuvattu taulukossa 1. Tekijät, jotka edistivät palve-

luja, liittyivät palvelujen saatavuuteen ja joustavuuteen. Digitaaliset palvelut voivat tehostaa ja edistää sosiaalityötä sekä madaltaa kynnystä palvelujen piiriin tulemiseen. Esimerkiksi chat-palvelut voivat helpottaa palveluihin hakeutumista. Edistäviä tekijöitä liittyi edelleen vuorovaikutukseen ja sen luonteeseen, kuten siihen että teknologiavälitteinen viestintä koettiin epämuodolliseksi ja että sen nähtiin mahdollistavan suoran ja nopean viestinnän asiakkaan ja työntekijän välillä.

Teknologian hyödyntämiseen liittyi myös sen käyttöä estäviä tekijöitä. Näitä olivat esimerkiksi teknologiset ongelmat ja epävarmuus laitteiden ja sovellusten toiminnasta ja tietoliikenneyhteyksiin liittyvät ongelmat tai epävarmuus. Myös teknologian käyttäjään liittyvät tekijät hankaloittavat niiden käyttöä. Erityisesti nuorten aikuisten keskittymiseen ja asioiden sanallistamiseen liittyvät tekijät nousivat nuorten aikuisten itsensä esiin nostamina tekijöinä.

Vaikka teknologia edistää palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta, se voi samaan aikaan välittää kokemuksen siitä, että työntekijää on vaikea tavoittaa. Tähän vaikuttaa esimerkiksi se, että työntekijää ei tavoita puhelimitse. Lisäksi etenkin nuoret aikuiset toivat esille, että palvelujen digitalisoituminen saattaa monimutkaistaa palveluja, mikä nähtiin ongelmana. Esimerkiksi digitaalisilla alustoilla olevat lomakkeet eivät välttämättä ole yksiselitteisiä ja nuoret tarvitsevat tukea niiden täyttämiseen.

Nuorten aikuisten kokemukset toivat esiin teknologiavälitteisyyden roolin yhtäältä osallisuutta edistävänä, mutta myös sitä heikentävänä tekijänä. Etätapaamiset ja muu verkkovälitteinen yhteydenpito antoivat nuorille aikuisille hallinnan tunnetta palvelukohtaamisen luonteen määrittämiseksi. Sosiaalisen median ja muiden digitaalisten alustojen kautta he pystyivät olemaan omalla tavallaan, tai omilla ehdoillaan yhteydessä sosiaalityöntekijään ja määrittämään sitä, miten he heitä kohtaavat.

Verkkovälitteisissä kohtaamisissa nuoret aikuiset kokivat työntekijöiltä läsnäolon puutetta. Heillä oli kokemusta siitä, että oli vaikeampaa tulkita ammattilaisten viestintää etänä kuin kasvotusten. Yhtäältä siis nuoret kykenivät pitämään ammatillaisia kauempana, mutta toisaalta osalla tämä välimatka aiheutti vuorovaikutukseen hankaluuksia.

Taulukko 1. Teknologian käyttöön liittyviä sosiaalityön tavoitteita edistäviä ja estäviä tekijöitä nuorten aikuisten sosiaalityössä aineistojen perusteella.

Edistävät tekijät	Estävät tekijät
Jatkuva saatavuus ja joustavuus sekä matalan kynnyksen palvelut.	Teknisten/teknologisten ongelmien tai saatavuuden puute
Matalat kustannukset (laitteiden/ teknologian saatavuus)	Käyttäjän henkilökohtaiset kyvyt ja toiminnallisuuden rajoitteet (esim. kirjoittaminen, keskittyminen)
Koettu epämuodollisuus	Ei saavuteta 'paikalla olon' tai läsnäolon tunnetta (suhteen muodostuminen)
Suora kontakti	Työntekijöiden saavutettavuus
Rajojen ylläpitäminen, luominen ja hallinnan tunne sekä osallisuuden tuottaminen.	Digitaalisten palveluiden monimutkaisuus, esim. lomakkeet.

Sosiomateriaaliset kehkeymät

Seuraavana tarkastelemme sosiaalisen ja materiaalisen yhteensulautumista hyödyntäen kehkeymän käsitettä. Sosiomateriaalinen näkökulma korostaa sitä, kuinka tilanteet, toimijat ja teknologiat yhdessä muodostavat toiminnallisia kokonaisuuksia (Toivonen ym. 2023).

Garbutt ja van den Berg (2022) tarkastelivat tutkimuksessaan sosiomateriaalista kokonaisuutta eri tekijöihin liittyvän monimutkaisuuden näkökulmasta. Hyödynämme seuraavassa tätä ajattelua sen ymmärtämiseksi, kuinka teknologia ja kokemukset palveluista kehkeytyvät vuorovaikutuksessa toisiinsa ainutlaatuisiksi toiminnalliseksi kokonaisuuksiksi.

Seuraavassa tarkastelemme sitä, millaisena muotoutuva kehkeymä kuvattiin haastattelukuvauksissa niihin kytkeytyvän monimutkaisuuden näkökulmasta. Olemme tulkinneet kehkeymässä kuvattuja sosiaalisia tai materiaalisia tekijöitä joko vähäiseksi tai korkeaksi monimutkaisuudeksi osallistuneiden puheen pohjalta. On huomattava, että monimutkaisuutta tarkastellaan haastattelujen kautta siten kuin haastateltavat ovat niitä kuvanneet. Tämä ei tarkoita sitä, että tietty asia olisi luonteeltaan aina samankaltainen vaan kyseessä on tilannesidonnainen ulottuvuus. Esimerkiksi työntekijät kuvasivat hyödyntävänsä pikaviestisovelluksia asiakkaan kanssa ajanvaraukseen. Näissä haastatteluissa ajanvaraus kuvattiin työntekijäpuheessa asiana, johon ei liittynyt monimutkaisuutta. Toisaalla, esimerkiksi nuoren aikuisen kokemuksessa, ajan sopiminen voi kuitenkin olla monimutkainen ja -tahoinen asia.

Kehkeymiä ja niihin kytkeytyvää monimutkaisuutta havainnollistamaan olemme tuottaneet nelikentän (taulukko 2). Kuvaamme näin muodostettuja kehkeymiä ryhmittyminä. Tämän analyysin kautta tuotettuja ideaalityyppejä ryhmittymiä on neljä. Pyrkimyksemme on nelikentän avulla jäsentää ja yksinkertaistaa sosiaalisen ja materiaalisen kytkeytymistä yhteen, ja tunnistaa näihin tekijöihin liittyvää vähäistä tai korkea tilannesidonnaista koettua monimutkaisuutta. Ryhmittymät auttavat jäsentämään digitaalisen sosiaalityön sosiomateriaalista kokonaisuutta.

Ensimmäisessä ryhmittymässä (nelikentän solu A) sosiaaliseen ja materiaaliseen liittyy vähäinen monimutkaisuus. Toisessa ryhmittymässä (nelikentän solu B) sosiaaliseen kytkeytyy vähäinen, mutta materiaaliseen korkea monimutkaisuus. Kolmannessa ryhmittymässä (nelikentän solu C) sosiaaliseen yhdistyy korkea monimutkaisuus, mutta materiaaliseen vähäinen monimutkaisuus, ja neljännessä (nelikentän solu D) sekä sosiaaliseen että materiaaliseen liittyy korkea monimutkaisuus. Seuraavassa keskustelemme lyhyesti kustakin ryhmittymästä.

Taulukko 2. Esimerkkejä sosiomateriaalisista kehkeymistä ja niiden koetusta monimutkaisuudesta tutkimuksessa käytettyjen aineistojen näkökulmasta.

		Materiaalinen	
Sosiaalinen		Monimutkaisuus: vähäinen	Monimutkaisuus: korkea
	Monimutkaisuus: vähäinen	A: Vähäinen- vähäinen, esim. Asioiden tarkistaminen ja seurantaviestit. 'Selkeät', 'helpot' sekä ns. tekniset asiat, kuten ajanvaraus.	B: Vähäinen -korkea, esim. Selkeä / helppo asia, mutta teknologiaa ei ole, sitä ei tunneta tai ongelmia teknologian toiminnassa.
	Monimutkaisuus: korkea	C. Korkea – vähäinen, esim. Teknologia toimii, mutta sitä käyttävällä ihmisellä on toimintakykyyn liittyviä haasteita (keskittyminen, taidot, erityistarpeet), kasautuneita ongelmia, monitahoisia sosiaalisia suhteita taikka vuorovaikutukseen liittyviä erityiskysymyksiä (esim. valtaan liittyvät kysymykset, aiemmat kohtaamiset).	D. Korkea – korkea, esim. Monimutkainen tai kohtaamiseen/ asiaan soveltumaton teknologinen sovellus sekä monitahoinen ja vaikeaselkoinen sosiaalinen tilanne.

Tässä tutkimuksessa käytetyssä aineistossa tuotiin esille, että käytännöllisten asioiden tarkistaminen esimerkiksi etuuksien hakeminen varten, ja näiden asioiden seuranta hoidettiin sujuvasti teknologiavälitteisesti (nelikentän solu A). Näissä tilanteissa yhdistyi sosiaalisen ulottuvuuden helppous (esim. työntekijä tuntee asiakkaan, käsiteltävä asia on 'selkeä', 'helppo') ja toisaalta sujuva teknologia (esim. jatkuvasti käytössä oleva pikaviestinsovellus). Kehkeymässä olennaista on, ettei sosiaaliseen tai materiaaliseen tekijään liity odottamattomia tai yllättäviä tekijöitä, ja näin muodostuvaan ryhmittymään ei liity korkeaa monimutkaisuutta.

Kehkeymästä tulee moniulotteisempi, jos sosiaaliseen tai materiaaliseen tekijään yhdistyi tekijöitä, jotka lisäävät monimutkaisuuden astetta (nelikentän solut B-D). Esimerkiksi se, ettei tarvittavaa teknologiaa ole tai sitä ei osata käyttää, vaikuttavat teknologian hyödyntämiseen, sen mahdollisuuksiin ja tehokkuuteen sosiaalityössä. Vaikka teknologia on saatavilla, se ei aina välttämättä toimi siten kuin sen ajatellaan toimivan. Materiaaliseen kytkeytyvä korkea monimutkaisuus vaikuttaa siihen millaiseksi kehkeymä muodostuu (nelikentän solu B).

Nuoret aikuiset, sen enempää kuin vanhemmatkaan ihmiset, eivät automaattisesti ole taitavia teknologian käyttäjiä tai erityisen 'diginatiiveja'. Taitojen ja osaamisen puute sekä muut henkilöön ja hänen ominaispiirteisiinsä liittyvät tekijät vaikuttavat digitaalisten palvelujen käyttöön. Esimerkiksi asiakkaan toimintakykyyn liittyvät haasteet vaikuttavat siihen, että teknologian hyödyntäminen ei onnistu, esimerkiksi se, ettei asiakas pysty keskittymään tai ei pysty sanallistamaan ajatuksiinsa ja tarpeitaan (nelikentän solu C).

Digipalvelut pohjautuvat usein kykyyn tuottaa tekstiä ja sanallistaa omaa tilannettaan. Riittävää osaamista näissä ei välttämättä ole, jonka vuoksi sosiaaliseen kytkeytyvä korkea monimutkaisuus hankaloittaa digipalvelujen käyttämistä. Näin

kehkeytyvä tilanne voi olla hankala ja tuottaa vahvoja tunteita. Tunnereaktiot vaikuttavat edelleen palvelujen käyttämiseen. Yksi nuori aikuinen kuvasi tilanteen aiheuttamaa turhautumista ja sen purkautumista toiminnaksi näin:

Mulla ehkä enemmänkin se, että mun on jotenkin helpompi tuottaa ajatuksia puheen kautta kuin tekstin kautta. Ja erityisesti kun mulla lähtee keskittyminen, jos mä alan kirjoittaa jotain, niin sit siellä on jotenkin tosi vaikea keskittyä. Siinäkin voi olla se, että ajatus keskeytyy kun keskittyy siihen, että mä en nytte heitä näppäimistöä seinään.

Niissä tilanteissa, joissa sekä materiaaliseen että sosiaaliseen liittyy monimutkaisuutta, on sosiomateriaalinen kehkeymä erityisen monitahoinen (nelikentän solu D). Tällaisessa tilanteessa kehkeymässä on samanaikaisesti sekä materiaaliseen että sosiaaliseen liittyvää monimutkaisuutta, ja kokonaisuutta voi olla hankalaa hallita.

Toinen esimerkki tällaisesta monimutkaisesta kehkeymästä voisi olla vaikkapa se, että nuorella aikuisella on negatiivisia aiempia kokemuksia kohtaamisessa sosiaalityöntekijän kanssa. Aiemmat kohtaamiset kulkevat osana palvelujatkumoa. Samaan aikaan käsiteltävät asiat voivat olla erityisen sensitiivisiä ja vaikeita. Jos edelleen myös materiaaliseen liittyy monimutkaisuutta, vaikkapa se, että asiakastilanteeseen liittyvä teknologia ei toimi odotetusti, tulee kehkeymästä erityisen monitahoinen (nelikentän solu D).

Tällaisessa tilanteessa, jossa yhdistyy samanaikainen sosiaalisesti monimutkaisia asioita ja teknologiaan liittyvä monimutkaisuus, voi olla hankalaa toteuttaa työskentelyä suunnitellusti. Työntekijän ja asiakkaan tapaaminen ja tavoitteiden edistäminen voi epäonnistua sekä työntekijän että nuoren aikuisen näkökulmasta. Kaikkiaan näissä tilanteissa (nelikentän solu D) osallisuuden kautta tarkasteltuna, osallisuuden toteutuminen näyttäytyy vähintään haavoittuvana, jollei täysin mahdollomana, eikä digitaalisuus välttämättä sovellu tilanteeseen.

Yhdistämällä sekä sosiaalisen että materiaalisen monimutkaisuutta kuvaavia tekijöitä, voidaan kehkeymiä tarkastella yksinkertaistetusti nelikentässä (taulukko 2). On huomattava, että taulukossa yksinkertaistetaan todellisuutta ja tarkastelu toimii pikemminkin ideaalityyppisenä.

Nelikenttä tuo kuitenkin esille sen, että teknologiaoptimismiin liittyviin lupauksiin esimerkiksi palvelujen tehostumisesta digitalisaation myötä tulee suhtautua jossain määrin varauksella: ei yksinomaan teknologia, kuten ei sosiaalinenkaan, sinänsä tehosta työskentelyä tai tuota onnistumisia. Kyseessä on tilannekohtainen kokonaisuus, joka muotoutuu sosiaalisen ja materiaalisen välisessä vuorovaikutuksessa ja näiden kehkeymissä. Kehkeymiin vaikuttaa paitsi digitaalisuus, myös muut tekijät. Tarkastelimme tässä erityisesti teknologiaa materiaalisena, mutta yhtä lailla tarkastelua voisi laajentaa koskemaan esimerkiksi työtiloihin ja niiden merkitykseen (Eräsaari 1995), taikka palvelua säätelevä politiikkaan ja ohjaukseen (Toivonen ym. 2023; Paananen & Grieshaber 2022).

Lopuksi

Tässä luvussa on tarkasteltu sosiaalityön digitalisaatiota nuorten aikuisten sosiaalityössä. Koska julkista hallintoa ja palveluja on digitalisoitu voimakkaasti, on myös nuorten aikuisten asioitava eri digitaalisilla alustoilla. Digitalisia palveluja pidetään yhtenä ratkaisuna yhteiskunnallisiin haasteisiin, kuten eriarvoisuuden vähentämiseen, palvelujen tehostamiseen, saavutettavuuden parantamiseen ja niiden tuottamiseen kustannustehokkaasti (esim. STM 2023).

Nuoret aikuiset kuvasivat hyödyntävänsä erilaisia digitaalisia sovelluksia varsin laajasti, mutta toivat myös esille, että digipalvelut eivät voi korvata kasvokkaisia kohtaamisia. Nuoret aikuiset toivat esille, että kasvokkaisissa kohtaamisissa he kokevat sekä työntekijöiden että itsensä olevan paremmin läsnä.

Joissain tilanteissa nuoret aikuiset kokivat etätapaamisten ylläpitävän heidän kokemustaan hallinnasta ja osallisuudesta omaan palvelutapahtumaan. Etätapaamisissa nuoren aikuisen oli toimistossa tapahtuvaan kohtaamiseen verrattuna helpompaa rajata ja vaikuttaa tapaamiseen myös tilallisesti. Tämä toi esille sen, että kohtaamiset ovat osa jatkumoa, jossa aiemmat tapahtumat vaikuttavat nykyisiin kohtaamisiin. Osallisuuden näkökulmasta tämä korostaa osallisuuden kokemuksellista tunnetta (Leeman & Hämäläinen 2016).

Työntekijät hyödynsivät digitaalisia sovelluksia 'pitääkseen kiinni nuorista' ja mahdollistaakseen asiakastyön tekemisen työtä kehystävissä reunaehdoissa. Kiinnostavaa oli, että joissakin tapauksissa sosiaalisen median profiili on ainoa pysyvä paikka tai tila, jonka kautta työntekijä voi tavoittaa asiakkaan, osoitteiden ja puhelinnumeroiden vaihtuessa. Työtä kehystävät niukat resurssit olivat vaikuttaneet siihen, että asiakastyön muodot ovat sopeutuneet tiukkoihin reunaehtoihin: digitalisaatio mahdollistaa työn tehostamisen esimerkiksi mahdollistaessaan etätapaamiset kasvokkaiden tapaamisten sijaan ja rinnalla.

Tarkastelimme sosiaalityön digitalisoitumista myös kehkeymien (Deleuze & Guatarri 1987; Toivonen ym. 2023; Järventausta ym. 2024) kautta. Kehkeymien tarkastelu toi esille, kuinka sosiaaliset ja teknologiset tekijät yhdessä muodostavat monitahoisen ja tilanteisen kokonaisuuden digitaalisessa sosiaalityössä. Tämä tieto auttaa ymmärtämään tekijöitä, jotka vaikuttavat paitsi asiakastilanteissa, myös laajemmin, sosiaalityön asiakastyön tavoitteiden saavuttamisessa.

Kehkeymien osalta halusimme tarkastella sosiaaliseen ja materiaaliseen kytkeytyvää monimutkaisuutta. Tämä tarkastelu edesauttoi tunnistamaan kehkeymien luonnetta, ja olennaista osallistujien kertomuksissa näiden osalta on se, missä määrin tilanteissa on helppoutta, mutkattomuutta tai toisaalta odottamattomia tekijöitä. Nämä tekijät osoittavat osaltaan millaisia kokemuksia digitaalisesta sosiaalityöstä on.

Ensimmäisessä ryhmittymässä sosiaaliseen ja materiaaliseen kytkeytyy vähäinen monimutkaisuus, ja siten kehkeymää kuvataan kokonaisuutena, jossa ei juurikaan ole yllättäviä tekijöitä. Toisessa ryhmittymässä sosiaaliseen kytkeytyy vähäinen, mutta materiaaliseen kytkeytyy korkea monimutkaisuus. Kolmannessa

ryhmittymässä sosiaaliseen kytkeytyi korkea monimutkaisuus, mutta materiaaliseen vähäinen monimutkaisuus, ja neljännessä sekä sosiaaliseen että materiaaliseen kytkeytyy korkea monimutkaisuus. Esimerkiksi puutteet osaamisessa, taidoissa, teknologian toimimattomuus tai muut erityisen hankalat tilannesidonnaiset tekijät tai odottamattomat asiat, eivät vastaa oletuksia asiakastilanteissa. Tämä vaikuttaa, ehkä jopa rapauttaa, mahdollisuuksiin saavuttaa työskentelyn tavoitteet.

Haastatteluaineistomme ilmentää haastattelutilanteissa tuotettuja kuvauksia kehkeymistä, ja sellaisenaan se on jossain määrin rajallinen. Emme tässä tutkimuksessa seuranneet asiakastilanteita tai käsitelleet yksityiskohtaisemmin asiakastilanteiden toteutumista tai kokemuksia niistä. Vaikka näin tuotettuun tietoon liittyy tietty rajallisuus, on myös todettu (Hultin 2019), että haastatteluaineistoa voidaan hyödyntää sosiomateriaalisten kehkeymien tarkastelussa.

Jatkossa olisi kiinnostavaa tarkastella teknologiavälitteistä sosiaalityötä mikrotasolla yksityiskohtaisemmin, esimerkiksi asiakaskohtaamisissa, sekä niitä monia eri tapoja, joilla digitaalisia sovelluksia hyödynnetään ja millä ehdoin osallisuutta tuetaan ajoittain haastavissa ja monimutkaisissa kehkeymissä. Toisaalta digitalisaatiota tulee tarkastella osana organisaatioiden toimintaa, ja edelleen esimerkiksi sosiaalityön profession näkökulmasta.

Yllättävää on, että osallistujat eivät keskustelleet eettisistä kysymyksistä digitaalisessa sosiaalityössä, sillä digitaaliset palvelut muuttavat asiakastyötä, sitä ohjaavia käytäntöjä ja ohjeita, kuten laajemmin arkea sekä sosiaalisia suhteita. Tutkimuskatsauksessaan Nordesjö ja kollegat (2022) ovat koonneet tietoa eettisistä riskeistä. Näitä ovat muun muassa yksityisyyteen ja luottamuksellisuuteen liittyvät tekijät, rajojen hallinta sekä työntekijän digitaaliseen kompetenssiin liittyvät tekijät. Toisaalta haastatteluissamme digitaalisuus oli yksi teema monista eri teemoista, joten digitaalisuuden teemaa ei haastatteluissa käsitelty kovin laajasti. Kiinnostavaa olisi jatkaa aiheetta koskevaa tutkimusta myös tästä näkökulmasta, sillä eettisten kysymysten tulisi olla sosiaalityön digitalisoitumisen ytimessä.

Kaikkiaan olemme halunneet tällä puheenvuorolla tuoda esille, että koska sosiaalityötä digitalisoidaan vauhdilla, tulisi sen vaikutuksia tarkastella eri näkökulmista ja tasoilla. Se millaisia valintoja palvelujen digitalisoinnista tehdään, vaikuttaa suoraan asiakkaiden arkeen ja sosiaalityön käytäntöön. Vastuu vaikutusten hallinnasta ei voi jäädä yksittäisen työntekijän harteille.

Sosiaalityön digitalisoinnissa erityisesti osallisuuden näkökulmasta tärkeää on, että osallisuus hahmotetaan eri tekijöiden yhteistoiminnassa muotoutuvan kehkeymän kautta. Digiosallisuuden reunaehdot määrittävät yhtä lailla sekä sosiaaliset että materiaaliset tekijät. Eri ulottuvuuksien kietoutuessa yhteen seuraukset voivat olla yllättäviä ja jopa ei-toivottuja.

Rahoitus

STM - yliopistotasaisen sosiaalityön tutkimusrahoitus, 2022–2024 (päättös 27.6.2022, nro VN/14999/2022). Tutkimushanke: Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO). Toteuttajat: Lapin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän ammattikorkeakoulu ja Tampereen yliopisto.

STN - strategisen tutkimuksen neuvoston rahoitus, 2022–2025 (päättös 353483). Tutkimushanke: Algoritmisten järjestelmien murtumat ja uudet alut (REPAIR). Toteuttaja Helsingin yliopiston valtiotieteiden tiedekunta.

Kiitokset

Kiitämme kaikkia haastatteluun osallistuneita, sekä NuoriSO- ja REPAIR- hankkeen tutkijoita erinomaisesta yhteistyöstä.

Lähteet

- Aasback, A. & Røkkum, N. (2022). Domesticating Technology in Pandemic Social Work. *Journal of Comparative Social Work* 16(2), 172–196. <https://doi.org/10.31265/jcsw.v16i2.387>
- Baroutsis, A. (2020). Sociomaterial assemblages, entanglements and text production: Mapping pedagogic practices using time-lapse photography. *Journal of Early Childhood Literacy* 20(4), 732–754. <https://doi.org/10.1177/1468798418784128>
- Bullock, J. B. (2019). Artificial Intelligence, Discretion, and Bureaucracy. *The American Review of Public Administration* 49(7), 751–761. <https://doi.org/10.1177/0275074019856123>
- Breit, E., Egeland, C., Loberg, I. B., & Rohnbaek, M. T. (2020). Digital coping: How frontline workers cope with digital service encounters 55(5), 833–847. *Social Policy & Administration*. <https://doi.org/10.1111/spol.12664>
- Collington, R. (2022). Disrupting the Welfare State? Digitalisation and the Retrenchment of Public Sector Capacity. *New Political Economy* 27(2), 312–328. <https://doi.org/10.1080/13563467.2021.1952559>
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Devlieghere, J., Roose, R., & Evans, T. (2020). Managing the electronic turn. *European Journal of Social Work* 23(5), 767–778. <https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1582009>
- Eräsaari, L. (1995). *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Tampere: Gaudeamus.

- Fenwick, T., Edwards, R. & Sawchuk, P. (2015). *Emerging Approaches to Educational Research: Tracing the Socio-Material*. <https://doi.org/10.4324/9780203817582>
- Fiorentino, V., Harrikari, T., Saraniemi, S., & Romakkaniemi, M. (2023). Sosiaalialan työn kiihtyvyys COVID-19-pandemian seurauksena. Teoksessa Suvi Raitakari, Timo Harrikari, Marja Hekkala, & Minna Kivipelto (toim.) *Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa*. Jyväskylän yliopisto, 243-269. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9490-7>
- Fiorentino, V., Romakkaniemi, M., Harrikari, T., Saraniemi, S. & Tiitinen, L. (2022). Towards digitally mediated social work – the impact of the COVID-19 pandemic on encountering clients in social work. *Qualitative Social Work* 22(3), 448-464. <https://doi.org/10.1177/14733250221075603>
- Garbutt, M. & van den Berg C. (2022). Theorising sociomateriality in online learning: cutting through the complexity. *South African Computer Journal*, 34(2), 1–17. <https://doi.org/10.18489/sacj.v34i2.1102>
- Harrikari, T., Romakkaniemi, M., Tiitinen, L. & Ovaskainen, S. (2021). Pandemic and social work: Exploring Finnish social workers' experiences through a SWOT analysis. *The British Journal of Social Work* 51(5), 1644–1662. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab052>
- Helsper, E. (2021). *The Digital Disconnect: The Social Causes and Consequences of Digital Inequalities*. Los Angeles: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781526492982>
- Hultin, L. (2019). On becoming a sociomaterial researcher: Exploring epistemological practices grounded in a relational, performative ontology. *Information and Organization* 29 (2),91-104. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2019.04.004>
- Hänninen, R., Karhinen, J., Korpela, V., Pajula, L., Pihlajamaa, O., Merisalo, M., Kuusisto, O., Taipale, S., Kääriäinen, J., & Wilska, T.-A. (2021). *Digiosallisuuden käsite ja keskeiset osa-alueet: Digiosallisuus Suomessa -hankkeen väliraportti*. Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja, 2021:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-287-9>
- Järventausta, E., Paananen, M., Karila, K., & Tammelin, M. (2024). Sociomaterial production of parents' positions in the ECEC institution. *Contemporary Issues in Early Childhood*, o(o). <https://doi.org/10.1177/146394912412934>
- Kirwan, G. (2023). Networked Relationships: Relationship-Based Social Work Practice in the Digital Era. Teoksessa Antonio López Peláez & Gloria Kirwan (toim.) *The Routledge International Handbook of Digital Social Work*. Routledge. Taylor&Francis Group. <http://dx.doi.org/10.4324/9781003048459-6>
- Kuhn, C. Khoo, S.-M., Czerniewicz, L., Lilley, W., Bute, S., Crean, A., Abegglen, S., Burns, T., Sinfield, S., Jandrić, P., Knox, J., & MacKenzie, A. (2023). Understanding Digital Inequality: A Theoretical Kaleidoscope. Teoksessa Petar Jandrić, Alison MacKenzie, Jeremy Knox (toim) *Constructing Postdigital Research. Method and Emancipation. Postdigital Science and Education*. Springer, Cham. 333-373 https://doi.org/10.1007/978-3-031-35411-3_17
- van Laar, E., van Deursen, A. J. A. M., van Dijk, J. A. G. M. & de Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior* 72, 577–588. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.010>

- Leeman, L. & Hämäläinen, R-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586 – 594. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>
- Lim, S. (2017). Youth workers' use of Facebook for mediated pastoralism with juvenile delinquents and youths-at-risk. *Children and Youth Services Review*, 81, 139–147. <https://doi.org/10.1177/1049731518810798>
- Lindh, J. (2019). Monitoimijainen sosiaalityö relationaalisen teorian näkökulmasta. *Tutkiva sosiaalityö*, 2019, 13–28.
- López Peláez, A., Erro-Garcés, A., & Gómez-Ciriano, E.J. (2020). Parkatti, A. & Tammelin, M. (2020). Finanssialan työn digitalisaatio. *Työelämän tutkimus*, 18(2), 145–178. <https://doi.org/10.37455/tt.94888>
- Parkatti, A., Husso, M., & Tammelin, M. (2023). Ammatillinen toimijuus ja tunteet pakotetussa etätyössä. Columbia University Press.
- Romakkaniemi M., Lindh J. & Laitinen, M. (2018). Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147, 2018.
- Salovaara, S. (2021). Sosiaalityön tiedollisten tarpeiden huomioiminen tietojärjestelmä Apotissa. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014): Sosiaalihuoltolaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2023). Digitaalisuus sosiaali- ja terveydenhuollon kivijalaksi Sosiaali- ja terveydenhuollon digitalisaation ja tiedonhallinnan strategia 2023–2035, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2023: 32. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9889-6>
- Tilastokeskus. (2021). Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2021. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta 2021. Suomen virallinen tilasto.
- Toivonen, H., Paananen, M. & Paakkari A. (2023). ”Siellä on ylimääräistä resurssia, jota mä voin tarvittaessa siirtää” - Talous ja päiväkodin johtajien työ. Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (uud. laitos). Helsinki: Tammi.

8

Asiakkaan haastaminen ja osallisuuden mahdollisuudet kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjausvuorovaikutuksessa

Sanni Tiitinen & Aija Logren

Asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamiset sosiaalipalveluissa ovat yksi keskeinen konteksti, jossa asiakkaan osallisuus voi toteutua tai olla toteutumatta (Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallin & Häikiö 2021). Osallisuuden rakentuminen tällaisissa kohtaamisen instituutioissa (mt.) voi tapahtua (ainakin) kahdella ulottuvuudella. Ensinnäkin osallisuus voi rakentua kohtaamisessa asiakkaan osallistumisen kautta. Tällöin keskiöön nousevat kysymykset siitä, miten asiakkaan keskustelussa kertomia tietoja otetaan huomioon ja miten asiakas pystyy vaikuttamaan itseään koskeviin päätöksiin ja määrittelyihin (ks. esim. Juhila & Abrams 2011; Weiste, Stevanovic & Lindholm 2020). Kutsumme tätä ulottuvuutta tässä luvussa tilanteiseksi osallisuudeksi.

Toiseksi sosiaalipalvelujen kohtaamisissa voidaan (ja pyrkimyksenä onkin) rakentaa osallisuuden edellytyksiä kohtaamista pidemmällä aikajänteellä, eli luoda mahdollisuuksia yhteiskunnan jäsenyytenä toteutuvaan osallisuuteen (ks. Salmi-nen ym. 2021). Tällöin keskiöön nousee se, miten tarjolla oleva tuki ja tehtävät päätökset mahdollistavat esimerkiksi työmarkkinoille osallistumista tai poliittista osallistumista asiakkaalle merkityksellisillä tavoilla (mt.). Tätä ulottuvuutta kutsumme yhteiskunnalliseksi osallisuudeksi. Osallisuuden rakentuminen näillä molemmilla ulottuvuuksilla on tärkeää.

Tässä luvussa syvennymme tarkastelemaan näitä kahta osallisuuden rakentamisen ulottuvuutta ja niiden välistä mahdollista ristiriitaa yhdenlaisessa sosiaalipalveluiden kohtaamisessa: kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjaustilanteissa, joissa keskustellaan asiakkaan tulevaisuuden toiveista ja tavoitteista. Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu, jonka lakisääteisenä tavoitteena on muun muassa tukea pitkään työttömänä olleiden asiakkaiden työ- ja toimintakykyä sekä ehkäistä syrjäytymistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2024). Kullekin asiakkaalle asetetaan myös yksilölliset tavoitteet, joiden toteutumiseen suhteutetaan palvelun seuranta (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023). Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan tulevaisuuden toiveet ja tavoitteet ovat siis olennainen osa palvelun institutionaalista toimintakontekstia – eivät asiakkaan yksityisasiasia.

Kun keskustellaan asiakkaiden tulevaisuuden toiveista ja tavoitteista, tilanteen osallisuus voi toteutua (tai olla toteutumatta) ohjauskeskusteluissa siinä, miten asiakas pääsee kertomaan toiveistaan ja tavoitteistaan ja miten ne tulevat huomioiduiksi työtoimintajaksolle kirjattavia tavoitteita määriteltäessä. Kun puolestaan ajatellaan keskusteluissa rakentuvia edellytyksiä yhteiskunnalliselle osallisuudelle, keskiöön nousee myös kirjattavien tavoitteiden ja niihin liittyvien toimintasuunnitelmien realismi ja merkityksellisyys: mikäli asiakas pystyy saavuttamaan itselleen merkityksellisiä tavoitteita (tai ainakin ottamaan askelia niiden saavuttamista kohti) palvelun aikana, se voi vahvistaa hänen yhteiskunnallista osallisuuttaan. Näin ollen voidaan ajatella, että kuntouttavan työtoiminnan ohjaajien tehtävänä on varmistaa, että tavoitteet ovat asiakkaalle merkityksellisiä ja saavutettavissa palvelun puitteissa – ja siksi yksilöohjauksessa tavoitteiden asettamista myös ohjaillaan erilaisin keinoin (ks. Barnard, Cruice & Playford 2010). Tässä luvussa keskitymme yhteen tällaiseen keinoon, eli asiakkaan haastamiseen. Se tuo nähdäksemme näkyviin osallisuuden tilanteisen ulottuvuuden ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden välistä ristiriitaa yksilöohjauskeskusteluissa.

Haastaminen ylipäättään on keskeisenä pidetty (Strong & Zeman 2010) mutta varsin vähän tutkittu ohjauskäytännne. Psykoterapiavuorovaikutusta tutkineen Elina Weisten (2015) mukaan asiakasta voidaan haastaa psykoterapiassa kahdella tavalla. Ensimmäisessä tavassa terapeutti pyrkii mukauttamaan itsensä ja asiakkaan väliä näkemyseroja, validoi asiakkaan emotionaalista kokemusta ja kunnioittaa asiakkaan tiedollista etuoikeutta. Toisessa tavassa terapeutti ylläpitää näkemyseroja sekä korostaa omaa tiedollista pääsyään asiakkaan kokemuksiin. Nämä erilaiset haastamisen tavat vaikuttavat siihen, miten asiakas voi vastata haastamiseen: ensimmäiseen haastamisen tapaan asiakkaat vastasivat tutkimuksessa tarkastelluissa aineistoissa siten, että he arvioivat omaa kokemustaan, kun taas jälkimmäiseen tapaan asiakkaat vastasivat vastustamalla haastamista, ja se herätti heissä ärtymystä ja suuttumusta. (Mt.)

Haastamisen tavoilla on siis todennäköisesti vaikutusta sekä keskustelun välittömään sujuvuuteen että ammattilaisen ja asiakkaan välisen luottamus- ja yhteistyösuhteen muotoutumiseen (Weiste 2015). Samansuuntaiseen johtopäätökseen ovat päätyneet myös simuloituja ohjausdemonstraatioita tutkineet Tom Strong ja

Don Zeman (2010). He ovat esittäneet, että toimivassa haastamisen tavassa ohjaajan näkemystä ei esitetä ehdottomana, vaan päinvastoin avoimena ja mahdollisena kyseenalaistaa. Tällöin haastaminen kutsuu asiakasta pohtimaan tilannettaan ja ohjaussuhteelle tärkeää luottamus säilyy. (Mt.)

Tarkastelemme tässä luvussa aitoja tallennettuja keskusteluja, joissa ohjaaja haastaa asiakasta, kun kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjauksessa keskustellaan asiakkaan tulevaisuuden toiveista ja tavoitteista. Pohdimme erityisesti, millaisia mahdollisuuksia asiakkaalle keskusteluissa tarjoutuu, ja miten nämä mahdollisuudet suhteutuvat osallisuuden kahteen ulottuvuuteen – tilanteiseen ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen.

Tavoitteiden asettamiseen liittyvä vuorovaikutus kuntoutuksellisissa kohtaamisissa

Tavoitteiden asettamiseen liittyvää vuorovaikutusta on aiemmin tutkittu yksityiskohtaisesti erilaisissa kuntoutuksellisissa kohtaamisissa, joissa asiakkaiden kuntoutustarpeet ovat liittyneet esimerkiksi merkittävällä tavalla asiakkaan toimintakykyyn vaikuttaviin fyysisiin (Hunt, Le Dorze, Polatajko, Bottari & Dawson 2015; Kessler, Walker, Sauvé-Schenk & Egan 2019; Murdoch, Salter, Ford, Lenaghan, Shiner & Steel 2020) ja psyykkisiin sairauksiin (Weiste, Niska, Valkeapää & Stevanovic 2022).

Useissa aiemmissa tutkimuksissa on kuvattu hyviksi tunnistettuja vuorovaikutuskäytänteitä, jotka auttavat tavoitteiden asettamisessa. Ensinnäkin on hyödyllistä, jos ammattilainen kuvaa yleisellä tasolla miksi tavoitteita on tärkeä asettaa (Kessler ym. 2019; Weiste ym. 2022) ja mitä keskustelutilanteessa on tarkoitus tehdä (Hunt ym. 2015). Toiseksi tavoitteiden täsmällinen kohdistaminen ja niiden tärkeyden perusteleminen tietyn toiminnan (esimerkiksi arkielämän askareiden sujumisen) piirteiden avulla voi tukea asiakasta itselleen merkityksellisten ja mielekkäiden tavoitteiden määrittelemisessä (mt.; Kessler ym. 2019; Weiste ym. 2022). Asiakkaiden kompetenssi pohtia tavoitteitaan ja keskustella niistä voi vaihdella paljonkin, jolloin vuorovaikutuksessa voidaan tarvita hyvinkin konkreettiselle tasolle vietyjä keinoja hahmottaa asiakkaan muutostarpeita ja riittävästi aikaa asiakkaalle kertoa omasta tilanteestaan (Hunt ym. 2015; Kessler ym. 2019).

Tavoitteiden asettamiseen liittyvien hyvien käytäntöjen nimeäminen vuorovaikutuksen tutkimuksen pohjalta ei kuitenkaan aina ole aivan yksiselitteistä. Esimerkiksi Dorothy Kesslerin ym. (2019) tutkimuksessa todettiin, että asiakaskeskeisyyden näkökulmasta hyvä vuorovaikutuskäytäntö on, että ammattilainen vahvistaa asiakkaan tavoite-ehdotuksen välittömästi. Samalla tutkijat pohtivat, että näin toimia ammatillaisen tulisi oppia pois yleisesti vallalla olevasta ajatuksesta, että ihanteellinen tavoite on saavutettavissa oleva ja realistinen – asiakkaan nimeämä tavoite kun ei välttämättä ole suoraan tällainen (mt.).

Aiemmissa tutkimuksissa onkin tuotu esiin, miten ammattilaiset toisinaan pyrkivät muokkaamaan asiakkaiden ehdottamia tavoitteita. Esimerkiksi Rachel A.

Barnard kollegoineen (2010) esittivät neurologisen yksikön kuntoutustapaamisten tallenteiden analyysin pohjalta, että asiakkaiden ennakolta miettimät ja ehdottamat tavoitteet päätyivät harvoin sellaisinaan kirjatuiksi tavoitteiksi. Ammatillaiset saattoivat muokata asiakkaan ehdottamia tavoitteita esimerkiksi siten, että ne olisivat joko enemmän tai vähemmän kunnianhimoisia, eli sopisivat kuntoutuksen aikatauluun ja olisivat saavutettavissa olevia. Tutkijat totesivatkin, että asiakkaiden osallistuminen ei välttämättä vaikuttanut merkittävästi siihen, millaisiksi kuntoutuksen tavoitteet lopulta muotoutuivat, mutta heidän osallistumisensa ja mahdollinen hienovarainen vastarintansa pakotti ammattilaiset vähintäänkin perustelemaan omat näkemyksensä kirjatuista tavoitteista. (Mt.)

Vaikka tavoitteiden saavutettavuutta ja realistisuutta ei kohdeltaisi keskeisinä ihanteina, ammattilaiset saattavat pyrkiä sovittamaan tavoitteita tietynlaisiin kuntoutuksellisiin kehyksiin. Esimerkiksi Jamie Murdoch kollegoineen (2020) on todennut, että heidän analysoimiensa tavoitekeskusteluiden sujuvuuteen vaikutti huomattavasti se, kuinka hyvin asiakkaan ehdottamat tavoitteet istuivat jo lähtökohtaisesti tarkastellussa kontekstissa keskiössä olleeseen biomedikaaliseen kehykseen. Jos asiakas onnistui esittämään biomedikaaliseen kehykseen sopivan tavoitteen, lääkäri tuotti samanlinjaisia vuoroja ja tavoitteen asettamisessa edettiin sujuvasti. Sen sijaan, jos asiakkaan ehdottama tavoite ei ollut linjassa tämän kehyksen kanssa, lääkäri saattoi ehdottaa tavoitteen toisenlaista muotoilua, ja lopputulemana oli asiakkaan vastarinta. (Mt.)

Asiakkaan ehdottamien tavoitteiden jälkikäteisen muokkaamisen lisäksi ammattilaiset saattavat jo lähtökohtaisesti ohjata asiakasta tavoitteen asettamisessa suuntaan, joka on relevantti kuntoutuksen kehyksen kannalta. Tällaista toimintaa on kuvannut esimerkiksi Ruth Parry (2004), joka on tutkinut fysioterapeuttien ja asiakkaiden välistä vuorovaikutusta aivohalvauksen jälkeisessä kuntoutuksessa. Ammatillainen voi esimerkiksi pyytää asiakasta kertomaan ongelmistaan jo lähtökohtaisesti siten rajatulla tavalla, joka tuottaa fysioterapian kannalta relevanttia tilannekuvaa (mt.).

Kaiken kaikkiaan tavoitteiden asettamiseen kuntoutuksellisissa kohtaamisissa liittyy monenlaisia ammatillisia ihanteita, jotka näyttäytyvät vuorovaikutuksen tasolla mahdollisesti myös eri suuntiin toimintaa vetävinä. Tilannetta ei ainakaan yksinkertaista se, että tavoitteen asettaminen ei välttämättä toimintana ole ammattilaisillekaan aivan yksinkertaista tunnistaa ja määritellä. Tämä tuli näkyviin esimerkiksi Stephanie A. Lenzenin ja kollegoiden (2018) tutkimuksessa. Siinä mukana oli lähihoitajia, joilla nimenomaisena aikeena oli keskustella tavoitteista iäkkäiden asiakkaidensa kanssa tallennetuilla kotihoiton käynneillä. Tavoitteiden asettamisen sijaan ammattilaiset kuitenkin avasivat keskustelua pikemminkin täsmällisistä toimintasuunnitelmista, jotka suuntautuivat asiakkaiden ongelmien ratkaisemiseen. (Mt.)

Tavoitteiden tunnistamista voidaan käytännössä pyrkiä helpottamaan erilaisilla tavoitteiden asettamista ohjaavilla työkaluilla ja dokumenteilla, joilla on myös oma vaikutuksensa tavoitteiden asettamista koskevaan vuorovaikutukseen kuntoutusti-

lanteissa. Esimerkiksi Barnardin ym. (2010) tutkimuksessa viitteitä saatiin siitä, että vuorovaikutustilanteen etenemisen kannalta merkitystä on sillä, kenellä tavoitteen kirjaamiseen liittyvät dokumentit ovat. Ammattilainen saattoi esimerkiksi tavoitteen ylös kirjaamisella kohdella sitä valmiina ja käyttää tätä yhtenä keinona kannustaa asiakasta hyväksymään tavoitteen (mt.).

Aineisto ja menetelmä

Tässä tutkimuksessa käytämme aineistona ääni- ja videotallenteita aidoista kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjaustilanteista¹. Aineistonkeruuprosessissa etsittiin ensin mukaan vapaaehtoisia kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia ja heidän kauttaan tiedusteltiin asiakkaiden mahdollista kiinnostusta osallistua tutkimukseen. Tyypillisesti tutkija oli paikalla laittamassa tallennusvälineet päälle ja pois päältä; toisinaan ohjaaja ja asiakas tallensivat ohjaustapaamisia myös itsenäisesti, mikäli tutkimukseen osallistuminen oli heille molemmille jo tuttua. Tutkija ei ollut paikalla tapaamisten aikana. Aineistonkeruulle ja tutkimusasetelmalle oli Tampereen alueen ihmistieteiden eettisen toimikunnan puoltava lausunto.

Laajemmasta aineistokokonaisuudesta valitsimme tähän tutkimukseen mukaan sellaiset ohjaustapaamiset, jotka sijoittuvat asiakkaan kuntoutusprosessin alkupuolelle ja joilla keskustellaan asiakkaan tilanteesta ja jatkosuunnitelmista (n = 6). Aineistossa on mukana kolme ohjaajaa ja kuusi asiakasta. Suurimmassa osassa tapaamisista käytössä on asiakkaan tilanteen kartoittamiseen tarkoitettu sähköinen työkalu, joka jäsentää keskustelua erilaisten väittämien avulla, kuten ”luotan tulevaisuuteeni” ja ”tavoitteeni ovat selkeät ja olen motivoitunut työhön”. Lomakkeella on myös avokenttiä, joihin voidaan kirjoittaa täydentäviä tietoja.

Aineistosta kokosimme sellaisia keskustelukatkelmia, joissa puhutaan asiakkaan sanoittamista tulevaisuuden toiveista tai tavoitteista, jotka liittyivät työelämään tai opintoihin – nämä ovat myös kuntouttavan työtoiminnan institutionaalisen tehtävän kannalta olennaisia tavoitteita. Otimme tarkempaan analyysiin keskustelut, jotka alkavat jollain tavalla ohjaajan aloitteesta (n = 19). Joillain tapaamisilla asiakas saattaa alkaa puhua näistä teemoista myös oma-aloitteisesti. Nämä kohdat karsimme tästä analyysistä kuitenkin pois, koska ajattelemme, että niissä ohjaajan toimintaan vaikuttanee se, että asiakkaan kerronta tulee lomakkeen kannalta ”väärässä” kohdassa. Tässä analyysissä jätämme vähemmälle huomiolle lomakkeen vaikutuksen keskusteluun. Aineistossamme on myös tavallista, että asiakkaan toiveista ja tavoitteista keskustellaan monipolvisesti: esimerkiksi jos asiakkaan työelämä- tai koulutustavoitteesta on keskusteltu jossain kohtaa tapaamista yleisemmällä tasolla, myöhemmin samassa tapaamisessa voidaan tavoite ottaa uudelleen esiin, kun määritellään asiakkaan tulevia tehtäviä työpajalla.

¹ Tekstimuotoinen aineisto on saatavilla Tietoarkistosta (Tiitinen 2023).

Analysoimme aineistoa keskustelunanalyysin menetelmin (Sidnell & Stivers 2013). Keskustelunanalyysi on vuorovaikutuksen tutkimukseen kehitetty lähestymistapa ja laadullinen menetelmä. Keskustelunanalyyttinen tutkimus lähtee ajatuksesta, että vuorovaikutus on jäsentynyttä sosiaalista toimintaa, jossa osallistujat jatkuvasti pyrkivät sekä ymmärtämään toisten toimintaa että toimimaan itse ymmärrettävästi. Keskustelunanalyysissa pyritään tunnistamaan erilaisia vuorovaikutuksellisia toimintoja ja niiden myötä avautuvia ja sulkeutuvia mahdollisuuksia jatkaa keskustelua. (Heritage 1996; Heritage 2009.) Esimerkiksi suljettu ja täsmällisesti rajattu kysymys siitä, jaksaisiko asiakas opiskella työn ohella, ensinnäkin velvoittaa asiakkaan vastaamaan ja toiseksi ohjaa keskittymään vastauksessa juuri tiettyihin seikkoihin. Sen sijaan toteamus siitä, että opintojen ja työn yhdistäminen voi olla haastavaa, tarjoaa mahdollisuuden jatkaa keskustelua monenlaisin tavoin. (Ks. esim. Heritage 2010; Roca-Cuberes 2016; Savander, Weiste, Hintikka, Leiman, Valkeapää, Heinonen & Peräkylä 2019; Tiitinen & Ritvos 2023, 69–79.)

Analyysiprosessissa seurasimme keskustelunanalyyttiselle tutkimukselle tavanomaisia vaiheita (Vatanen 2016). Kun olimme koonneet aineistostamme kaikki edellä kuvatut keskustelukatkelmat, analysoimme kutakin katkelmaa ensin erikseen seuraavien kysymysten avulla: miten ohjaaja avaa keskustelun asiakkaan tulevaisuuden toiveista tai tavoitteista, mitä asiakas näistä kertoo ja miten ohjaaja vastaanottaa kerronnan välittömästi sen jälkeen. Lisäksi katsoimme, millaisessa kohtaa ohjaustapaamista keskustelu aloitettiin ja miten se kaiken kaikkiaan jatkui.

Ensimmäisen analyysikierroksen jälkeen totesimme, että saman ohjaustapaamisen aikana asiakkaan tulevaisuuden toiveita ja tavoitteita saatetaan käsitellä useamman kerran joko lomakkeen ohjaamana tai muutoin eri näkökulmista (esimerkiksi ensin yleisemmällä tasolla ja myöhemmin konkretisoida tavoitteeseen liittyvää toimintasuunnitelmaa). Näin ollen jäsensimme kokoelmaamme vielä siten, että tämä keskustelukatkelmien ajallinen jatkumo tuli paremmin näkyviin. Tämän jälkeen vertailimme kokoelman katkelmia erityisesti siitä näkökulmasta, miten ohjaaja vastaanottaa asiakkaan kerronnan välittömästi. Tunnistimme vastaanottamisen tapojen olevan joko myötäsukaisia tai vastasukaisia (ks. Stivers, Mondada, & Steensig 2011). Myötäsukaisia vastaanottamisen tapoja olivat esimerkiksi asiakkaan kuvaaman toiveen tai tavoitteen kehuminen, sille selitysten tarjoaminen, toistaminen ja tärkeyden toteaminen. Tässä luvussa keskitymme erityisesti vastasukaisiin vastaanottamisen tapoihin, joita kutsumme tässä asiakkaan haastamiseksi. Analyysissa jäsensimme, miten ja millaisissa keskustelunkohdissa haastaminen käytännössä tehdään ja millaisia osallistumisen mahdollisuuksia se asiakkaalle rakentaa.

Esitämme seuraavassa luvussa keskustelunanalyyttiset havaintomme ja sen jälkeen Johtopäätökset-luvussa peilaamme havaintojamme suhteessa ajatukseen tilanteisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden rakentumisesta ja niiden mahdollisesta ristivedosta vuorovaikutuksessa.

Tutkimuksen tulokset

Tässä luvussa havainnollistamme neljän esimerkkikatkelman avulla, miten ohjaajan erilaiset vuorovaikutuskäytännöt rakentavat asiakkaille erilaisia tilanteisen osallisuuden mahdollisuuksia. Kaikissa neljässä esimerkissä ohjaajat rakentavat asiakkaalle tilaa kertoa työelämään tai koulutukseen liittyvistä toiveista tai tavoitteista kysymyksillä, jotka kiinnittyvät siihen, mitä asiakas on jo edellä kertonut nykytilanteeseensa liittyvistä ajatuksista. Niin ikään kaikissa esimerkeissä ohjaaja haastaa asiakkaan toiveita tai tavoitteita suoremmin tai epäsuoremmin. Esimerkeissämme on mukana kolme ohjaajaa, joihin viittaamme litteraatioissa lyhenteellä O sekä neljä asiakasta – Auli, Asta, Armi ja Asmo –, joihin viittaamme lyhenteellä A. Litterointimerkit on kuvattu liitteessä 1.

Ensimmäiseksi katsomme aineisto-otetta Aulin yksilöohjauksesta, jossa ohjaaja kohtelee Aulin toiveammattia eksplisiittisesti epärealistisena. Tapaamisella on käytössä keskustelun apuna sähköinen työkalu. Auli ja ohjaaja ovat työkalussa kohdassa, jossa käsitellään osaamista ja työllistyvyyttä. Auli on kertonut, ettei pysty terveyssyiden vuoksi työskentelemään aloilla, joihin hänellä on aiempaa koulutusta ja työkokemusta.

Esimerkki 1. Auli – asiakkaan toive hylätään yhdessä epärealistisena

- 01 O: Joo-o? (0.6) Mä kirjotan vähä muistiinpanoja.
 02 .hh Okei, No mitäs sit- sitten no [[aiempi ammatti]] tietysti et
 03 lähde varmasti työskennellä (enää) .hh niin (0.6) mistä haaveilet?
 04 (1.6)
 05 A: Psykologin ammatista.
 06 (0.4)
 07 O: Oke:i? ((kumartuu koneelle))
 08 A: £hh hh hh hh [hh£
 09 O: [Se on haave.
 10 A: Se on haave.
 11 O: O [ke:i?
 12 A: [Mm-m?
 13 A: Joo. .hh Realisti [sempaa-
 14 O: [£Realisti- heh£ ((vetäytyy koneelta taaksepäin))
 15 A: Realisti [sempaa varmaan on
 16 O: [£Joo,£
 17 A: joku (0.4) öö (0.9) jonku (.) alan (.) ohjaaja.
 18 O: Okei,
 19 A: Se on (0.6) [varmaanki niinku [nuoriso-
 20 O: [(-) [Joo? Okei? ((kirjoittaa))
 21 A: Nuori [so-ohjaa-
 22 O: [Sulla on kokemusta,
 23 A: Joo.

- 24 (0.5) ((ohjaaja kirjoittaa))
25 O: Se kuulostaa todella hyvälle.
26 A: Joo.
27 (1.6) ((ohjaaja kirjoittaa))
28 O: Okei joo.
29 (1.8) ((ohjaaja kirjoittaa))
30 O: Vaikkapa tuota (2.5) nuoriso- (0.8) Mm-m? ((ohjaaja kirjoittaa))
31 O: .hh Lähtisitkö tota (0.6) opiskelemaan?
32 A: Mm-m.
33 O: Jos jos: löysimme vaikkapa tota (.) työvoimakoulutus (.)
34 [nuoriso-ohjaaja (0.3) lähtisitkö,
35 A: [Mm-m? ((nyökyttelee))
36 O: (Mahtavaa. Ma:htavaa.)
37 (2.1)((ohjaaja kirjoittaa))
38 O: Okei, No (0.3) nuoriso-ohjaaja selvä? (.) Onko muuta jotain,

Ohjaajan kysymys: Esimerkin alussa ohjaaja alkaa kysyä vielä yhdestä Aulin aiemmasta ammattialasta, mutta korjaa sitten heti kysymystään muotoon, joka olettaa, että kyseistä ammattia rajoittavat samat terveydelliset haasteet, joista on edellä keskusteltu (rivit 2–3). Ilmaisuihin ”tietysti” (rivi 2) ja ”varmasti” ohjaaja rakentaa Aulin rajoitteista ja niiden vaikutuksista jo vahvasti yhteisesti tiedettyä asiaa. Sitten ohjaaja esittää avoimemman kysymyksen ”mistä haaveilet” (rivi 3). Kysymystä edeltävä ”niin”-partikkeli sitoo kysymyksen jo tiedettyihin seikkoihin, eli rajaa kysymystä sellaisiin asioihin, joita terveydelliset haasteet eivät rajoittaisi. Muutoin kysymys on muodoltaan avoin, ja sanavalinta ”haaveilet” asettaa asiakkaan toiveiden ja tavoitteiden realistisuudelle matalan kynnyksen.

Asiakkaan vastaus, jossa kerrotaan toive tai tavoite: Rivillä 5 Auli vastaa ohjaajan kysymykseen lyhyesti ”psykologin ammatista”.

Keskustelu asiakkaan toiveesta tai tavoitteesta jatkuu – haastaminen: Ohjaajan rivin 7 vastausvuoro, ”okei”-partikkeli, lausutaan venytettynä ja nousevalla intonaatiolla, joka on kuultavissa yllättyneisyytenä. Lisäys ”se on haave” (rivi 9) käyttää kysymyksessä ollutta verbiä ”haaveilla” substantiivimuodossa ja näin korostaa ammatin luonnetta jonakin sellaisena, minkä toteutumisesta ei ole takeita. Niin ikään, ohjaaja kyllä kumartuu tietokoneelle, mutta ei ala kirjoittaa (rivi 7), vaikka on muutoin tehnyt keskustelusta muistiinpanoja (ks. myös rivi 1). Ohjaajan vastausvuorot ja ei-sanallinen toiminta voidaankin tulkita kohtelevan Aulin nimeämää ammattia epärealistisena. Tämän tulkinnan vahvistaa Aulin seuraavat vuorot: hän toistaa ohjaajan toteamuksen ”se on haave” (rivi 10) ja jatkaa sitten kontrastoivalla termillä ”realistisempaa” (rivi 13). Auli siis kohtelee ohjaajan kanssa samanlinjaisesti omaa toivettaan epärealistisena ja jatkaa keskustelua nimeämällä toisen ammattialan (rivi 17). Tämän ohjaaja ottaa vastaan tasaisella prosodialla lausutulla ”okei”-partikkelilla (rivi 18) ja alkaa kirjoittaa muistiinpanoa koneelle. Näin ohjaaja kohtelee Aulin vastausta tietona, arvottamatta sitä. Ohjaaja myös nostaa esiin tekijän, joka puoltaa

alavalintaa (rivi 22) ja arvioi sitä positiivisesti (rivi 25). Tämän jälkeen ohjaaja alkaa ehdotusten ja jatkokysymysten avulla kartoittaa mahdollisuuksia konkretisoida toimintasuunnitelmaa toiveen toteuttamiseksi (riviltä 31 lähtien).

Seuraavaksi katsomme Astan yksilöohjaustapaamisen keskustelua. Myös siinä ohjaaja haastaa Astan toiveen realistisuutta hyvin eksplisiittisesti. Kuitenkin siinä missä Auli oli ohjaajan kanssa välittömästi samanlinjainen toiveensa epärealistisuudesta, Asta jatkaa toiveensa perustelemista. Myös tällä tapaamisella on käytössä sähköisen lomake, jolla keskustelijat ovat väittämän ”luotan tulevaisuuteeni” kohdalla. Ennen esimerkin alkua Asta on vastannut, että luottaa tulevaan, koska asiat ovat aiemminkin järjestyneet, vaikka tällä hetkellä hänellä ei ole selkeää suuntaa.

Esimerkki 2. Asta – asiakkaan toiveen realistisuudesta neuvotellaan

- 0 O: Minkälaisia niinkun nyky- (.) nykya- (.) hetkessä sulla
02 ajatuksia tulevaisuutta (0.8) ajattelen että .hh
03 [onko (.) onko m- paljon niitä (väyliä) mitä sä ite näet,
04 A: [ähh
05 A: No (0.4) mä aina välillä nään että hei tää vois olla yks juttu
06 tää vois olla yks juttu mutta .hh jotenkin mul on nyt (.) ollut
07 tosiaan tämmönen (0.3) no .hh onks se nyt sitte tää viimeset
08 kaks vuotta että mul on vähän niinku pussi päässä
09 [että (1.0) et nyt ku mä en oo löytänyt töitä
10 O: [Nii
11 O: Nii,
12 A: eli se lähti tosiaan (.) mennäns nyt vähän taaksepäin
13 sillon [[tiettyä vuonna]]?
((poistettu noin 3 minuuttia: Asta kertoo opiskelleensa uudelleen irtisanomisen jälkeen ja työllistyneensä onnekkaiden sattumien kautta.))
14 A: Mutta (.) nyt ei oo vaan sattunu mut ehkä .hh mä luulen että
15 tää [[työpaja]] on joku juttu koska se kierrätys
16 A: [kierrätys on mulle semmonen niin [ku tärke
17 O: [Niin (ehkä se auttaa) [Nii,
18 A: mä (.) se on (niinku) [sydämenasia nii [.hh mä luulen että
19 O: [Joo. [Joo,
20 A: tää nyt liittyy johonki [Eh heE
21 O: [Joo,
22 O: No en [tiiä kuinka tohon tota (.) kierrätyksen niinkun
23 A: [(No)
24 O: tai ylipää [tänsä. SE] ON semmonen
25 A: [No (.) mä en]
26 O: kun vielä tuntematon [ala.
27 A: [Niin se on joo mutta että,
28 O: Ja [ja (.) työpaikkoja
29 A: [Joo.

- 30 O: [ei vaan (niinku tällä alalla ollenkaan.)]
31 A: [.hh Ei, Joo. Ei ku mä jotenkin mä ajat]telin et mä saan
32 ehkä varmuutta niinkun johonkin ku [mä oon ajatellu näitä
33 O: [Mmm-m?
34 A: kaikkia (.) kierrätysmateriaali [käsityöjuttuja?
35 O: [Mm,
36 A: Neki [pyörii päässä yhtenä mahdollisuutena mut mun pitäs saada
37 O: [Joo.
38 A: niinku jotakin varmuutta [tai joku ajatus että [mä .hh
39 O: [Joo, [Kyllä.
40 A: jotenkin se (.) mulle on jääny varmaan trauma siitä mun (.)
41 [toiminimen perustamisesta
42 O: [Mm.
((poistettu 28 riviä: A pohtii, ettei yritystoiminnassa ehkä uudelleen kävisi
samalla tavalla ja O myöntelee. Palaavat siihen, että työpaja voi antaa yli-
päättään uutta suuntaa.))
71 A: pyörät pyörii ja sitte vaan lokahtaa joku [asia paikalleen
72 O: [Joo.
73 A: että .hh uskon tämmöseen. £eh he [hh joo£
74 O: [Se on tosi hyvä et sulla
75 kyllä positiivinen ajatukset [ja sit (se) uskomus myös mut [ta
76 A: [Joo. [Joo.
77 O: toi toisaalta tota .hh ymmärrän tosi tosi hyvin sitä
78 toiminimestä.

Ohjaajan kysymys: Riveillä 1–3 ohjaaja esittää jatkokysymyksen, joka on muotoilu siten, että se mahdollistaa asiakkaalle hyvin avoimen tilan kertoa tulevaisuuteen liittyvistä ajatuksistaan. Ensinnäkin kysymys alkaa avoimesti muodossa ”minkälaisia... ajatuksia” (rivit 1–2) ja täsmentyy sitten koskemaan mahdollisten ajatusten variaatiota ”onko paljon niitä (väyliä)” (rivi 3). Tällainen kysymyksen monipolvinen muotoilu mahdollistaa sen, että asiakas voi tulkita sitä laueammin tai suppeammin (vrt. esim. Tiitinen & Ritvos 2023). Lisäksi se jättää avoimeksi tulevaisuutta koskevien ajatusten fokuksen eli sen, liittyvätkö ne työelämään tai koulutukseen tai johonkin muuhun elämänalueeseen ja kohtelee mahdollisena sitä, että erilaisia ajatuksia on useita. Kysymys myös kiinnittyy hyvin eksplisiittisesti nimenomaan asiakkaan ajatuksiin – ”sulla ajatuksia” (rivit 1–2) ja ”sä ite näet” (rivi 3).

Asiakkaan vastaus, jossa kerrotaan toive tai tavoite: Asta tarttuu ensin kysymyksen jälkimmäiseen osaan ja kuvaa, miten hän näkee ”aina välillä” erilaisia ”juttuja”, mutta että nyt hänellä on ollut näköalattomuutta, kun töitä ei ole löytynyt (rivit 5–9). Sitten hän alkaa selittää tämän kokemuksensa taustoja tarkemmin. Hän aloittaa eksplisiittisesti kerronnan (rivit 12–13) ja edellisten vuosien tapahtumia kuvatessaan rakentaa tarinaa siitä, miten hänelle on aiemmin tapahtunut onnekkaita sattumia työllistymiseen liittyen (ei näytetä litteraatiossa). Hän päättää pitkän kerrontansa

toiveikkaaseen mainintaan siitä, että työpajan toimiala on hänelle sydämenasia ja siksi hän ajattelee, että se "on joku juttu" (rivi 15), "liittyy johonkin" (rivi 20) eli mahdollinen uusi onnekkaan sattuman laukaiseva tekijä.

Keskustelu asiakkaan toiveesta tai tavoitteesta jatkuu – haastaminen: Rivillä 17 ohjaaja ottaa Astan kerronnan vastaan ensin myötäsukaisesti "nii (ehkä se auttaa)". Kuitenkin tämän jälkeen ohjaaja alkaa kyseenalaistaa Astan kuvaamaa positiivista ajatusta: hän tuo esiin, että Astan mainitsema kierrätys (joka liittyy työpajan toimialaan) on alana niin tuntematon, ettei siellä ole työpaikkoja (rivit 22–30). Ohjaaja esittää nämä seikat toteavasti, eli kohtelee niitä tietoina. Asta myöntelee, mutta aloittaa korjaamaan ohjaajan tulkintaa jo riveillä 25 ("no mä en") ja 27 ("niin se on joo mutta että"). Riviltä 31 lähtien hän saa täsmennettyä, ettei tarkoittanut pelkästään kierrätystä toimialana, vaan laajemmin itsevarmuuden saamista vaikeiden kokemusten jälkeen. Lopulta keskustelussa palataan siihen, että työpaja voi antaa ylipäättään suuntaa, ja ohjaaja kehuu Astaa siitä, että tällä on "positiiviset ajatukset ja sit (se) uskomus" (rivit 74–75). Ohjaaja vahvistaa myös ymmärtävänsä yritystoiminnan vaikeuksien jättämää traumaa (rivi 77–78) ja kertoo vastaavista vaikeuksista lähipiirissään (ei näytetä litteraatiossa).

Kolmas esimerkkimme tulee Armin yksilöohjauksesta. Tässä esimerkissä ohjaaja haastaa asiakkaan tavoitetta eksplisiittisesti, mutta vuoron muotoilu on hyvin toisenlainen verrattuna Aulin ja Astan esimerkeissä näkemiimme haastamisen tapoihin. Ennen esimerkin alkua Armi on kertonut keskeyttäneensä aiemmat opintonsa ja ohjaaja on kysynyt tähän johtaneista syistä. Hyppäämme keskusteluun mukaan kohdassa, jossa Armi on kertomassa oppilaitokseen liittyvistä ongelmista.

Esimerkki 3. Armi – asiakkaan näkemyksen rinnalle ohjaajan näkemys

- 01 A: Tu- (0.2) miten sen ny sanois niinku (.) et ei johtunu
 02 siitä itessään koulusta. [Se oli kyllä niinku se et ala
 03 O: [Joo, Joo,
 04 A: kiinnosti ja näin mutta se oli [(sit sillai) vähä hankala.
 05 O: [Joo,
 06 O: Okei.
 07 A: Muuten.
 08 O: Joo.
 09 (2.1)
 10 O: Öö (1.0) oletko sä sitä mieltä et sä tarvitset (1.0) öö
 11 jonkun ammatillisen koulutuksen,
 12 (0.6)
 13 A: En (.) välttämättä (ni) jos mää jostain työpaikan löydän [ni.
 14 O: [Mm-m?
 15 A: Koko ajan mää nyt oon hakenu siis työhakemuksia tehny,
 16 Netistä kattonu niitä (.)
 17 O: Joo,
 18 A: avoimia työpaikkoja. En niinku välttämättä en tarvi.

- 19 O: Joo-o?
- 20 A: Mutta en sillekään £ei sano. Että mää nyt en vie oikeen tiedä (.)
- 21 [suoraan sanottuna.£
- 22 O: [Joo-o?
- 23 O: Joo. Eikä sun tarvii [tietääkkä.
- 24 A: [Nii,
- 25 O: Joo, (0.6) Mut sä tiedät sen että tämmönen vanha täti sanoo että se
- 26 ois niin kauheen hyvä olla [ko- joku koulutus [varsinki nykypäivänä.
- 27 A: [Nii, [Niinhän se olis.
- 28 A: Niinhän [se on.
- 29 O: [Et kyl on semmosiakin ihmisiä jotka sitte löytää jotenki
- 30 sen työpaikan [sa ja ja on niinku hyviä (.) niinkun (.) olen
- 31 A: [Nii,
- 32 O: kuullut et sä oot tosi hyvä niinku työnteki [jä ja ja työtaidot on
- 33 A: [(Mm,)
- 34 O: hyvät ja ja sit jotenkin (0.4) et pärjää vaan siinä työelämässä
- 35 niin [kun niillä taidoilla tai sitte opiskelee myöhemmin
- 36 A: [Nii,
- 37 O: jonkun [ammatin tai vaikka siinä työssä.
- 38 A: [Nii, Niinpä.
- 39 A: Nii,
- 40 O: Mutta tota (0.8) mut ilman muuta (0.7) niinku kannustan [siihen
- 41 A: [Mm,
- 42 O: että et jossaki vaiheessa joku ammatti [kannattaa hankkia.
- 43 A: [Joo,
- 44 A: Kyllä.
- 45 O: No onks toi (0.4) ala mitä sä lähdit opiskelee niin edelleen
- 46 semmonen joka sua saattas kiinnostaa [tai minkälaiset (.)
- 47 A: [No joo, On.
- 48 O: työt sua kiinnostais?
- 49 A: Oikeestaan se nyt niinku eniten,
- 50 O: Joo,
- 51 A: Sitten sitä mää nyt vaan niinku just sen jälkeen miettiny
- 52 kun ne keskeyty että mikä se sitte vois muu olla £niin s(h)itä mä
- 53 en oo vielä keksiny.£
- 54 O: Joo,
- 55 (1.5) ((ohjaaja kirjoittaa))
- 56 O: Mitä tota toi on mulle niin vieras ala? Miksikä sieltä valmistuu
- 57 ja minkälaisiin töihin?
- 58 A: No siis (.) niitä oli kolme eri linjaa.
((poistettu 3 riviä: A kertoo eri suuntautumisvaihtoehtoista))
- 62 A: Mutta [[osa-alue A]] kiinnostaa [[osa-alue B]] kiinnostaa.
- 63 O: Joo,

- 64 A: Ihan (1.0) kokolailla.
65 O: Joo-o?
66 (1.8)
67 O: Joo. Työ [[aiheeseen liittyen]]?
68 A: Joo.
69 O: Joo. (0.5) Mää laitan tänne.

Ohjaajan kysymys: Riveillä 10–11 ohjaaja esittää Armille jatkokysymyksen ”oletko sä sitä mieltä et sä tarvitset jonkun ammatillisen koulutuksen”, joka aiempien kokemusten sijaan suuntaakin keskustelua Armin tulevaisuutta koskeviin ajatuksiin. Kysymys on muodoltaan rajatumpi kuin edellisissä, Aulin ja Astan, esimerkeissä näkemämme: se on muodoltaan kyllä/ei-kysymys, eli relevantti vastaus siihen voisi olla hyvin lyhytkin (kyllä tai ei), ja se kohdistuu pelkästään ammatilliseen koulutukseen. Kysymys rajaa asiakkaan vastaamisen tilaa kuitenkin siinä mielessä suhteellisen vähän, että se asettaa fokuksen ammatillisen koulutuksen hankkimisen ylipäätään, eikä kohtelee opiskelua oletusarvoisena (vrt. esim. mahdollinen kysymys ”mitä alaa haluaisit opiskella”).

Asiakkaan vastaus, jossa kerrotaan toive tai tavoite: Ohjaajan kysymyksen muotoilu mahdollistaa myös keskustelun siitä, ettei koulutus ole asiakkaan tavoite ja näin Armi tässä myös vastaa (rivi 13). Hän kuvaa ajatuksiaan ammatillisesta koulutuksesta vielä jäsentymättöminä ja ehdollisina mahdolliselle työllistymiselle ilman koulutusta (rivit 13–21).

Keskustelu asiakkaan toiveesta tai tavoitteesta jatkuu – haastaminen: Rivillä 23 ohjaaja ottaa ensin myötäsukaisesti vastaan Armin kerronnan. Riveillä 25–26 ohjaaja kuitenkin kyseenalaistaa Armin epävarmuuden koulutuksen tarpeellisuudesta. Siinä missä Astan kohdalla ohjaaja rakensi kyseenalaistamisen pohjana olevista seikoista tietoja, tässä ohjaaja rakentaa niistä omaa mielipidettään ja vielä sellaista mielipidettä, joka selittyy hänen vanhemmalla iällään (”tämmönen vanha tati sanoo”, rivi 25). Ohjaaja tuo myös esiin omaa mielipidettään haastavan toisen näkökulman: työpaikka voi hyvälle työntekijälle (jollainen myös asiakas on) löytyä myös ilman koulutusta (rivit 29–35). Näin muotoiltu haastaminen tarjoutuu asiakkaalle vähemmän ehdottomassa muodossa – ohjaajalla voi olla asiasta mielipide, mutta asiakkaan päätettäväksi jää, miten hän tähän mielipiteeseen suhtautuu. Huomionarvoista on myös se, että vaikka ohjaaja haastaa Armin käsitystä koulutuksen tarpeellisuudesta, Armin aikaisemmin kertomaa kokemusta opiskelun keskeytymiseen johtaneista syistä ei haasteta. Tuotuaan esiin oman näkemyksensä koulutuksen tarpeellisuudesta ohjaaja alkaa kartoittaa tarkemmin asiakkaan työelämäänsä liittyvää ajattelua. Hän kysyy Armia kiinnostavista aloista (rivit 45–46) sekä tuo esiin, ettei itse tunne alaa ja pyytää asiakasta kertomaan siitä lisää (rivit 56–57). Kun Armi on sanoittanut oman kiinnostuksenkohteensa (rivit 62 ja 64), ohjaaja muotoilee tästä kokoavan kirjauksen ja kertoo, että kirjaa sen lomakkeelle (rivit 67, 69). Näin tavoite tarjoutuu asiakkaalle vielä vahvistettavaksi.

Myös seuraavassa esimerkissä, Asmon tapauksessa, ohjaaja kysyy asiakkaan ajatuksia ammatillisesta koulutuksesta. Tällä kertaa ohjaajan kysymys on vieläkin fokusoidumpi – Asmon suunnitelmasta on keskusteltu jo aiemmalla tapaamisella ja ohjaaja palaa siihen, että asiakkaalla on lähes valmis tutkinto. Ohjaajan tapa haastaa asiakasta on puolestaan varsin hienovarainen.

Esimerkki 4. Asmo – ohjaaja haastaa asiakasta hienovaraisesti

- 01 O: jäin miettiin että (1.0) että millä aikataululla sä toivosit
02 että se opiskelu vois jatkua? Kun nyt (.) puhuttiin että
03 voit täällä pajalla olla ny rauhassa mut et oliko sulla sellasta,
04 (1.0)
05 A: No (0.3) kyllä mä aattelin et ainaki (1.4) tässä niinku
06 vuoden jälkeen (0.3) menis johonkin opiskeleen tai töihin.
07 O: Nii,
08 A: Mieluummin töihin jos se ois mahdollista mutta (1.0) mä en
09 oo varma siitä [[aiemman]] ammattitutkinnon jatkamisesta
10 että onko se mun juttu sitte loppujen lopuksi (0.3) [kumminkaan.
11 O: [Nii joo. Joo.
12 O: Joo että se ei ois (1.6) vaikka siellä olis (0.3) vähän eri
13 meininki siellä luokassa mahdollisesti ja eri opettaja mut
14 et silti niinku se alanaka- alanako sitten ei olis sulle?
15 A: No ei oikeestaan että kyllä mä (0.8) mieluiten menisin johonki
16 johonki töihin jos se vaan olis mahdollista että.
19 O: Mitä se vois se työ olla sitten?
20 A: No se ois just jotain (0.2) tällä- tän tapasta (0.2) tai jotain
21 logistiikkapuolen- varastopuo [len juttuja.
22 O: [Okei.
23 O: Kirjotan vähän ylös eli logistiikka.
24 (2.2) ((O kirjoittaa))
25 O: Logistiikka-alaa
26 (2.5) ((O kirjoittaa))
27 O: kautta pakkaamotyötä,
28 A: Joo (kyllä).
29 O: Ni täähän on (0.8) meillähän on semmonen (.) juttu että
30 meillä on toi (0.5) me ollaan opinnollistettu n- meidän
31 kaikki pajat. Meil on [[lukumäärä]] eri pajaa
32 [ni pakkaamossa (0.6) voi suorittaa logistiikka-alan
33 A: [M,
34 O: osatutkintoa.
35 A: Okei?
((poistettu 26 riviä: O kertoo osatutkintojen tekemisestä ja
tällaisen opintojen suorittamisen luonteesta))
62 O: Olisitko sä semmonen ihminen joka (.) vois tykätä

- 63 sillai tekemällä (0.4) oppimisesta vai (0.8) kuinka sä
64 kestät koulunpenkil istu- istumista?
65 A: No en mä oo ihan hirveesti opiskellu että toi kyllä
66 se mieluummin sellanen käytännön työ olis se [mun juttu.
67 O: [Joo.
68 O: Se vois sopii sulle [sitte.
69 A: [Kyllä, Kyllä.
70 O: Hjoo. Kyllä kyllä.
71 (1.2)
72 O: No sitähän vois vois kattoo sitte,

Ohjaajan kysymys: Ohjaajan kysymys riveillä 1–3 kohtelee asiakkaan toivetta opiskeluiden jatkamisesta jo yhteisesti tiedettynä asiana – kysymys asettaa fokuksen vain opintoihin palaamisen aikataulun. Kysymyksen loppuosa (rivit 2–3) rakentaa vastaamiselle kuitenkin väljyyttä viittaamalla siihen, että jatkosuunnitelmalla ei ole kiire ja kohtelemalla aikataulun olemassaoloa ylipäättään epävarmana seikkana.

Asiakkaan vastaus, jossa kerrotaan toive tai tavoite: Asiakas vastaa aikataulua koskevaan kysymykseen ”tässä niinku vuoden jälkeen” (rivi 5–6), mutta samalla hän myös laajentaa omien suunnitelmiensa mahdollisuutta – kyseessä ei olekaan paluu aiempiin opintoihin vaan meneminen ”johonkin opiskeleen tai töihin” (rivi 6) ja jopa ”mieluummin töihin” (rivi 8). Vaikka ohjaajan kysymyksessä on oletettu tiettyä suunnitelmaa, asiakas kohtelee kysymystä kuitenkin mahdollisuutena kertoa myös omien ajatustensa muuttumisesta.

Keskustelu asiakkaan toiveesta tai tavoitteesta jatkuu – haastaminen: Ohjaaja ottaa Asmon kerronnan vastaan ensin myöntelemällä samanlinjaisesti (rivit 7, 11) ja sitten hän esittää kysymyksen, jolla tarkistaa yhteistä ymmärrystä: liittyykö Asmon empiminen ylipäättään opiskeluun vai aiemmin opiskeltuun alaan (rivit 12–14). Vaikka Asmo toteaa samaan tapaan kuin Armi, että hän menisi mieluummin töihin kuin opiskelemaan, tässä esimerkissä ohjaaja ei haasta asiakkaan toivetta suoraan, vaan ohjaajan vuoro kohtelee asiakasta lähinnä selontekovelvollisena aiemmin keskustellun tavoitteen muuttumisesta, mutta ei kuitenkaan kyseenalaista asiakkaan näkemystä. Kun asiakas on vahvistanut ohjaajan tarjoaman tulkinnan (rivit 15–16), ohjaaja kysyy tarkemmin asiakkaan kiinnostuksesta (rivi 19) ja sanoittaa asiakkaalle, että kirjaa tämän kertomaa ylös (rivit 23–27). Tämän jälkeen ohjaaja avaa keskustelua asiakkaan toiveen toteuttamisen tarkemmasta suunnitelmasta. Koulutuksen mahdollisuus on edelleen tässä keskustelussa mukana: ohjaaja kertoo työpajalla tarjoutuvista mahdollisuuksista logistiikka-alan opintojen suorittamiseen sekä tällaisen opiskelun luonteesta (rivit 29–61). Opintojen suorittaminen pajalla esitellään siis uutena vaihtoehtona asiakkaan mainitseman opiskelun ja työnteon rinnalle. Ohjaajan jatkokysymys tarjoilee asiakkaalle mahdollisuutta identifioitua ”ihmiseksi joka vois tykätä tekemällä oppimisesta” (rivit 62–63). Tavoitteeseen liittyvän toimintasuunnitelman tekemisessä ohjaaja siis haastaa asiakasta hienovaraisesti pohtimaan kouluttautumisen mahdollisuutta.

Johtopäätökset

Edellisessä luvussa kuvasimme esimerkkikatkelmien avulla asiakkaiden tilanteisen osallisuuden rakentumisen mahdollisuuksia. Analyysien pohjalta esitämme kaksi kokoavaa havaintoa. Ensinnäkin hyvin erilaiset ohjaajan kysymykset voivat kutsua asiakasta osalliseksi keskusteluun omista työelämään ja koulutukseen liittyvistä toiveistaan ja tavoitteistaan. Aulilta ja Astalta kysyttiin avoimesti haaveista ja tulevaisuuden väyliin liittyvistä ajatuksista, Armilta ja Asmolta täsmällisemmin ajatuksia liittyen jo aiemmin keskusteltuun koulutuksessa jatkamiseen. Toisenlaisissa institutionaalisissa kohtaamisissa kysymysten esittämisen tapojen on todettu vaikuttavan merkittävästi siihen, millaisia mahdollisuuksia vastaamiselle tarjoutuu (esim. Heritage 2010; Roca-Cuberes 2016; Savander ym. 2019; Tiitinen & Ritvos 2023, 69–79). Analyysimme näyttää kuitenkin, miten yksilöohjaustilanteissa asiakkaat pystyivät kertomaan toiveistaan ja tavoitteistaan myös kysymysten fokusta väljemmin. Tämä heijastanee sitä, että asiakkaan toiveet ja tavoitteet ovat ylipäättään tarkasteltujen yksilöohjaustilanteiden agendalla ja siten helposti tarjolla oleva keskustelunaihe myös asiakkaille. Näin ollen asiakkaan tilanteisen osallisuuden mahdollistaminen siten, että asiakas pääsee itse kertomaan omista toiveistaan ja tavoitteistaan ei välttämättä vaadi kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjauksessa erityisiä ponnisteluja silloin, kun keskustelun kokonaistavoite on selkeä.

Toiseksi esimerkit havainnollistavat, miten asiakkaan tilanteista osallisuutta voidaan tukea myös antamalla hänelle tilaa kertoa tarkemmin omista toiveistaan ja tavoitteistaan sekä niiden taustalla olevista perusteista. Astan esimerkissä tämä mahdollistui hyvin jo avauskysymyksen myötä, mutta Aulin, Armin ja Asmon keskusteluissa puolestaan näimme ohjaajien esittävän asiakkaille jatkokysymyksiä, jotka kutsuivat kertomaan aiheesta tarkemmin.

Käytännössä tilanteisen osallisuuden näkökulmasta optimaaliselta voisikin näyttää yksilöohjauskeskustelu, jossa asiakas kertoo omat toiveensa ja tavoitteensa ja ne kirjataan sellaisinaan myös työtoimintajakson tavoitteiksi. Tällaista toimintamallia on myös korostettu joissakin vuorovaikutuksen tutkimuksissa (Kessler ym. 2019). Parhaimmillaan edellä kuvatut, tilanteista osallisuutta keskeisesti rakentavat vuorovaikutuskäytännöt – toiveita ja tavoitteita koskevia keskusteluita avaavat sekä niitä jatkavat kysymykset – voidaankin nähdä keskeisinä myös suhteessa asiakkaan yhteiskunnallisen osallisuuden rakentumisen kannalta: mikäli asiakas on päässyt itse kertomaan mahdollisimman tarkasti omista toiveistaan ja tavoitteistaan, työtoimintajaksolle asetettavat tavoitteet pystytään muotoilemaan siten, että ne ovat asiakkaalle merkityksellisiä.

Kuitenkin tässä luvussa lähdimme liikkeelle siitä ajatuksesta, että tällainen tilanteisen osallisuuden vahvistaminen ei välttämättä aina ole optimaalisinta osallisuuden yhteiskunnallisen ulottuvuuden rakentumisen näkökulmasta. Kuntoutuksen kentällä nähdään tyypillisesti tärkeänä, että asiakkaan tavoitteet ovat merkityksellisiä ja saavutettavissa olevia (Bovend'Eerd, Botell & Wade 2009; vrt. kuitenkin McPherson, Kayes & Kersten 2014), ja aineistossamme ohjaajat kohtelivat näitä seik-

koja relevantteina haastamalla asiakkaita toiveiden ja tavoitteiden realistisuudesta ja merkityksellisyydestä. Analyysimme perusteella esitämme, että haastaminen on olennainen vuorovaikutuskäytännö, jonka avulla tavoitteita voidaan täsmentää ja konkretisoida. On kuitenkin erittäin merkityksellistä sekä tilanteisen että yhteiskunnallisen osallisuuden kannalta, miten tämä haastaminen tehdään.

Aulin ja Astan esimerkeissä ohjaaja haastoi asiakkaiden ajatuksia toiveammatin (psykologi) ja työllistymisen alan (kierrätystoiminta) realistisuudesta. Voi olla, että ohjaaja oli oikeilla jäljillä siinä, että näiden toiveiden realistisuus oli kyseenalaista – tätä emme voi tietää. Joka tapauksessa vuorovaikutuksen tasolla näimme, että haastaminen johti kummassakin tapauksessa jossain määrin epäsuotuisaan lopputulemaan: Astan esimerkissä asiakas ja ohjaaja alkoivat neuvotella toiveen realistisuudesta, ja lopulta tavoite jäi täysin konkretisoitumatta. Aulin esimerkissä tavoitetta lähdettiin konkretisoimaan, mutta tämän edellytyksenä oli se, että asiakas luopui ensin mainitsemastaan toiveesta ja sopeutti sitä vähemmän kunnianhimoiseksi. Armin ja Asmon esimerkeissä ohjaajan käyttämät haastamisen tavat (ohjaajan oman näkemyksen tuominen asiakkaan näkemyksen rinnalle ja hienovarainen erilaisten vaihtoehtojen esitleminen) puolestaan jättivät asiakkaalle enemmän tilaa sekä tilanteisen että yhteiskunnallisen osallisuuden rakentumiselle.

Esitämmeikin analyysimme pohjalta, että mikäli kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjauksessa on tarpeellista haastaa asiakkaan kertomia toiveita tai tavoitteita, on syytä kiinnittää tarkkaa huomiota siihen, miten se tehdään, jotta ei tarpeettomasti rajoiteta asiakkaan osallisuutta. Huomionarvioista on myös, että kaiken kaikkiaan keskustelu asiakkaan työelämään tai opintoihin liittyvistä toiveista ja tavoitteista voi sisältää hienovaraisia riskejä osallisuuden edistämisen kannalta. Kun ammattilainen ylipäättään kysyy toiveista ja tavoitteista tavoilla, jotka olettavat, että asiakkaalla näitä on, hän tulee implikoineeksi, että asiakkaan tulisi olla näitä pohtinut (Solberg 2011). Jo keskustelun lähtökohdat muodostavat asiakkaalle siis vastuuta suunnitella elämänsä suuntaa työn ja opiskelun kautta – mikä onkin linjassa nykyisten aktiivisuutta korostavien poliittisten suuntausten kanssa. Etenkin jos keskustelua viedään suuntaan, jossa painotetaan asiakkaan toiveiden ja tavoitteiden epärealistisuutta hänen kohdallaan tai asiakkaan tavoitteiden vaatimattomuutta, saattaa asiakkaan vastuun korostaminen kääntyä pikemminkin syyllistämiseksi kuin osallisuuden tukemiseksi. (Ks. Juhila, Raitakari & Hansen Löfstrand 2017.)

Tämän tutkimuksen rajoitteena voidaan pitää aineiston määrällistä rajallisuutta. Aineisto riittää kuvaamaan mahdollisia vuorovaikutuskäytäntöjä (ks. Peräkyly 2011, 375) ja tulokset ovat mahdollisesti sovellettavissa myös muunlaisiin sosiaalipalveluiden institutionaaliin kohtaamisiin, joissa asetetaan asiakkaalle tavoitteita. Kuitenkin laajemmalla kokoelmalla keskustelukatkelmia, joissa haastamista tapahtuu, päästäisiin vielä tarkemmin kiinni erilaisten haastamisen tapojen yksityiskohtien eroihin. Niin ikään jatkossa olisi hyödyllistä tutkia vielä tarkemmin tavoitekeskusteluita kokonaisuuksina sekä pohtia tavoitteen asettamiseen liittyvien keskusteluiden erityispiirteitä erilaisissa kuntoutuksellisissa tai ohjauksellisissa keskusteluissa.

Rahoittajat

Suomen Akatemia, 2018–2021 (nro 317046). Tutkimushanke: Työmarkkinoiden marginaaleista kohti työllistymistä? (MARTE). Toteuttaja Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

STM – yliopistotasaisen sosiaalityön tutkimusrahoitus, 2022–2024 (päätös 27.6.2022, nro VN/14999/2022). Tutkimushanke: Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO). Toteuttaja Jyväskylän ammattikorkeakoulun Kuntoutus- ja sosiaalialan instituutti.

Lähteet

- Barnard, R. A., Cruice, M. & Playford, E. D. (2010). Strategies used in the pursuit of achievability during goal setting in rehabilitation. *Qualitative Health Research* 20(2), 239–250. <https://doi.org/10.1177/1049732309358327>
- Bovend'Eerdt, T. J. H., Botell, R. E. & Wade, D. T. (2009). Writing SMART rehabilitation goals and achieving goal attainment scaling: a practical guide. *Clinical Rehabilitation* 23(4), 352–361. <https://doi.org/10.1177/0269215508101741>
- Heritage, J. (1996). *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Suom. Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen & Soile Veijola. Helsinki: Gaudeamus. Englanninkielinen alkuteos 1984.
- Heritage, J. (2009). Conversation analysis as social theory. Teoksessa Bryan S. Turner (toim.) *The new Blackwell companion to social theory*. Chichester: Wiley-Blackwell, 300–320. <https://doi.org/10.1002/9781444304992>
- Heritage, J. (2010). Questioning in medicine. Teoksessa Alice F. Freed & Susan Ehrlich (toim.) *“Why do you ask?” The function of questions in institutional discourse*. New York: Oxford University Press, 42–68. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195306897.003.0003>
- Hunt, A. W., Le Dorze, G., Polatajko, H., Bottari, C. & Dawson, D. R. (2015). Communication during goal-setting in brain injury rehabilitation: What helps and what hinders? *British Journal of Occupational Therapy* 78(8), 488–498. <https://doi.org/10.1177/0308022614562784>
- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols with an introduction. Teoksessa Gene H. Lerner (toim.) *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins, 13–31. <https://doi.org/10.1075/pbns.125.02jef>
- Juhila, K. & Abrams, L. S. (2011). Special issue editorial: Constructing identities in social work settings. *Qualitative Social Work* 10(3), 277–292. <https://doi.org/10.1177/1473325011409480>
- Juhila, K., Raitakari, S. & Hansen Löfstrand, C. (2017). Responsibilisation in governmentality literature. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.)

- Responsibilisation at the margins of welfare services*. Lontoo: Routledge, 11–34.
<https://doi.org/10.4324/9781315681757>
- Kessler, D., Walker, I., Sauvé-Schenk, K. & Egan, M. (2019). Goal setting dynamics that facilitate or impede a client-centered approach. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy* 26(5), 315–324. <https://doi.org/10.1080/11038128.2018.1465119>
- Lenzen, S. A., Stommel, W., Daniëls, R., van Bokhoven, M. A., van der Weijden, T. & Beurskens, A. (2018). Ascribing patients a passive role: Conversation analysis of practice nurses' and patients' goal setting and action planning talk. *Research in Nursing & Health* 41(4), 389–397. <https://doi.org/10.1002/nur.21883>
- McPherson, K. M., Kayes, N. M. & Kersten, P. (2014). MEANING as a smarter approach to goals in rehabilitation. Teoksessa Richard J. Siegert & William M. M. Levack (toim.) *Rehabilitation goal setting: theory, practice and evidence*. Boca Raton: CRC Press, 105–119. <https://doi.org/10.1201/b17166>
- Murdoch, J., Salter, C., Ford, J., Lenaghan, E., Shiner, A. & Steel, N. (2020). The "unknown territory" of goal-setting: Negotiating a novel interactional activity within primary care doctor-patient consultations for patients with multiple chronic conditions. *Social Science & Medicine* 256, 113040. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113040>
- Parry, R. H. (2004). Communication during goal setting in physiotherapy treatment sessions. *Clinical Rehabilitation* 18(6), 668–682. <https://doi.org/10.1191/0269215504cr7450a>
- Peräkylä, A. (2011). Validity in research on naturally occurring social interaction. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative research: Theory, method and practice?* London: Sage, 365–382.
- Roca-Cuberes, C. (2016). Diagnosing as an interactional achievement in psychiatric interviews. Teoksessa Michelle O'Reilly & Jessica Nina Lester (toim.) *The Palgrave Handbook of Adult Mental Health*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 191–208. https://doi.org/10.1057/9781137496850_11
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A.-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* 49(3), 80–98. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>
- Savander, E. È., Weiste, E., Hintikka, J., Leiman, M., Valkeapää, T., Heinonen, E. O. & Peräkylä, A. (2019). Offering patients opportunities to reveal their subjective experiences in psychiatric assessment interviews. *Patient Education and Counseling* 102(7), 1296–1303. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2019.02.021>
- Sidnell, J. & Stivers, T. (toim.) (2013). *The handbook of conversation analysis*. Chichester: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118325001>
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2024). *Kuntoutuksella työtoimintaa*. <https://stm.fi/kuntoutuksella-tyotoimintaa> Viitattu 30.5.2024.
- Solberg, J. (2011). Activation encounters: Dilemmas of accountability in constructing clients as 'knowledgeable'. *Qualitative Social Work* 10(3), 381–398. <https://doi.org/10.1177/1473325011409478>
- Stivers, T., Mondada, L. & Steensig, J. (2011). Knowledge, morality and affiliation in social interaction. Teoksessa Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (toim.) *The*

- Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–24.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511921674.002>
- Strong, T. & Zeman, D. (2010). Dialogic considerations of confrontation as a counseling activity: An examination of Allen Ivey's use of confronting as a microskill. *Journal of Counseling & Development* 88(3), 332–339. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2010.tb00030.x>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2023). *Aktivointisuunnitelma. Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja*. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/tyoelamaosallisuus/kuntouttava-tyotoiminta/aktivointisuunnitelma> Viitattu 30.5.2024.
- Tiitinen, S. (2023). Kuntouttavan työtoiminnan valmennuskeskustelut 2019–2020. Dataversio 1.0 (2023-01-24). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3604>
- Tiitinen, S. & Ritvos, E. (2023). *Vuorovaikutus NUOTTI-valmennuksen suullisen hakuprosessin haastattelussa: VUORONUOTTI-projektin loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 163. Helsinki: Kela. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231121147981>
- Vatanen, A. (2016). Keskusteluanalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 312–330.
- Weiste, E. (2015). Describing therapeutic projects across sequences: Balancing between supportive and disagreeing interventions. *Journal of Pragmatics* 80, 22–43. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2015.02.001>
- Weiste, E., Stevanovic, M. & Lindholm, C. (2020). Introduction: Social Inclusion as an Interactional Phenomenon. Teoksessa Camilla Lindholm, Melisa Stevanovic & Elina Weiste (toim.) *Joint Decision Making in Mental Health. The Language of Mental Health*. Cham: Palgrave Macmillan, 1–41. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43531-8_1
- Weiste, E., Niska, M., Valkeapää, T. & Stevanovic, M. (2022). Goal setting in mental health rehabilitation: references to competence and interest as resources for negotiating goals. *Journal of Psychosocial Rehabilitation and Mental Health* 9(4), 409–424. <https://doi.org/10.1007/s40737-022-00280-w>

Liite

Litterointimerkit (ks. Jefferson 2004)

(.)	alle 0,2 sekunnin tauko
(0.2)	tauon pituus 0,1 sekunnin tarkkuudella
[	päällekkäisen puheen alku
]	päällekkäisen puheen loppu
.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
£sana£	hymyillen lausuttua jakso
SANA	ympäröivää puhetta voimakkaammin lausuttu jakso
.hh	sisäänhengitys
san-	kesken jäänyt sana
sa:na	venytetty äänne
(sana)	epäselvästi kuultu jakso
(())	litteroijan merkintöjä toiminnasta tai poistetuista kohdista
[[]]	anonymisoitu jakso

Osa III

Osallisuus yhteiseen hyvään ja yhteiskuntaan

9

Vammaissosiaalityön osallisuusryhmät tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtoalueina

Mari Kivistö & Liisa Hokkanen

Tässä luvussa tarkastelemme vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmiä tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtoalueina. Tarkastelemamme asiakasosallisuusryhmätoiminta perustuu ajatukseen asiakkaiden ja ammattilaisten jakamasta sekä asiakkaiden kokemustiedon ja keskinäisen vertaistuen vahvistamasta palveluiden yhteiskehittämisestä (Hokkanen 2019). Asiakasosallisuusryhmätoiminnan paikannamme osaksi rakenteellista sosiaalityötä (ks. Valkama & Raisio 2016). Vammaissosiaalityöllä tarkoitamme tässä yhteydessä sosiaalityötä vammaispalveluissa.

Tietokäytännöt voidaan määritellä tietointressien ohjaamina tapoina, joilla tietoa muodostavat toimijat orientoituvat tiedon kohteisiin. Sosiaalityön tietokäytännöt kytkeytyvät rakenteisiin, kuten vallitseviin institutionaalisiin normeihin ja toimintakäytäntöihin. Nykäsityksen mukaan tavoitteena pidetään vuorovaikutteisia tietokäytäntöjä, sillä sosiaalityön tieto ei ole ammattilaisten ja asiantuntijoiden yksin omistamaa, vaan asiakkaiden ja kansalaisten kanssa jaettavaa. (Knorr-Cetina 2001; Pohjola & Korhonen 2014; Kivipelto 2022.) Asiakasosallisuusryhmät asiakkaiden ja ammattilaisten jakamina tietokäytäntöinä liittyvät muutoksen tavoitteluun tietokulttuurissa (ks. Knorr-Cetina 2007). Tavoitteena on asiakkaiden ja ammattilaisten jaettu tiedonmuodostus (Palsanen & Kääriäinen 2015). Tällöin myös osallisuus ymmärretään laajempaan kuin asiakkaan mahdollisuutena vaikuttaa omakohtaiseen asiakasprosessiinsa.

Tarkastelumme keskiössä eivät siten ole yksittäisten vammaissosiaalityön asiakkaiden osallisuuskokemukset, joskin nekin heijastuvat tutkimukseemme, vaan asiakasosallisuus rakenteellisenä toimintatapana ja palvelujärjestelmäosallisuutena. Keskitymme asiakasosallisuuden mahdollisuuteen ja toteutumiseen palvelujärjestelmään rakennetun tietokäytännön, osallisuusryhmän, vaihtoalueella tulkiten vuorovaikutteisen vaihtoalueen mahdollistavan asiakkaiden osallisuutta rakenteellisella tasolla. Koska rakenteisiin vaikuttamaan pyrkivää tietoa muodostaa osallisuusryhmässä joukko asiakkaita ammattilaisen fasilitoimana, lähestymme rakenteellista sosiaalityötä tietotyön ja inklusiivisuuden (ks. Pohjola 2011) yhtymäpintana, jolloin tiedon tuotannossa ja vaikuttamisessa hyödynnetään yhteisöllisyyttä (Kivipeto 2021, 17–18).

Asiakasosallisuusryhmät perustuvat nimensä mukaisesti ryhmätoimintaan, mikä on Suomessa ollut vähän hyödynnetty toimintapa julkishallinnollisessa sosiaalityössä. Ryhmissä on kuitenkin potentiaalia, sillä asiakkaalle jo mahdollisuus osallistua ryhmätoimintaan voi olla voimaannuttava ja osallisuutta rakentava kokemus (Northern & Kurland 2001), joka uudistaa niin yhteisön jäsenten näkemystä itsestään kuin heidän toimintaansa (Hokkanen, Nikupeteri, Laitinen & Vasari 2016). Vammaisten ihmisten kokemustiedon tuleminen osaksi ammattilaisten asiantuntijatietoa ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Ryhmätoiminnassa ryhmäläisten kokemusten riittävä erilaisuus sekä valmius reflektoida omaa ja muitten kokemuksia kuten myös toiminnan yhteys sosiaalityölle relevantteihin organisaatioihin on olennaista yhteisen asiantuntijuuden jalostumiselle (mt.).

Psykososiaalisen ryhmätoiminnan sijaan Suomessa on lisääntynyt erilaisten asiakasraatien käyttö esimerkiksi palveluiden kehittämisen yhteydessä. Deliberatiivisen demokratian ideaa soveltavassa asiakasraadissa tavoiteltua kohderyhmää edustava joukko ihmisiä keskustelee perusteellisesti valitusta asiasta tai ongelmasta siihen vaikuttaakseen (Raisio & Vartiainen 2011). Hallinto ja raatien organisoijat eivät kuitenkaan ole välttämättä tottuneet raadeissa usein käytettävään kokemus- ja tunneperäiseen argumentointiin (Kellokumpu 2023, 115–117; Meriluoto 2018). On vaativaa kuulla ja kääntää hallintokieli arjen kielelle tai arjen kokemukset hallinnon kielelle, mutta juuri kokemuksille ja ryhmäläisten omaehtoiselle sanoittamiselle tilan antaminen voi tuottaa tiedon vaihtoalueelle kaivattua viranomaistietoutta täydentävää tietoutta.

Erityistä kokemusasiantuntijuutta omaaville asiakasryhmille suunnatut asiakasraadit kytkeytyvät myös asiakasosallisuuden tavoitteen vahvistumiseen sekä sosiaalityössä laajemmin (esim. Pohjola, Kairala, Lyly & Niskala 2017) että vammaissosiaalityössä (esim. Heini, Hokkanen, Kontu, Kunttu, Lindroos & Ronimus 2019). Puhutaan jopa palveluiden asiakasohjautuvuudesta asiakkaiden toimiessa – ei pelkästään mielipiteensä kertojina – vaan palveluihin vaikuttajina (Pohjola ym. 2017). Asiakasosallisuuden, palveluihin vaikuttamisen ja jaetun asiantuntijuuden lisäksi asiakasraadit ja asiakasosallisuusryhmät kytkeytyvät keskusteluihin kokemusasiantuntijuudesta, etenkin sen palvelujärjestelmän yhteyteen liittyvistä yhteisöllisistä ja organisoiduista muodoista (Hokkanen ym. 2016).

Ammattilaisten ja vertaisryhmän muodostavien asiakkaiden yhteistyöllä tavoitellaan palvelujärjestelmän asiakaslähtöisyyden vahvistamista (Nykänen, Asunta & Mikkola 2022, 457). Toisaalta osallistuminen ja osallisuus erilaisissa kansalais- ja asiakasraadeissa on valikoivaa (Valkama & Raisio 2016). Kattava tiedottaminen ryhmään osallistumismahdollisuudesta ei ole realistista, konsensushakuisuus pyrkii ohjaamaan toimintaa eikä intensiiviseen ja tavoitehakuiseen kehittämiseen osallistuminen ole kaikille yhtä lailla mahdollista, kiinnostavaa tai vetovoimaista (mm. Roivainen 2015; Martin 2011). Kehittämiseen osallistumisen sijaan esimerkiksi moni vammaisista ihmisistä tavoittelee ensisijaisesti elämän ja osallisuuden mahdollistavia palveluja arkeensa (Tarvainen 2017, 51; Heini ym. 2019).

Asiakkaiden ja ammattilaisten jaetun asiantuntijuuden rakentumisesta vammaissosiaalityön käytännöissä on todettu tarvittavan lisää tutkimusta (Tarvainen 2017, 56). Vammaisten asiakkaiden fasilitoitua ryhmätoimintaa on aiemmin tarkasteltu rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta yksittäisessä vammaispalveluiden asiakasraatia koskevassa tutkimuksessa (Valkama & Raisio 2016). Lisäksi vammaispalveluiden asiakasraatitoimintaa on tarkasteltu diskursiivisesti valtasuhteiden ja osallistujien rooliin keskittyvästä näkökulmasta (Nykänen ym. 2022). Tässä tutkimuksessa tarkastelemme vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmiä tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtoalueina kysyen: Miten vuorovaikutteiset vaihtoalueet muotoutuvat vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmätoiminnassa? Tutkimusaineistona hyödynnämme vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmiin tapaamisista koostuvaa aineistoa.

Sosiaalityön tietokäytännöt ja vuorovaikutteiset vaihtoalueet

Sosiaalityössä tavoitellaan asiakaslähtöisyyttä, mutta sosiaalityön tiedontuotantoon ja tietokäytäntöihin on perinteisesti sisältynyt asiantuntijakeskeisyyttä vähemmän vuorovaikutteisuutta, asiakkaiden osallisuutta ja yhteistoiminnallisuutta (Pohjola, Pitkänen & Koivisto 2015, 174). Asiakkaiden ja ammattilaisten vuorovaikutuksen konteksti on lähtökohdiltaan institutionaalinen ja valtasuhteet epäsymmetrisiä (esim. Nykänen ym. 2022). Sosiaalityön asiakaslähtöinen uudistaminen edellyttääkin uudenlaisten tietokäytäntöjen ja niitä määrittävien vaihtoalueiden kehittämistä (Pohjola ym. 2015).

Tietokäytäntöihin liittyy tavoitteellinen tiedon keruu, jakaminen ja (uudelleen) rakentelu (Pohjola & Korhonen 2014). Pohjola kollegoineen (2015) määrittelee tietokäytännöt ”jaettuina toiminnan muotoina, jotka muovautuvat, kehittyvät ja jaloistuvat avoimien kohteiden mukaan”. Sosiaalityön tietokäytännöissä toiminnan vuorovaikutteisuus ja vastavuoroisuus nähdään tärkeänä, joten asiakkaiden hyödyntäminen yksinomaan rationaalisina informantteina tai käytäntöjen staattisuus ei täytä tietokäytäntöjen määritelmää. (Mt., 176.) Vuorovaikutteisissa tietokäytännöissä tietoa luodaan ja muunnetaan verkostoissa, mikä vammaissosiaalityöhön sovellettuna tarkoittaa niin vammaispalveluiden hallinnon ja sosiaalityöntekijöi-

den keskinäisen vuorovaikutuksen toimivuutta kuin vammaispalveluiden kykyä kommunikoida avoimessa suhteessa kansalaisiin, vammaisiin henkilöihin, asiakkaisiin, muihin ammattilaisiin ja organisaatioihin sekä toimintaympäristöön, sekä tunnistaa uudistuvia haasteita ja tarjoutuvia mahdollisuuksia (Pohjola & Korhonen 2014). Sekä Knorr-Cetina (2007) että Pohjola kollegoineen (2015, 174) korostavat tietokäytäntöjen kohteen jatkuvan avonaisuuden pitämisen merkitystä, koska myös sosiaalitoiminnan kohteena olevat ilmiöt ovat dynaamisia ja muuntuvia, ja tilanteet moniin suuntiin kiinnikkeisiä.

Pohjola kumppaneineen (2015, 174) tarkastelee vuorovaikutteista asiantuntijuutta ja yhteistoiminnallisesti tuotettavaa tietoa vaihtoalueena. Vaihtoalueella he tarkoittavat käsitteistä, välineistä ja toimintatavoista koostuvaa vuorovaikutuksen paikkaa, joka määrittää muotoutuvaa tietoa ja tietokäytäntöä. Vaihtoalueella toiminnan kohteesta eli työstettävästä asiasta rakentuu tietoa ja kohde muovautuu ammattilaisten ja asiakkaiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja yhteistoiminnassa. Vaihtoalue edellyttää, että toimintaan osallistuvat jakavat jonkin kielen, kulttuurin ja toiminnan osan, mikä mahdollistaa toisten tiedon ja kokemusten ymmärtämistä. Kuitenkaan täysin yhdenmukaisia elämäntilanteita, käsitteistöä tai kulttuuria ei edellytetä. (Mt., 176–178.) Voidaankin olettaa, että kokemusten heterogeenisuudelle rakentuva vuorovaikutteisuus tuottaa kaivattua lisäarvoa vaihtoalueella muotoutuvan tiedon laadulle ja käytettävyydelle.

Tietokäytäntöjen ja niiden vaikuttavuuden näkökulmasta on merkityksellistä, miten toiminnan kohde määrittyy ja mistä tai keneltä käsiteltävä tieto tulee (Pohjola & Korhonen 2014). Mikäli esimerkiksi vammaissosiaalitoiminnan asiakasosallisuusryhmissä pitäydytään pelkästään ammattilaisten määrittämien kohteiden käsittelyssä ammattilaisen määritelmässä myös vuorovaikutuksen toteutumisesta, kyseessä on yhdensuuntainen vaihtoalue (Pohjola ym. 2015, 178). Pohjola kumppaneineen (mt., 179; ks. myös Palsanen & Kääriäinen 2015) korostaa lisäksi, että tasavertaisuuden näkökulmasta yhteistoiminnassa on tärkeää, että ammattilaisetkin jakavat omia kokemuksiaan, myös palvelukäytänteiden epäkohdista. Parhaimmillaan vuorovaikutteisten tietokäytäntöjen kautta hahmottuu palvelukapeikkoja ja löytyy uudistuvia tapoja toteuttaa vammaisten oikeutta syrjimättömyyteen, mahdollisuuksien yhdenvertaisuuteen, itsemääräämiseen, täysimääräiseen ja aitoon yhteiskunnalliseen osallisuuteen, osallistumiseen ja suojeluun (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016). Lähtökohdiltaan vammaissosiaalitoiminnan asiakasosallisuusryhmät ovat tälle tavoitteelle merkityksellisiä tietokäytäntöjen vaihtoalueita ja yksi tapa luoda käytänteitä, joilla palveluja voidaan suunnata paremmin toteuttamaan perimmäistä tarkoitustaan vammaisten oikeuksien toteutumisesta.

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimusta varten haettiin luvat niistä vammaispalveluorganisaatioista, joissa asiakasosallisuusryhmätoiminta käynnistettiin. Organisaatioissa järjestettiin infotilaisuuksia sekä lähetettiin materiaalia potentiaalisille ryhmiin osallistujille. Ryhmiin osallistuneilta pyydettiin kirjallisesti vapaaehtoisuuteen perustuva tietoinen suostumus ennen tapaamisten tallentamista. Ennen suostumusten allekirjoittamista fasilitaattoreina toimineet sosiaalityöntekijät kertasivat tutkimuksen tarkoituksen ja henkilötietojen käsittelyä koskevat periaatteet.

Tutkimuksessa tarkasteltava asiakasosallisuusryhmätoiminta toteutui osana valtakunnallista vammaissosiaalityön tutkimus- ja kehittämishanketta. Osa hankkeen kehittämiskohteista oli hankesuunnitelmassa määriteltyjä, mutta tarkoitus oli jättää tilaa myös vammaisten ihmisten tunnistamille ja ryhmissä päätettäville kehittämiskohteille.

Tutkimuksessa hyödynnettävä aineisto koostuu kahdessa eri vammaispalveluorganisaatiossa vuonna 2017 toimintansa aloittaneiden asiakasosallisuusryhmien (A, B, C) kolmesta ensimmäisestä tapaamisesta (ks. taulukko 1). Ryhmät B ja C olivat alun perin samaa ryhmää, joka jaettiin ensimmäisen kokoontumisen jälkeen kahtia. Ryhmiin osallistui aikuisia vammaispalveluja käyttäviä henkilöitä ja fasilitaattorina toimi sosiaalityöntekijä. Joihinkin tapaamisiin osallistui myös muita yksittäisiä henkilöitä, kuten opiskelijoita tai avustajia. Asiakasosallistujat tulivat erilaisista taustoista ja elämäntilanteista edustaen useita vammaryhmiä. Heitä yhdisti oma-kohtainen kokemus vammaispalveluista sekä eriasteisesti myös niitä koskevan käsitteistön tuntemus, mikä lähtökohtaisesti mahdollistaa toisten tiedon ja kokemuksen ymmärtämistä (ks. Pohjola ym. 2015).

Taulukko 1. Asiakasosallisuusryhmäaineiston kuvaus

Ryhmät	Tapaamiset, ryhmien kokoonpanot ja aineiston laajuus		
	1. tapaaminen	2. tapaaminen	3. tapaaminen
A	sosiaalityöntekijä + 7 asiakasosallistujaa	sosiaalityöntekijä + 5 asiakasosallistujaa (+ opiskelija)	sosiaalityöntekijä + 5 asiakasosallistujaa
	105 minuuttia, 29 sivua	112 minuuttia, 47 sivua	105 minuuttia, 28 sivua
B	sosiaalityöntekijä + 10 asiakasosallistujaa (+ ohjaaja)	sosiaalityöntekijä + 6 asiakasosallistujaa (+ 2 henkilökohtaista avustajaa + ohjaaja + opiskelija)	sosiaalityöntekijä + 4 asiakasosallistujaa
	112 minuuttia, 31 sivua	112 minuuttia, 33 sivua	106 minuuttia, 31 sivua
C		sosiaalityöntekijä + 5 asiakasosallistujaa (+ ohjaaja)	sosiaalityöntekijä + 4 asiakasosallistujaa (+ ohjaaja + vieras)
		118 minuuttia, 36 sivua	115 minuuttia, 31 sivua

Asiakasosallisuusryhmän autenttiset keskustelut tallennettiin ja litteroitiin sanatarkasti. Kukin tallenne oli kestoltaan vajaa kaksi tuntia. Litteraatiota syntyi kuskakin tapaamisesta 28–47 sivua.

Analyyysi

Jo tutkimuksen suunnitelmavaiheessa syntynyt ajatus mahdollisuudesta soveltaa analyysissa vuorovaikutteisen vaihtoalueen käsitettä tietokäytäntöihin kytkeytyen (Pohjola ym. 2015) vahvistui aineistoon tutustumisen myötä. Vammaissosiaalityön osallisuusryhmätoiminta edustaa tutkimuksessamme tietokäytäntöä ja osallisuusryhmän tapaamiset siihen sisältyvää vaihtoaluetta sekä vuorovaikutuksen paikkaa.

Aloitimme analyysin aineistoon tutustumalla ja tutkimuskysymystä hahmottelemalla. Luimme aineistoa ensin teoriaohjaavasti teemoitellen ja osallisuusryhmätoiminnan muotoutumista tarkastellen. Vuorovaikutteisen vaihtoalueen näkökulma huomioitiin tarkastelemalla asiakasosallisuusryhmien toiminnan organisoitumista, käsitteiden käyttöä sekä käsiteltävien asioiden valintaa ja muovautumista (ks. Pohjola ym. 2015). Vuorovaikutteisen vaihtoalueen käsite auttoi myös huomioimaan mahdolliset haasteet toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa (ks. Maksniemi, Kekoni & Vornanen 2023). Analyysin perusteella vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmät muotoutuvat vaihtoalueiksi ryhmäytymisen käynnistymisenä ja edistämisenä, yhteisen ymmärryksen etsimisenä ja toiminnan kohteiden valitsemisena sekä toiminnan kohteiden eriytyvänä muovautumisena (ks. taulukko 2).

Taulukko 2. Asiakasosallisuusryhmätoiminnan muotoutumista ilmentävät teemat

Yläteemat	Alateemat
Ryhmytymisen käynnistyminen ja edistäminen	Aiempien yhteyksien tunnistaminen ja uusien suhteiden luominen
	Omien kokemusten jakaminen ja toisten asiantuntijuuden tunnustaminen
	Asiakasosallistujien osallistumismahdollisuuksiin huomion kiinnittäminen
	Tavoitteelliseen ryhmätoimintaan pyrkiminen
Yhteisen ymmärryksen etsiminen ja toiminnan kohteiden valitseminen	Palvelujärjestelmän hallinnollisilla käsitteillä puhuminen
	Jokapäiväisen arjen konkretian keskusteluun tuominen
	Etukäteen määriteltujen kehittämiskohteiden esitleminen
	Omista kokemuksista kumpuavien asioiden käsittelyyn nostaminen
Toiminnan kohteiden eriytyvä muovautuminen	Asiakasosallistujien kokemustiedon huomioiva toiminnan uudistamiseen eteneminen
	Organisaation ja ammattilaisten tuomien kohteiden kommentoinnissa pitäytyminen

Yläteemat kuvaavat pelkistetyksi myös vaihtoalueiden vaiheittaista ”syntyä”, vaikka ne limittyvät keskenään. Esimerkiksi ryhmäytymisen käynnistymisen yhteydessä nostettiin jo esille ensimmäisiä ehdotuksia toiminnan ja siihen liittyvän tiedon vaihdon kohteiksi, ja toiminnan edetessä ja muovautuessa tiedon rakentelun lomassa kiinnitettiin edelleen huomiota ryhmäytymiseen. Teemoitteleva analyysi ei kuitenkaan yksinään tehnyt näkyväksi ryhmille ominaista toimintatapaa, joten tarkensimme katsettamme teemojen sisällä vaihtoalueella toteutuvaan vuorovaikutukseen. Lisäksi erittelimme ryhmässä tapahtuvaa vuorovaikutusta puhetilan käyttöä laskemalla (ks. Männikkö 2011), missä pelkistyy ryhmämuotoisen vaihtoalueen vuorovaikutuksen erityisyys.

Käsittelimme seuraavaksi kutakin teemaa omassa alaluvussaan, mitä ennen käymme omassa alaluvussaan läpi asiakasosallisuusryhmien jäsenten puheosuuksista tekemämme laskelmat. Luvun lopuksi peilaamme havaintojamme osallisuuden kytkeytyvien vuorovaikutteisten tietokäytäntöjen ja vaihtoalueiden tavoitteisiin sekä rakenteellisen sosiaalityön näkökulmaan.

Hyödynnämme tarkastelussamme suoria aineisto-otteita, joista on poistettu tulokinnan kannalta tarpeetonta puhetta, toistoja sekä täytesanoja. Laajimmat poistot ja tekemämme tarkennukset on merkitty hakasulkeisiin. Anonymiteetin vahvistamiseksi tunnistamista mahdollistava puhe, kuten vammaisuuden ja vammautumisen käsittely, on korvattu hakasulkuihin sijoitetulla tekstillä. Lisäksi joitakin murreilmaisuja on muokattu. Osallistujista on käytetty pseudonimiä. Ryhmäkeskusteluäänitteen litteroinnin haastavuuden vuoksi pois jääneet sanat on merkitty kaarisulkuihin.

Osallisuusryhmien muotoutuminen vuorovaikutteisina vaihtoalueina

Puhetilan jakautuminen

Sosiaalityön interventiona ryhmätoiminta on nähty tavoitteellisena, sosiaalisena prosessina, jossa vapaaehtoisuus, demokraattinen osallistuminen sekä ryhmän vetäjän asemoituminen ja osaaminen ovat merkityksellisiä. Ryhmätoiminnan sujuvuutta edistävät vertaistuellinen ilmapiiri, keskinäisten kokemusten jakaminen, ryhmän sisäinen kontrolli ja ryhmän jäsenten tasavertainen oikeus osallistua keskusteluun (Northern & Kurland 2001, 25, 35; ks. Palsanen & Kääriäinen 2015). Puheosuuksien laskeminen valaisi tasavertaisen osallisuuden toteutumisen vaativuutta osallisuusryhmissä. Laskennassa kunkin tapaamisen puhetila muodostaa 100 prosenttia puheesta, mihin jokaisen ryhmän jäsenen puheosuus suhteutettiin (ks. Männikkö 2011, 220). Havaitsimme, että vuorovaikutus jakautuu ryhmässä epäsymmetrisesti (ks. taulukko 3). Ryhmät B ja C jakautuivat ensimmäisen tapaamisen jälkeen omiksi ryhmikseen.

Taulukko 3. Asiakasosallisuusryhmien puhutilan jakautuminen

Ryhmä	1. tapaaminen	2. tapaaminen	3. tapaaminen
A	Sosiaalityöntekijä: 42 %	Sosiaalityöntekijä: 26 % Opiskelija: 18 % Yht: 44 %	Sosiaalityöntekijä: 54 %
	Petri: 27 % Merja: 10 % Saija: 10 % Timo: 4 % Riikka: 3 % Jesse: 2 % (mukana alussa) Hilma: 2 %	Jesse: 22 % Petri: 19 % Merja: 6 % Inkeri: 5 % Timo: 4 %	Maarit: 18 % Petri: 11 % Saija: 8 % Jesse: 7 % Merja: 1 % Timo: 1 %
B	Sosiaalityöntekijä: 54 % Ohjaaja: 1 % Yht: 55 %	Sosiaalityöntekijä: 45 % Ohjaaja: 0,5 % Opiskelija: 0,5 % Yht: 46 %	Sosiaalityöntekijä: 36 %
	Marianne: 12 % Ritva: 4 % Anne: 2 % Julia: 1 % Tuomas 8 % Irmeli: 7 %	Marianne: 20 % Ritva: 8 % Sari: 8 % Mira: 7 % Anne: 6 % Julia: 5 %	Marianne: 31 % Ritva: 15 % Julia: 14 % Anne: 4 %
C	Keijo: 6 % Jukka: 2 % Enni: 2 % Katja 1 %	Sosiaalityöntekijä: 34 % Ohjaaja: 6 % Yht: 40 %	Sosiaalityöntekijä: 37 % Ohjaaja: 7 % yht: 44 %
		Keijo: 22 % Jimi: 14 % Jukka: 13 % Irmeli: 9 % Enni: 2 %	Tuomas: 18 % Keijo: 14 % Jimi: 10 % Jukka: 10 % Vieras: 4 %

Puheosuuksien perusteella aineistomme kaltaisessa, julkishallinnon palveluorganisaatioon tiiviisti kytkeytyvässä asiakasosallisuustoiminnassa, organisaation ja ammattilaisten ääni asemoitui vahvaksi. Fasilitaattorina toimineen sosiaalityöntekijän puheosuus oli enimmillään yli puolet koko tapaamisen puhetilasta (vrt. Männikkö 2011; Nykänen ym. 2022). Ammattilaisten puheaika osallisuusryhmien tapaamisissa vaihteli 36:sta prosentista 55:een prosenttiin. Eri vammaispalveluorganisaatioiden osallisuusryhmien välillä ilmeni myös viitteitä ammattilaisten, lähinnä sosiaalityöntekijän, käyttämän puhutilan eriytymisestä prosessin edetessä. Ryhmä A:n kohdalla ammattilaisten yhteenlaskettu puheaika tapaamisissa nousi kolmen tapaamisen aikana 42:sta prosentista 44:een ja 54:een prosenttiin, kun ryhmissä B ja C ammattilaisten puheaika laski ensimmäisen tapaamisen 55:stä prosentista (B/C) seuraavien tapaamisten 46:een ja 36:een (B) sekä 40:een ja 44:een prosenttiin (C).

Myös asiakasosallistujien kesken puheosuudet eriytyivät; yksittäisen asiakkaan tapaamisissa käyttämä puheaika vaihteli yhdestä prosentista 31:een prosenttiin. Jo-

kaisessa tapaamisessa oli asiakkaita, joiden puhe sai selvästi muita enemmän tilaa sekä asiakkaita, joiden puhetila oli minimalistinen. Puhetilan kautta tarkastellen yhteenlaskettuna kahdessa ryhmässä asiakkaiden osallistuminen toiminnan edetessä vilkastui (B, C) ja yhdessä ryhmässä niukentui (A).

Toiminnan ja siihen liittyvän vuorovaikutuksen taustalla vaikuttavien valtasuhteiden avoin tiedostaminen on välttämätöntä, kun tavoitteena on asiakkaiden näennäisen osallisuuden sijaan aito ja vaikuttava osallisuus (Kivipelto 2021, 18; ks. Beresford & Croft 2004). Esimerkiksi vammaissosiaalityössä on olennaista, minkä tai keiden tietokäsityksen pohjalta asioita määritellään (Tarvainen 2017, 48), mitä siirrymme osallisuusryhmien näkökulmasta seuraavaksi analysoimaan.

Ryhmäytymisen käynnistyminen ja edistäminen

Yhteisen taustahankkeen vuoksi asiakasosallisuusryhmien käynnistymisessä oli yhtäläisyyksiä. Ensimmäisen tapaamisen aluksi fasilitaattoreina toimineet sosiaalityöntekijät kertoivat asiakasosallistujille toimintaan kytkeytyvästä tutkimuksesta, taustahankkeesta ja kehittämistavoitteista, kuten asiakasosallisuudesta ja syrjäytymisen ehkäisemisestä.

Vuorovaikutteisten tietokäytäntöjen rakentumiselle on tunnistettu merkitykselliseksi ryhmäytyminen, jolle on annettava toiminnassa riittävästi aikaa (Pohjola ym. 2015, 181). Asiakasosallisuusryhmissä oli läsnä ryhmän kaksoistavoite yhtäältä kohentaa asiakkaiden kokemuspohjaisen tiedon ja asiantuntijuuden asemaa palveluiden kehittämisessä ja toisaalta rohkaista asiakasosallistujia osallistumiseen vertaisuuteen perustuvan ryhmän tukemana. Lähtökohtaisesti kyseessä on vertaisryhmä, koska ryhmän kaikilla asiakasjäsenillä oletettiin olevan kokemusta vammaisuudesta, vammaisena elämisen arjesta ja vammaispalveluista. Palveluiden kehittämistä tukemaan luotujen ryhmien on havaittu voimaannuttavan ja valtaistavan jäseniään samaan tapaan kuin vertaistuelliset ryhmät (Törrönen & Sharpe 2016). Ryhmän vuorovaikutuksen avoimuus ja osallistujien voimaantuminen ovat resursseja, jotka mahdollistavat tiedon jakamista ja luomista. Onnistuneelle ryhmätoiminnalle keskeistä on tasavertainen kohtaaminen ja ymmärryksen osoittaminen (Palsanen & Kääriäinen 2015, 197; Nykänen ym. 2022, 465).

Osallisuusryhmissä sekä fasilitaattoreina toimineet sosiaalityöntekijät että asiakasjäsenet pyrkivät alusta lähtien luomaan myönteistä ilmapiiriä ryhmään. Seuraavasta keskusteluotteesta ilmenee, miten ensimmäisessä tapaamisessa välittömästi esittäytymisen yhteydessä ryhmissä alkoi jäsenten välisten suhteiden luominen – myös ammattilaisten ja asiakkaiden kesken, sekä tutustuminen henkilökohtaisia kokemuksia jakamalla. Samassa yhteydessä ryhmien asiakasjäsenet nimesivät ensimmäisiä kehittämistarpeita, kuten tarpeen parempaan tiedon saantiin, mikä nostettiin esille molempien ryhmien (A, B/C) ensimmäisessä tapaamisessa. Esittäytymiskierroksen yhteydessä asiakasosallistujia pyydettiin myös kertomaan ryhmään osallistumisen motivaatioistaan.

Keskusteluotteesta on aistittavissa, että useilla ryhmän jäsenillä on tottumuksia ryhmässä toimimiseen ja oman tilanteensa jakamiseen sekä tiedostettu intres-

si ryhmään tulemiseen. Hyvät vuorovaikutustaidot ja tottumus ryhmämuotoiseen toimintatapaan näkyvät toiset läsnäolijat kuuntelevana ja huomioivana toimintana sekä puheen avulla yhteyksien rakentamisena edellisiin puhuihin. Samoin halutaan luoda henkilökohtainen yhteys läsnä olevaan työntekijään tai yleisemminkin vammaispalveluiden työntekijöihin. Läsnäolijat avaavat heti kohtaamisen alkumetreillä omaa elämäntilannettaan hyvinkin yksityiskohtaisesti ja runsaasti tuoden esiin muun muassa vammautumistaan, diagnoosejaan, perhe- ja elämäntilannettaan sekä asuinpaikkaansa. Näillä tiedoilla voi nähdä kaksinaisen tehtävän: ne yhtäältä ryhmäyttävät ja toisaalta antavat viitteitä, millaista asiantuntemusta vammaispalveluiden asiakkuudesta puhujalle on elämänsäkulussa kertynyt. Ryhmään osallistumisen intressi tuodaan esiin hyvinkin selkeästi sekä omakohtaisena että yhteyksinä omaan taustayhteisöön tai muihin vaikuttamisen areenoihin.

Julia: Mie oon [nimi], varmaan [ohjaajalle] tältä päivältä tuttu nimi, taisin soittaa siulle kuljetuspalveluista.

Ohjaaja: Soititko?

Julia: Joo, et miten saa hakemuksen perille, sähkösest [--]. Miuta lähinnä kiinnosti [asiakasosallisuusryhmässä] nyt, on niin paljon kaikkea uutta tullut tähän, sote-uudistukset, ja sitte, yhistyks(-) jossa oon mukana hallituksessa.

Jukka: [Nimi] ja aika monessa sopassa mukana, oman kokemuksen noihin kuljetushommiin ja kaikkiin näihin käyttäjän puolelta.

Irmeli: Ja, mie oon [nimi], ja tämä [ohjaaja] on myös [--] soittanut viime kesänä minulle ja sanonut, että käykö se näin vai miten se käy ja, olin hyvin yllättynyt. Meinas mennä sormet suuhun, että mitenkä se nyt noin helposti kävi. Mutta se oli ihan hyvä. Olen kuljetuspalveluun erittäin tyytyväinen, ja sitten mie oon tässä [asiakasosallisuusryhmässä] mukana, koska näit asioita ei saa muuten kehittymään, jos täällä ei oo ihmisiä, jotka sanoo niistä asioista, et mitä he etupäässä haluaa.

Keijo: [Nimi], varmaan pisimmän matkan päästä tuolt [--] asuinpaikan kuvausta] Kyl mä oon tässä mukana ihan sen takia, että jos pystys auttamaan tulevia vammautuneita, vammautuvia ihmisiä. Kyl mua tuo syrjäytyminen lähinnä, ku tunnen paljon ja oon noissa kuntoutuslaitoksissa kiertänyt, ni huolestuttaa kovasti, varsinkin nuorten vammasten kohalla. Se mulla on tässä motiivina.

Anne: [Nimi]. Mie nyt lähinnä tuohon [Keijon] sanoihin kyllä yhdyn [--]. Iteki oon monessa sopassa mukana ja, et sitä sais jaettua just nimenomaan

tota tietoo sit eteenpäin. [--] viimeks tänään on tullu puhelu et, kun tietoo ei saa, sitä ei oo.

Ritva: Mie oon [nimi] [-- asuinpaikan ja vammautumisen kuvausta] aktiivi-ihminen, toimint kaikenlaises puljus mukana, miul on vähän semmonen paha tapa ollu kaikis. Mut nyt mie ajattelin, et jos täst ois hyötyä miulle ja muille ihmisille, koska meill [paikkakunta] on niin umpinainen kunta, et siel ei oo tietoo mistään. Ihan turha on kysellä mittään, ku kaikki ihmiset on, tääl on näitä, terveyskeskukses kukkaa ei tiiä mittää. Se tiedonsaanti on nyt se tärkeä. Ja sit vois viiä etteenpäin sitä tietoo. [-- tiedonsaannin tärkeiden kuvaus esimerkin avulla]

Enni: Eli mie oon [nimi] [-- vamman ja diagnoosin kuvausta] ja haluan kehittää kuljetuspalveluita ja henkilökohtaisen avustajan palveluita ja haluan olla mukana senkin takia, että voi omalle yhdistykselleni sitten kertoilla uusia juttuja, mitä täällä tulee ilmi [--]

Marianne: Mie oon [nimi] [-- runsas ja tarkka asuinpaikan kuvaus] Miu vahvuus on se, että mie oon suunnitellu aikanaan jos jonkinlaista versiota, myös kuljetuspalveluista lama-aikana tehnyt ihan oman version [-- vamman ja vertaisryhmän kuvausta] Mukana lähes kaikessa mahdollisessa, mitä tässä kunnossa oleva ihminen nyt vielä pystyy olemaan.

Tuomas: [Nimi, paikkakunta] [-- vamman ja elämäntilanteen kuvausta] [Keijon] sanoihin on helppo kyllä yhtyä, minkä takii oon lähteny mukaan, niin on justiinsa se, että mikä ois oma panos, olla mukana, yhteiskunnallisesti kehittää asioita eteenpäin. Toki ite siitä nauttia, mut ennen kaikkee niille tuleville sukupolville. Ja toi, syrjäytymisen ehkäseminen ennen kaikkea on yks iso asia, mikä on syytä ottaa ihan vakavasti. [--] Mut myöski tosiaan toi tiedon saaminen ja jakaminen, siihen oon iteki törmänny monta kertaa että, miten se riittävä tieto olis sellases muodossa ja sellases paikka että sen löytäis ylipäättänsä. Jos ei sitä aktiivisesti lähde hakemaan niin saattaa olla hyvinkin vaikeaa päästä puusta pitkään.

Katja: [Nimi] [-- lyhyt maininta vammasta, jonka vuoksi vuorovaikutukseen osallistuminen voi olla haastavaa]. Miuta kiinnostaa omat asiat ja mistä saa tietoa ja miten voi neuvoa toisia.

(Osallisuusryhmä B/C, 1. tapaaminen)

Samantapaisia ryhmään osallistumisen motiiveja nousi esiin eri puolilla Suomea kokoontuneiden osallisuusryhmien (A ja B/C) ensikohtaamisessa. Motivaatiot liittyivät haluun vaikuttaa myönteisesti paitsi omaan ja oman vammaryhmän myös

muiden vammaisten ihmisten asemaan nyt ja tulevaisuudessa. Motivaationa korostuivat sekä omien kokemusten esille tuominen ja paikallisten palveluiden kehittäminen että yhteiskunnallisesti laajempien vaikutusten aikaansaaminen. (Palsanen & Kääriäinen 2015; Nykänen ym. 2022.) Myös palvelujärjestelmän rakenteelliset muutokset motivoivat osallistumaan.

Samaan tapaan kuin aiemmin on havaittu (mm. Meriluoto 2018), myös näissäkin asiakasosallisuusryhmissä usean asiakasjäsenen, vaikkakaan ei kaikkien, taustalla oli aktiivista vammaisyhdistystoimintaa sekä runsaasti aiempaa kokemusta palvelujärjestelmässä toimimisesta, mikä saattoi olla yhteydessä kehittyneisiin vuorovaikutustaitoihin ja rohkeuteen tuoda näkemyksiään esille. Toisaalta ryhmäytyminen tuottaa myös yhdenmukaisuuspainetta, ja vuorovaikutus jakautui asiakasosallisuusryhmissä epäsymmetrisesti alusta lähtien. Seuraava, toisesta osallisuusryhmästä oleva aineistositaatti tekee näkyväksi, ettei kaikille asiakasjäsenille ollut helppoa sanoittaa, miksi oli lähtenyt toimintaan mukaan. Sitaatissa sosiaalityöntekijä tukee kahta ryhmän asiakasjäsentä mukaan esittäytymiskierroksen vuorovaikutukseen.

Timo: Eli terve, mä oon [nimi] ja...mitä mä nyt kertoisin? Mä oon...En mä oikein tiijä, mitä mä kertoisin.

Sosiaalityöntekijä: Sähän käyt työssä?

Timo: Niin. Mä oon [työtoimintapaikan nimi] ollu tuolla [työtoiminnan sisällön kuvaus] hommissa nyt tammikuusta lähtien, ja aikasemmin mä oon ollu samassa paikassa mutta, [työtoiminnan sisällön kuvaus] ja, tämmöstä. Kai se oli siinä.

Sosiaalityöntekijä: Sä voisit sit kertoa oman nimesi ja mitä haluat itse kertoa. Eli kerro ihan oma nimesi ensin.

Hilma: Mä oon [nimi].

Sosiaalityöntekijä: Mikä sai sinut lähtemään mukaan tähän meidän ryhmään?

Hilma: No ihan vapaasta tahdosta.

Sosiaalityöntekijä: Tervetuloa.

Hilma: Joo.

(esittäytyminen siirtyy ryhmän muihin jäseniin)

(Osallisuusryhmä A, 1. kokous)

Timon ja Hilman puheesta tunnistaa, että asiakasosallisuusryhmässä toimiminen on vaativaa, mitä ei helpota ryhmän muiden jäsenten kokeneisuus esimerkiksi järjestö- ja vaikuttamistoiminnassa. Vaihtoalueen vastavuoroisuus edellyttää tasavertaisuutta ja keskinäistä jakamista (Pohjola ym. 2015). Ryhmädynamiikkaan vaikuttaminen on kuitenkin vaativaa erityisesti vahvasti tehtävä- ja organisaatiokeskeisyyteen orientoituneessa ryhmässä (Männikkö 2011), jollainen palveluiden kehittämiseen suuntautuvasta ryhmästä helposti muotoutuu (Meriluoto 2018). Hilma jättäytyikin pois ryhmän seuraavista kokoontumisista ja Timon puhetila pysyi myös jatkossa niukkana (ks. taulukko 1). Tietokäytäntöjen näkökulmasta riskiksi muodostuu osallisuusryhmässä muotoutuvan tiedon yksipuolistuminen vaihtoalueen toimijoiden valikoituessa.

Sekä onnistuneen ryhmäprosessin että muotoutuvan tiedon kattavuuden näkökulmasta on tärkeää, että kommunikaatiota on paitsi ammattilaisen välittämänä myös ryhmän jäsenten välillä (Northern & Kurland 2001). Asiakasjäsenten keskinäinen kokemusten jakaminen ja vertailu mahdollistaa vertaistuen lisäksi toisilta oppimista ja yhteisen tiedon jalostumista (Pohjola ym. 2015, 182; Hokkanen ym. 2016). Asiakasosallisuusryhmissä annettiinkin paljon tilaa omien kokemusten jakamiselle samalla muistuttaen ryhmässä jaetun luottamuksellisuudesta. Toisaalta toiminnan alkuvaiheista lähtien sekä jotkut asiakasjäsenet että sosiaalityöntekijä ”suitsivat” henkilökohtaisten kokemusten kertomista. Tämä kytkeytyy ryhmän sisäiseen kontrolliin ja ryhmän tehtäväkeskeisyyden korostumiseen (ks. Northern & Kurland 2001; Männikkö 2011), jota perusteltiin hankesuunnitelmalla ja -aikataululla sekä vaikutusten aikaansaamisella (ks. Meriluoto 2018).

Seuraavassa keskusteluotteessa Tuomas muistuttaa jo ensimmäisessä tapaamisessa kehittämislle varatun ajan rajallisuudesta ja esittää, että kehittämiskohteisiin pureuduttaisiin pienempinä osa-alueina ja kohdennetusti. Välittömästi puheenvuoron jälkeen muut asiakasjäsenet kuitenkin palaavat omiin kokemuksiinsa henkilökohtainen apu -palvelun toteutuksesta ja siinä kohtaamistaan vaikeuksista, jolloin Tuomas pyrkii uudestaan, nyt sosiaalityöntekijän tukemana, viemään keskustelua yleisemmälle tasolle.

Tuomas: [--] jonkun verran täs kuitenkin aikaa, ku 2019 asti on projekti ole-massa. Sais purettuu asioita pienempiin osa-alueisiin, sitte pääsis enem-män nimenomaan sinne prosessiin kiinni, mut toisaalta myöskin niihin, vaikuttaviin tekijöihin, sidosryhmiin, kiinni. Että, millä tavalla esimer-kiks tiedon kulkemiset ja ne apuvälineet ja kuljetuspalvelut, minkälaisia elementtejä niissä pitää olla, että ne toimii hyvin, [--] et mis ois kehittä-misen paikka. Ite ainaki toivosin, [--] paneuduttas oikeesti kysymykseen, että minkä takia, miksi näin on, eikä sitten vaan, että todetaan jotain. [--] monenlaisii kokemuksi on olemassa. Sinällänsä ilahduttava kuulla että... ku me päästään asioist eteenpäin ja päästään noit yksityiskohtii sitte pures-kelemaan tarkemmin.

Enni: [m]iulla [--] kävi esimerkiksi parhaimmillaan kuus eri henkilöä haastateltavana. [--] Tällä hetkel miul on kaks vakituista [henkilökohtaista] avustajaa, joitten kaa on työsopimus, sit on kaks palvelusetelin kautta, jotka tekkee mulla keikkahommaa.

Ritva: Ja sit se miullaki, ku sen vakiavustajan sanoin irti ni, kuus ihmistä on viikon sisäs käynt, ja kaik alottaa uuestaan joka kerta, ni se on kamalaa ihan.

Marianne: Mie tiän ton.

Ritva: Alotan neuvomaan taas, alotan alust. Ja, sit ku just huomant, et ai, täähän on fiksu ihminen, ni se ei tuukaan ennää, se on loppu.

Tuomas: Säästetäänkö paukkuja sinne, (--)?

Ritva: Tää on niin kuuma asia...

Sosiaalityöntekijä: Ja siis ihanan vilkasta keskusteluu. Tää lupaa ihan hyvää, mut Tuomas on kyl ihan oikees et mennään eteenpäin.

(Osallisuusryhmä B/C, 1. kokous)

Yleisemmällä tasolla asioista keskustelemista pidetään tärkeänä kehittämiseen kiinni pääsemiseksi (Palsanen & Kääriäinen 2015). Kehittäminen on, riippumatta siitä, onko kyse hankekehittämisestä, yleensä aikataulutettua ja etukäteen suunnattua. Samaan tapaan kuin kokemusasiantuntijoilla myös osallisuusryhmien asiakasosallistujissa vaikuttaa olevan heitä, jotka toimivat vaivatta tarjotun tilan reunaehdoissa ja toisaalta heitä, joiden tavoitteet ja toimintatavat eivät solahda annettuun tilaan (ks. Meriluoto 2018; Kellokumpu 2023). Tämä voi valikoida toiminnasta poistettavia ja kaventaa kehittämisessä huomioiduksi tulevien näkökulmien moninaisuutta.

Yhteisen ymmärryksen etsiminen ja toiminnan kohteiden valitseminen

Fasilitaattorina toimineet sosiaalityöntekijät kertoivat myös ryhmien myöhemmissä tapaamisissa taustahankkeessa etukäteen määritellyistä kehittämisen tavoitteista (vrt. Palsanen & Kääriäinen 2015). Ryhmien asiakasjäsenet puolestaan esittivät itseään kiinnostavia kehittämiskohteita osallisuusryhmätoiminnan alusta alkaen. Pohjolan ja kumppaneiden (2015) mukaan vuorovaikutteisiin tietokäytäntöihin liittyvällä vaihtoalueella ammattilainen ja asiakas pystyvät (parhaimmillaan) jaetun käsitteistön ja kielen avulla vaihtamaan tietoa ja toimimaan vuorovaikutteisesti. Osallisuusryhmissä sosiaalityöntekijät avasivatkin keskustelua käsitteistä, kuten osallisuudesta, yhteisen ymmärryksen mahdollistamiseksi.

Seuraavassa keskusteluotteessa sosiaalityöntekijä johdattelee ryhmäläisiä pohtimaan asiakasosallisuutta suunnaten käsitettä palvelujärjestelmän näkökulmasta kehittämiskohteena olevaan vammaispalveluiden asiakasprosessiin ja muun muassa palvelutarpeen arviointiin. Asiakasjäsenet tuovat puolestaan keskusteluun omia kokemuksiaan laajasti ja konkreettisesti. Heidän puheessaan vuorottelevat oma-kohtaiset esimerkit sekä toisaalta yleisemmät palveluiden ja elinympäristön reunaehdot. Saija tuo esille vammaisuuden moninaisuuden tuottamat haasteet ammattilaisten väliselle tiedonkululle ja asiakkaan tilanteen tulkinnalle. Petrin puheessaan korostama paikallisten olosuhteiden merkitys sekä luomansa vastakkainasettelu toimistossa tapahtuvan ja asiakkaan kotona toteutettavan palvelutarpeen arvion kesken havainnollistaa vammaissosiaalityön työkäytäntöjen merkitystä asiakasosallisuudelle. Kotikäynnillä ammattilainen voi hahmottaa asiakkaan olosuhteista sekä elämäntilanteesta asioita, joita asiakas ei toimisto-olosuhteissa huomaa tai pysty sanoittamaan.

Sosiaalityöntekijä: [v]oitais käydä vapaata keskustelua siitä, mitä se asiakasosallisuus, mitä se tarkoittaa siinä palvelutarpeen arvioinnissa [--] ja sitten, mitä se tarkoittaa, kun ootte niissä palveluissa ja käyttätte niitä, ja sitten tää palvelujen kehittäminen [--].

Saija: [omakohtaista kuvausta useiden vammojen yhteenlimittymisestä] asiakkaan tavallaan pitää tietää enemmän kun lääkäri, mie tykkään, että vammaispalveluja saa, mutta se väli – tiedonkulku ja tieto – tämä väli ei kohtaa.

Petri: [j]oku valtakunnallinen malli, kun meillä on luonnonolosuhteet, esimerkiksi välimatkat, meil on aivan eri luokkaa ja mahdollisuudet käyttää yleisiä kulkuvälineitä [--] Se vois tarkoittaa: jos sä oot siellä sosiaalityöntekijä, sillä puolen niin. Se jo, että sinä tuut käymään mun luona kotona, kun se, että mä tuun sun luo johonkin toimistoon, niin jo se miljöö antaa sulle paljon, mitä mä en pysty ehkä enkä huomaa, hoksaa kertoa sulle. Se kotiympäristö sinänsä kertoo sulle jo hirveen paljon, tai yleensä siis tälle sosiaalityöntekijälle siitä, mitä mun elämä on, ja mistä me keskustellaan, esimerkiks jostain etuudesta.

(Osallisuusryhmä A, 1. kokous)

Osallisuusryhmän toimintaa edesauttaa se, että monilla ryhmän asiakasjäsenillä vammaispalveluiden hallintokäsitteistö on hyvin hallussa (ks. Pohjola ym. 2015). Toisaalta hallintokäsitteistön hallitseminen on vaativaa (Kalliokumpu 2023), mikä vaikeuttaa tasavertaista osallistumista tiedon muotoiluun vaihtoalueilla. Toisessa asiakasosallisuusryhmässä ilmeni, kuinka työlästä voi olla muuntaa omaa elämäntilannettaan ja palvelun tarvettaan hallinnon käsitteille. Esimerkkinä tästä on seu-

raavassa keskusteluotteessa henkilökohtaisen budjetoinnin yhteys muihin hallinnon tapoihin kategorisoida palveluja.

Irmeli: [M]ie haluaisin tietää täst palvelusetelistä. Mie haluaisin ite, henk. kohtaisesti, miksei sitä voi olla silleen että, täältä vammanen sais sen palvelusetelin eli tulis vammaispalvelusta jonkinlainen summa siihen, ja sit vammanen sais myöski valita sen, että mihin hää tän käyttää.

Jimi: Eiks tää oo tää henkilökohtanen (-)

Jukka: (-) Itsebudjetointiako tarkoitat?

Sosiaalityöntekijä: Se on oikeestaan sitä henkilökohtasta budjetointia.

Irmeli: No on. Mutta miks sitten minulle sanotaan, että minä en sitä saa?

Sosiaalityöntekijä: No nyt tietysti, yksittäisiä asiakasasioita myö ei voija käyvä täs (-)

Irmeli: (-) Ei voijakaan, mutta eiks sitä voija yleistää sillee, et minkä takia sitten jaotellaan ihmiset että, toiset saa, toiset ei.

Jimi: Minkä korvike tää [--] olen kartalla siitä, että on henkilökohtainen apu ja on kuljetuspalvelu. Sitte puhutaan jatkossa, että on henkilökohtainen budjetointi (-)

Jukka: Siis se, että jos sulle myönnetään, ni se, miten se henkilökohtanen apu toteutetaan, se toteutustapa on sitten nää, että henkilökohtanen budjetointi ja palvelusetelit ja kaikki nää eri variaatiot. Se, että mikä sitten sopii asiakkaalle, se katotaan asiakkaan kanssa. Mutta siis se on henkilökohtaista apua, se vaan, että miten se toteutetaan.

(Osallisuusryhmä C, 2. kokous)

Vuorovaikutteisella vaihtoalueella haettavan yhteisen käsitteistön (ks. Pohjola ym. 2015) olemassaolo tai sen luominen ryhmässä ei välttämättä mahdollistu. Edellisen keskusteluotteen vuorovaikutuksessa kukin asiakasjäsen tulkitsee käsitteitä omista lähtökohdistaan, ja otteesta on aistittavissa sekä Jukan halua tavoittaa yhteisen käsitteistö että Jimin turhautumista yhteisen kielen etsintään. Hallintokäsitteet saavat tilaa vuorovaikutuksessa, jolloin niihin vasta tutustuvat tai niihin väsyneet asettuvat keskustelun kohteen muokkauksessa eri asemaan sen suhteen, missä laajuudessa heidän osallisuutensa kehittämistoiminnassa todentuu.

Kaikissa osallisuusryhmissä sosiaalityöntekijät korostivat, että kehittämiskohteita voi tulla asiakasjäseniltä itseltään, mikä on keskeistä myös deliberatiivisen demokratian soveltamisessa (Raisio & Vartiainen 2011) ja tukee ideaa asiakasosallisuusryhmistä vuorovaikutteisina tietokäytäntöinä (ks. Pohjola ym. 2015). Kehittämiskohteita tuotiinkin esiin ja sosiaalityöntekijä saattoi pyytää niitä ryhmän asiakasjäseniltä myös kirjallisesti, eräänlaisina kotitehtävinä tapaamisten välillä. Kohteiden valintaa kuitenkin ohjasi hankkeen kehittämistehtävä sekä osallistujien omaksuma institutionalisoitunut palvelujärjestelmän toimintatapa. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä korostaa, että hankesuunnitelmassa nimettyihin tavoitteisiin on ”pakko” vastata jollakin tavalla, mutta lisäksi käsiteltäväksi voidaan valita asiakkaiden haluamia asioita sekä miettiä kehittämiskohteita yhdessä.

Sosiaalityöntekijä: [t]äähän on aika pitkälti ihan teidän toiveitten mukaan, et mihin asioihin te haluatte tarttua, et meidän [viittaa aiempaan hankke-esittelyyn] oli se henkilökohtasen avun kehittäminen, ne kuljetuspalvelut, tai liikkumisen tuen palvelut, ja sitte palvelusuunnitelmaprosessien kehittäminen. Nehän oli [vammaispalveluorganisaation] tavoitteita. Niihin ois tietyst pakko jollain tapaa ainaki jossain kohtaa teidän ottaa kantaa, että saahaan niitä prosesseja eteenpäin. Mut sit, jos teil tulee semmonen jotenkin, mikä oli semmonen, mikä on teidän mielestä se asia, mihin haluatte paneutuu ni, valitaan sitte. Tai sitte mietitään...

(Osallisuusryhmä C, 2. kokous)

Osallisuusryhmää luotsatessaan sosiaalityöntekijä tasapainoilee hankkeen ja oman taustaorganisaationsa määrittämien kehittämiskohteiden sekä vuorovaikutteisen ryhmätoiminnan yhteydessä asiakasjäsenten kokemuksista kumpuavien kehittämistarpeiden välillä. Keskustelun rönsyileminen liittyyneen kokemustiedon eriytysluonteeseen, eikä puheen pitäytyminen yleisellä tasolla liene tuloksellistakaan, sillä juuri kokemustieto on lisäarvo, jonka asiakasosallisuusryhmä voi tarjota tavoiteltaville vuorovaikutteisille tietokäytännöille.

Toiminnan kohteiden eriytyvä muovautuminen

Tietokäytännöt, vaihtoalueet ja niihin sisältyvä vuorovaikutus rakentuvat kussakin toiminnassa ja tilanteessa omanlaisekseen (Pohjola ym. 2015). Ryhmien vuorovaikutuskäytännöt eriytyvät riippuen muun muassa siitä, missä määrin ne ohjautuvat ryhmän jäsenten keskusteluun tuomista kokemuksista käsin ja missä määrin ryhmän vetäjän ryhmään tuomista tehtävistä käsin (Männikkö 2011). Toiminnan edetessä kahden eri vammaispalveluorganisaation osallisuusryhmissä ilmeni jossain määrin eroavaisuuksia siinä, miten käsiteltävät asiat valitaan ja millaiseksi toiminta kehittämiskohteineen muodostuu.

Asiakasosallisuusryhmissä B ja C käsiteltävistä asioista alkoi muovautua konkreettisia toimenpiteitä, joihin asiakasosallistujilla ja heidän kokemustietonsa esiin

tuomisella oli merkittävä vaikutus (ks. Pohjola ym. 2015). Ryhmä B:n toisessa tapaamisessa lähdettiin sosiaalityöntekijän aloitteesta liikkeelle asiakasjäsenten ensimmäisessä tapaamisessa esiin nostamasta tiedon saamiseen liittyvästä kehittämistarpeesta. Seuraavassa aineisto-otteesta asiakasjäsen Marianne ottaa ryhmän kolmannessa tapaamisessa uudelleen esiin asiakkaiden konkreettisen ehdotuksen vammaispalveluja koskevan painetun esitteen laatimisesta. Sosiaalityöntekijä oli puolestaan tapaamisten välillä keskustellut asiasta kollegojensa kanssa. Sosiaalityöntekijä kertoo ammattilaisten olleen ennemmin sähköisen tiedottamisen kannalla, mutta Marianne jatkaa Julian kannustamana painetun esitteen tarpeellisuuden perustelemista.

Marianne: Ja sit oli (--) esitteistä puhe.

Sosiaalityöntekijä: Niin oli esitteistä puhe. [--] oon joittenkin kans meiän yksikössä [keskustellut]. Todettiin, et paperiversiot on siitä hankalii, et siel on yhteystietoja, ne muuttuu. Sit todettiin, et aika mones paikas on just luovuttu paperiversioista, koska niitten päivittäminen on niin työlästä.

Marianne: Mut siin on vaan se, että niin ku mie sanoin [--] ni et sinä löydä mitään mikä liittyisi vammaispalveluun, vaikka sinä kävelisit koko talon läpi, niin ei siellä ole yhtään mitään. Ja kun kaikki ihmiset ei kuitenkaan ole sitten [netissä]. Varsinki mitä iäkkäämmästä ihmisestä on kyse, niin suuremmal todennäköisyydellä se ei sitten käytä mitään sähkösiä.

Sosiaalityöntekijä: Jos se ois se kirjallinen materiaali, palataas nyt viel siihen, ni oisko se esite vai mikä? Mie aattelin, et vois sitä asiaa oikeesti, esimerkiksi, viedä ammattikorkeeseen, jos löytys opiskelijoita, jotka ois halukkaita tekemään. [--] Ja ajatus se, että ku se ois nettipohjanen, tietysti jonkun vastuullahan pitää olla, et se päivittyy, mut sielt vois tulostaa niitä. Ja eihän niitä tarvi ottaa valtavaa painosta, vaan...

Marianne: Ei, just se, et joka paikast löytyy.

Julia: Ja antaa niille, ketkä ei nettiä käytä. Ku mie heti rupesin näkeen niinku punasta.

(Osallisuusryhmä B, 3. kokous)

Vuorovaikutuksen ja tiedonvaihdon edetessä ryhmä päättyy yhteisesti sekä sähköisen että painetun esitteen laatimiseen. Vaikka ajatus ei sosiaalityöntekijän puheen perusteella ollut heti saanut organisaation ja ammattilaisten hyväksyntää, jatkaa hän asiakasosallisuusryhmän tuella ja heitä tukien ratkaisun etsimistä. Kuten asiakaskohtaisessa työssä, myös ryhmien kanssa ratkaisuja etsiessään sosiaalityön-

tekijä asemoituu asiakkaille parhaan ratkaisun ja organisaation mahdollistaman ratkaisun ristiaallokkoon.

Tiedon saantiin liittyen asiakasjäsenet tuovat osallisuusryhmä C:n toisessa tapaamisessa keskusteluun kaksi toisiinsa kytkeytyvää kehittämiskohdetta: vammautumisen yhteydessä tarvittavan terveydenhuollon ja sosiaalihuollon yhteistyön sekä vammaisyhdistyksiä hyödyntävän vertaistuen organisoimisen. Sosiaalityöntekijä oli tapaamisten välillä ja aiemmissa tapaamisissa muodostuneen tiedon perusteella selvitelty asiaa useiden tahojen kanssa, mitä tietoa hyödyntäen ryhmä suunnittelee toimenpiteitä moniammatilliseen yhteistyöhön ja vertaistukitoimintaan liittyen.

Sosiaalityöntekijä: Miul ois aihe mist mie toivoisin, että jutellaan: [--] miten ihmiset ylipäänsä saavat tietoa meidän palveluista ja voisko sitä jotenki kehittää.

Jukka: Kuin paljon vammaispalvelu tekee yhteistyötä kuntoutusohjaajan kanssa, joka on keskussairaalassa, elikä joka tapaa kaikki vammaiset henkilöt siinä kohtaa, kun he ensimmäistä kertaa [--] Koska sieltähän lähtee heti se tieto, että mitä, mihin otat yhteyttä ja mitä on saatavissa. [--] et, te [vammaissosiaalityö] tuutte myöhemmin...

Sosiaalityöntekijä: Kyllä.

Irmeli: Sit toisaalta siellä pitäis olla, jos tää ihminen, ku on vammautunu, ni hänellä pitäis olla siellä [lisäksi] joku ihan tavallinen ihminen, joka on itse sairastunu tai vammautunu jonkin aika sitten.

Sosiaalityöntekijä: Se vertaistuki.

Irmeli: ihmisil pitäis olla mahdollisuus keskustella semmosen henkilön kanssa.

Jukka: pitäis olla siellä ensimmäises palaverissa, että asiakkaan ei tarvi rupee kauheesti kyselemään, mihin miun pitää mennä ja monesta paikasta kysymään, vaan hänelle tullaan ja sanotaan, että nää palvelut, kuuluis siihen systeemiin. [--] Ajatus tohon vertaistukeen, että meillä [oman yhdistyksen nimi] tehdään vertaistukitoimintaa, on tukihenkilöitä ja näin. Minun mielestä hyvä ajatus ois, että jos saatas eri vammaaryhmille, pyörätuoli-ihminen, näkövammanen [--] ni tämmönen, jonkunlainen systeemi...

Sosiaalityöntekijä: [t]uo on hirmu hyvä tieto, viiiä eteenpäin [--] täs nyt luodaan ni, ainakin tiedonsaantiin ja yheks hyväks käytännös, et olis se vertaistuki siinä tarjolla ja sen prosessin kehittäminen. Mut ihan oikeesti, jos

tuo ois kysymys, mihin te haluaisitte tarttua, ni mehän voitais sitä koettaa, meidän alueella.

(Osallisuusryhmä C, 2. kokous)

Sosiaalityöntekijä: Mie kirjoitan tähän, että sovittiin, että järjestetään yhteiskokous asiaan liittyen, jos on mukana vammaispalvelu, kuntoutusohjaajat, kehittäjäasiakkaita, ja järjestöedustajia sekä paikkallis- että valtakunnalliselta tasolta, ni oisko tää?

Tuomas: Todettaisko me nyt, että tää porukka, ketä tässä nyt on, kokis että sellanen vertaistukitoiminta ylipäättänsä, vammaispalvelujen prosessissa, pitäis olla osana. [--] Ja [sosiaalityöntekijän] ehdotus, että järjestettäisiin palaveri, missä kokoontuu sitten tän työryhmän henkilöitä, sekä [oman "vammaispalveluorganisaation" nimi] henkilöitä, mut myöskin kutsuttas koolle näistä paikallisjärjestöistä henkilöt, jotka nimenomaan tähän asiaan osais sanoa sen oman yhdistyksen puolelta.

Keijo: Mm. [--] Kyl se niin tärkeätä on...

(Osallisuusryhmä C, 3. kokous)

Asiakasosallisuusryhmässä C muotoutuu asiakasjäsenten ja sosiaalityöntekijän vastavuoroinen tiedon vaihtoalue ja lisäksi sosiaalityöntekijä linkittää vaihtoalueeseen myös palveluja tuottavan organisaation. Seuraavassa aineistositaatissa osallisuusryhmä A:n toisessa tapaamisessa tulee puolestaan esiin organisaatiolähtöisempi vaihtoalueen käyttö, jossa vammaispalveluorganisaation työntekijät olivat pohtineet uuden toimintakyvyn rajoitteiden ja avun tarpeiden arviointilomakkeen käyttöönottoa palvelutarpeen arvioinnissa ja ehdolla oleva lomake tuodaan ryhmään arvioitavaksi. Ennen tapaamista sosiaalityöntekijä oli lähettänyt lomakkeen asiakasosallistujille tutustuttavaksi. Käy ilmi, että harva oli tutustunut tai voinut tutustua etukäteismateriaaliin. Tapaamisessa opiskelija esittelee lomaketta tarkemmin. Petri summaa omaksi näkemykseksensä, että lomake voi olla hyvä työkalu, johon arviointia ei kuitenkaan voi pelkästään perustaa, vaan aina tarvitaan avointa ja asiakkaan osallisuuden huomioivaa vuorovaikutusta tilanteeseen liittyen.

Opiskelija: Se miksi oon nyt täällä, liittyy tähän [arviointilomakkeen nimi].

Sosiaalityöntekijä: [--] mä laitoin teille vähän sähköpostia etukäteen tuosta aiheesta, mitä esitellään. [--] onko tämä [arviointilomakkeen nimi] kenellekään entuudestaan tuttu? Ehtikö kukaan sitä vilkasemmaan ollenkaan?

Petri: Päällisin puolin.

Maarit: Joo.

Jesse: Minä haluan kommentoida sen verran. Olisin halunnut käydä läpi mutta tämmösenä positiivisessa hengessä sanottuna palautteena niin tämä ei oo ollenkaan [esteettömässä] muodossa tämä.

Sosiaalityöntekijä: Kiitos palautteesta, joo.

[opiskelija käy läpi monisivuisen lomakkeen periaatteita ja otsikoita].

Sosiaalityöntekijä: [--] työntekijöitten kehittämispäivällä katottiin, et onko tää yhtään soveltuva, ja nyt sitten mahtava tilaisuus, (-) yritettäis tätä arvioida asiakasnäkökulmasta, että sopiiko tää kenellekään, kenelle tämä sopii ja minkälaisissa tilanteissa. Et ei me semmosta oteta käyttöön, mikä ei sovellu.

Petri: Mulla on muodostunu kuva, että tää on hyvä työkalu, mutta tää ei yksin toimi, tarvitaan sitä laajempaa näkemystä. [--] kyllä minusta, osallisuus siinä omassa asiassa, on paljon sitä, että me jutellaan näin, asiasta keskenämme. Kuitenkin siinä on jotenkin paremmin osallisena, kun se et täytät tämmösiä. Eihän nää huonoja ole, mutta sitä ei saa unohtaa kuitenkaan sitä keskinäistä kommunikaatiota, että ei tämmösillä pelkillä papereilla.

(keskustelua lomakkeesta)

Sosiaalityöntekijä: [t]ää on nyt testauksessa, että toki se on käytössä, että sitä asiakkaille lähetetään. Sillä tavalla työntekijät saa siitä sen kokemuksen, ja nyt te. Nyt sitä on henkilökohtasen avun tarpeen selvityksessä [kokeiltu], siihen työntekijät kokee tarvitsevansa jotain kättä pidempää, et se on niin laaja ja moninainen juttu. Sen takia sitä on nyt siihen kokeiltu.

(Osallisuusryhmä A, 2. kokous)

Edellä vaihtoalueen kohde tulee organisaation aloitteena, vaikkakin jaetun ymmärryksen tavoittelu erilaisia lomakkeita koskien voi myös ilmentää vuorovaikutteista vaihtoaluetta (ks. Pohjola ym. 2015, 178). Asiakasosallisuusryhmältä haetaan asiakasnäkökulmaa ja arviointia lomakkeen käytettävyydestä, ja sitä myös saadaan monipuolisesti, vaikkakin osa osallistujista pysyy arvioinnista sivussa. Ennen siirtymistä seuraavaan asiaan sosiaalityöntekijä vielä korostaa, ettei lomaketta oteta käyttöön, mikäli asiakkaat eivät näe sitä toimivana.

Vastaava toimintatapa toistuu ryhmän (A) kolmannessa tapaamisessa sosiaalityöntekijän tuodessa organisaatiosta käsin keskusteluun uuden arviointikohteen. Vammaispalveluiden työntekijät ovat toivoneet osallisuusryhmässä käytävän läpi ja

kommentoitavan myös vammaispalveluissa käyttöönotettua rakenteiseen kirjaamiseen perustuvaa palvelutarpeen arviointilomaketta ja sen otsikointia. Ryhmän työskentelytahti näyttäytyy nopeatempoisena ja käsiteltävät asiat vaativina ja runsaina, mikä vaikeuttaa osallistujien tasavertaista osallistumista ryhmän vuorovaikutukseen. Tässäkin ryhmässä saadaan luotua tuottoisa vaihtoalue, mutta erotuksena edellisiin ryhmiin (B, C) tiedontuotannon kohteet muovautuvat suoremmin organisaation ja hankkeen tarpeista, jolloin vaihtoalueen toiminnassa korostuu tehtäväkeskeisyys ja vuorovaikutus on epätasaisempaa.

Johtopäätökset

Tutkimuksemme perusteella vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmätoiminta näyttäytyy asiakasosallisuudelle tilaa antavana tietokäytäntönä sekä vuorovaikutteisena vaihtoalueena (ks. Pohjola ym. 2015). Asiakkaiden ja ammattilaisten välinen vuorovaikutus ja tiedon vaihto oli osallisuusryhmissä lähtökohtaisesti avointa, ja sekä asiakkaat että ammattilaiset työskentelivät myönteisen ilmapiirin luomiseksi (ks. Northern & Kurland 2001). Vuorovaikutuksen institutionaalisista puitteista huolimatta ryhmien asiakasjäsenet uskaltautuivat käyttämään mahdollisuutta puhua myös kriittisistä kokemuksista ilmentäen toisaalta sitä, ettei kuulluksi tulemiselle ole perinteisissä rakenteissa riittävästi tilaa (ks. Nykänen ym. 2022, 460, 465). Fasilitaattoreina toimineet sosiaalityöntekijät saattoivat joissakin tilanteissa tarjota puolustelevia selityksiä kritiikille, mutta he eivät kiistäneet asiakkaiden kokemuksia (ks. Palsanen & Kääriäinen 2015, 197; vrt. Nykänen ym. 2022, 462). Yhteisen ymmärryksen tavoittelua osallisuusryhmissä ilmensi myös se, miten sosiaalityöntekijät avasivat asiakkaille palvelujärjestelmän käsitteitä ja toimintaa, ja asiakkaat konkretisoivat näitä sosiaalityöntekijöille omien kokemustensa kautta.

Tietokäytäntöjen asiakaslähtöisyyden näkökulmasta keskeisenä pidetään ”vaihtoaluetta” ja sen tasavertaista vuorovaikutteisuutta (Pohjola ym. 2015). Keskustelun tasavertaisuus nähdään merkityksellisenä myös deliberatiivisessa demokratiassa (Raisio & Vartiainen 2011). Tutkimuksessamme havaitsimme, että vuorovaikutus ja tiedon vaihto osallisuusryhmissä muodostui epäsymmetriseksi (ks. Männikkö 2011; Pohjola ym. 2015). Fasilitaattorina toimiva sosiaalityöntekijä käytti enimmillään yli puolet tapaamisen kaikesta puhetilasta. Hanketoimintaan sidotun ryhmätoiminnan alkuvaiheessa tämän voi nähdä liittyvän osallistujien saattamiseen yhteisen asian äärelle. Huomioiden, että kyse on asiakasosallisuusryhmistä, sosiaalityöntekijöiden puheosuus oli yllättävän korkea.

Myös asiakkaiden puhetilaosuuksissa oli huomattavaa hajontaa. Enimmillään yksittäinen asiakasjäsen käytti lähes kolmasosan tapaamisen koko puhetilasta joidenkin asiakkaiden puheosuuksien toteutuessa tasavertaisen toimintaan osallistumisen sijaan lähinnä heille osoitettuihin kysymyksiin vastaamisena. Kuitenkin myös vähiten äänessä olleet asiakkaat voivat kokea ryhmään kuulumisen merkitykselliseksi ja vuorovaikutukseen osallistumistapansa itselleen ominaiseksi (ks. Poh-

jola ym. 2015, 183; myös Northern & Kurland 2001). Toisaalta ilmeni viitteitä siitä, että yksittäisiä vähän puhetilaa saaneita tai ottaneita asiakasosallistujia jättäytyi pois toiminnasta, mikä kaventaa vaihtoalueella välittyvän tiedon variaatiota.

Vaihtoalueen dynamiikalle on tyypillistä valtasuhteiden vaihtelu toimijoiden välillä (Maksniemi ym. 2023, 403). Käsiteltäväksi valitut asiat ja kehittämiskohteet näyttäytyivät osallisuusryhmätoiminnan edetessä paitsi avoimen neuvottelun myös perinteisiin valtasuhteisiin kytkeytyvien kompromissien ja myötäilyn tuloksena (vrt. Pohjola ym. 2015; Palsanen & Kääriäinen 2015). Miia Männikkö (2011) on tutkimuksessaan eritellyt kokemus- ja tehtäväkeskeisiä ryhmiä, ja Pasi Pohjola kollegoineen (2015) vuorovaikutteista ja ammattikeskeistä asiantuntijuutta asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnassa. Tutkimuksemme asiakasosallisuusryhmistä muotoutui ammattilaisen vetämiä, ja vammaispalveluorganisaation ja taustahankkeen reunaehtoihin kytkeytyvinä tehtäväsuuntautuneita ryhmiä, joskin myös kokeellisuudelle ja ryhmäytymiselle asiakasjäsenet ottivat ja sille annettiin tilaa.

Ryhmissä B ja C toiminta näyttäytyi muotoutuvan asiakkaiden kokemustiedon huomioiviksi konkreettisiksi toimenpiteiksi, kun ryhmässä A käsiteltävät ja kommentoitavat asiat ja niihin liittyvä toiminta määrittivät vahvemmin organisaatiosta ja ammattilaisilta käsin. Esimerkiksi tiedon saaminen tuli kehittämistarpeena esille kaikkien ryhmien ensimmäisessä tapaamisessa, mutta uudelleenlaisiksi toiminnaksi saakka tätä työstiin vain toisen organisaation osallisuusryhmissä (B, C), joissa ryhmän toimintaa kytkettiin vuorovaikutteiseksi myös vammaispalvelu- ja tarvittaessa muiden organisaatioiden kanssa. Tämä liittyy paitsi tietokäytäntöjen vaihtoalueiden vuorovaikutteisuuteen tai yhdensuuntaisuuteen (ks. Pohjola ym. 2015) myös tietokäytäntöjen vaikuttavuuteen eli siihen, missä määrin osallisuusryhmissä edetään kohti uudelleen rakenneltuun tietoon perustuvaa toiminnan muutosta vai keskitytään tuottamaan ja jakamaan tietoa (ks. Pohjola & Korhonen 2014).

Tulkitsimme vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmät mahdollisuutena toteuttaa rakenteellista (vammais)sosiaalityötä (ks. Valkama & Raisio) tavalla, jossa yhdistyvät tiedon tuottamiseen, käsittelyyn ja tiedolla vaikuttamiseen pyrkivä tietotyö sekä asiakkaiden osallisuutta vahvistava inklusiivisyys (ks. Pohjola 2011). Tutkimuksemme perusteella vammaissosiaalityön osallisuusryhmätoiminta näyttäytyy myönteisenä mahdollisuutena rakentaa jaettuun asiantuntijuuteen perustuvaa tiedon vaihtoa ja toimintaa asiakkaiden ja ammattilaisten välille, mihin tarve on jatkuva palveluiden perusteiden ja organisoinnin alati muuttuessa.

Vaikka osallisuusryhmätoiminta yhtäältä ilmentää perinteisiä sosiaalityön valtasuhteita ammattilaisten keskeisen roolin sekä tehtäväkeskeisyytensä vuoksi, näyttäytyvät osallisuusryhmät myös uudelleenlaisena osallisuutta mahdollistavana tietokäytäntönä, jossa asiakkaille tarjoutuu aiempaa aktiivisempi rooli (ks. Knorr-Cetina 2007; Palsanen & Kääriäinen 2015; Pohjola ym. 2015; Mullaly & Dupre 2019; Nykänen ym. 2022). Toisaalta osallisuusryhmiin sisältyvää vuorovaikutusta on tarpeen tarkastella kriittisesti sekä tunnistaa vaikuttavan toiminnan toteutuksen vaativuus. Jatkossa tarvitaan tutkimusta, joka seuraa toiminnan muovaumista pidemmän aikaa sekä tutkimusta, joka ei kytkeydy hanketoiminnan reunaehtoihin.

Rahoitus

Rakenteellisen vammaissosiaalityön tietoperusta ja -käytännöt hyvinvointialueilla -hanke. STM-ylöpistotasaisen sosiaalityön tutkimusrahoitus (VN/9739/2023).

Kiitokset

Kiitämme kaikkia osallisuusryhmiin osallistuneita.

Lähteet

- Beresford, P. & Croft, S. (2004). Service users and practitioners united: The key component for social work reform. *British Journal of Social Work* 35(1), 53–68. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch005>
- Heini, A., Hokkanen, L., Kontu, K., Kunttu, K., Lindroos, N. & Ronimus, H. (2019). *Osallisuus vammaissosiaalityössä on yhteistyötä – asiakkaiden kokemuksia*. Tutkimusraportteja ja selvityksiä B 69. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-143-9>
- Hokkanen, L., Nikupeteri, A., Laitinen, M. & Vasari, P. (2016). Individual, Group and Organised Experiential Expertise in Recovery from Intimate Partner Violence and Mental Health Problems in Finland. *British Journal of Social Work* 47(4), 1147–1165. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw074>
- Hokkanen, L. (2019). Asiakasosallisuusryhmien tutkimuksellisia lähtökohtia. Teoksessa Mari Kivistö & Martina Nygård (toim.) *Yhdessä eteenpäin – asiakasosallisuus vammaissosiaalityössä*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpapereita 42. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 16–17. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-293-2>
- Kellokumpu, K. (2023). *Kansalaisvaikuttaminen kansalaisraadilla: osallistuminen ja vaikuttaminen kriittisen pedagogiikan näkökulmasta*. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 358. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-367-9>
- Kivipelto, M. (2021). *Rakenteellisen sosiaalityön katsaus*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpapereita 16. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-685-5>
- Kivipelto, M. (2022). Rakenteellisen sosiaalityön ulottuvuudet. Teoksessa Eeva Liukko, Heidi Muurinen, Tuomo Kokkonen & Ville Santalahti (toim.) *Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 1/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 13–19. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-790-6>

- Knorr-Cetina, K. (2001). Objectual practice. Teoksessa Theodore R. Schatzki, Karin Knorr-Cetina & Eike von Savigny (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge, 184–197.
- Knorr-Cetina, K. (2007). Culture in global knowledge societies: knowledge cultures and epistemic cultures. Teoksessa Mark D. Jacobs & Nancy Weiss (toim.) *The Blackwell companion to the sociology of future*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470996744.ch5>
- Maksniemi, M., Kekoni, T. & Vornanen, R. (2023). Yhteistyöverkostot vuorovaikutuksen vaihtoalueina perhe- ja sosiaalityön ja lastensuojelun sosiaalityön palvelutarpeen arvioinnissa. *Hallinnon tutkimus* 42(4), 392–407. <https://doi.org/10.37450/ht.117117>
- Martin, G. P. (2011). Public deliberation in action: emotion, inclusion and exclusion in participatory decision making. *Critical Social Policy* 32(2), 163–181. <https://doi.org/10.1177/0261018311420276>
- Meriluoto, T. (2018). Neutral experts or passionate participants? Renegotiating expertise and the right to act in Finnish participatory social policy. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5(1–2), 116–139. <https://doi.org/10.1080/23254823.2018.1435292>
- Mullaly, B. & Dupré, M. (2019). *The new structural social work: Ideology, theory and practice*. Oxford University Press.
- Männikkö, M. (2011). Kaksi erilaista vertaistukiryhmää – vuorovaikutusrakenteiden vertailu. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 48, 218–231.
- Northern, H. & Kurland, R. (2001). *Social work with groups*. 3rd edition. Columbia University Press.
- Nykänen, H., Asunta, L. & Mikkola, L. (2022). Discursive strategies to negotiate power relations in disability services client juries. *Health Communication* 37(4), 457–466. <https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1851455>
- Palsanen, K. & Kääriäinen, A. (2015). Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. *Janus* 23(2), 190–205.
- Pohjola, A. (2011). Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.
- Pohjola, A., Kairala, M., Lyly, H. & Niskala, A. (toim.) (2017). *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa*. Tampere: Vastapaino.
- Pohjola, P. & Korhonen, S. (2014). Social work as knowledge work: knowledge practices and multi-professional collaboration. *Nordic Social Work Research* 4(1), 26–43. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2014.926285>
- Pohjola, P., Pitkänen, N. & Koivisto, J. (2015). Sosiaalityön tietokäytännöt vuorovaikutteisina vaihtoalueina. *Janus* 23(2), 175–189.
- Raisio, H. Vartiainen, P. (2011). *Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen? Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatien toteuttamisesta Suomessa*. Kuntaliiton verkkojulkaisu. Helsinki: Suomen kuntaliitto. Viitattu 11.4.2025.

- Roivainen, I. (2015). Kohti keskustelemaa demokratiaa: Kansalaisraadit sosiaalityön kehittämisen välineenä? Teoksessa Sanna Väyrynen, Kaisa Kostamo-Pääkkö & Pekka Ojaniemi (toim.) *Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä*. Unipress, 175–92.
- Tarvainen, M. (2017). Palveluiden ydinoletukset ja muuttuva asiakkuuskäsitys. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) (2017) *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa*. Tampere: Vastapaino, 38–57.
- Törrönen, M. & Sharpe, D. (2016). Nuorten osallistuminen sosiaalityön tutkimukseen. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lunden, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 278–290.
- Valkama, K. & Raisio, H. (2016). Kansalaisraati – Deliberatiivinen demokratia rakenteellisen sosiaalityön työmuotona? Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 87–112.
- Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. <https://www.finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/2016/27>

10

Jaettu valta osallisuustyössä

Tilat, tieto ja positiot

Anna-Maria Isola, Marja Hekkala & Matilda Leppänen

Sosiaalityössä tunnistetaan, että ihmisten ongelmat usein johtuvat epätasaisesti ja-kautuneen vallan käytännöistä. Puhe muuttuu kuitenkin melko harvoin toiminnaksi, jolla yhteiskunnallisiin epäkohtiin tosiasiasa tartuttaisiin. Tyypillisempää on varmistaa yksilön välttämättömät resurssit ja etsiä ratkaisuja yksilöstä: miten ihmisen työllistettävyyttä voisi parantaa, resilienssiä kasvattaa tai toimijuutta vahvistaa.

Osallisuuden teoriaan tukeutuen esitämme, että osallisuustyön ytimessä on vallan uudelleen jakaminen, ja että se on kestävä keino tuoda kuuluviin ja edelleen poliittiseen käsittelyyn erilaisten ihmisryhmien kohtaamia epäoikeudenmukaisuuksia (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017; Reed & Weinman 2019, 42; Hekkala, Makkonen, Saraketo, Saarinen & Isola 2025). Ajatus on vanha, sillä jo sosiaalityön edelläkävijät Mary Richmond ja Jane Addams halusivat siirtää huomion hyväntekeväisyydestä yhteiskunnan valtasuhteisiin. Sitten feministisen ja kriittisen teoriaperinteen piirissä kehittyi esimerkiksi sorron vähentämiseen tähtäävä sosiaalityö (Freire 2016; Maschi, Turner & Kaye 2022; Sellon & Lassmann 2022; Todd & Occhiuto 2022). Viime aikoina on puhuttu samassa hengessä esimerkiksi köyhyystietoisesta sosiaalityöstä, joka toimii sortavia rakenteita vastaan ja ihmisoikeuksien puolesta (Krumer-Nevo 2016). Vaikka idea vallan uudelleen jakamisesta ei ole uusi, on kriittistä tietoisuutta vallasta sosiaalityön ytimessä aika ajoin huollettava.

Lähestymme osallisuustyötä isoilla käsitteillä, joista suurin on valta. Valta yksin käytettynä jää helposti pelkäksi abstraktioksi, ja koska sosiaalityö tarvitsee konkre-

tiaa, otamme mukaan myös osallisuuden ja toimijuuden vallan ilmenemismuotoina. Tekstimme käsittelee sosiaalityötä, mutta vältämme käyttämästä asiakas-sanaa. Syy on sama kuin se, miksi emme käytä osallisuutta ainoana käsitteenä – se nimittäin saattaisi typistää ihmisen osallisuuden sosiaalityössä asiakasosallisuudeksi. Kestävän pärjäämisen kannalta on tärkeää ihmisen osallisuus laajemmin yhteiskunnassa. Toimijuus yksin käytettynä puolestaan voisi kääntää katseen pelkästään yksilöön, vaikka toimijuus muotoutuu yhteiskunnan valtasuhteissa. (McCartney, Dickie, Escobar & Collins 2021; Reed & Weinman 2019.)

Käytännössä osallisuustyö tarkoittaa kaikkia niitä pyrkimyksiä, joilla ihminen pääsee käsiksi erilaisiin vallan lähteisiin (Hekkala, Makkonen & Saraketo 2023; Isola 2016; McCartney ym. 2021). Pelkkä puhe vallasta ei kuitenkaan riitä, vaan sosiaalityön on myös avattava teitä vaikuttamisen alustoille ja luotava ihmisille yhteyksiä vallan lähteisiin. Vallan vahvistamisen lisäksi osallisuustyö räätälöityy tarpeen mukaan yksilölliseksi yhdistelmäksi perusoikeuksia turvaavaa työtä, kuten taloussosiaalityötä, psykososiaalista työtä, asumisen tukea, päihde- ja riippuvuustyötä, väkivaltatyötä, traumatyötä, kriisityötä ja terveysosiaalityötä.

Kysymme tässä luvussa, millaista osallisuustyö sosiaalityön sisällä voi olla ja miten yhteyksiä vallan lähteisiin vahvistetaan ja valtaa jaetaan osallisuustyössä. Tarkastelemme aihetta analyttisesti toimijuuden, osallisuuden ja vallan avulla refleksiivisen muistelun keinoin kolmella osallisuustyön esimerkillä sosiaalityön erilaisissa tiloissa: lastensuojelun kokemuksumppanuudessa, yhteisöllisessä maahanmuuttajatyössä ja yhteisöllisessä päihdetyössä.

Valta, toimijuus ja osallisuus

Ajattelemme Isaac Ariail Reedin ja Michael Weinmanin (2019) tavoin, että valta virtaa siellä, missä ihmiset elävät ja kohtaavat toisensa. Ajatuksessa kuuluu Hannah Arendtin perintö: Valta syntyy, kun ihmiset liittyvät yhteen, ja se katoaa, kun ihmiset hajaantuvat. Kuka tahansa menettää vallan, jos ei yhdistä voimiansa muiden kanssa. (Arendt 1954/2002.) Kun ihmiset liittyvät yhteen, valtaa eittämättä syntyykin, mutta toisinaan se voi jäädä yksittäisten ihmisten toiminnaksi ilman yhteen kokoavaa tavoitetta eli projektia. Sosiaalityön uudet ideat, esimerkiksi kokemusasiantuntijuus tai sosiaalinen raportointi, ovat alkaneet onnistuneesti alhaalta ylöspäin eli yksittäisten ihmisten yhteenliittymistä, kun ideasta on syntynyt projekti ja projektista kehkeytynyt suostuttelun ja toiminnan myötä vakiintunut tai jopa lailla säädetty käytäntö. Työttömien aktivointi on puolestaan projekti, joka on edennyt ylhäältä alaspäin eli puoluepolitiikan ja lainsäädännön läpi sosiaalityön toteuttamaksi käytännöksi tavalla, joka on muuttanut työtä vailla olevien kansalaisten elämää.

Vallan ympärille syntyy erilaisia jännitteitä. Reed ja Weinman (2019) purkavat vallan toimintamekanismin osiin. Valta virtaa projekteissa, joissa on kolmenlaisia muutokselle alttiita toimijuuspositioita: johtaja (*rector*), osallistuja (*actor*) ja sivullinen (*other*). Kun joku joukossa saa idean ja onnistuu suostuttelemaan muita siihen

mukaan, syntyy projekti. Kun yhä useampia osallistuu projektiin, se kasvaa, mutta myös jännitteet lisääntyvät. Joku voi alkaa suostuttelemaan muita osallistujia vaihtamaan projektin suuntaa. Johtajat voivat vaihtua. Jotkut osallistujista sysätään syrjään. Johtajan ja osallistujan roolit eroavat eritoten siinä, että johtajalla on eniten suostutteluvalltaa eli keinoja käyttää kieltä siten, että projekti saa kannatusta. (Reed & Weinman 2019.)

Toimijuuden positiot tarjoavat käytännöllisen työkalun intersektionaalisuuden ja etuoikeuksien tunnistamiseen (Hulko 2015). Vallasta saavat nauttia erityisesti erilaisten projektien johtajat mutta myös osallistujat. Jos ihminen on useassa projektissa vaikutusvaltaisessa asemassa, hänelle kertyy paljon valtaa. Valta saattaa siis kasautua vain pienelle joukko osallistujista. Sama pätee toisin päin: jos ihminen jää projekteissa sivulliseksi, hänellä on vain vähän valtaa vaikuttaa omaan elämäänsä, yhteisöihin ja yhteiskuntaan. (Reed & Weinman 2019.) Toimijuuden positiot auttavat siten ymmärtämään paremmin sitä, miten valta jakautuu yhteiskunnassa ja yhteisöissä (ks. Dhamoon 2011).

Yhdistämme Reedin ja Weinmanin (2019) ajatteluun Gerry McCartneyn ja kumppaneiden (2021) tunnistamat kuusi vallan lähdettä. Ne ovat tulot ja varallisuus, tieto (esimerkiksi koulutus, tiedontuotanto, asiantuntijuus), kulttuurinen tai sosiaalinen norminmukaisuus (esimerkiksi heteronormatiivinen järjestys, evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluminen, kokoaikatyön tekeminen, neurotyypillisuus), ihmisten väliset yhteenliittymät (esimerkiksi ammattiyhdistysliike, aktivismi, harrastusporukat), asemat esimerkiksi työelämän, yhteisöjen, yhteiskunnan hierarkioissa sekä valtiolliset instituutiot, kuten lainsäädäntötyö.

Osallisuutta on perinteisesti tarkasteltu yhteiskunnan makrotasolla objektiivisina pidettyjen mittareiden, kuten tulojen, koulutuksen, työllisyyden ja terveyden avulla (McCartney ym. 2021; Atkinson, Cantillon, Marlier & Nolan 2002). Laajennamme vakiintunutta käytäntöä tarkastelemalla osallisuutta mahdollisuutena kiinnittyä vallan lähteisiin ja sen myötä osallistua neuvotteluihin resurssien jakamisesta. Kun on osallinen vallan lähteistä, voi saada myös puhevaltaa (*rector, actor*) siinä, ketkä ja millä perusteilla ihmiset pääsevät osallisiksi yhteisistä resursseista. (Isola ym. 2017.)

Sosiaalityön kohderyhmissä on paljon pienituloisia ja matalasti kouluttautuneita ihmisiä. Heillä on osaamista, mutta siihen perustuvalla työpanoksella ei tätä nykyä ole kysyntää niin, että osaamisesta maksettaisiin palkkaa. Sosiaalityössä asioivat ihmiset eivät välttämättä osaa kertoa kokemistaan epäkohdista kielellä, joka tulisi yhteiskunnassa kuulluksi. He saattavat jollakin tavalla poiketa oletetusta normaalista, ja siksi heihin voi kohdistua muita enemmän syrjintää ja stigmatisointia (Blom, Carpholt & Krull 2023). He eivät välttämättä ole yhteiskunnallisesti aktiivisia, mikä ajaa heitä etäälle sosiaalisten yhteenliittymien vallasta. Tällaisia ryhmiä ovat muun muassa vastentahtoisesti työmarkkinoilta poissa olevat, kuten työttömät ja työkyvyttömät ihmiset (Leemann, Nousiainen, Keto-Tokoi & Isola 2022).

Osallisuus ei lähtökohtaisesti viittaa vain myönteisiin asioihin. Olemme osa ilmastomuutosta, joudumme osallisiksi onnettomuuksiin ja kriiseihin, voimme

etsiä osallisuuden kokemusta itsellemme haitallisista yhteisöistä ja saatamme jopa päätyä keskinäisriippuvaisissa ketjuissa osallisiksi rikollisuudessa. Tässä luvussa tarkastelemme osallisuutta siteenä valtaan ja toimijuutta näiden siteiden konkreettisenä seurauksena. Osallisuuden kokemuksen ajattelemme heijastavan valtaa, jolloin se on yksilön tulkinta siitä, millaisissa toimijuuspositioiden kudelmassa hän liikkuu. Vahvaa osallisuutta kokeva on osallinen monessa ja monesta. Kun ihminen on osallinen erilaisista yhteisöjen ja yhteiskunnan vallan lähteistä eli hänellä on puhevaltaa, resursseja ja toiminnan vapautta, seuraa vahvaa osallisuuden kokemusta. Erittäin heikko osallisuuden kokemus puolestaan viittaa huonoihin intersektionaaliin asemiin yhteiskunnassa.

Osallisuustyö

Osallisuustyön käsitettä käytti ensimmäisten joukossa Anneli Pohjola (2011) jäsentäessään sen yhdeksi osaksi rakenteellista sosiaalityötä. Muutamia vuosia myöhemmin Anna-Maria Isola (2016) hahmotteli hieman Pohjolan määritelmää laajemmin osallisuustyön ytimeen autonomian, demokratian ja paikallisen yhteishyvän. Osallisuustyö on käsitteenä vakiintumassa niin tutkimuksessa, kehittämistyössä kuin julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin hallinnonaloillakin (Isola, Nousiainen & Valtari 2020). Osallisuustyö on myös jo muuttunut moniksi sosiaalityön käytännöiksi, mutta se etsii ja löytää jatkuvasti uusia muotoja esimerkiksi erilaisissa yhteisöissä (esim. Seppälä, Grönlund & Kemppainen 2020; Leppänen, Kiviranta, Metteri, Stepney & Kostiainen 2021; Hekkala ym. 2023; 2025; Huotari & Grönlund 2023) ja kokemusasiantuntijatoiminnassa (Kirjavainen & Hietala 2019). Yksi osallisuusajattelun esikuvista on ollut STEA-rahoitteinen Valtaajat-projekti (2015–2018), jossa nuoria aikuisia rohkaistiin käyttämään valtaa tekemällä arkeaan ja yhteiskunnallisia epäkohtia näkyväksi omilla projekteillaan, muun muassa kirjoittamalla blogia, kokeilemalla poliittista valokuvaa, tekemällä vastamainoksia, ripustamalla neulegraffiteja kaupungille ja ottamalla kantaa eläinten oikeuksien puolesta (Innokylä 2024).

Osallisuustyöllä on luovuttamattomia lähtökohtia. Vapaaehtoisuus kaikessa toiminnassa tarkoittaa, että osallistumista tärkeämpää ihmisen on saada itse päättää siitä, tarttuako saatavilla oleviin mahdollisuuksiin vai ei (Baumgartner & Burns 2014, 362). Sosiaalityön toimintaympäristöissä osallisuustyössä turvataan perustuslain lupaus välttämättömästä huolenpidosta ja toimeentulosta (Perustuslaki 731/1999, 19 §). Tähän liittyen on tunnistettava ne esteet, jotka heikentävät yksilön tai yhteisön mahdollisuuksia tarttua ”saatavilla oleviin” mahdollisuuksiin. Osallisuustyön lopullisena päämääränä on ihmisten välisen yhdenvertaisuuden edistäminen. Se edellyttää eriarvoisuuden kaventamista tavalla, jossa yhteiset resurssit jaetaan niin, että kaikkien perustarpeet tyydyttyvät. Jotta tämä voi toteutua, osallisuustyö edellyttää myös sitä, että vallan annetaan jakautua uudelleen. (Isola ym. 2020; Hekkala ym. 2023; 2025.)

Tyypillisesti sosioekonomiselta asemaltaan yhdenmukaiset, usein myös muita paremmassa asemassa olevat ihmiset ryhtyvät ajamaan yhteistä tavoitetta. Poikkeukselliset yhteiskunnalliset olosuhteet voivat entisestään lisätä tällaista hierarkioita vahvistavaa valtaa (Huotari & Grönlund 2023). Vallan jatkuva jakautuminen edellyttää, että mahdollisimman erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa olevat ihmiset liittyvät yhteen suunnittelemaan yhteistä toimintaa, sopivat tavoitteet, järjestävät toiminnan ja arvioivat sen onnistumista (esim. Greene, Espiritu & Nyamangah 2023; Hekkala ym. 2023; 2025; Schneider 2019). Tällöin erilaiset voimat muokkaavat toimintaa jatkuvasti (Baumgartner & Burns 2014; Leppänen ym. 2021). Samalla ymmärrys elämän kirjoa kohtaan lisääntyy. Kun tällaisia tiloja ja tilaisuuksia luodaan ja tarjotaan, toteutuu myös sosiaalihuoltolain (1301/2014, 1 §) tavoite ihmisten osallisuuden edistämisestä (Hekkala ym. 2023).

Osallisuustyön tunnistaa yhtäältä muutospyrkimyksistä ja toisaalta onnistuneesta muutoksesta. Osallisuustyössä tunnistetaan koko ajan vallankäyttöä ja ollaan valmiita rakentamaan yhteyksiä valtaan niille, jotka ovat siitä etäällä. Käytännössä se tarkoittaa liittoutumista ja kumppanuutta näiden ihmisten kanssa ja tarttumista heidän tarpeisiinsa ja tietoonsa sekä heidän arvojensa hyväksymistä. (Leppänen ym. 2021; Lee 2022; Hekkala ym. 2023; Köngeter & Schreiner 2023; Mulé & Good Gingrich 2023.) Silloin osallisuustyö ketjuttaa vallasta etäällä olevien ihmisten odotuksia huomiosta, huolenpidosta, kunnioituksesta ja arvostuksesta heidän ja muun yhteiskunnan välillä (Hekkala 2023, 47; ks. myös Lamont 2023, 75–95).

Koska osallisuus on moniulotteinen ilmiö, johon liittyvät käytettävissä olevat resurssit, yhteenkuuluvuuden ja merkityksellisyyden kokemukset sekä toiminnan vapaus, sen edistäminen ei ole pelkästään sosiaalialan tehtävä. Sitä voi tehdä kaikkialla, esimerkiksi maahanmuuttajia yhteiskuntaan integroivassa koulutuksessa (Greene ym. 2023), monialaisessa yhteistyössä (Mönkkönen & Kekoni 2019), kansatutkimuksessa (Kulmala, Spišák & Venäläinen 2023), pyrkimyksissä elvyttää alkupe räisikielen asemaa ja käyttöä (McArdle & Neill 2023) ihmisten välisiä kohtaamisia ja ryhmäytymisiä unohtamatta.

Osallisuustyö on dynaamista ja prosessinomaista tekemistä, joka luo uutta arvoa aiemmin väheksytyille ihmisille, näkökulmille ja tiedolle. Tällainen osallisuuden edistäminen ja toteutuminen horjuttavat sellaista valtaa sekä sellaisia ammatillisia ja yhteiskunnallisia käytäntöjä, jotka ylläpitävät toiseuttavia ja syrjiviä rakenteita. (Ks. Mulé & Good Gingrich 2023.)

Refleksiivinen muistelu

Esimerkkimme sosiaalityön kolmesta ympäristöstä osallisuustyön projekteineen valikoitui mukaan, koska ne olivat meille tuttuja työkokemuksemme takia (ks. taulukko 1). Meillä jokaisella oli myös tutkimustietoa projektimme osallistujien osallisuuden kokemuksista. (Isola, Mäkinen, Leikonniemi & Moisio 2023; Hekkala 2023; Hekkala ym. 2023; 2025; Leppänen ym. 2021).

Anna-Maria Isola toimi vapaaehtoisena lastensuojelun kokemuskumppanitoimintaa kehitettäessä erityisesti sen alkuvaiheessa, kun luotiin mallia lastensuojelun asiakasvanhempien kokemustarinaratyöskentelystä. Toiminnan tavoitteena oli lisätä lastensuojelun asiakasvanhempien osallisuutta ja lastensuojelun tuloksellisuutta.

Matilda Leppänen työskenteli sosiaalityöntekijänä monitoimijaisessa yhteisöllisen maahanmuuttajatyön hankkeessa, joka pyrki vahvistamaan kotoutumisprosessin kahdensuuntaisuutta ”uusien tulijoiden” ja alueella jo olevien toimijoiden välillä. Ohjaus- ja neuvontatyötä tekivät sosiaalialan ammattilaiset yhdessä omakielisten yhteisöneuvojen kanssa ilman ajanvarausta.

Marja Hekkala työskenteli tutkijana Korona yhteiskunnan marginaaleissa -kon-sortiohankkeessa, joka toteutti kaksi ja puolivuotisen etnografisen tutkimuksen hankkeessa perustetussa yhteisöllisessä päihdetyössä, Lissu Social Clubissa. Lissun työntekijät ovat sosionomeja, mutta Lissuun on alusta asti jalkautunut viranomaisytyönä aikuissosiaalityö.

Jokainen tässä luvussa käsittelemämme osallisuustyön projekti on sitä myös siinä mielessä, että ne ovat saaneet julkista kehittämisrahaa. Kokemuskumppanuutta on kehitetty STEA:n rahoittamassa Asiakkaasta kumppaniksi -hankkeessa. Kototopia ja Lissua puolestaan on rahoittanut Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja 5.

Taulukko 1. Projektien toimintaympäristöt, aineistot, tutkijan positiot ja tutkimusetiikka

Osallisuustyön konteksti	Projektin kuvaus	Aineisto	Tutkijan positio	Tutkimusetiikka
Lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuskumppanuus	Kokemuskumppanit tukevat lastensuojelun vanhempia ja ammattilaisia.	Osallistuva havainnointi, haastattelut ja tutkimuspäiväkirja 2020–2022	Vapaaehtoinen, tutkija	Järjestön tutkimuslupa, tilanteinen suostumusneuvottelu, avoimet tiedostot kommentointia ja arviointia varten
Yhteisöllinen maahanmuuttajatyö Kototopilla, osa laajempaa Tehostetun kotoutumisen -hanketta (TEKO)	Kaikille alueen ”uusille tulijoille” yhteinen kohtaamispaikka, jossa tarjolla omakielistä ohjausta ja neuvontaa.	Osallistuva havainnointi, hanke- ja verkostotyö, viranomaistyö maahanmuuttajapalveluissa 2018–2020	Kehittäjäsosiaalityöntekijä	Hankkeen ja sen taustatoimijoiden tutkimuslupa, yhdessä koettu ja kerätty tieto
Yhteisöllinen päihdetyö Lissu Social Clubissa ja Korona yhteiskunnan marginaaleissa -kon-sortiohanke	Avoin yhteisö, toimintaan mahdollista osallistua ilman vaatimusta päihhteettömyydestä Tunnustava etnografia.	Päiväkirjat (tutkija, kaksi työntekijää, yhteisön yhteinen), haastattelut, hankepalaverit, yhteisökokousmuistiot, työpajat, sosiaalinen media, uutiset 2021–2023	Tutkija, kanssätutkija	Hankkeen eettinen ennakoarviointi, taustaorganisaation tutkimuslupa, tilanteinen suostumuksen neuvottelu, eletty etiikka

Aineistomme on etnografinen havainnointiaineisto, joka sisältää haastatteluita ja autoetnografisia pohdintoja. Autoetnografisen tiedon subjektiivinen luonne hälvenee ja tiedon refleksiivisyys lisääntyy, kun useampi tutkija liittyy yhteen ihmettelemään samaa aihetta. Tällä viittaamme Judith Lapadatin (2017) tapaan tehdä

autoetnografiaa yhdessä muiden kanssa. Metodologisesti tutkimusotteemme tulee lähelle Michael Burawoyn (1989) laajennettua tapaustutkimusta. Se ammentaa refleksiivisyydestä, joka nostaa erilaiset tulkinnat kuuluviin, altistaa kriittisyydelle ja siten vahvistaa tutkimuksen luotettavuutta. Laajennettua tapaustutkimusta on Burawoyn mukaan mahdollista tehdä esimerkiksi niin, että samaa tapausta tarkastellaan erilaisissa ympäristöissä, erilaisin käsitteellistyksin tai erilaisina aikakausina. Päädyimme vaihtoehtoista ensimmäiseen.

Nimesimme lähestymistapamme refleksiiviseksi muisteluksi. Kokoonnuimme yhteen kolme kertaa jakamaan kokemuksiamme ja ajatuksiamme. Tarkastelimme osallisuustyön käytäntöjä erityisesti siitä näkökulmasta, kenen tieto ohjasi työntekijöiden, osallistujien ja tutkijoiden toimintaa. Tallensimme keskusteluista kaksi viimeistä siltä varalta, että keskusteluihin on jossain vaiheessa palattava analyysin luotettavuuden todentamiseksi. Jaoimme vuoron perään muistojamme, kokemuksiamme ja ajatuksiamme. Luimme myös keskeisiä tekstejä ja keskustelimme niistä (esim. Reed & Weinman 2019; McCartney ym. 2021). Refleksiivisen muistelun, yhteisen lukemisen ja keskustelun myötä hahmottui määritelmä osallisuustyöstä vallan uudelleen jakautumisena, johon liittyvät tilat, tieto ja toimijuuden positioiden liike. Jäsennämme seuraavaksi kolme osallisuustyön tapaustamme näiden mukaan.

Eletty osallisuustyö ja jaettu valta kolmessa toimintaympäristössä

Lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuskumppanuus osallisuustyön ilmentymänä (Anna-Maria Isola)

Liityin vuonna 2020 Asiakkaasta kumppaniksi -projektiin, jonka ensisijaisena tavoitteena oli kehittää lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuskumppanuutta. Tavoitteena oli, että perheiden osallisuus omassa asiassa vahvistuisi ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen vähenisi ja lyhenisi. Kokemuskumppani on lastensuojelun asiakkuuden läpikäynyt ja koulutuksen suorittanut vanhempi. Vuoden 2025 ensimmäisen puoliskon jälkeen noin 50 vanhempaa oli käynyt Kokemuskumppani-koulutuksen, minkä jälkeen he ovat työskennelleet lastensuojelun asiakasvanhempien ja satunnaisesti myös ammattilaisten tukena, kehittämistehtävissä sekä luennoineet sosiaalityöntekijä- ja sosionomiopiskelijoille.

Tein Asiakkaasta kumppaniksi -projektissa ensin vapaaehtoistyötä: otin tehtäväkseni kehittää rakenteen, jonka avulla kokemuskumppanikoulutukseen hakeutuneet jäsentäisivät vanhemmuuteensa ja lastensuojeluun liittyvät kokemuksensa kokemustarinaksi. Vähitellen matkani muuttui yhteisluomiseksi, jossa työstimme työntekijöiden ja vanhempien kanssa kokemuskumppanuutta julkaisuiksi (Isola, Saarto, Inkinen & Kallio 2022; Isola ym. 2023). Tässä tapauskertomuksessa välitän kokemuskumppaneiksi kouluttautuneiden ja lastensuojelun asiakkaina olleiden vanhempien kokemustietoa.

Toimijuuden positiot: lähtötilanne

Lastensuojelun tavoite, toimijuuden kielellä projekti, on edistää perheen hyvinvointia ja suojella lasta. Sen läpi virtaavat ja risteävät erilaiset voimat, joista rakentuvat lastensuojelun muuttuvat toimijuudet. Niitä ovat esimerkiksi lainsäätäjien, poliitikkojen ja päättäjien, lastensuojelun, kasvatuksen, terveydenhuollon ja sosiaalihuollon ammattilaisten, järjestöjen, palveluntarjoajien, tukihenkilöiden, vertaisten, vanhempien, lasten ja kansalaisten voimat ja valta.

Lainsäätäjien valta on vahvinta, mutta ennen kuin lait säädetään, ovat esimerkiksi lastensuojelujärjestöt, lapsiasiavaltuutettu ja poliitikot käyttäneet paljon puhevaltaa perustellessaan lakimuutosten tarpeellisuutta. Vanhemmat ovat vastuullisia (rector) perheensä hyvinvoinnista. Virkavastuullisilla sosiaalityöntekijöillä on pakottavaa toimeenpanovaltaa (rector) suhteessa vanhempiin (actor) silloin, kun on välttämätöntä suojella lasta ja sijoittaa hänet kodin ulkopuolelle. Lastensuojelun professiolla (rector) on valta ja velvollisuus määrittää, milloin ja miten perheessä on syytä tehdä mikäkin interventio lapsen edun turvaamiseksi.

Lastensuojelussa on kuitenkin usein erilaisia tulkintoja lasten edusta. Jotta yhteiseen näkemykseen päästään, tarvitaan vuorovaikutusta ammattilaisten, vanhempien ja lasten kesken. Valtapositiot ovat kuitenkin epätasaiset, sillä vanhemmat kertoivat puutteellisesta puhevallastaan. Toimijuuden kielelle käännettynä vanhemmat asemoivat itsensä perhettään koskevassa lastensuojeluasiassa parhaimmillaan vain osallistujina (actor) ja pahimmillaan sivullisina (other). Osallisuuden kielellä ilmaistuna he eivät kokeneet tyydyttävää osallisuutta – joskus he puhuivat suorastaan osattomuudestaan – omassa asiassaan.

Osattomuus liittyi esimerkiksi verkostopalavereihin. Niissä ammattilaiset muodostivat sosiaalisia yhteenliittymiä, vallan lähteitä, joihin vanhempien oli vaikea liittyä. Vanhemmat oli kyllä kutsuttu paikalle, mutta heidän ohitseen oli puhuttu. Toisinaan vanhemmat tulkitsivat tulleen toiseutetuiksi jouduttuaan esimerkiksi epätyypillisen tai ongelmallisen vanhemman positioon. Sosiaalinen normi on valtaa, jossa normia edustavat ihmiset arvioivat kielteisesti tai jopa stigmatisoivat siitä poikkeavia.

Tilat: lastensuojelun profession läpäisemättömät rajat

Ajattelen, että lastensuojelun professio, joka näyttäytyi kokemuskumppanivanhemmille suljettuna, on tilana tarkan sosiaalisen järjestyksen tuotos. Tilan avaaminen vaati rohkeutta, samoin sinne astuminen. Tulkitsen, että asiakkaiden ottaminen mukaan vaati ammattilaisia siirtymään pois mukavuusalueelta (Laitinen & Niskala 2013). Rajan ylittäminen oli myös kokemuskumppaneille vaativaa: oli löydettävä huokoinen kohta, josta päästä kokeilemaan puhevaltaa (rector/actor) ja houkuttelemaan ammattilaisia mukaan kokemuskumppanuuteen. Kun onnisti, he ottivat lastensuojelun tapaamisissa tehtäväkseen tulkata ammattikieltä asiakasvanhemmille ja puhuivat asiakasvanhemman puolesta niinä hetkinä, kun vanhempi ei osannut, pystynyt tai uskaltanut. Kokemuskumppanit pystyivät kuitenkin tukemaan vertais-

taan myös lastensuojelun fyysisten tilojen ulkopuolella kokemuskumppanuuden sosiaalisessa tilassa.

Kun lastensuojelun kokeneet vanhemmat pääsivät yhteiseen tilaan, he havaitsivat, etteivät olleetkaan yksin. Jaetussa kokemustilassa vanhemmat saivat kokemuskanssa kuuluviin ja vähitellen jalostettua sitä kokemustiedoksi. Se oli ensimmäinen siirtymä sivullisista kokemustiedon tuottajiksi. Ja kun erilaisissa keskustelutilaisuuksissa ja julkisessa keskustelussa heidän tietoonsa tartuttiin, yhteys tietovaltaan vahvistui edelleen. Kampanjoissaan kokemusosaamisensa ja -tietonsa puolesta heidän toimijuuden positionsa vahvistuivat edelleen, kun he saivat Kokemuskumppanuus-projektiinsa mukaan vertaisia, tutkijoita, lastensuojelun ammattilaisia ja päättäjiä.

Tieto: kokemustiedosta tunnustettua tietoa

Kokemuskumppanuuden voima näyttäytyi minulle siinä, että se tarjosi sosiaalisen yhteenliittymän, tilan, jossa lastensuojelun läpikäyneet vanhemmat saivat koottua voimansa, kokemustietonsa kuulluksi ja yhteydet vallan lähteisiin vahvemmiksi. Sitä ennen vanhemmilta oli saattanut puuttua käsitteet omille kokemuksilleen, mikä oli estänyt heitä perustelemasta tarpeitaan (Fricker 2007). Aluksi lastensuojelun käytännöistä melko erillinen kokemuskumppanuus pääsi vähitellen pistemäiseen yhteistyöhön lastensuojelun profession kanssa. Tämä ei olisi onnistunut ilman kehittämisprojektia, joka kutsui vanhemmat liittymään yhteen.

Vaikka lastensuojelun piirissä olevilla perheillä oli erilaisia taustoja, vanhempia yhdisti kokemus siitä, että heiltä oli eväty pääsy tietoon esimerkiksi silloin, kun he eivät olleet ymmärtäneet ammattilaisten käyttämiä termejä eivätkä osanneet tai uskaltaneet kysyä niihin selvennystä. Yhteys tietoon oli katkennut myös silloin, kun heille ei kerrottu, miten prosessin oli tarkoitus edetä, millaisia vaihtoehtoja oli ja millaisiin tukitoimiin heillä olisi ollut oikeus. Nämä ovat kaikki tekijöitä, jotka ennustavat sosiaalityön tavoitteiden saavuttamista (Ekqvist & Kuusisto 2020). Tuloksekkaan työskentelyn sijaan seurasikin huolta ja epävarmuutta, mikä edelleen sitoi ja piilotti vanhempien ennestään vähäisiä voimavaroja. Vanhempien kokemus oli, että kun huoli ja epävarmuus lievenivät, psyykkiset voimavarat olivat taas hyödynnettävissä.

Tulkitsen, että erilaisin tavoin vahvistuva yhteys tietovaltaan oli juuri se voima, mistä syntyi onnistumisia. Se ilmeni esimerkiksi seuraavin tavoin: Ammattilaiset osasivat pysähtyä asiakasvanhemman tiedon äärelle; he saivat reflektointiapua kokemuskumppanilta; heidän ymmärryksensä perheiden moninaisuudesta lisääntyi kokemuskumppanin rakentaman ymmärryksen ansiosta. Ehkä oli vain ajan kysymys, milloin lastensuojelun piirissä olevien vanhempien kokemustieto tuli kuuluvaksi, mutta kokemuskumppanuutta kehittävä projekti ainakin nopeutti sitä.

Tietovallan uudelleenjaossa syntyy väistämättä konflikteja (Hekkala 2023). Valanjaon epämurkuvuusalueelta löysin itsenikin. Kaikissa rooleissani (vapaaehtoistyöntekijä, tutkija, aktivisti) tunnistin etuoikeuteni. Erityisen vahva positioni oli kuitenkin suhteessa tietovaltaan. Minä kirjoitin julkaisut, vaikka kirjoittamani tiedon

omistivat ennen kaikkea vanhemmat, jotka sen minulle kertoivat. Olin tiedontuotannossa täysin riippuvainen siitä. Kiitokseksi siitä halusin kirjoittaa vanhempien kokemustiedon akateemisesti olemassa olevaksi ja näin vahvistaa heidän yhteyksiään tietovallan lähteisiin. Sitouduin myös heidän projektiinsa toimeliaana osallistujana ja lupasin edistää heidän asiaansa muuallakin, missä se vain olisi mahdollista.

Uudelleen järjestyneet toimijuuden positiot

Kun valta jakautuu uusiksi, syntyy konfliktialttiutta. Ammattilaisten, kokemuskumppaneiden ja muiden vanhempien puheissa kuuluikin siihen liittyen pelko jännitteistä ja hankauksista. Ammatillaiset pelkäsivät: liittoutuisivatko kokemuskumppanit vanhempien kanssa, jos heidät päästäisi ammatillaisen ja asiakkaan väliin? Kokemuskumppanit tunnistivat riskin: voisivatko vanhemmat käyttää heitä mahdollisesti lapsen edun vastaisesti oman suostuttelunsa välineenä? Vanhemmat puolestaan ihmettelivät: mikä on oikea määrä valtautumista niin, ettei se uhkaa ammatillaista? Ammatillaiset huolehtivat: jos muutenkin monitoimijaiseen lastensuojeluun tuodaan taas uusi toimija eli kokemuskumppani, kuormittaako se lisää vaikeuksien keskellä eläviä vanhempia?

Vaikka kokemuskumppaneiden toimijuuden positiot muuttuivat sivullisista osallistujiksi ja johtajiksi, varsinaisiin vallan uudelleenneuvotteluihin ammatillaisen ja kokemuskumppanien välillä päästiin ani harvoin. Vasta jälkikäteen kuulin neuvotteluista, joissa kokemuskumppani oli suostutellut sosiaalityöntekijän jatkaamaan hyvin alkanutta mutta lakkautusuhan alla olevaa kokemuskumppanisuhdetta. Kuulin myös tilanteesta, jossa yhteistyö kokemuskumppanin kanssa oli estänyt konfliktia puhkeamasta vanhemman ja lastensuojelun välille, ja toisesta tilanteesta, jossa kokemuskumppanin ansiosta perhe oli saanut oikea-aikaisen ja tarpeenmukaisen tuen, vaikka kodin ulkopuolelle sijoittamiseen yksissä tuumin päädyttiinkin.

Arjen näköistä osallisuustyötä yhteisösosiaalityön projektissa (Matilda Leppänen)

Yhteisöllinen maahanmuuttajatyö Kototorilla oli päässyt hyvään vauhtiin siinä vaiheessa, kun liityin mukaan sen toisena toimintavuotena 2018. Kaikille avoin neuvonta- ja ohjauspaikka, Kototori, syntyi osana TEKO-hanketta (Tehostetun kotoutumisen -hanke). Olin hankkeen kolmas kehittäjäsosiaalityöntekijä, mutta jatkuvuus oli turvattu, koska sosiaalihoaja-työparini oli ollut mukana alusta lähtien. Hankeaikana olin kaksoisroolissa. Puolet työajastani sain toimia hankkeessa kehittäjäsosiaalityöntekijänä ja toisen puolikkaan toimin maahanmuuttajapalveluissa erityistä tukea tarvitsevien pakolaistaustaisten asiakkaiden sosiaalihuoltolain mukaisena omatyöntekijänä (sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 42 §). Tarkastelen, millaista tietoa Kototorilla eletty arki toi näkyväksi sosiaalityön ja osallisuustyön näkökulmasta.

Toimijuuden positiot: lähtötilanne

Kototorin tarina alkoi vuonna 2016 osana laajempaa hanketta. Taustalla oli ajatus siitä, että kahdensuuntainen kotoutumisprosessi vaatii sekä ”uusien tulijoiden” että

muiden toimijoiden, mukaan lukien sosiaalityön, aktivoitumista. (Popova 2019.) Kaikille avoin matalan kynnyksen neuvonta- ja ohjauspaikka Kototori avattiin Tampereelle Hervannan kaupunginosaan keväällä 2017. Tarkempi sijainti oli Hervannan vapaa-aikakeskuksen toisen kerroksen käytävätiloissa, jossa tarjottiin neuvontaa ja ohjausta ilman ajanvarausta kahtena päivänä viikossa useilla eri kielillä. Liikkeelle lähdettiin tyhjistä käytävistä, joka ajan kuluessa ja toiminnan kehittyessä täyttyi 30–50 kävijällä päivässä. Tilan perustaminen Hervantaan ei ollut sattumanvaraista, vaan siellä juuri oli kyseiselle toiminnalle erityinen tarve. Viimeisenä hankevuotena 2019 Hervannan asukkaista noin 20 prosenttia oli taustaltaan vieraskielisiä. Määrä on edelleen kasvussa (Tilastotietoa väestöstä ja väestönmuutoksista 2024).

Torimainen ja arjen asioista rakentuva neuvonta- ja ohjauspaikka loi toimintaympäristön, jossa pyrittiin murtamaan sosiaaliasemalta tuttua viranomaisen ja asiakkaan välistä valta-asemaa. Kototorilla kävijä määritteli asiointiprosessin sen alkuajatuksesta lähtien. Kototorille sai tulla ilman aikavarausta eikä sille ollut rajoja, missä asioissa sai apua. Tarjonta muotoutui kävijöiden arjen ja siihen liittyvien tarpeiden myötä. Kävijälle tarjottiin asiassaan johtajan positiota ja sosiaalialan ammattilainen sai olla osallisena tai ajoittain jopa sivullisena prosessissa. Tavoitteena oli se, että Kototorilla autettiin ja tuettiin niin, että kävijällä pysyi asiansa omistajuus.

Tilat: toimintaa muovannut tyhjä käytävä

Kototorille tarjoutunut paikka poikkesi tilaratkaisuna siitä toimistokeskeisestä sosiaalityöstä, jossa hain asiakkaita aikavarauksille sosiaaliaseman valkoisesta aulasta. Käytössämme Kototorilla oli 1970-luvun lopulla rakennetun vapaa-aikakeskuksen käytävätila, johon pop-up -periaatteella toimimme toimintapäivinä ostoskärryllä tarvittavat materiaalit, kannettavat tietokoneet ja tulostimen. Käytävillä ryhtiä toivat elämää nähneet sermit, jotka käänsimme valmiusasentoon päivän alussa. Neuvonta- ja ohjaustyötä tehtiin pyöreiden pöytien ääressä joko sermien suojassa ja/tai niiden ulkopuolella. Käytävän kyljessä oli kahvilatila, jossa vapaaehtoisvoimin tarjottiin ilmaiseksi pientä purtavaa ja juotavaa. Tarjolla olevista kalusteista ja materiaaleista kyhätyn tilan ydinarvo olikin siinä, että olimme arkinen ja kynnyksiä myös tilallisilla ratkaisuilla madaltava tai jopa poistava palvelu.

Kototorin päivät eivät olleet ennakoitavissa. Viidenkymmenen kävijän päivänä hallinnan tunteesta sai luopua. Vaihtokauppana tilalle tuli epävarmuuden tunne, jonka kanssa vastuuvuorossa oleva työntekijä sai tutkia asiantuntijuuttaan uudessa valossa. Itseni lisäksi muutkin paikkaan jalkautuneet työntekijät kuvailivat päiviä intensiivisiksi ja voimia vieviksi. Samalla ne kuvautuivat virkistävänä ja tarpeellisen vaihteluna. Alkuaikoina ohjaus- ja neuvontatyö oli kahden nimetyn työntekijän vastuulla. Tämä kuitenkin todettiin hyvin pian kestävämmäksi, sillä palvelu oli pienelle henkilöresurssille liian raskas. Suosion myötä myös kävijät jakoivat kokemuksen paikan kaoottisuudesta ja toivat sen esille kävijäpalautteessa. Muokkasimme palvelua niin, että otimme käyttöön työntekijöiden kuormaa keventävän vastuuringin ja kävijöiden mieltä huojentavan vuoronumerojärjestelmän (Leppänen &

Kiviranta 2019). Kototorin tekijöille ja kävijöille se oli uusi palvelu, joka muovautui jatkuvasti. Oli opittava virheistä, vahvistettava sitä, mikä toimi ja oltava rohkea kokeilemaan ja luopumaan.

Tieto: kävijöitä, yhteisöneuvoja ja epävirallisia viranomaisia

Kototorin toiminnassa syntynyt tieto tuli näkyväksi sillä, että niin asiakkaita kuin työntekijöitä tarkasteltiin uudella tavalla ja kyseenalaistettiin aiemmin rakentuneita rooleja ja suhteita. Kototorilla asioivista ihmisistä puhuttiin kävijöinä. Tällä halusimme tehdä eroa sosiaalityön palveluiden asiakkaisiin. Se vahvisti ymmärrystä siitä, että käsitteellinen valinta oli myös rakenteellinen. Kototorin työntekijöille ja ulkopuolisille tahoille käsitteellinen valinta auttoi näkemään kohderyhmän aktiivisena ja itsenäisenä. Kävijä käsitteenä määritteli myös Kototorin paikaksi, jota ei erityisesti ollut suunniteltu oleskeluun, vaikka osalle kävijöistä se muodostui yhdeksi arjen yhteisöksi, jonne tultiin tankkaamaan osallisuuden kokemusta (Leppänen ym. 2021). Emme kirjanneet käyntejä asiakastietojärjestelmään, vaan kotikutoista tunnelmaa mukaillen kävijöistä pidimme ainoastaan tukkimiehen kirjanpitoa.

Vallan jakaminen näkyi arjenkaltaisuuden vahvistamisessa ja virallisuuden purkamisessa. Kohderyhmälle oli tarjolla myös toisenlaista valtaa yhteisöneuvojan roolissa. TEKO-hanke kehitti Kototorin lisäksi yhteisöneuvonnan toimintamallia, joka tarjosi pakolaistaustaiselle hänen osaamistaan ja kokemustaustaansa tunnustavan roolin, sekä tätä roolia vahvistavan koulutuksen ja ammatillisen tuen. Hankkeen avulla kouluttautuneet yhteisöneuvojat toimivat työpareina sosiaalialan ammattilaisille tarjoamalla eri osapuolille apua kieli- ja kulttuuriasioissa. (Hakulinen 2019.)

Ihastuin välittömästi Kototorin toiminnan arkisuuteen, epävirallisuuteen ja sen torimaiseen, jopa kaoottiseen tunnelmaan. Mahdollisuuteni toimia sosiaalityöntekijänä sellaisessa ympäristössä tarjosi uudenlaista virtaa ja kiinnittymistä sosiaalityöhön ja muistutti arvoista, joiden pohjalta olin alalle hakeutunut. Tunnistin muuttuvani työssäni aulaemännän ja sosiaalityöntekijän hybridiksi. Roolin muutos oli tarpeellinen, sillä sen avulla koin, että paikassa käyviin ihmisiin syntyi erilainen välitön suhde. Työntekijän roolini muuntuminen johtui osittain niin tilaratkaisuista kuin siitä, että roolini rakentui suhteessa kävijään. Kototorilla ei ollut tarvetta sosiaaliaseman sosiaalityöntekijälle. Yhtä lailla työtäni oli luoda kävijöiden kanssa luottamussuhde, mutta paikan sosiaalisessa kehityksessä sosiaalialan ammattilaisen ja kävijän väliselle dialogille olosuhteet olivat suotuisimmat.

Toisiaan lähentyneet toimijuuden positiot

Määrittelimme Kototorilla tehdyn työn suhdeperustaiseksi sosiaalityöksi ja rakenteelliseksi yhteisösosiaalityöksi (Leppänen & Kiviranta 2019; Leppänen ym. 2021). Tunsimme alueen ja sen ihmiset. Maahanmuuttajatyössä kerääntyneen kokemustiedon pohjalta halusimme tukea näiden ihmisten toimijuutta ja pystyvyyden tunnetta (Leppänen & Kiviranta 2019). Erityisesti tunnistimme tarpeen keskittyä Kototorin saavutettavuuteen ja tavoitettavuuteen, sillä esimerkiksi sosiaalitoimen ja muiden yhteistyötahojen palvelut näyttivät muodostavan tahtomattaan jäykky-

dellään esteitä kotoutumiselle ja osallisuudelle vallan lähteistä. Palveluja ei ollut suunniteltu heikosti suomea puhuville tai esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidottomille ihmisille. Tarjolla olevissa palveluissa avun saaminen edellytti palvelujärjestelmien tuntemusta ja taitoa käyttää niitä. Esimerkkinä toimimattomasta palvelusta kävijäkunnalle oli terveystalveluiden ajanvarauksen takaisinsoittopalvelu.

Kototorilla sosiaalialan ammattilaisille syntyi uusi epävirallisen asiantuntijuuden muoto, joka koostui eletyn arjen tiedosta (Leppänen ym. 2021). Sen avulla toiminta tuli muihin palveluihin verrattuna lähemmäksi kävijöiden arkea ja muotoutui jonkinlaiseksi alueen yhteisöksi. Kototori onnistui tukemaan kävijöiden osallisuutta siten, että jo toimintaa suunnitellessa oli tunnistettu kohderyhmän esteet vallan lähteille. Sen lisäksi palvelun eri toimijat aktivoituivat tekemään rakenteellisia valintoja näiden esteiden poistamiseksi. Kototori toi näkyväksi, miten erityisesti kotoutujan, "uuden tulijan" toimijuus vahvistuu arkeen kiinnittymisen kautta. Tällaisia kiinnekohtia olivat esimerkiksi mahdollisuus tilata oman lapsen koulukuvat, vastata suomeksi tekstiviestiin, ymmärtää kotiin saapunut posti, ottaa vastaan vuokratyöfirman tarjoama työvuoro, selvittää rakkaan lemmikkikissan matkustamiseen vaadittavat asiakirjat, tehdä hammaslääkärin ajanvaraus, täyttää jatko-oleskelulupahakemus, maksaa sähkölasku, hakea toimeentulotukea ja pyytää huoltoyhtiötä vaihtamaan etuoven nimi omaksi. Kävijöiden avun tarpeet eivät läheskään aina vaatineet sosiaalialan osaamista. Sosiaalityön tehtäväksi tuli nähdä arjen tuen ja osallisuuden vahvistamisen rakentuvan näistä elämän pienistä asioista. Sosiaalityötä olikin se, miten tehtiin, eikä mitä.

Kototori edusti minulle sosiaalityön vaikuttavaa keveyttä. Vaikutelma keveydestä muodostui siitä, että itse rakenteena ja tilana palvelu oli varsin yksinkertainen: tyhjä käytävä, jonka annettiin täyttyä. Keveyttä vahvisti se, että työntekijöillä oli valta muokata palvelua, jossa itse toimivat. Kototori oli osoitus siitä, että sosiaalityön on mahdollista luoda viranomaistyölle sellaisia puitteita, joissa osallisuustyötä voi tehdä. Ihan sellaisenaan ei tarina kuitenkaan saanut jatkua, sillä edelleen sosiaalipalveluissa on haasteita ottaa hanketoiminnan avulla muodostuvia onnistumisia osaksi peruspalveluja. Kototorilla tehty työ oli elämäkaltaista sosiaalityötä, johon sisältyy pysyvä tarve epävirallisuudelle.

Lissu Social Club: "Ei kenenkään maalla" jaettu valta – osallisuustyötä yhteisöllisessä päihdetyössä (Marja Hekkala)

Korona yhteiskunnan marginaaleissa -hankkeessa vuosina 2021–2023 tehtäväkseni määrittyi tutkia hankkeessa perustettavaa yhteisöä. Osallistuin yhteisön toimintaan viikoittain paikan päällä tai videoyhteydellä kahden ja puolen vuoden ajan. Kutsun työtäni tunnustavaksi etnografiaksi, jossa tarkastelin eri osapuolten välisiä huolenpidon, kunnioituksen ja arvostuksen tunnustusodotuksia ja tunnustustekoja, sekä tunnustusloukkauksia ja kamppailuja täydemmästä tunnustuksesta (Hekkala 2023). Tämä tapauskertomus on yksi jäsenitys etnografian elämisestä ja etnografisesta aineistosta.

Toimijuuden positiot: lähtötilanne

Hankkeen alussa tunnistin taustaorganisaation eli Satakunnan Sininauha ry:n (ent. Porin Sininauha ry) ideoivan hankehakemuksessa sellaista osallisuustyön projektia, joka tarkastelee valtaa ja luottaa sitä eteenpäin: Tarve fyysisessä paikassa toimivalle yhteisölle perustui sen kohderyhmän ihmisten unelmiin olohuonemaisesta tilasta, jossa on mahdollista viettää aikaa tulematta tuomitukseksi päihteidenkäytön vuoksi (Hekkala ym. 2023; 2025). Työntekijöiden oli tarkoitus etsiä ja löytää ihmisiä osaksi yhteisöä. Yhteisön puolestaan oli tarjottava kaikille kiinnostuneille merkityksellistä tekemistä yhteisössä. Tavoitteena oli myös kutsua sidosryhmiä jalkautumaan yhteisöön. Rakenteellisen vaikuttamistyön keinona olivat yhteiskehittämisen foorumit, joissa erilaiset toimijat muodostivat yhdessä tietoa osallistujien avuntarpeista ja avuntarpeisiin vastaavista palveluista. Nämä tavoitteet asettivat erilaisissa tilanteissa elävien ja erilaisissa positioissa toimivien ihmisten tiedot jo lähtökohtaisesti rinnakkain. Hankehakemuksessa ei ollut tutkimuksesta mainintaa, mutta sovimme yhteistyöstä hankkeen alussa ennen yhteisön avoimen toiminnan käynnistymistä.

Tilat ja tieto: huokoinen yhteisö

Pidän muodostunutta yhteisöä kudelmana, jossa keskitytään harjoittamaan yhdessä elämisen taitoa ja juhlimaan erilaisuutta (Porkka & Valtonen 2016). Tällaisessa huokoisessa vuorovaikutuksessa se järjestää toistuvasti tilaa uusille ideoille ja toimijoille. Yhdessä eläminen yhdistää tilat ja tiedot yhtenäiseksi, mutta moneen suuntaan sykkiväksi organismiksi. Kuvaan siksi yhteisön fyysisiä ja erilaisiin puheavaruuksiin liittyviä tiloja sekä niissä tapahtuvaa tiedonmuodostusta toistensa lomassa.

Yhteisölle sopiva huoneisto löytyi Porin keskustasta, ja avoin toiminta alkoi huhtikuussa 2021. Pian avaamisen jälkeen yhteisö sai Liisankadun osoitteensa mukaan nimekseen Lissu Social Club. Työntekijöille suunniteltua etsivää työtä tehokkaammaksi osoittautui jo alussa osallistujien eli lissulaisten toteuttama markkinointityö eli viidakkorumpu, jonka ansiosta päivittäin jonkun verran vaihtuva osallistujamäärä vakiintui pian noin 40–60 henkilöön. Vakituksia osallistujia Lissussa oli noin 200 henkilöä.

Lissun toimintaperiaatteina olivat osallistumisen vapaaehtoisuus, demokraattinen päätöksenteko ja se, ettei osallistujilta odotettu kuntoutumista tai sitoutumista päihteettömyyteen. Toiminnan alkaessa Lissussa ei ollut muita työntekijöiden tai taustaorganisaation valmiiksi luomia pelisääntöjä kuin se, että päihtymystilan sallimisesta huolimatta Lissussa ei saa käyttää päihteitä. Alkuvaihetta kuvaakin ilmaisu ”ei kenenkään maa”, joka ei ollut toimintalogiikaltaan esimerkiksi sosiaalitoimisto, katu eikä kauppakeskus. (Hekkala ym. 2023.) Lissulaiset olivat alusta asti ideoineet (rector) ja toimineet (actor) aktiivisesti tilansa sisustamisessa, toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa sekä uusien yhteistyömuotojen luomisessa, kuten hävikki-ruoan hankkimisessa. ”Ei kenenkään maalle” rakentuvasta yhteisöstä muodostui siis nopeasti yhteinen merkityksellinen paikka, jossa jokainen saattoi panostaa yhteisöön omilla tiedoillaan, taidoillaan ja yhteyksillään.

Osallistujamäärän kasvaessa ja päihtyneisyydestä johtuvan käyttäytymisen hallitsemiseksi lissulaiset alkoivat pian kaivata toimintaan pelisääntöjä. Lissu käynnistikin jo ensimmäisenä keväänä viikoittaiset yhteisökokoukset. Niihin kaikki saivat tuoda asioitaan ja toiveitaan yhdessä keskusteltaviksi ja sovittaviksi. Ensimmäiseksi lissulaiset päättivät, ettei arvokasta biljardipöytää saa kukaan rikkoa. Demokraattisessa toimintakulttuurissa, jonka olennainen rakenne yhteisökokoukset olivat, lissulaisilla oli jatkuvasti mahdollisuuksia suostutella muita mukaan omiin projekteihinsa (rector), liittyä toistensa projekteihin (actor) tai vastustaa niitä (other).

Lissun oli tarkoitus myös tehdä saavutettavammaksi sosiaaliturvaa (etuuksia ja palveluita) ja muuta sellaista yhteiskunnan tukea, johon lissulaiset (other) olivat oikeutettuja, mutta joka oli heille liian usein saavuttamatonta. Tätä ongelmaa Lissussa ratkaistiin työntekijöiden harjoittamalla sosiaalisella asianajolla ja siten, että Lissuun jalkautui työntekijöitä esimerkiksi asumisneuvonnasta, talousneuvonnasta, diakoniasta, väkivaltatyöstä, aikuissosiaalityöstä ja päihdetyöstä (lissulaiset: other → actor ja rector). Viikkolukujärjestyksessä oli tilaa myös kokemustoimijoille ja heidän tiedoilleen. Koska lissulaisten panosta yhteiseen hyvään ei monessakaan paikassa osattu arvostaa, Lissussa tärkeitä olivat myös jokaiselle tarjoutuvat toimintamahdollisuudet toisten ihmisten auttamiseen.

Lissu oli siten paikka, jossa erilaisissa elämäntilanteissa ja yhteiskunnallisissa asemissa olevien ihmisten tiedot kohtasivat ja jossa muodostui jatkuvasti uutta tietoa (Pratt 2008; Torre 2009), jota ihmiset kuljettivat edelleen eteenpäin. Lissulaiset olivatkin päässeet käsiksi monenlaiseen tietoon ja muodostamaan yhdessä tietoa. Usein myös määrittelemään sitä, mistä asiasta olisi tärkeää muodostaa tietoa ja mihin asiaan muodostuvalla tiedolla oli tarkoituksena vaikuttaa. Käsitteenä ”lissulainen” sisältää osallisuuden kielellä nähtävänä olemista, nähdyksi tulemista, yhteyttä resursseihin kuten ammatilliseen ja vertaisapuun, ravintoon ja valtaa jakavaan toimintakulttuuriin, yhteenkuuluvuuden ja merkityksellisyyden tunnetta sekä lukemattomia toimintamahdollisuuksia. Fyysistä ja kokemuksellista saavutettavuutta kuvaa valmius tarkastella omaa toimintaa ja käytössä olevia käsitteitä kriittisesti: aluksi Lissu oli matalan kynnyksen yhteisö, pian kynnyksetön yhteisö ja lopulta vain yhteisö.

Toimijuuspositioiden hauraus ja jatkuva liike

Demokraattisesta toimintakulttuurista huolimatta toiminnan jatkuvuus oli toistuvasti yhteinen huoli Lissussa. Sisältäpäin venettä keikuttivat erityisesti päihderiippuvuuteen liittyvät lieveilmiöt, kuten päihneiden käyttö Lissun lähetyvillä, laiton kaupankäynti, velkojen periminen ja päihtymyksestä johtuva arvaamaton käyttäytyminen Lissun edustalla, yhdessä tehdyistä sopimuksista huolimatta. Lissulaisten lisäksi muut ihmiset kokivat nämä usein uhkaavina ja epätoivottuina asioina, ja siksi Lissun sijaintiin kaupungin keskustassa kohdistui toistuvasti kritiikkiä. Vene keikkui siis myös ulkoa päin. Kuitenkin myös lissulaiset kantoivat huolta siitä, että Lissun toiminta saisi jatkua (Hekkala ym. 2023).

Osallisuustyön projektina Lissu oli konfliktialtis. Yhtäältä päihderiippuvuuteen liittyvät lieveilmiöt pakottivat yhteisöä jatkuvaan kontrollityöhön, mikä hankasi vallan jakamista vastaan. Toiminta uhkasi silloin menettää orgaanisuutensa eli lissulaisten tietoon ja unelmiin vastaavan olohuonemaisuutensa, ja muuttua valtahierarkiassa korkeammalla olevien työntekijöiden toteuttamaksi kontrolliprojektiksi. Kontrolliprojektina se olisi toisintanut monessa muussa palvelussa lissulaisiin kohdistuvaa valtaa, kuten pitkälle ruumiiseen ja yksityisyyteen tunkeutuvat käytännöt veriarvojen tarkkailusta päihdepalveluissa tai tilitietojen läpikäyminen toimeentulotuesta päätettäessä.

Toisaalta erilaiset odotukset kiistelivät keskenään silloinkin, kun yhteisö puolusti periksiantamattomasti osallisuustyötä ja sitä, että julkinen tila kuuluu kaikille ihmisille. Osallisuustyö luo siis itsekkin konflikteja, kun se haastaa tarkastelemaan erilaisia valtamekanismeja, esimerkiksi perinteisesti hyväksytyjä tapoja viettää aikaa julkisessa tilassa. Konfliktien synnyttäminen vaatii kuitenkin malttia ja tasapainoilua, ettei toiminnan puolustaminen ylytä julkista mielipidettä osallisuustyötä vastaan.

Eloisa ja nopeatempoinen Lissun ilmapiiri otti helposti erilaisia toimijoita vastaan, mutta omilla ehdoillaan: Esimerkiksi sosiaalityön toimistovastaanoitoilla tyypilliseen asioiden tietosuojaturvalliseen selvittämiseen ei ollut erillistä tilaa. Monelle lissulaiselle myös odotukset keskittymisestä pitkäksi aikaa tiettyyn asiaan olivat kohtuuttomia. Myöskään monet tutkimusryhmän suunnittelemat aineiston tuottamisen tavat eivät toimineet Lissussa, jossa oli tapana reagoida herkästi ympärillä tapahtuviin asioihin, jolloin huomio vaihtui nopeasti tilanteesta toiseen. Aineistonkeruu aiheuttikin puolin ja toisin tunnustusloukkauksia, mutta ne saattoivat johtaa myös vaatimuksiin täydemmästä tunnustuksesta. Tutkimuksen edistäminen vaati rohkeutta riisua huonosti toimivat suunnitelmat ja antaa tilanteen viedä. (Hekkala 2023.)

Jaetussa tiedonmuodostuksessa lissulaiset saattoivat siis ensin torjua ammattilaisten tavat olla ja sen sijaan suostutella heitä ensin tutustumaan arkitodellisuuteensa. Kun luottamus alkoi yhdessä vietetyn ajan myötä rakentua, vuorovaikutukseen järjestyi enemmän tilaa myös ammattilaisten näkemyksille ja vallalle. Siksi Lissu oli projekti, joka sinnikkäästi jakoi suostutteluvallaa vallasta perinteisesti etäällä oleville ihmisille. Samalla Lissu kutsui erilaisia kumppaneita, kuten sosiaalityötä, lähikauppiasta ja poliisia, aktiiviseen toimintaan osallisuuden edistämiseksi, ja näin avarsi osallisuustyön projektia ja toimijuutta edelleen jopa tyypillistä sidosryhmää (sote-palvelut ja Kela) laajemmalle.

Vaikka tutkijana tulin Lissussa monin kerroin tunnustetuksi, tunsin itseni ajoittain ulkopuoliseksi. Koin kiitollisuudenvelkaa ja tarvetta korvata lissulaisille heiltä saamaani aikaa, tietoja ja huomiota. Kiitollisuudenvelka puolestaan havahdutti ymmärtämään tunnustamisen lahjana, jonka vastalahjaksi tunnustusta voi antaa takaisin. Lahjojen vaihtamisen idea muutti kiitollisuudenvelan kiitollisuudeksi ja osallisuuden kokemukseksi. Olen kiitollinen erityisesti niistä hetkistä, jotka paljastivat omat etuoikeuteni ja herättivät kirvelevään statustietoisuuteen. (Hekkala 2023.)

Lissu toimintaympäristönä avarsi siis myös sisäistä puheavaruuttani, kun oman elämäni positoiden tarkastelu auttoi saavuttamaan ja jäsentämään oman todellisuuteni ylittävää osallisuutta ja valtaa koskevaa tietoa.

Johtopäätökset: Osallisuustyö on vallan elämistä ja uudelleen jakamista

Olemme tarkastelleet osallisuustyötä kolmessa erilaisessa osallisuustyön tilassa: lastensuojelun kokemuskumppanuustoiminnassa, kotoutumistyön neuvonta- ja ohjaustyössä sekä yhteisöllisessä päihdetyössä. Osallisuustyö on vallan uudelleen jakamista, jolloin toimijuuden positiot muuttuvat (McCartney ym. 2021; Reed & Weinman 2019). Havaitsimme, että kolmessa tapauksessamme osallisuustyöhön liittyivät avoimet fyysiset ja sosiaaliset tilat, joissa syntyi tilaisuuksia sosiaalisille yhteenliittymille, joissa ihmiset sitten pääsivät kiinni omiin ja yhteisiin tiedonmuodostuksen prosesseihin. Kun ihmiset liittyivät yhteen, heidän kokemuksensa saivat mahdollisuuden muuttua sanoiksi ja käsitteiksi. Näin muodostuva tieto syötti erityisesti marginaalissa elävien kokemusmaailmoista aihioita julkiseen ja akateemiseen keskusteluun. Ne rikastivat ja korjasivat jo olemassa olevaa tietoa ja haastoivat sosiaaliryöön vakiintuneita käytäntöjä.

Kokemuskumppanuus loi tilan, jossa jakaa kokemuksia vanhemmuudesta ja lastensuojelusta. Se pyrki lähemmäs lastensuojelun professiota. Kototori oli monitoimijainen yhteisösozialityön projekti, jossa sosiaalialan viranomaiset lähtivät toimistostaan kohderyhmän pariin tukeakseen kahdensuuntaista kotoutumista. Lissu Social Club rakensi fyysisen paikan “ei kenenkään maalle” osallistujien, työntekijöiden, kokemustoimijoiden ja sidosryhmän toimijoiden jakamaksi tilaksi. Sen toiminta ulottui huolenpitotyönä ja yhteiskunnallisena vaikuttamisena myös fyysisestä tilasta ulospäin.

Erilaiset tilat muokkasivat osallisuustyössä osallistujien positiota. Asiakas muutui piipahtelijaksi, kävijäksi, osallistujaksi, vertaiseksi, yhteisöneuvojaksi, vanhemmaksi tai kokemuskumppaniksi. Myös ammattilaiset asemoituivat uudelleen muuttuvien käytäntöjen myötä. Heitä muun muassa alettiin kutsua aulaemänniksi, heidät kutsuttiin keikkumaan samaan veneeseen ja heitä haastettiin tarttumaan piipahtelijoiden, kokemusosaajien ja osallistujien tietoon ja antamaan sille arvo. Osallisuustyö vaati ammattilaista astumaan epämurkavuusalueelle. Carolyn Taylorin ja Susan Whiten (2000; 2006) mukaan sosiaaliryöön ammatillisuudessa on lopulta kyse siitä, että siedetään tiedon, tietämisen ja tiedonmuodostuksen jatkuva epävarmuutta siitä halvaantumatta.

Erilaiset tilat olivat yhteydessä myös puheavaruuteen. Parhaimmillaan moninaiseen tietoon tarttuminen kasvattaa yhdessä jaettua puheavaruutta, jolloin muutoin vähävaltaisten ihmisten kokemuksellinen tieto tulee tunnustetuksi. Sanat luovat käytäntöjä ja heijastavat käytettävissä olevaa valtaa. Asiakas terminä sisältää oteuksen hierarkiasta, jossa asiakkaan ja ammattilaisen asemat ovat melko lukittuja.

Asiakkaana ihminen voi pystyä käyttämään valtaa itselleen tärkeässä sosiaali- ja terveydenhuollon asiassa enemmän kuin kansalaisena voisi mutta toisaalta sosiaali- ja terveydenhuollossa professio käyttää herkästi valtaa asiakkaan yli ja ohi. Koska esimerkiksi kokemuskumppanin ja yhteisöneuvojan tieto alkaa olla tunnustettua, heillä yleensä on asiakasta enemmän suostutteluvaltaa. Osallisuustyö ohjaa ihmistä käyttämään ja vahvistamaan valtaa, mikä johtaa vallan uudelleen jakoon. Sen myötä käytännöt alkavat mukautua vähitellen muuttuviin valtasuhteisiin. Ihmiselämän erilaisista variaatioista tulee yhteisöissä ja yhteiskunnassa tunnistettua ja tunnustettua.

Osallisuustyön näkökulmasta haastamme luopumaan sellaisista sosiaalityön projekteista, joissa ammattilaiset valtauttavat asiakkaitaan omien olettamustensa perusteella. Vaarana on, että sosiaalityö tulee silloin uusintaneeksi vähävaltaisten näkökulmasta epäoikeudenmukaisia valtarakenteita. Sen sijaan yllytämme sosiaalityöntekijöitä osallistujina liittymään heitä heikommassa asemassa olevien omiin projekteihin. Sosiaalityön profession ei tarvitse tai pidä määritellä sitä hyvää, mitä osallisuustyöstä odotetaan seuraavan. Ihmisten välisille neuvotteluille, projektien suunnanmuutoksille ja sattumalle pitää antaa tilaa. Konfliktit ovat hankalia mutta toimivat indikaattoreina siitä, että valta tosiallisesti liikkuu, toimijuuden positioista neuvotellaan, ja käytännöt saavat tilaa muuttua.

Erityisen hyvät olosuhteet osallisuustyölle tarjoaa kansalaisyhteiskunta, jota eivät sido managerialistiset tulostavoitteet. Sosiaalipalvelujärjestelmää lähellä olevilla järjestöillä on myös tilaa ja tilausta osallisuustyölle. Monia sosiaalityöhön juurtuneita käytäntöjä, kuten kokemusasiantuntijuutta, on alun perin alettu edistää kansalaisyhteiskunnan aloitteesta ja tutkimuksen tukemana. Vaikka osallisuustyölle on hyvät edellytykset kansalaisyhteiskunnassa, sitä pitää tehdä myös sosiaalityössä. Osallisuustyö on rakenteellista sosiaalityötä. Se edellyttää johtajilta rohkeutta antaa valtaa eteenpäin työntekijöille, mutta se edellyttää myös, että sosiaalityön tekijät jakavat valtaa edelleen ihmisille, joiden kanssa työskentelevät.

Jos jotain eroa tekisi sorron vastaisen työotteen ja osallisuustyön välille, voisi sanoa osallisuustyön johdattavan tunnistamaan analyyttisesti erilaisissa projekteissa virtaavan vallan ja asemat suhteessa valtaan (Todd & Occhiuto 2022). Valtaa jakava osallisuustyö tuo näkyväksi myös sen, mihin sosiaaliturvajärjestelmä ei nykyisellään pysty: osallisuus ei synny sitä varten suunnitelluista osallisuusputkista vaan erilaisia reittejä hienosyisesti, usein sattumanvaraisesti ja arkitodellisuuden mukaan ottaen. Sorron purkamisen lisäksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta merkityksellistä on se, ovatko vallan lähteet yhdellä ihmisellä (tai projektilla) harvat vai monet. Yhden esteen poistaminen tai valtayhteyden vahvistaminen ei tee vähävaltaisesta vielä vaikutusvaltaista. Olennaista kuitenkin on, että valta virtaa niin, ettei yksillä ole liikaa valtaa päättää toisten puolesta. (Anderson 1999). Tärkeintä on tämän ymmärtäminen, ei se, miten siihen liittyvä työ nimitään.

Rahoitus

Euroopan sosiaalirahasto (ESR+) S30030, 2024–2026, Yhdenvertaisen osallisuuden koordinaatio

Lähteet

- Anderson, E. (1999). What is the point of equality? *Ethics*, 109(2), 287–337.
- Arendt, H. (2002). *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.
- Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E. & Nolan, B. (2002). *Social indicators: The EU and social inclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Baumgartner, J.N & Burns, J.K. (2014). Measuring social inclusion – A key outcome in global mental health. *International Journal of Epidemiology*, 43(2), 354–364. <https://doi.org/10.1093/ije/dyt224>
- Blom, B., Carpholt, C. & Krull, I. (2023). Outline of a theory of stigmatization in the personal social services. *Nordic Social Work Research*, 15(3), 394–408. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2023.2281991>
- Burawoy, M. (1989). The extended case method. *Sociological Theory*, 16(1), 4–33.
- Dhamoon, R.K. (2011). Considerations on Mainstreaming Intersectionality. *Political Research Quarterly*, 64(1), 230–243. <https://doi.org/10.1177/1065912910379227>
- Freire, P. (2016). *Sorrettujen pedagogiikka*. (suom. J. Kuortti) (Toinen painos) (Alkuperäisteos *Pedagogia do Oprimido*). Tampere: Vastapaino.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford: Oxford University Press.
- Greene, A., Espiritu, Y.L & Nyamangah, D. (2023). Social and curricular inclusion in refugee education: Critical approaches to education advocacy. *Social Inclusion*, 11(2), 104–114. <https://doi.org/10.17645/si.v11i2.6376>
- Hakulinen, A. (2019). Yhteisöneuvonta. Teoksessa Tuula Kostiainen, Kirsi Povova, Anna Metteri, Matilda Leppänen & Marjo Harju (toim.) *Yhteisötyö kahdensuuntaisessa kotoutumisessa - yhteisö, kohtaaminen ja osallisuus*. Tampereen korkeakoulu-yhteisö, 49–61. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1262-6>
- Hekkala, M. (2023). Tunnustava etnografia yhteiskunnan marginaaleissa – Tutkimusmenetelmälliset ratkaisut koronapandemiassa. Teoksessa Marja Hekkala & Suvi Raitakari (toim.) *Osallisuutta ja osattomuutta yhteiskunnan marginaaleissa – Muuntuvat palvelut ja hyvinvointi koronapandemiassa*. Tampere: Tampereen yliopisto, 20–50. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-3018-7>
- Hekkala, M., Makkonen, I. & Saraketo, K. (2023). Osallisuustyön osaaminen kynnyskettömässä päihde- ja asunnottomuustyössä. Teoksessa Suvi Raitakari, Timo Harrikari, Marja Hekkala & Minna Kivipelto (toim.) *Sosiaalityö kriiseissä ja*

- poikkeuksellisissa olosuhteissa. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2023*. Jyväskylä: SoPhi, 333–367. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9490-7>
- Hekkala, M., Makkonen, I., Saraketo, K., Saarinen, S. & Isola, A-M. (2025). Social inclusion work: power, agency and knowledge-making praxis. *Critical and radical social work* (published online ahead of print 2025). <https://doi.org/10.1332/20498608Y2025D000000082>
- Hulko, W. (2015). Operationalizing Intersectionality in Feminist Social Work Research: Reflections and Techniques from Research with Equity-Seeking Groups. Teoksessa Stéphanie Wahab, Ben Anderson-Nathe & Christina Gringeri (toim.) *Feminism in Social Work Research. Promise and possibilities for justice-based knowledge*. London: Routledge, 69–89.
- Huotari, R. & Grönlund, H. (2023). Osallisuustyö ja kävijöiden osallisuus yhteisöllisessä ruoka-avussa koronapandemian aikana. Teoksessa Marja Hekkala & Suvi Raitakari (toim.) *Osallisuutta ja osattomuutta yhteiskunnan marginaaleissa – Muuntuvat palvelut ja hyvinvointi koronapandemiassa*. Tampere: Tampereen yliopisto, 274–297. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-3018-7>
- Innokylä (2024) <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/valtaajat>
- Isola, A-M. (2016). Autonomia, demokratia ja yhteiset. Osallisuuden paikallinen edistäminen. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(5), 595–600. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725607>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S., Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Helsinki: THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-022-9>
- Isola, A-M., Nousiainen, M. & Valtari, S. (2020). Osallisuustyö välineenä heikossa asemassa olevien vallan lisäämiseen. Teoksessa Lea Suoninen-Erhiö, Anneli Pohjola, Mirja Satka & Jenni Simola (toim.) *Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä*. Huoltaja-säätiö, 165–188.
- Isola, A-M., Saarto, S., Inkinen, K. & Kallio, M. (2022). *Lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuksumppanuus. Onnistumisia ja oppeja*. Helsinki: THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-934-4>
- Isola, A-M., Mäkinen, K., Leikonniemi, A. & Moisio, T. (2023). Lastensuojelun muutostarpeet asiakasvanhempien kertomana ja kokemuksumppanuus ratkaisuna. Teoksessa Kaisa Malinen, Maritta Itäpuisto, Johanna Moilanen, Johanna Kiili & Mari Punna (toim.) *Vertaistuki ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus lasten ja perheiden voimavarana*. Tampere: Vastapaino, 109–138.
- Kirjavainen, M. & Hietala, O. (2019). Kokemusasiantuntijuus asiakkaiden osallisuuden vahvistajana yhteisvastaanotolla. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 34–152.
- Kulmala, M., Spišák, S. & Venäläinen, S. (toim.) (2023). *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere: Tampere University Press. <https://doi.org/10.61201/tup.746>

- Krumer-Nevo, M. (2016). Poverty-aware social work: A paradigm for social work practice with people in poverty. *The British Journal of Social Work*, 46(6), 1793–1808. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv118>
- Köngeter, S. & Schreiner, T. (2023). Towards inclusion: Systemic change through organizational education. *Social Inclusion*, 11(2), 115–123. <https://doi.org/10.17645/si.v11i2.6443>
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino.
- Lamont, M. (2023). *Seeing others. How to redefine worth in a divided world*. Penguin Books.
- Lapadat, J. (2017). Ethics in autoethnography and collaborative autoethnography. *Qualitative Inquiry*, 23(8), 589–603. <https://doi.org/10.1177/1077800417704462>
- Lee, S. (2022). Social Inclusion and the Role of Social Workers. Teoksessa Pranee Liamputtong (toim.) *Handbook of Social Inclusion. Research and Practices in Health and Social Sciences*. Springer, 2107–2122.
- Leemann, L., Nousiainen, M., Keto-Tokoi, A. & Isola, A-M. (2022). Osallisuuden kokemus aikuisväestössä. Teoksessa Sakari Karvonen, Laura Kestilä & Paula Saikkonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2022*. Helsinki: THL, 94–115.
- Leppänen, M. & Kiviranta J. (2019) Kototorin tarina - Ideasta hyväksi käytännöksi. Teoksessa Tuula Kostiainen, Kirsi Povova, Anna Metteri, Matilda Leppänen & Marjo Harju (toim.) *Yhteisötyö kahdensuuntaisessa kotoutumisessa - yhteisö, kohtaaminen ja osallisuus*. Tampere: Tampereen korkeakouluyhteisö, 33–47. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1262-6>
- Leppänen, M., Kiviranta, J., Metteri, A., Stepney, P. & Kostiainen, T. (2021). Developing social work competencies to empower challenging communities: From an empty foyer to a shared social space. Teoksessa Ana Opačić (toim.) *Practicing social work in deprived communities: competencies, methods, and techniques*. Springer, 121–138.
- Maschi, T., Turner, S. & Kaye, A. (2022). Empowerment theory. Teoksessa Kristin Bolton, Christopher Hall & Peter Lehmann (toim.) *Theoretical perspectives for direct social work practice. A generalist-eclectic approach*. Springer, 275–298.
- McArdle, E. & Neill, G. (2023). The Making and Shaping of the Young Gael: Irish-Medium Youth Work for Developing Indigenous Identities. *Social Inclusion*, 11(2), 223–231. <https://doi.org/10.17645/si.v11i2.6474>
- McCartney, G., Dickie, E., Escobar, O. & Collins, C. (2021). Health inequalities, fundamental causes and power: towards the practice of good theory. *Sociology of Health and Illness*, 43(1), 20–39. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13181>
- Mulé, N.J. & Good G.L (2023). Effecting Systemic Change: Critical Strategic Approaches for Social Inclusion. *Social Inclusion* 11(2), 90–93. <https://doi.org/10.17645/si.v11i2.7183>
- Mönkkönen, K. & Kekoni, T. (2019). Monitoimijaisuus työntekijän voimavarana ja haasteena. Teoksessa Anneli Hujala & Helena Taskinen (toim.) *Uudistuva sosiaali- ja terveysala*. Tampere: Tampere University Press, 215–240. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-022-9>
- Perustuslaki 173/1999. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/731>

- Pohjola, A. (2011). Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 207–224.
- Popova, K. (2019). Tehostettua kotoutumista Hervannassa. Teoksessa Tuula Kostiainen, Kirsi Povova, Anna Metteri, Matilda Leppänen & Marjo Harju (toim.) *Yhteisötyö kahdensuuntaisessa kotoutumisessa - yhteisö, kohtaaminen ja osallisuus*. Tampere: Tampereen korkeakouluyhteisö, 21–32. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1262-6>
- Porkka, J. & Valtonen, M. (2016). Tässä ja nyt – teologia muutosvoimana. Teoksessa Raili Gothóni, Mikko Malkavaara & Minna Valtonen (toim.) *Muutosvoimaa – tutkielmia Diakista ja teologiasta*. Helsinki: Diak, 81–100. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-273-8>
- Pratt, M. L. (2008). *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* (toinen painos). Routledge.
- Reed, I. A. & Weinman, M. (2019). Agency, power, modernity: A manifesto for social theory. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 6(1), 6–50. <https://doi.org/10.1080/23254823.2018.1499434>
- Sellon, A.M. & Lassman, H. (2022). Anti-oppressive theory and practice. Teoksessa Kristin Bolton, Christopher Hall & Peter Lehmann (toim.) *Theoretical perspectives for direct social work practice. A generalist-eclectic approach*. Springer, 299–312.
- Seppälä, T., Grönlund, H. & Kemppainen, T. (2020). Matalankynnyksen kohtaamispaikkojen sijainti ja saatavuus Helsingin kaupunginosissa. *Janus*, 28(2), 115–132. <https://doi.org/10.30668/janus.74407>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2014/1301>
- Taylor, C. & White, S. (2000). *Practising Reflexivity in Health and Welfare: Making Knowledge*. Open University Press.
- Taylor, C. & White, S. (2006). Knowledge and reasoning in social work: educating for humane judgement. *British Journal of Social Work*, 36(6), 937–954. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch365>
- Tilastotietoa väestöstä ja väestönmuutoksista 2024. <https://www.tampere.fi/tampere-tietoa/tilastot/tilastotietoa-vaestosta-ja-vaestonmuutoksista>. Haettu 7.4.2024.
- Todd, S. & Occhiuto, K. (2022) Feminist theories. Teoksessa Kristin Bolton, Christopher Hall & Peter Lehmann (toim.) *Theoretical perspectives for direct social work practice. A generalist-eclectic approach*. Springer, 259–274.
- Torre, M.E. (2009). Participatory action research and critical race theory: fueling spaces for nos-otras to research. *The Urban Review*, 41(1), 106–120. <https://doi.org/10.1007/s11256-008-0097-7>

11

Naisvankien traumakokemusten tutkiminen ja osallisuus tiedontuotannossa

Sisko Piippo, Miisa Törölä, Teija Karttunen, Elli Jutila, Ulla Salovaara & Marjo Kuronen

Naisvankien elämä on viime vuosina noussut uudella tavalla ihmisten tietoisuuteen. Esimerkiksi Yleisradion Linna-sarja on avannut naisvankien kokemuksia suurelle yleisölle, ja useita aiheeseen liittyviä kirjoja on julkaistu (esim. Saarikoski 2023). Naisvankien elämään liittyviä haasteita ja tarpeita on tuotu julkiseen ja tieteelliseen keskusteluun, mutta voimme kysyä kriittisesti, onko tässä kyse naisvankien osallisuudesta, mihin ja miten he ovat olleet osallisia ja missä määrin osallistuminen on tuottanut naisille aitoa hyötyä ja osallisuutta vankeusaikana tai sen jälkeen. Nämä vaikeat eettiset kysymykset koskevat myös omaa tutkimushankettamme *Rikostautaiset naiset, traumakokemukset ja nais erityisten palveluiden kehittäminen* (RITA), jossa keräsimme kysely- ja haastatteluaineistoa naisvankien trauma- ja palvelukokemuksista.

Osallisuutta koskevassa tutkimuskeskustelussa mainitaan yleensä tavoite ”äänen” antamisesta tutkimukseen osallistuville ihmisille ja heidän kokemustensa kuulemisen korostaminen (esim. Beresford 2013; Carey 2011; Flanagan 2020). Pitkin elämäänsä pelkoa, pettymyksiä ja nöyryytyksiä kokeneiden naisvankien kohdalla tämä voi tarkoittaa oman elämän kipukohdista kertomista yhä uudelleen. Keskeiseksi nousee kysymys, mihin naisvankien ”ääni” kantaa. Onko naisvankien osallistumisella ja osallistamisella, toisin sanoen kokemusten kertomisella ja kuulemisella vaikutusta asiakkaiden tarvitsemien palveluiden kehittämiseen tai heidän elämäntilanteensa parantamiseen?

Tässä luvussa käytämme näiden kysymysten peilauspintana tutkimushankeemme aineistonkeruun kokemuksia menemättä syvemmin varsinaisiin osallistavan tutkimuksen keskusteluihin. Vankilassa olevien naisten osallisuuden mahdollisuuksia ja esteitä meidät sai pohtimaan ennen kaikkea se, että haastattelu- ja erityisesti kyselyaineiston keräämisessä jäimme määrällisesti kauas alkuperäisestä tavoitteestamme. Osallisuutta lähestymme haastatteluun ja kyselyyn osallistumisen avulla tarjoutuvana mahdollisuutena tuoda esille omia näkemyksiä ja kokemuksia vaikeista traumaattisista elämäkokemuksista ja kohtaamisista palvelujärjestelmän kanssa. Kyse on osallisuudesta tutkimukseen ja osallistumisesta tiedon tuottamiseen palveluiden kehittämiseksi, jolloin osallistumiseen yhdistyy myös vaikuttamisen mahdollisuus. Osallistuminen kytkeytyy olemiseen ja toimimiseen erilaisissa suhteissa, joissa vapaudet ja oikeudet vaihtelevat. (Isola, Kaartinen, Leemann, Läpperi, Schneider, Valtari, & Keto-Toikoi 2017, 3, 16, 23.)

Vankila on tutkimuksen teon kannalta hyvin omanlaisensa ympäristö, johon liittyy erityisiä rajoitteita sekä tutkijoille että potentiaalisille tutkimukseen osallistuville (Lafferty 2023). Miten tutkimukseen osallistuminen voi olla vapaaehtoista paikassa, jossa mikään ei perustu vapaaehtoisuuteen? Entä voiko vankilassa tehtävässä tutkimuksessa edes puhua tutkittavien osallisuudesta? Vankilaympäristöön liittyy myös erityisen paljon erilaisia portinvartijoita, jotka tulee ohittaa ja vakuuttaa, ennen kuin tutkijat pääsevät edes kysymään tutkittavien halukkuutta osallistua (Lafferty 2023; Ellis 2023).

Analysoimme tässä luvussa tutkimushankkeemme aineistonkeruun pohjalta sitä, millaisia erilaisia ja eritasoisia rakenteellisia ja institutionaalisia reunaehjoja osallistumiselle on vankilaympäristössä. Nämä ovat viime vuosina tiukentuneet ja formalisoituneet ja voivat tuottaa jopa esteitä tiettyjen ihmisten elämän ja kokemusten tutkimiseen. Toisaalta tarkastelemme niitä osallistumisen mahdollisuuksia ja esteitä, jotka kytkeytyvät naisten elämäntilanteen traumaattisiin kokemuksiin, elämäntilanteen epävakauteen ja niiden seurauksiin, kuten häpeään sekä luottamisen tai kommunikaation vaikeuteen.

Rikostausta, trauma ja tutkimukseen osallistuminen

Sosiaalityössä asiakkaiden osallisuus on ollut yksi 2000-luvun keskeisiä ammatillisia ja tutkimuksellisia teemoja, jota pidetään tavoiteltavana asiana (McLaughlin, Beresford, Cameron, Casey & Duffy 2020; Laitinen & Niskala 2013; Uggerhøj & Matthies 2014). Toisaalta jotkut tutkijat suhtautuvat hyvinkin kriittisesti asiakkaiden osallisuuden ja osallistumisen tosiasiallisiin mahdollisuuksiin (Aaslund 2023). Keskustelu asiakkaiden ja palveluiden käyttäjien osallisuudesta tutkimuksen kontekstissa kattaa puolestaan laajan näkökulmien ja käsitteiden kirjon: osallisuuden tai osallistumisen tutkimusprosessiin (*user involvement, participation*) ja jopa tutkimusasetelman suunnitteluun ja toteutukseen (*co-researcher, user-led research*). (Beresford 2013; Carey 2011; Flanagan 2020.)

Rikostaustaiset ja vankilassa tuomiotaan suorittavat naiset edustavat yhtä sellaista marginaalissa ja haavoittuvassa asemassa olevaa väestöryhmää, johon tutkimuksessa usein viitataan käsitteillä vaikeasti tavoitettavat, piilossa tai näkymättömissä olevat tai harvoin kuultavat. Näihin ryhmiin kuuluvien ihmisten tunnistaminen, osallistuminen ja osallistaminen tutkimukseen on nähty haastavaksi eri tavoin. (Goode 2000; Freeman, Skinner, Middleton, Xiong & Fang 2021; Savard & Kilpatrick 2022.) Haastavuuden on nähty liittyvän joko siihen, että heitä on vaikea löytää, he eivät halua tulla löydettyksi tai heidän tutkimukseen rekrytointiaan ei voi toteuttaa tavanomaisella tavalla (Freeman ym. 2021, 81).

Rikostaustaisia naisia tutkinut Rachel Ellis (2023) korostaa vaikeassa tavoitettavuudessa enemmän rakenteellisia kuin yksilöllisiä syitä. Ellis käyttää käsitteitä institutionaalinen legitimeetti ja rakenteellinen prekaarisuus kuvattaessa tavoitettavuuden haasteita omissa tutkimuksissaan. Institutionaalinen legitimeetti liittyy formaaleihin kentälle pääsyn käytäntöihin ja institutionaalisiin portinvartioihin, joiden silmissä tutkijan tulee osoittaa sekä hankkeensa että itsensä olevan institution normien ja arvojen mukainen. Rakenteellinen prekaarisuus puolestaan liittyy Ellisin tutkimuksessa vankilasta vapautuneiden naisten elämän epävakaisuuteen ja ennustamattomuuteen, johon saattoi sisältyä asuntolassa asuminen, päihteiden käyttö, vaikeat parisuhteet ja rahattomuus. Tämän kaiken keskellä osallistuminen tutkimukseen ei ollut heidän elämässään etusijalla tai siihen oli monia käytännön esteitä, joita tutkija ei tutkimusta suunnitellessaan osannut ottaa huomioon.

Tutkimukseen tavoittamisen ja osallistumisen haasteet voivat kietoutua maantieteelliseen paikkaan ja sosiaaliseen tilanteeseen, sosiaaliseen leimaan, turvan ja riskien kysymyksiin, marginaaliseen asemaan ja haavoittuvuuteen. Toisinaan etsimis- ja tavoittelupyrkimykset vesittyvät tutkijoiden käyttämän kielen ja potentiaalisten tutkimukseen osallistujien kokemusmaailman vastaamattomuuteen; tutkimukseen tavoitellut ihmiset eivät tunnista kuuluvansa sen kohderyhmään tai halua identifioitua siihen. (Ellard-Gray, Jeffrey, Choubak & Crann 2015; Savard & Kilpatrick 2022.) Terveystutkimuksessa on korostettu vaikeasti tai haastavasti tavoitettavien väestöryhmien tutkimuksellisen ”kadon” tai puuttumisen olevan ongelma, sillä se vääristää esimerkiksi kuvaa tarvittavista palveluista ja heikentää tulosten yleistettävyyttä. Samalla kuitenkin on tiedossa, että juuri näillä ihmisillä on vaikeuksia saada riittäviä ja tarpeen mukaisia palveluita. (Savard & Kilpatrick 2022.) Myös omassa tutkimuksessa keskeinen lähtökohta on ollut suoran tiedon saaminen vankilassa olevilta naisilta itseltään vankeusajan jälkeisten palveluiden kehittämiseksi.

Tutkimushankkeemme keskiössä ovat rikostaustaisten naisten traumakokemukset elämänkulun aikana, kokemukset kohtaamisista palvelujärjestelmässä ja pyrkimyksemme ymmärtää sukupuolen kietoutumista tähän kokonaisuuteen. Trauman voidaan nähdä tuottavan toiseuden, erilaisuuden, häpeän, salaisuuksien ja sosiaalisen eristäytymisen kokemuksia. Näihin niveltyy turvattomuuden, uhan, vaaran ja epäluottamuksen läpäisemä tapa hahmottaa ja tulkita ympäristöä ja toisten ihmisten toimintaa. (Herman 2022.) Trauma, vankeus ja rikostausta naisten elämänkulun kokonaisuudessa voivat muodostaa tilanteen, jolloin heidän on vaikeaa pukea koke-

muksiaan sanoiksi ja jakaa niitä muiden, etenkin tutkijoiden kanssa. On riski sille, että muut puhuvat ja tietävät ohi naisten.

Traumoja koskevaan tutkimukseen liittyy ymmärrettävästi korostuneen paljon eettistä keskustelua muun muassa suostumuksellisuuteen, kuormittavuuteen, tiedonkeruun oikeutukseen ja ajoitukseen sekä tutkimukseen osallistuvien turvallisuuteen ja hyvinvointiin liittyen (Jaffe, Dilillo, Hoffman, Haikalis & Dykstra 2015; Legerski & Bunnell 2010; Newman & Kaloupek 2009; Newman, Risch & Kasan-Adams 2006). Keskeinen eettinen kysymys kietoutuu sen ympärille, missä määrin tutkimukseen osallistuminen tuottaa riskin potentiaaliselle uudelleen traumatisoitumiselle tai seuraako osallistumisesta merkittävää ja mahdollisesti pitkäkestoista emotionaalista kuormitusta. (Jaffe ym. 2015, 41.) Ei ole selkeää vastausta siihen, onko traumatutkimukseen osallistuminen kuormittavampaa kuin johonkin muuhun mahdollisesti negatiivisia tunteita herättävään tutkimukseen. Toiseksi mitään vakiintunutta menetelmää haittojen mittaamiseksi ei ole, ja yksilöiden reagoinnin syyt voivat olla monitahoisia. (Legerski & Bunnell 2010, 431–439.)

On pohdittu myös traumataustan merkitystä yksilön kyvyille ja mahdollisuuksille arvioida tutkimukseen osallistumisen riskejä ja hyötyjä ja sitä, voidaanko olla varmoja tosiasiallisesta suostumuksellisuudesta (Griffin, Resick, Waldrop & Mechanic 2003; Becker-Blease & Freyd 2006; Abu-Rus, Bussell, Olsen, Davis-Ku, Alissa & Arzoumanian 2018). Jotkut ihmiset voivat kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta heidän ennakoissa sen herättävän kivuliaita muistoja. Toisinaan ihmisillä on kuitenkin haasteita arvioida tätä esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmien vuoksi. Toisaalta on tärkeää, etteivät tutkijat suojelupyrkimyksillään tuota vaikutelmaa osallistujan kyvyttömyydestä tehdä päätöstä osallistumisesta ja aliarvioi ihmisten sopeutumistaitoja. (Becker-Blease & Freyd 2006, 222–223.) Halu kertoa ja osallistua voi viitata oman trauman työstämisen etenemiseen (Sammot-Scerri, Abela & Vetere 2012, 105–106).

Pyrkimys tutkimukseen osallistujien autonomian varmistamiseen ja haitan minimoimiseen ei saisi tarkoittaa sitä, että pelkästään johonkin ryhmään kuulumisen perusteella tehdään päätelmiä haavoittuvuudesta vaan yksilöllisyys tulee tunnistaa ja huomioida (Newman & Kaloupek 2009, 596). Millainen viesti potentiaalisille tutkimukseen osallistujalle välittyy, jos tutkimusasetelmassa on tehty valinta, että traumaattisista kokemuksista ei kysytä, niitä vältellään, mutta tutkimus muutoin käsittelee asiakkaan eri elämän osa-alueita ja hänen oletetaan puhuvan niistä? Samoin voidaan pohtia, mitä kysymättä jättäminen tarkoittaa esimerkiksi ennaltaehkäisyyn, tiedon lisäämiseen, auttamisen ja interventioiden kehittämisen näkökulmista. (Becker-Blease & Freyd 2006, 222–224.) Entä mitä se tarkoittaa osallisuuden kannalta?

Institutionaaliset portinvartijuudet

Ennen kuin tutkijat pääsevät kohtaamaan naisia vankilassa ja edes kysymään heidän halukkuuttaan osallistua tutkimukseen, tutkijoiden pitää vakuuttaa organisaatio ja sen portinvartijat tutkimuksestaan. Eri tasoisia portinvartijuuksia on äskettäin analysoinut myös Aino Ritala-Koskinen tutkimusryhmineen (2025). Heilläkin yksi aineistonkeruun paikoista oli vankila, mutta heidän tutkimushankkeensa kokemukset osoittavat, että ”kentälle” pääsyn kysymykset eivät koske pelkästään vankilassa tehtävää tutkimusta vaan tutkijat kohtaavat samanlaisia portteja ja niiden vartijoita myös muissa virallisissa organisaatioissa, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa tehtävässä tutkimuksessa.

Useat, paljolti yhdysvaltalaiset tutkijat ovat kuvanneet omia kokemuksiaan ja vaikeuksiaan tutkimuksenteosta vankilassa ja korostaneet institutionaalisia esteitä, kentälle pääsyn ja lupakäytäntöjen vaikeutta ja yhteistyön rakentamisen tärkeyttä instituution edustajien kanssa. (Schlosser 2008; Fox, Zambrana & Lane 2011; Reiter 2014; Ellis 2023; Watson & van der Meulen 2019.) He ovat yllättävänkin vähän pohtineet vankien mahdollisuutta ja halukkuutta osallistua tutkimukseen, kunhan institutionaaliset esteet on ylitetty. Tätä kysymystä ei ole juurikaan käsitelty ylipäätään kansainvälisessä naisvankeihin kohdistuvassa tutkimuksessa, joista jotkut ovat muodostuneet lähes tutkimuskentän klassikoiksi (Devlin 1998; Carlen & Worrall 2004; Ferraro 2006).

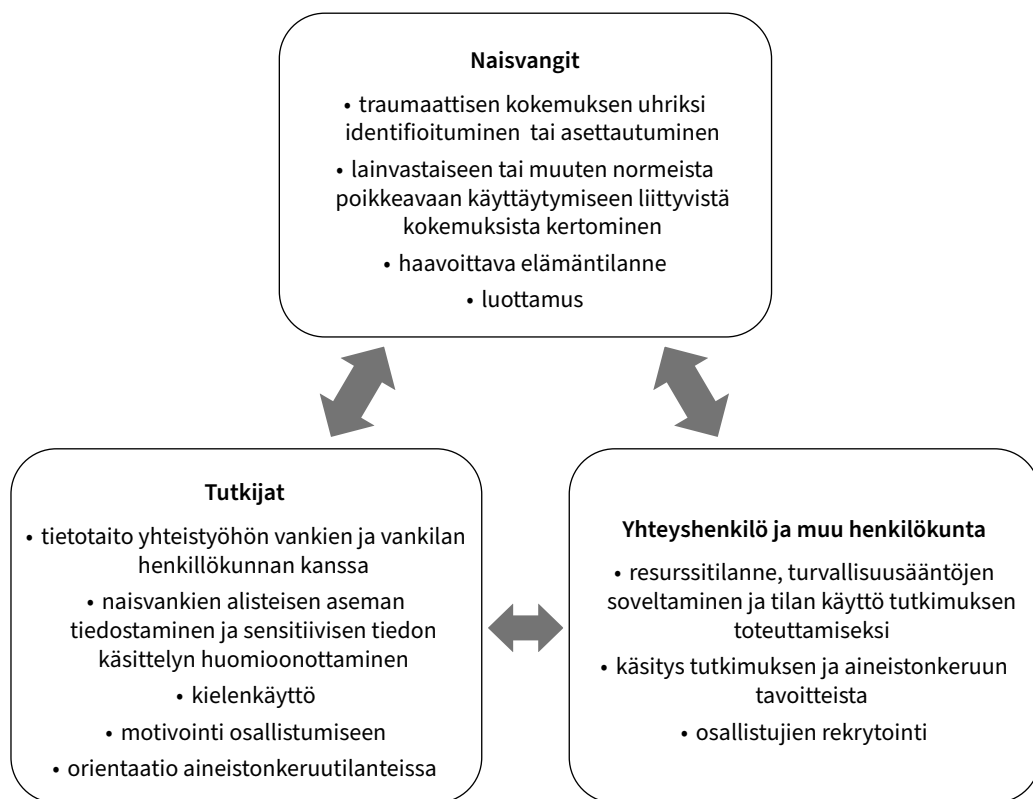
Metaforisesti ja kirjaimellisesti pääsyn vankilaympäristössä toteutettavaan tutkimukseen antavat portinvartijat, eli instituutiot ja henkilöt, jotka asemansa ja työnsä puolesta mahdollistavat tai epäävät pääsyn tutkimukseen osallistujien luo (Umamaheswar 2018, 2). Lupa tutkimuksemme toteuttamiseen tuli hakea Rikosseuraamuslaitokselta (RISE). Tässä lupaprosessissa korostuivat tutkimuksen eettisyys ja aineistohallintaan liittyvät käytännön seikat sekä huolellinen dokumentointi ja hallinta. Vankilaan pääsemisen edellytyksenä oli lisäksi Suojelupoliisin laatima turvallisuusselvitys aineistoa keräävistä tutkijoista. Toisin kuin edellä viitatuilla kansainvälisillä tutkijoilla, kokemuksiemme pohjalta ohjeistusta RISE:n tutkimuslupahakemuksen laatimiseen ja saamiseen on saatavilla julkisesti ja/tai puhelinsoiton päässä, eikä tästä muodostunut ongelmaa tutkimuksen toteuttamiselle. Vierailulupaa kuhunkin vankilayksikköön pyydettiin puolestaan yksikön johtajalta varsinaisen tutkimusluvan myönnön jälkeen.

Ellis (2023) esittää tutkijan pääsyn vankilaympäristöön edellyttävän institutionaalisen pätevyuden saavuttamista (*institutional legitimacy*). Tätä käsitettä soveltaen, tutkimuksemme toteuttamisen tuli olla ymmärrettävää, tarkoituksenmukaista ja arvokasta RISE:n ja vankilayksilöiden sosiaalisesti rakentuneiden normien ja arvojen näkökulmasta. Virallisten lupakäytäntöjen jälkeenkään osallistuminen tutkimukseen vankilaympäristössä ei ole pelkästään tutkijan ja tutkimukseen osallistujan välinen asia.

Hahmotamme tutkimukseen osallistumisen ja sen mahdollistumisen tutkijoiden, vankilan henkilökunnan ja tutkimukseen osallistuvien tai sitä harkitsevien

naisten välisenä toimintana ja suhteina, johon jokaisella on omat lähtökohtansa ja mahdollisesti myös eri tavoitteet ja odotukset. Jokainen osapuoli kontribuoi osallistumiseen aineistonkeruun eri vaiheissa ja tuo siihen omat lähtökohtansa, joita olemme jäsentäneet oheisessa kuviossa 1.

Seuraavissa luvuissa avaamme näitä naisten osallistumisen mahdollisuuksiin vaikuttavia tekijöitä ja suhteita. Lähdemme liikkeelle osallistumisen ehdoista ennen varsinaista tutkittavien rekrytointia sekä tutkijoiden ja vankiloiden yhteyshenkilöiden välisen yhteistyön aloittamista. Seuraavaksi tarkastelemme osallistumisen mahdollisuuksia vankilan tilan- ja ajankäytön sekä henkilöstön asettamien reuna-ehdojen näkökulmasta. Luvun loppuosassa käsittelemme tutkijoiden ja naisvankien välisiä kohtaamisia, joiden toivoimme rakentavan naisille osallistumisen mahdollisuuksia, mutta nostamme esiin myös niitä vaikeuksia ja jännitteitä, joita tuohon suhteeseen voi sisältyä.

Kuvio 1. Tutkimukseen osallistumisen mahdollistuminen tutkijoiden, vankilan henkilökunnan ja naisvankien välisenä toimintana ja suhteina

Tutkijat ja vankilan henkilökunta naisten osallistumista mahdollistamassa

Tutkijoiden kontribuutio alkoi tutkimuksen tavoitteen asettamisen jälkeen aineistonkeruun suunnittelulla, eli miten tutkimukseen saataisiin tarkoituksenmukaista aineistoa ja millaisin tutkimuseettisin reunaehdoin se on toteutettavissa. Naisvangit, joita pyydettiin ja jotka halusivat kertoa traumaattisista kokemuksistaan tutkimusta varten, ovat alisteisessa asemassa vankilassa rangaistusta suorittavina henkilöinä. Verrattuna esimerkiksi vapaudessa eläviin rikostaustaisiin henkilöihin, heidän päivittäinen elämänsä ja toimintansa on säädeltyä ja rajoitettua. Lisäksi tutkimuksessa kerättävä ja käsiteltävä tieto on luonteeltaan sensitiivistä ja arkaluontoista. Se edellytti tutkijoilta huolellista eettistä pohdintaa ja etukäteissuunnittelua, jottei osallistumisesta koidu haittaa tutkittaville (TENK 2019). Tutkimusetiikkaan liittyi myös muodollisuuksia kuten eettinen ennakkoarviointi ja tietosuojakysymysten ratkominen, jotka vaativat paljon työtä ja aikaa, mutta eivät lopulta tuottaneet vaikeuksia.

Tutkimuksemme aineistonkeruu toteutettiin yhden kalenterivuoden aikana kolmessa vankilassa, jotka olemme tässä nimenneet Yksikkö 1, 2 ja 3. Yksiköt 1 ja 2 ovat avovankiloita, kun taas Yksikkö 3 on suljettu vankila. Jokainen vankilayksikkö noudattaa Vankeuslain (767/2005) periaatteita ja normeja vankeuden täytäntöönpanosta. Vankeuslain luvun 1 §2 mukaisesti vankeuden tavoitteena on ”lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana.” Avovankilat tai suljettujen vankiloiden yhteydessä toimivat avo-osastot ovat valvonaltaan kevyempiä kuin suljetut vankilat (VL luku 4 §1). Avovankilassa vangeilla on enemmän vapauksia liikkua ja aikatauluttaa tekemisiään suljettuun vankilaan verrattuna.

Jokaisessa yksikössä avuksemme oli nimetty vankilan henkilökuntaan kuulunut yhteyshenkilö. Vankilayksiköiden yhteyshenkilöt valikoituivat Rikosseuraamuslaitoksen tutkimuslupan myöntön jälkeen. Ennen varsinaisia vierailuja vankiloihin keskustelimme tutkimuksen tavoitteista ja aineistonkeruun toteuttamisesta yksiköiden yhteyshenkilöiden kanssa puhelimitse, sähköpostitse ja etäyhteydellä.

Olimme jo aineistonkeruuta suunnitellessamme asettaneet kriteerejä sille, ketkä naiset voisivat osallistua tutkimukseemme. Näitä olivat täysi-ikäisyys, vähintään kuukausi vankilaan tulosta, jolloin jonkinlainen sopeutuminen vankilaolosuhteisiin olisi tapahtunut, ja tarpeeksi vakaa mielenterveys traumaattisten kokemusten läpikäymiseen. Näiden kriteereiden taustalla oli eettinen harkinta, missä määrin tutkimukseen osallistuminen tuottaa riskin potentiaaliselle uudelleen traumatisoitumiselle tai aiheutuuko osallistumisesta muuta pitkäaikaista kuormitusta. Etenkin jälkimmäinen kriteeri jäi paljolti vankilan henkilökunnan arvioitavaksi.

Henkilökunnan ennakoon tekemä arvio siitä, ketkä vangeista pystyisivät henkisen jaksamisensa puolesta osallistumaan tutkimukseen, varmasti vähensi tutkimuksesta aiheutuneita haittoja. Samalla myös asettamillamme kriteereillä estimme

joidenkin naisten osallistumisen, mahdollisesti jopa niiden, joiden kokemuksia olisi erityisen tärkeää kuulla (Savard & Kilpatrick 2022).

Sekä tutkijat että vankilan edustajat siis rajoittivat joidenkin naisten mahdollisuutta osallistua tutkimukseen, vaikkakin naisten etua ja hyvinvointia ajatellen. Sekä traumaattisista kokemuksista kysyminen että kysymättä jättäminen asettavat tutkijat eettisen reflektion äärelle. Lisäksi voi pohtia, miten paljon aiheeseen liittyy epämukavuutta ja sietämisen haasteita pikemminkin tutkijoiden kuin tutkimukseen osallistujien taholta (Becker-Blease & Freyd 2006, 224–225).

Kävimme informoimassa mahdollisia osallistujia etukäteen ennen varsinaisia aineistonkeruupäiviä avovankiloissa (Yksiköt 1 ja 2). Ensimmäisessä avoyksikössä pääsimme itse kertomaan tutkimuksesta henkilökunnan paikalle kutsumille naisille, toisessa puolestaan tilaisuudessa, jossa suurin osa naisista oli jo muusta syystä paikalla. Suljetussa vankilassa (Yksikkö 3) henkilökunta jakoi etukäteen toimittamamme kirjallista informaatiota ja suullinen informointi tapahtui samoina päivinä kuin varsinainen aineistonkeruukin.

Tilan- ja ajankäytön asettamat reunaehdot

Aineistonkeruun aikataulu oli varsin tiivis. Vierailimme kussakin yksikössä muutamia päiviä usean tutkijan voimin, jona aikana sekä informoitiin henkilökuntaa ja vankeja tutkimuksesta että kerättiin aineistoa (ks. taulukko 1). Aineistonkeruun aikataulutukseen vaikutti eniten vankilayksiköiden ulkopuolisten kävijöiden vierailumäärät sekä henkilökunnan resursointi tutkijoiden vastaanottamiseen. Käynnit eri yksiköissä, ja tutkijoiden mahdollisuus informoida ja kohdata naisia muodostui niissä erilaiseksi, myös avoyksiköiden kesken.

Vaikka Yksikkö 1 on avolaitos, tutkijoiden mahdollisuudet olla tekemisissä vankien kanssa rajautuivat fyysisesti tutkijoille osoitettuun huoneeseen, jossa odotimme tutkimuksesta kiinnostuneita naisia. Yksikön yhteyshenkilö oli yhteydessä heihin ja kehotti harkitsemaan osallistumista. Yhteydenotto kohdistui johonkin soveltuvaksi arvioituun ryhmään tai yksittäisiin vankeihin. Kerroimme paikalle tulleille naisille tutkimuksesta ja osallistumaan halukkaat täyttivät kyselylomakkeen tässä samaisessa tilassa. Lomakkeen täyttämisen jälkeen sovimme ajankohdan haastattelulle suoraan osallistujan kanssa.

Yksikössä 2 yhteyshenkilömme laati meille puolestaan etukäteisaikataulun, jonka mukaan jalkauduimme vankilan alueelle naisten asuinsoluihin rekrytoimaan osallistujia. Näin myös naiset tiesivät, milloin olisimme kertomassa tutkimuksesta ja pystyivät etukäteen valitsemaan, haluavatko he olla tuolloin paikalla vai eivät. Halukkaat saivat täyttää kyselylomakkeen joko yhteisissä tiloissa tai omassa huoneessaan lyhyen tutkimuksesta tiedottamisen jälkeen. Tämän jälkeen sovimme haastatteluaikoja.

Yksikön 2 rekrytointiprosessi mahdollisti tutkijoiden ja naisten välisen etukäteiskohtaamisen ilman henkilökuntaa. Se vähensi henkilökunnan myötävaikutusta

siihen, ketkä naisista lopulta osallistuivat tutkimukseen. Yhteyshenkilön roolina oli mahdollistaa naisten ja tutkijoiden välinen kohtaaminen, ei niinkään asettua sen välikkappaleeksi. Tämä muutti osallisuuden kehystä hieman vapaampaan ja tutkittavia ja tutkijoita enemmän vastuuttavaan suuntaan.

Yksikössä 3 yhteyshenkilöiden rooli aineistonkeruun toteuttamisessa oli keskeinen. Siksi myös aineistonkeruun aikatauluun vaikutti yhteyshenkilömme työtilanne ja henkilökunnan senhetkinen kokonaisvahvuus. He jakoivat kaiken toimittamamme kirjallisen etukäteisinformaation (tutkimuskutsu ja tutkijoiden esittelyt) valituille osastoille. He järjestivät tutkimuksesta informoinnin tilanteet, aikatauluttivat haastattelut ja ottivat vastaan haastatteluajkojen perumiset naisilta, mikäli heidän mielensä oli muuttunut osallistumisen suhteen.

Kuten edellä jo kuvasimme, kävimme kertomassa tutkimuksesta ja rekrytoimassa osallistujia vain niillä osastoilla, joista vankilan henkilöstön edustajat arvioivat parhaiten löytyvän osallistumiseen pystyviä henkilöitä. Informointitilaisuuksiin osallistui pääsääntöisesti joko kaikki tai suurin osa osastojen naisista. Myös yhteyshenkilömme Yksiköstä 3 osallistui keskusteluun ja toi esille myönteisen asennoitumisensa tutkimusta kohtaan ja näin kannusti naisia osallistumaan.

Varsin kireän aikataulun vuoksi annoimme osallistumisesta kiinnostuneille naisille mahdollisuuden täyttää kyselylomake joko etukäteen yksinään osastolla tai vasta haastattelun aikana yhdessä haastattelijan kanssa. Suljetun vankilan erilainen luonne avoyksiköihin verrattuna näyttäytyi myös siinä, että sekä tutkija että haastateltava saatettiin haastattelulle varattuun, ulkopuolelta lukittavaan ja avattavaan tilaan, joka taas määräytyi sen mukaan, millaisia tähän tarkoitukseen sopivia tiloja oli vapaana aineistonkeruun ajankohtana.

Taulukko 1. Haastatteluiden ja vierailupäivien määrä eri vankilayksiköissä.

Yksikkö	Tutkijoiden määrä	Haastattelujen määrä	Vierailupäivät
1	2	4	7
2	2	7	6
3	3	16	3

Kuten taulukko 1 osoittaa, tutkijoiden vankilassa viettämä aika ei ollut yhteydessä tehtyjen haastattelujen määrään. Vierailupäivien ja haastattelujen määrän tarkastelu tuo esille yhtäältä ajankäytön tärkeyden luottamuksellisen suhteen solmimisessa potentiaalisten tutkimukseen osallistujien kanssa ja toisaalta vahvemman vankien toiminnan ohjauksen suljetussa kuin avovankilassa. Todennäköisesti olisimme voineet saada enemmän osallistujia Yksiköistä 1 ja 2, jos olisimme voineet viipyä vankiloissa pidempään ja tutustua ja kohdata naisia vapaamuotoisemmin.

Tuolloin olisimme voineet laajemmin hyödyntää vaikkapa vankiloissa säännöllisesti vierailevien järjestötoimijoiden ryhmätoimintaa ja heidän mahdollisuuksiaan alentaa osallistumisen esteitä. Yksikössä 3 vietimme vähiten aikaa mutta haastatteluun osallistujien määrä oli suurin. Kyseisen vankilan kohdalla keskeiseksi nousi hyvä yhteistyö yhteyshenkilön kanssa sekä henkilökunnan sitoutuminen aineiston-

keruuseen (ks. myös Ritala-Koskinen ym. 2025). Yhtä tärkeäksi nousee myös rekrytoitujen vankien luottamuksellinen suhtautuminen ei pelkästään tutkijaa tai tutki-
musta, vaan vankilan yhteyshenkilöitä kohtaan.

Edellä esittämämme tutkittavien rekrytoinnin kuvaus eri vankilayksiköissä osoittaa hyvin sen, kuinka virallisten tutkimuslupaprosessien lisäksi potentiaalisten osallistujien lähestymiseen kytkeytyy lukuisia institutionaalisia rajoitteita. Tutkijoiden tulee tunnistaa ja hyväksyä vankilaympäristön asettamat reunaehdot tutkimukselle ja osata toimia vankilan ja sen henkilökunnan kanssa. Tutkimuksen tekeminen vankilaympäristössä edellyttää tutkijoiden ja tutkimusasetelman sopeutumista vankilassa noudatettavaan järjestyssääntöihin, jotka sisältävät vankeuslain (767/2005, 15 luku 1§) mukaisia määräyksiä ja sääntöjä muun muassa osastojen toiminnoista ja tapaamisista. Vankiloiden tilalliset rajoitteet eivät edistäneet naisten kohtaamista, ei myöskään se, miten vähän aikaa tutkijat saattoivat käynneillään viipyä vankiloissa.

Tutkijoiden ja naisvankien kohtaaminen

Edellä olemme tarkastelleet sitä erityisyyttä, monimutkaisuutta ja monia tahoja ja asioita, jotka on otettava huomioon tehtäessä tutkimusta vankilaympäristössä, ja jotka vaikuttavat naisvankien osallistumisen mahdollisuuksiin. Käsitlemme seuraavaksi tutkijoiden ja naisten kohtaamisia edellisessä alaluvussa mainittujen tekijöiden ristipaineessa. Pohdimme myös, mikä merkitys näillä kohtaamisilla ja tutkimukseen osallistumisella oli naisille itselleen.

Tutkijoina olimme vankiloissa ulkopuolisina ilman vankilahenkilöstön viranomaisroolia ja siihen kytkeytyvää valtasuhdetta vankeihin. Tästä huolimatta vankilakonteksti näiden institutionaalisten rakenteiden ja naisten yksilöllisten traumaattisten elämäkokemusten kanssa vaikuttaa naisten mahdollisuuksiin luottaa toisiin, siis myös tutkijoihin (Pollack 2009; Young & Haynie 2022; Severance 2005). Toisaalta tutkijan ja tutkimukseen osallistujan välillä on aina valtasuhde (Oinas 2004). Tutkimuseettisesti ja metodologisesti yhdeksi osallistumisen esteitä ja tavoitettavuuden haasteita purkavaksi lähestymistavaksi valitsimme traumainformoidun lähestymistavan periaatteiden soveltamisen tutkimuksen aineistonkeruun suunnittelussa ja toteutuksessa (ks. tarkemmin Karttunen, Törölä & Jutila 2023; Campbell, Goodman-Williams & Javorka 2019). Tutkijoiden on tärkeää rakentaa luottamusta ja osata asettua suhteeseen naisten kanssa.

Ensikontaktimme tutkimuksemme naisiin tapahtui informointitilaisuuksissa. Tätä ennen henkilökunta oli kertonut hankkeestamme ja jakanut muun muassa tiedotteita. Esimerkiksi Yksikössä 2 informaatiotilaisuudet tapahtuivat avovankilan asuinyksiköissä, joissa paikalla olivat samassa solussa asuvat vangit. Osallistumisen kynnystä näissä tilanteissa saattoi nostaa tai laskea ryhmdynamiikkaan liittyvät tekijät, joita tutkijoiden oli paitsi vaikea tunnistaa myös yrittää niihin vaikuttaa. Kummassakin avoyksikössä pieni osa haastatteluajan sopineista naisista jätti tu-

lematta haastatteluun. Katsoimme tämän kuuluvan heidän oikeuksiinsa emmekä pyrkineet tavoittamaan heitä.

Naisten osallistumista tutkimukseemme mahdollisti tai esti heidän halunsa identifioitua tutkimusaiheemme kohderyhmäksi ja kertoa traumaattisista kokemuksistaan tutkijalle. Informaatiotilaisuuksissa toimme esille, että tutkimme naisvankien kokemuksia traumaattisista tapahtumista ja palvelujen käytöstä, mutta korostimme haastateltavien omakohtaista määritelmää siitä, mikä on ollut traumaattista omassa elämässä ja mahdollisuutta kertoa palvelujen käytöstä myös ilman traumaattisia kokemuksia.

Korostimme, ettei meillä ole valmista määritelmää tai listaa siitä, mitkä kokemukset luetaan traumaattisiksi ja mitkä eivät, ja tähdensimme naisten vapautta tehdä tämä määrittely itse. Huomasimme, että jotkut naiset saattoivat informaatiotilaisuuksissa tai haastatteluun tullessaan kertoa, etteivät olleet varmoja, olivatko heidän kokemuksensa ”riittävän” vakavia, jotta he pystyvät osallistumaan. Tutkimukseen osallistumista on siten saattanut mahdollistaa tai rajoittaa se, mitä osallistumisesta sinänsä kiinnostuneet naiset tulkitsivat trauman tarkoittavan ja missä määrin he olivat tunnistaneet ja pystyneet nimeämään kokemuksiaan traumaattisiksi.

On myös huomattava, että traumaattisiksi määritellyt kokemukset saattavat kytkeytyä tabuluonteisiin ilmiöihin tai niihin voi liittyä yhteiskunnan normeista poikkeavaa ja lainvastaista käytöstä. Tämänkaltaisiin kokemuksiin ei ensisijaisesti liity jakamisen halu vaan häpeä, hiljaisuus ja vaikeneminen (Laitinen & Pohjola 2009).

Informaatiotilaisuuksien ja haastattelusta sopimisen jälkeen itse haastattelutilanne oli ensimmäinen ja ainoa henkilökohtainen kohtaaminen tutkijan ja tutkimukseen osallistuvan naisen välillä. Aineistonkeruutilanteissa sovelsimme traumaninformoitua viitekehystä muun muassa pyrkimällä rauhalliseen ja selkeään kommunikaatioon, mahdollisimman läpinäkyvään toimintaan kyselyiden ja haastatteluiden aikana, sekä osallistumisen vapaaehtoisuuden ja osallistujien omien kokemusten asiantuntijuuden korostamiseen (Fallot & Harris 2011; Karttunen ym. 2023).

Tapaamisen alun kirjallisen informaation läpikäyminen oli ensimmäinen vaihe, jossa tutkijat pystyivät luomaan luottamusta tutkittavan kanssa. Olimme ottaneet huomioon aiempaan tutkimukseen peilaten sen, että naisten osallistumisen valmiuksiin saattaa vaikuttaa vankiväestössä suhteellisen yleiset luku- ja kirjoitustaidon puutteet (Tuominen 2018; Koski & Miettinen 2007; Umamaheswar 2018) ja neuro- ja autismikirjon häiriöt, jotka etenkin naisvankien kohdalla ovat alitunnistettuja ja -diagnosoituja (Mikkola & Rautanen 2023). Siksi kiinnitimme erityistä huomiota lomakkeiden suulliseen läpikäymiseen ja Yksikössä 3 tarjosimme myös mahdollisuuden kyselylomakkeen täyttämiseen yhdessä tutkijan kanssa.

Ennen nauhoituksen alkua kävimme läpi tutkimuksen tiedotteen ja tietosuojailmoituksen mahdollisimman selkeällä tavalla. Joitakin naisia mietitytti ennen haastattelua se, pystyisivätkö muut samaan aikaan vankilassa olleet tai ennen vankilaan joutumista samassa sosiaalisessa verkostossa olleet henkilöt tunnistamaan heitä

tutkimuksestamme. Näissä tilanteissa muodollisten lupaprosessien läpikäymisellä vaikutti olevan merkitystä luottamuksen rakentamisessa.

Vankilaympäristössä aineistoa keräävinä tutkijoina olimme kuitenkin tietoisia siitä, ettei osallistumisen anonyymisuutta voida täysin taata. Vankilan henkilökunta ja vähintäänkin yhdyshenkilömme tiesivät, mahdollisesti myös informaatiotilaisuuksissa olleet toiset vangit, ketkä osallistuivat tutkimukseen. Luottamuksen rakentumista voi haastaa myös kerrottaviin asioihin liittyvä joko oma tai muiden lainvastainen toiminta. Näistä asioista kertominen voi jo lähtökohtaisesti olla haastateltavalle vaikeaa.

Kaikki tutkijoille kerrottu ei myöskään voi jäädä pelkästään tutkimusryhmän tietoon. Tutkija voi olla velvollinen ilmoittamaan viranomaiselle hankkeilla olevasta vakavasta rikoksesta (Rikoslaki 38/1889, luku 15, 10§). Tutkijalla ei ole oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luvussa mainittua oikeutta kieltäytyä todistamasta esitutkinnaa tai oikeudenkäynnissä. Vaikka tämänkaltaisen luottamuksen rikkoutuminen ei olekaan todennäköistä eikä tällaisia tilanteita tullut tutkimuksestamme vastaan, asia on tärkeä tiedostaa etukäteen (Carlen & Worrall 2004, 193–194). Ratkaisimme tämän pidättäytymällä kysymästä lomakkeella osallistujan väkivaltaan tai päihteisiin liittyvistä kokemuksista vankeusaikana. Lisäksi haastattelurungossa keskityttiin kyselylomakkeen mukaisiin teemoihin ja niiden myötä erilaisiin palvelukokemuksiin.

Olimme tietoisia siitä, että haastattelut voivat nostaa pintaan haastateltavissa ahdistavia ja ikäviä muistoja (Copes, Hochstetler & Brown 2013, 189). Haastattelutilanteissa valmistauduimme asiaan antamalla haastateltaville vapauden itse määritellä, mihin he haluavat vastata tai mistä puhua. Haastateltavan mahdollisuus säädellä oman kertomisen kohdentumista, tapaa, ajankohtaa ja syvyyttä voi olla merkityksellistä haastatteluun osallistumiselle tai sille, ettei haastattelu keskeydy (Hlavka, Kruttschnitt & Carbone-López 2007).

Tutkijan ja haastateltavan vuorovaikutukseen voivat vaikuttaa naisten aiemmat kokemukset erilaisista tutkijoista ja tutkimusten kohteena olemisesta (Cockroft, Adams, Bonnett, Matlock, McMillan & Schlundt 2019). Luottamuksen synnyn ja saavuttamisen esteiksi voivat muodostua myös vaikeisiin elämäntapahtumiin ja omaan toimintaan liittyvät häpeän ja syyllisyyden tunteet. Kyse on paitsi siitä, voivatko he luottaa tutkijaan, myös siitä, kuinka paljon he uskaltavat luottaa. Tilanteeseen voi liittyä myös epätietoisuus siitä, kestääkö tutkija kuulla heidän tarinaansa. (Snoek, McGeer, Brandenburg & Kennett 2021; López-Castro, Saraiya, Zumberg-Smith & Dambreville 2019; Hernandez & Mendoza 2011). Vaikeista kokemuksista kertominen edellyttää neutraalia kuulijaa, joka ei syyllistä tai paheksu. Kyse ei ole siitä, että tutkijan tulisi hyväksyä mahdollinen rikollinen teko, vaan siitä, että hän pystyy kohtaamaan siitä kertojan tuomitsematta. Haastateltava saattaa hyvinkin herkästi tulkita tutkijan puheesta tai jopa kehonkielestä moralisointia (Young & Haynie 2022).

Osallisuus tiedontuotantoon – osallistumisen merkitys naisvangeille

Pohdimme paljon sitä, mikä merkitys naisille itselleen lopulta oli tutkimukseemme osallistumisella. Aiemman, osallistumisen merkitystä käsittelevän tutkimuksen mukaan tutkijoiden läsnäolo vankilassa voi yksinkertaisesti tuoda vaihtelua vankilaelämän yksitoikkoisuuteen ja antaa mahdollisuuden keskustella muiden ihmisten kuin toisten vankien tai vankilan henkilökunnan kanssa (Copes ym. 2013, 186–187; Lafferty 2023, 1231).

Mietimme lisäksi sitä, saattoiko yhteyshenkilöiden korostunut rooli rekrytoinnissa aiheuttaa painetta osallistua tutkimukseen. Osallistutaanko tutkimukseen yksinkertaisesti siksi, koska henkilökunta siihen kehottaa – varsinkin jos kysymys esitetään henkilökohtaisesti kahden kesken. Vaikka korostimme osallistumisen vapaaehtoisuutta, voimme lisäksi pohtia, saattoiko osallistumisen taustalla olla inhimillinen pyrkimys vaikuttaa aktiiviselta ja toimeliaalta henkilökunnan silmissä ja pyrittiinkö osallistumisella tätä kautta parantamaan omaa tilannetta vankilassa (Copes ym. 2013, 189–191). Toki toivomme, että osallistumisella oli naisille myös muuta merkitystä.

Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten osallisuutta korostavassa tutkimuksessa osallistuminen saatetaan esittää voimaannuttavana mahdollisuutena olla osana yhteiskunnallista muutosta tai ainakin tilaisuutena vaikuttaa itseä koskeviin palveluihin ja päätöksentekoon (Bosworth ym. 2005; McLaughlin ym. 2020). Esimerkiksi Carey (2011, 229) on kuitenkin pohtinut, ovatko palvelunkäyttäjät kiinnostuneita siitä, mitä tutkijat tekevät ja onko sillä relevanssia heidän elämälleen. Tätä olemme pohtineet myös omassa tutkimushankkeessamme. Olivatko naiset lopulta kiinnostuneita siitä, mitä tutkimme ja näkivätkö he olevan itselleen merkitystä sillä, että heille tarjoutui mahdollisuus kertoa elämänkulkunsa traumaattisista tapahtumista ja kokemuksista palvelujärjestelmässä tai tarpeistaan palveluiden suhteen? Tutkimuksellinen lähestymistapamme ei pyrkinyt olemaan varsinaisesti naisia osallistava, voimaannuttava, terapeutti tai emansipatorinen, jota usein korostetaan erityisesti feministisessä tutkimuksessa (Gillies & Alldred 2012). Sen sijaan tavoitteemme oli kerätä heidän kokemustietoaan palvelujärjestelmän kehittämistyön perustaksi, joka voisi tulevaisuudessa hyödyntää yleisemmin rikostauksia naisia.

Haastatteluiden loppupuolella kysyimme nykyhetken palauttavana kysymyksenä haastateltavilta heidän tuntemuksiaan kysymyksiin vastaamisesta. Näiden vastausten perusteella tutkimukseen osallistuminen oli pääasiassa joko neutraali tai positiivinen kokemus. Tässä mielessä tutkimuksemme on linjassa aiemman tutkimustiedon kanssa siitä, että osallistujien kokemat haitat ovat pääsääntöisesti vähäisiä, tilapäisiä, niiden kokemisessa on variaatiota ja tutkimukseen osallistuminen voi olla pikemminkin voimaannuttavaa ja myönteistä (Legerski & Bunnell 2010; Jaffe ym. 2015; Campbell ym. 2019).

Aiempi tutkimus vaikuttaa olleen enemmän kiinnostunut traumatutkimukseen osallistumisen mahdollisista haitoista kuin hyödyistä. Kysyminen saattaa kuitenkin

tuottaa tutkimukseen osallistujalle tunteen oman kokemuksen validoinnista, tabuina pidettyjen asioiden puhumisen sallimisesta, kertomisen hyödyistä palveluiden kehittämiselle tai kokemuksen muiden vastaavassa tilanteessa olevien auttamisesta. (Jaffe ym. 2015, 53–54; Becker-Blease & Frey 2006, 223.)

Omista kokemuksista puhuminen saattoi olla osalle naisista helpottavaa ja he saattoivat hahmottaa, mistä kaikesta olivatkaan elämässään selvinneet (ks. myös Copes ym. 2013). Osallistumisesta oli tällöin ollut hyötyä vaikeiden kokemusten tunnistamisessa ja jäsentämisessä osana omaa elämänkulkua (myös Sammut-Scerri ym. 2012). Tässä yhteydessä naiset mainitsivat meneillään olevan ryhmätoiminnan tai henkilökohtaisen terapiaprosessin, jolloin lomakkeen täyttäminen ja haastatteluun osallistuminen jäsentyivät luontevasti osaksi jo meneillään olevaa vaikeiden ja traumaattisten elämäkokemusten käsittelyä.

Puolestaan erään naisen kommentti *"Ja jos tästä on jotain hyötyä teille, niin hyvä"* havainnollistaa, kuinka muutamat naiset toivoivat tutkimukseen osallistumisen edistävän tutkijoiden työtä, mutta he eivät tuoneet esille omakohtaisesti koettua hyötyä tai minkäänlaisia odotuksia tutkimukseen osallistumisesta. Yksi haastateltava totesi kysyessä haastattelun nostamista ajatuksista seuraavasti: *"Ajatukset hieman sekavia, koska keskusteltiin niin monista asioista, jotka avasi noita kanavii."*

Traumaattisia kokemuksia käsittelevään tutkimukseen osallistujalle merkityksellistä on tutkijan kyky reagoida ja ottaa vastaan hänen kertomaansa ja se, miten tutkimuksessa on suunniteltu esimerkiksi (psykososiaaliseen) tukeen ja palveluihin liittyvä informointi ja ohjaus. (Becker-Blease & Frey 2006, 224–225; Jaffe ym. 2015, 53.) Kerroimme osallistujille mahdollisuudesta puhua haastattelun jälkeen mieleen nousseista asioista vankilan henkilökunnan kanssa. Annoimme naisille myös kootun listauksen auttajatahojen yhteystiedoista. Tutkijoiden vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle jäi se, miten vankilat vastasivat naisten tarpeisiin puhua haastattelun jälkeen mieleen nousseista teemoista ja olivatko naiset halukkaita niistä edes heille puhumaan.

Johtopäätökset

Olemme tässä luvussa tarkastelleet vankilassa olevien naisten osallisuutta, jota lähestyimme tutkimukseen osallistumisen avulla tarjoutuneena mahdollisuutena tuoda esille omia näkemyksiä ja kokemuksia traumaattisista elämäntapahtumista ja kohtaamisista palvelujärjestelmän kanssa. Tässä mielessä osallisuus jäsentyi meille osallistumisena tiedontuotantoon palvelujen kehittämiseksi.

Tutkimuksen tekemiseen vankilaympäristössä kytkeytyy monenlaisia portinvartijuuksia, aikaa vieviä lupakäytäntöjä, vankilan tilojen ja toimintakäytäntöjen huomioimista ja neuvotteluja vankilan henkilökunnan kanssa. Ne vaikuttavat paitsi tutkijoiden työhön, myös vankilassa olevien naisten mahdollisuuksiin osallistua tutkimukseen. Olemme korostaneet sitä, että tällaisessa ympäristössä ja vaikeaa aihepiiriä tutkittaessa osallistuminen ei ole vain tutkijan ja potentiaalisen tutkimuk-

seen osallistujan välinen asia, jossa tutkittava aiheesta kuultuaan ja kiinnostuttuaan päättää osallistua ja jakaa kokemuksiaan tutkijan kanssa. Sen sijaan osallistumista määrittävät ja sille reunaehdoja asettavat eri toimijat, tutkijat, vankilan edustajat ja naiset itse, heidän tilanteensa, odotuksensa ja keskinäiset suhteensa. Naisten osallistuminen oli vapaaehtoista mutta monien reunaehtojen rajaamaa. Toisaalta sekä tutkijoiden itsensä asettamat osallistumisen kriteerit että vankilan henkilöstön arviot rajasivat ja jopa estivät joidenkin naisten mahdollisuuden osallistua.

Toisin kuin kansainvälisessä tutkimuksessa on korostettu (Watson & van der Meulen 2019), tässä tutkimuksessa kentälle pääsyn muodolliset portinvartijuudet eivät osoittautuneet esteeksi tutkimuksen toteuttamiselle ja naisten osallistumiselle. Sen sijaan vankiloiden institutionaaliset rajoitteet ja yhteistyö henkilökunnan kanssa osoittautui ratkaisevaksi naisten tavoittamisessa ja kohtaamisessa (Ritala-Koskinen ym. 2025). Tämä on merkittävä haaste erityisesti lyhytkestoisissa hankkeissa. Erityisesti suljetussa vankilassa tutkimuksen tekeminen sitoo huomattavan paljon vankilan henkilökunnan resursseja. Kokonaisuudessaan yhteyshenkilöiden ymmärrys tutkimukseen pyydetävistä naisista ja tutkimuksen tekemisen konkreettisista reunaehdoista vankiloissa, ja näistä seikoista keskustelu hyödytti suuresti tutkimuksen suunnittelua. Yhteyshenkilöiden resursseissa ja kiinnostuksessa tutkimustamme kohtaan oli kuitenkin vaihtelua, mikä heijastui aineistonkeruun toteuttamiseen. Aiemmassa tutkimuksessa huomio on paljolti kiinnittynyt vankiloissa toteutettavan tutkimuksen institutionaalsiin esteisiin ja portinvartijoihin, mutta meille portinvartijat olivat joissakin yhteyksissä myös porttien avaajia (Umamaheswar 2018).

Yhteistyö vankiloissa keskittyikin pitkälti portinvartijoihin, ja me tutkijat ja tutkimuksemme jäimme lopulta naisille varsin vieraiksi. Tutustumiseen ja luottamuksen luomiseen sekä tutkimuksestamme kertomiseen oli valitettavan vähän aikaa yksittäisissä haastatteluhetkissä. Tavoitteemmeakaan ei toisaalta ollut tehdä pitkäkestoista etnografista tutkimusta, jossa naisia olisi kohdattu monissa päivittäisissä tilanteissa (Rowe 2014), vaan keräsimme kertaluontoisesti kysely- ja haastatteluai-
neistoa. Jälkikäteen voi pohtia sitä, olisiko meidän pitänyt pyrkiä viipymään vankiloissa pidempään. Olisiko se lisännyt luottamusta ja rohkaissut naisia osallistumaan ja kokemaan tutkimuksen enemmän omakseen, jopa jakamaan tutkijoiden kanssa tutkimuksen tavoitteet? Olisiko se ollut vankiloiden ja henkilökunnan puolesta, tai tutkimusrahoituksellisista syistä, edes mahdollista?

Pyrkimyksemme mahdollistaa naisvankien osallistuminen tiedontuotantoon nosti esille tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tällä hetkellä samoja naisvankeja lähesytään erillisillä aineistonkeruilla, jotka käsittävät sekä muutamia yksittäisiä haastatteluja sisältäviä opinnäytetöitä että laajempia tutkimuksia. Kun huomioidaan lisäksi naisvankeihin suuntautunut kasvava kiinnostus median taholla, heihin kohdistuva tieteellinen tutkimus asettuu uudenlaisen eettisen reflektion äärelle. Miten naisvangeilta jo kerättyjä aineistoja voisi hyödyntää laajemmin erityisesti eritasoisissa opinnäytetöissä, mutta myös muussa tutkimuksessa? Aiemmin kerätyn tiedon uudelleenkäyttö voisi olla eettisesti kestävämpää, kun vältetään tarpeetonta uuden tiedon keräämistä samalta, suhteellisen pieneltä ja haavoittuvassa asemassa oleval-

ta kohderyhmältä, jolle itselleen kokemuksista kertomisen hyöty edes tutkimuksen tarpeisiin ei ole aina selvää.

Tutkimushankkeemme yksi tärkeistä tavoitteista oli tuottaa hyötyä myös naisille itselleen viemällä naisten kokemuksia palvelujärjestelmän tietoon. Siksi hankkeeseen liittyi oleellisena osana kahdella hyvinvointialueella toteutettu, naisten kokemustietoa tutkimustulosten muodossa hyödyntävä palveluiden kehittämishanke, jossa tarkoituksena on kehittää erityisesti sosiaalipalveluita siihen suuntaan, että rikostaustaiset naiset tulevat kohdatuksi ja heidän traumakokemuksensa ja nais erityiset palvelutarpeensa tunnistetaan (Karttunen ym. 2024). Vaikka tutkimuksemme naiset itse eivät määrittäneet eivätkä ehkä tunnistanee osallistumistaan osallisuudeksi palveluiden kehittämiseen (myös Lafferty 2023, 1232), heidän kokemustiedolla on hankkeessamme ollut suuri merkitys ja heidän kokemuksiinsa avun hakemisen ja saamisen epäkohdista on viety eteenpäin.

Ihanteellista olisi ollut, jos tutkimukseemme osallistuneet vankilassa olevat naiset olisivat itse voineet olla myös kehittämisvaiheessa aktiivisesti osallisina. Kriittisesti voi kysyä, puhummeko ja tiedämmekö me tutkijoina tavoitteistamme huolimatta ohi naisten? Miten me käytämme ja tulkitsemme heiltä saatua tietoa? Käytännössä naisten osallistuminen kehittämisosuuteen ei kuitenkaan olisi ollut mahdollista ja silloin näemme tärkeäksi, että tutkijat ottavat tämän roolin. Nähtäväksi jää, onko hankkeella pysyvämpiä vaikutuksia palveluiden kehittämiseen. Naisten haastatteluissa esille nostamat kokemukset vahvistivat jo lähtökohtaista näkemystämme siitä, että sekä traumatausta että nais erityisyys tulisi huomioida palveluissa paremmin.

Rahoitus

Tutkimushanke Rikostaustaiset naiset, traumakokemukset ja nais erityisten palveluiden kehittäminen (RITA 2022–24, VN/14891/2022) on toteutettu Sosiaali- ja terveysministeriön yliopistotasaisen sosiaalityön tutkimusrahoituksen tuella.

Lähteet

- Aaslund, H. (2023). Can service users speak? Dissenting voices and subaltern speech in social work. *Qualitative Social Work*, 23(3), 408–423. <https://doi.org/10.1177/14733250221150206>
- Abu-Rus, A., Bussell, N., Olsen, D. C., Davis-Ku, M. A., Alissa L. & Arzoumanian, M. A. (2018). Informed consent content in research with survivors of psychological trauma. *Ethics & Behavior*, 29(8), 595–606. <https://doi.org/10.1080/10508422.2018.1551802>
- Becker-Blease, K. A. & Freyd, J. J. (2006). Research participants telling the truth about their lives. *American Psychologist*, 61(3), 218–226. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.3.218>
- Beresford, P. (2013). From 'other' to involved: user involvement in research: an emerging paradigm. *Nordic Social Work Research*, 3(2), 139–148. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.835138>
- Bosworth, M., Campbell, D., Demby, B., Ferranti, S. M. & Santos, M. (2005). Doing prison research: Views from inside. *Qualitative Inquiry*, 11(2), 249–264. <https://doi.org/10.1177/1077800404273410>
- Campbell, R., Goodman-Williams, R. & Javorka, M. (2019). A Trauma-informed approach to sexual violence research ethics and open science. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(23–24), 4765–4793. <https://doi.org/10.1177/0886260519871530>
- Carey, M. (2011). Should I stay or should I go? Practical, ethical and political challenges to 'Service user' participation within social work research. *Qualitative Social Work*, 10(2), 224–243. <https://doi.org/10.1177/1473325010362000>
- Carlen, P. & Worrall, A. (toim.) (2004). *Analysing women's imprisonment*. London: Willan Publishing.
- Cockroft, J.D., Adams, S.M., Bonnett, K., Matlock, D., McMillan, J. & Schlundt, D. (2019). "A scarlett letter": Stigma and other factors affecting trust in the health care system for women seeking substance abuse treatment in a community setting. *Substance Abuse*, 40(2), 170–177. <https://doi.org/10.1080/08897077.2018.1544184>
- Copes, H., Hochstetler, A. & Brown, A. (2013). Inmates' perceptions of the benefits and harm of prison interviews. *Field Methods*, 25(2), 182–196. <https://doi.org/10.1177/1525822X12465798>
- Devlin, A. (1998). *Invisible women: What's wrong with women's prisons*. Winchester: Waterside Press.

- Ellard-Gray, A., Jeffrey, N.K., Choubak, M. & Crann, S.E. (2015). Finding the hidden participant: Solutions for recruiting hidden, hard-to-reach, and vulnerable populations. *International Journal of Qualitative Methods*, 14(5), 1–10. <https://doi.org/10.1177/1609406915621420>
- Ellis, R. (2023). What do we mean by a “Hard-to-reach” population? Legitimacy versus precarity as barriers to access. *Sociological Methods & Research*, 52(3), 1556–1586. <https://doi.org/10.1177/0049124121995536>
- Fallot, R. D. & Harris, M. (2011). Creating cultures of trauma-informed care(CCTIC): A self-assessment and planning protocol. *Community Connections*. November 2011. <https://www.theannainstitute.org/CCTICSELFASSPP.pdf>
- Ferraro, K. J. (2006). *Neither angels nor demons*. Boston: Northeastern University Press.
- Flanagan, N. (2020). Considering a participatory approach to social work – Service user research. *Qualitative Social Work*, 19(5–6), 1078–1094. <https://doi.org/10.1177/1473325019894636>
- Fox, K., Zambrana, K. & Lane, J. (2011). Getting in (and staying in) when everyone else wants to get out: 10 Lessons learned from conducting research with inmates. *Journal of Criminal Justice Education*, 22(2), 304–327. <https://doi.org/10.1080/10511253.2010.517774>
- Freeman, S., Skinner, K., Middleton, L., Xiong, B. & Fang, M.L. (2021). Engaging hard-to-reach, hidden, and seldom-heard populations in research. Teoksessa Andrew Sixsmith, Judith Sixsmith, Alex Mihailidis & Mei Lan Fang (toim.) *Knowledge, innovation, and impact. A guide for engaged health researchers*. Cham: Springer Nature, 81–91.
- Gillies, V. & Alldred, P. (2012). The ethics of intention: research as a political tool. Teoksessa Tina Miller, Maxine Birch, Melanie Mauthner & Julie Jessop (toim.) *Ethics in qualitative research*(2. uud. painos). SAGE Publications, 43–60. <https://doi.org/10.4135/9781473913912>
- Goode, S. (2000). Researching a hard-to- access and vulnerable population: Some considerations on researching drug and alcohol-using mothers. *Sociological Research Online*, 5(1), 61–73. <https://doi.org/10.5153/sro.438>
- Griffin, M. G., Resick, P. A., Waldrop, A. E. & Mechanic, M. B. (2003). Participation in trauma research: Is there evidence of harm? *Journal of Traumatic Stress*, 16(3), 221–227. <https://doi.org/10.1023/A:1023735821900>
- Herman, J.L. (2022). *Trauma and recovery. The aftermath of violence – From domestic abuse to political terror*. (4. uud. painos). New York: Basic Books.
- Hernandez, V.R. & Mendoza, C.T. (2011). Shame resilience: A strategy for empowering women in treatment for substance abuse. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 11(4), 375–393. <https://doi.org/10.1080/1533256X.2011.622193>
- Hlavka, H. R., Kruttschnitt, C. & Carbone-López, K. C. (2007). Revictimizing the victims? Interviewing women about interpersonal violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(7), 894–920. <https://doi.org/10.1177/0886260507301332>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Terveiden- ja hyvinvoinnin laitoksen työpapereita 33/2017.Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

- Jaffe, A. E., Dilillo, D., Hoffman, L., Haikalas, M. & Dykstra, R.E. (2015). Does it hurt to ask? A meta-analysis of participant reactions to reactions to trauma research. *Clinical Psychology Review*, (40), 40–56. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2015.05.004>
- Karttunen, T., Jutila, E. & Piippo, S. (2024). *Rikostaustaiset naiset palvelujärjestelmässä. Traumatietoisien lähestymistavan ideoita ja sovelluksia käytännön työn tueksi*. Innokylän koulutusaineisto. Helsingin ja Jyväskylän yliopistot. <https://innokyla.fi/fi/kokonaisuus/rikostaustaiset-naiset-palvelujarjestelmassa>
- Karttunen, T., Törölä, M. & Jutila, E. (2023). Traumainformoitu viitekehys aineistonkeruussa: Esimerkkinä RITA -tutkimushanke. Teoksessa Eveliina Heino, Hanna Kara & Jenni Simola (toim.) *Tutkiva sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen seura & Talenta, 147–158.
- Koski, L. & Miettinen, K. (2007). *Vangit koulutuksessa: Selvitys vankienkoulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiuksista ja -strategioista sekä opetuksen laadusta*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Lafferty, L. (2023). Navigating the dynamics of trust, rapport and power while conducting social health research with people in prison. *Qualitative Social Work*, 22(6), 1222–1236. <https://doi.org/10.1177/14733250221122301>
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen M. & Pohjola, A. (toim.) (2009). *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino.
- Legerski, J-P. & Bunnell, S.L. (2010). The Risks, benefits, and ethics of trauma-focused research participation. *Ethics & Behavior*, 20(6), 429–442. <https://doi.org/10.1080/1050842.2.2010.521443>
- López-Castro, T., Saraiya, T., Zumberg-Smith, K. & Dambreville, N. (2019). Association between shame and post-traumatic stress disorder: A Meta-analysis. *Journal of Traumatic Stress*, (32), 484–495. <https://doi.org/10.1002/jts.22411>
- McLaughlin, H., Beresford, P., Cameron, C., Casey, H. & Duffy, J. (2020). *Service user involvement in social work education*. London: Routledge.
- Mikkola, K. & Rautanen, M. (2023). ADHD ja neurokirjon häiriöt. Teoksessa Mika Rautanen, Kennet Harald ja Sasu Tyni (toim.) *Vankien terveys ja hyvinvointi 2023: Wattu IV -vankiväestötutkimus*. THL Raportti 007/2023. Helsinki: Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos, 45–54. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-148-1>
- Newman, E. & Kaloupek, D. (2009). Overview of research addressing ethical dimensions for participation in traumatic stress studies: Autonomy and beneficence. *Journal of Traumatic Stress*, 22(6), 595–602. <https://doi.org/10.1002/jts.20465>
- Newman, E., Risch, E. & Kassam-Adams, N. (2006). Ethical issues in trauma-related research: A review. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 1(3), 29–46. <https://doi.org/10.1525/jer.2006.1.3.29>
- Oinas, E. (2004). Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa: Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209–227.
- Pollack, S. (2009). "Circuits of exclusion": Criminalized women's negotiation of community. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 28(1), 83–95. <https://doi.org/10.7870/cjcmh-2009-0007>

- Reiter, K. (2014). Making windows in walls: strategies for prison research. *Qualitative Inquiry*, 20(4), 414–425. <https://doi.org/10.1177/1077800413515831>
- Rikoslaki 39/1889. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L50>
- Ritala-Koskinen, A., Salo, A., Kalari, T. & Virokallio, V. (2025). Portinvartijuuksien sote-uudistuksen kehittämistyöhön jalkautuvassa tutkimuksessa. Teoksessa Aino Ritala-Koskinen, Jenni-Mari Räsänen & Arttu Salo (toim.) *Sosiaalityö ja sote-integraatio*. Tampere: Tampere University Press, 290–316. <https://doi.org/10.61201/tup.961>
- Rowe, A. (2014). Situating the self in prison research: power, identity, and epistemology. *Qualitative Inquiry* 20(4), 404–416. <https://doi.org/10.1177/1077800413515830>
- Saarikoski, S. (2023). *Naisvangit: Rikollisuuden kehä maailman onnellisimmassa maassa*. Helsinki: Siltala.
- Sammot-Scerri, C., Abela, A. & Vetere, A. (2012). Ethical dilemmas of a clinician/researcher interviewing women who have grown up in a family where there was domestic violence. *International Journal of Qualitative Methods*, 11(2), 102–131. <https://doi.org/10.1177/160940691201100201>
- Savard, I. & Kilpatrick, K. (2022). Tailoring research recruitment strategies to survey harder-to-reach populations: A Discussion paper. *Journal of Advanced Nursing*, 78(4), 968–978. <https://doi.org/10.1111/jan.15156>
- Schlosser, J. A. (2008). Issues in interviewing inmates: Navigating the methodological landmines of prison research. *Qualitative Inquiry*, 14(8), 1500–1525. <https://doi.org/10.1177/1077800408318325>
- Severance, T. A. (2005). “You know who you can go to”: Cooperation and exchange between incarcerated women. *The Prison Journal*, 85(3), 343–367. <https://doi.org/10.1177/0032885505279522>
- Snoek, A., McGeer, V., Brandenburg, D. & Kennett, J. (2021). Managing shame and guilt in addiction: A pathway to recovery. *Addictive Behaviors* (120). <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.106954>
- TENK (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa*. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Tuominen, T. (2018). *Neurocognitive deficits, academic difficulties and substance dependence among Finnish offenders: Connections to recidivism and implications for rehabilitation*. Turun yliopiston julkaisu. Sarja B – osa Humaniora 453. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7202-9>
- Uggerhøj, L. & Matthies, A. (toim.) (2014). *Participation, marginalization and welfare services: Concepts, politics and practices across European countries*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- Umamaheswar, J. (2018). Studying homeless and incarcerated persons: A comparative account of doing field research with hard-to-reach populations. *Forum, Qualitative Social Research*, 19(3). <https://doi.org/10.17169/fqs-19.3.3053>
- Vankeuslaki 767/2005. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

- Watson, T. M. & van der Meulen, E. (2019). Research in carceral contexts: confronting access barriers and engaging former prisoners. *Qualitative Research*, 19(2), 182–198. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1177/1468794117753353>
- Young, J. T. N. & Haynie, D. L. (2022). Trusting the untrustworthy: The social organization of trust among incarcerated women. *Justice Quarterly*, 39(3), 553–584. <https://doi.org/10.1080/07418825.2020.1807588>

12

Osallisuuden käsite lapsiperheiden sosiaalipalveluissa

Johanna Kiili, Johanna Moilanen, Aino-Mari Uisma & Johanna Hedman

Osallisuuden käsite on vahvasti läsnä lasten, nuorten ja perheiden palveluita koskevilla kuvauksilla. On siten syytä kysyä, mitä osallisuudella tarkoitetaan silloin, kun palveluita kehitetään ja niiden toteuttamiseen esitetään toimintamalleja ja suosituksia. Tässä luvussa kysymykseen pureudutaan analysoimalla osallisuuden käsitteen käyttöä kansallisen asiantuntijaorganisaation eli Terveystieteiden ja hyvinvointin laitoksen (THL) dokumenteissa. THL:n yhtenä tehtävänä on lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveystieteiden palveluiden kehittäminen, arviointi ja tilastointi. Dokumentit on valittu tarkastelun kohteeksi siksi, että THL:lla on merkittävä kansallinen asema asiantuntijaorganisaationa sekä tiedontuottajana ja -jakajana. Päättäjät, viranomaiset, ammattilaiset, tiedeyhteisö ja suuri yleisö ovat kiinnostuneita THL:n toiminnasta ja sen tuottamasta tiedosta.

Luvussa THL:n julkaisemista dokumenteista analysoidaan niitä, joissa tarkastellaan lapsi- ja perhesosiaalityötä ja lastensuojelua eli sosiaalihuoltolain (1301/2014) ja lastensuojelulain (417/2007) mukaisia lapsiperheiden sosiaalipalveluja. Tekstissä näistä palveluista käytetään kokoavaa käsitettä lapsiperheiden sosiaalipalvelut. Analysoitavina ovat myös palveluiden rajapintoja (esim. terveydenhuolto, oppilashuolto) käsittelevät dokumentit, sillä palveluita tuotetaan yhteistyössä moniammatillisesti ja poikkihallinnollisesti. Lainsäädäntö ohjaa eri alojen ammattilaisia toimimaan yhdessä tilanteissa, joissa perheiden ja lasten tuen tarpeet ovat moninaisia (Lastensuojelulaki 417/2007, 14§; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 41§).

Tekstissä tavoitteena on ymmärtää, millaisin painotuksin THL kansallisena asiantuntijaorganisaationa määrittelee osallisuutta lasten, nuorten, vanhempien ja perheiden palveluissa ja ammattilaisten toiminnassa. Ajallisesti tarkastelu kohdistuu aikaan ennen hyvinvointialueuudistusta eli vuosiin 2019–2022.

Osallisuus kehittämisen suuntaviivana lapsiperheiden sosiaalipalveluissa

Lainsäädännön näkökulmasta osallisuus on yksi lapsiperhepalveluiden kehittämisen painopisteistä. Palveluita järjestävät, tuottavat ja valvovat tahot ovat lakisääteisesti velvoitettuja edistämään kaikenikäisten asiakkaiden osallisuutta (esim. Perustuslaki 731/ 1999, 6 §; Lastensuojelulaki 417/2007, 20–24 §; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 10 §, 31–32 §; Nuorisolaki 1285/2016, 13 §, 24 §) Lasten, nuorten ja huoltajien osallisuuden vahvistaminen, kehittäminen ja implementointi on ollut keskiössä jo useiden hallitusten ohjelmissa (mukaan lukien Rinteen ja Marinin hallitusohjelmat vuosina 2019–2022), erilaisissa kansallisissa suosituksissa, kuten esimerkiksi Lastensuojelun laatusuosituksessa (Malja, Puustinen-Korhonen, Petrelius & Eriksson 2019) ja Kansallisessa lapsistrategiassa (STM). Osallisuutta on kehitetty myös useissa hankkeissa ja -ohjelmissa tai osallisuus on sisällytetty keskeiseksi osaksi hanketoimintaa (esim. Uudistuva ja osaava Suomi -ohjelma 2021–2027, LAPE-ohjelma, Sokra-hanke¹).

Sosiaali- ja terveysministeriön koordinoimalle ja vuosina 2016–2023 käynnissä olleelle kansalliselle Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmalle (LAPE) asetettiin tavoitteeksi muun muassa lasten, nuorten ja perheiden tukeminen ja heidän hyvinvointinsa vahvistaminen. Ohjelmassa kehitettiin yhdeksän LAPE-teesiä erityisesti lapsille ja nuorille suunnattujen sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseksi. Teesi numero kolme keskittyy osallisuuteen ja sen mukaisesti ”Lapset, nuoret ja perheet osallistuvat palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin”. (LAPE-teesit 2018.) Lastensuojelun laatusuosituksessa (2019) osallisuuden todetaan olevan laadukkaiden palveluiden painopiste, ja suosituksessa sitä käsitellään omassa luvussa mainiten sen olevan ”olennainen avain vaikuttavien lastensuojelupalvelujen kehittämiseksi”. Osallisuuden muun muassa todetaan tukevan lapsen hyvinvointia. (Malja ym. 2019, 18–19.)

Sosiaali- ja terveysministeriön Kansallisessa lapsistrategiassa yhtenä strategisena linjauksena korostetaan lasten osallisuutta, oikeutta tulla kuulluksi ja saada riittävästi tietoa itseään suoraan tai välillisesti koskettavista päätöksistä ja toiminnasta. Strategia korostaa myös aikuisten osaamista ja ammattitaitoa tukea sekä varmistaa lasten osallisuus. Valmisteluvaiheessa lasten ja nuorten osallisuuden tarkasteluun on panostettu, sillä strategian taustamateriaaleihin sisältyy kolme erillistä osajul-

¹ <https://tem.fi/uudistuva-ja-osaava-suomi-2021-2027>; <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape->; <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sokra> (viitattu 16.4.2025)

kaisua osallisuuden lähtökohdista, osallisuuden toteutumisesta strategian valmistelussa sekä lasten ja nuorten näkökulmista osallisuuteen. (Kansallinen lapsistrategia 2021, 35; lapsistrategia.fi.) THL on keskeinen toimija sekä LAPE-hankkeen että kansallisen lapsistrategian toimeenpanossa.

Lapsiperheiden palveluiden sekä edunvalvonnan ja vaikuttamisen piirissä työskentelevä järjestökenttä on myös omaksunut osallisuuden vahvaksi toimintansa periaatteeksi. Lastensuojelujärjestöjen kattojärjestönä toimiva Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) toteaa strategiassaan pyrkivänsä luomaan lapsikeskeistä ja osallisuutta korostavaa toimintakulttuuria. LSKL on kehittänyt osallisuusstrategian ja osallisuustyökalun, joiden avulla pyritään tukemaan muun muassa ammattilaisia ja palveluiden tuottajia osallisuustyössä. Lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuun visiossa todetaan tehtäväksi kehittää lastensuojelua niin, että jokainen lapsi tuntee olevansa turvassa, osallinen, arvokas ja rakastettu. Kansainvälisesti toimiva Pelastakaa Lapset ry esittää pyrkimyksenään turvata lapsen oikeudet elämään, suojeluun, oppimiseen ja osallisuuteen lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Samoin lupaa niin ikään kansainvälinen SOS-lapsikyläjärjestö, jonka Suomen toiminnassaan tavoittelee jokaisen lapsen ja nuoren kehittyvän aktiiviseksi toimijaksi omassa elämässään antamansa osallisuuden lupauksen mukaisesti. Sekä Pelastakaa lapset ry että SOS-Lapsikylä tuottavat sosiaalipalveluita lapsiperheille ja toimivat heidän etujaan ajavina järjestöinä.²

Osallisuuden käsitteen ympärille on muodostunut vahva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten osaamista ja velvollisuuksia sekä asiakkaiden oikeuksia koskeva palveluiden kehittämisretoriikka, ellei jopa oma paradigmansa (Matthies 2017), jossa määritellään osallisuuden muotoja, merkityksiä ja tavoitteita. Sosiaali- ja terveystaloudissa asiakkaiden aktiivisen roolin korostamisen myötä osallisuudesta on tullut yksi palveluiden tärkeimmistä tavoitteista (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014). Etenkin lasten ja nuorten osallisuuden voi todeta olevan vahva palveluiden kehittämisen ja ammattilaisten osaamisen painopiste.

Osallisuus käsitteenä

Sivistyssanakirjan määritelmässä osallisuus on sitä, että "on osallisena jossakin" ja "tunne yhteiskunnan toiminnassa mukanaolosta" (Suomisanakirja n.d.). Kielitoimiston sanakirjan määritelmässä "osallisena olemisen" rinnalla puhutaan "ihmisten mahdollisuudesta osallistua elinympäristönsä kehittämiseen, yhteiskunnalliseen päätöksentekoon" (Kielitoimiston sanakirja n.d.). Sanastokeskuksen TEPA-termipankissa puolestaan osallisuuden luonnehditaan olevan "kokemus kuulumisesta itselle merkitykselliseen yhteisöön ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään ja yhteisöön" ja huomautetaan että "[o]sallisuus edellyttää, että ihmisellä

² <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2021/10/LSKL-Strategia-2022-2025.pdf>; <https://pesapuu.fi/2023/05/pesapuu-ryn-strategia-vuosille-2024-2026-on-julkaistu/>; <https://www.pelastakaalapset.fi/tyomme/tieto-meista/jarjesto/strategia/>; <https://www.sos-lapsikyla.fi/tutustu-meihin/strategia/> (viitattu 16.4.2025)

on käytössään riittävät aineelliset, tiedolliset ja taidolliset resurssit, mahdollisuus tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä sekä ylläpitää sosiaalisesti merkityksellisiä ja tärkeitä suhteita" (TEPA-termipankki n.d.) THL:n verkkosivuilla³ osallisuus ymmärretään monitasoisesti. Se on yksilön kokemus kuulumisesta itselleen merkitykselliseen ryhmään tai yhteisöön, yhteisön tasolla esiintyvää arvostusta, luottamusta ja mahdollisuutta vaikuttaa sekä yhteiskunnallista mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista ja ihmisten keskinäistä vastavuoroisuutta.

Sanakirjamääritelmissä ja THL:n määritelmässä yhdistyvät käsitteen abstraktius ja monitasoisuus sekä yksilöllisenä että rakenteellisenä käsitteenä, ja erityisesti määritelmiä yhdistää kuulumisen ja osallisuuden tunteen ulottuvuus. Useat tutkijat ovat korostaneet osallisuuden käsitteen haastavuutta kuvaten sitä hankalasti määritettäväksi (esim. Kivinen, Vanjusov & Vornanen 2020), epäyhtenäiseksi ja väljärajaiseksi käsitteeksi (Maunu & Kiilakoski 2018). Osallisuutta on myös määritelty muoti-ilmiön omaiseksi trendikäsitteeksi, ja toisaalta luontevaksi tavoitteeksi etenkin ihmisten kanssa toimittaessa erilaisissa ammatillisissa ympäristöissä, kuten sosiaali- ja terveyspalveluissa tai sivistys- ja kulttuuripalveluissa. (Mt.; Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallin & Häikiö 2021; Nousiainen 2021.)

Osallisuuden voi nähdä tunteita, tilannesidonnaisuutta ja subjektiivisuutta korostavana käsitteenä, sillä sen määrittelyssä on kyse muun muassa ryhmään kuulumisen tunteesta, yhteisöllisyydestä sekä kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta (Kivinen ym. 2020; Leemann & Hämäläinen 2016). Osallisuus korostaa arkea, sillä kokemuksena se syntyy moninaisissa arjen vuorovaikutussuhteissa (Maunu & Kiilakoski 2018; Stenvall 2018). Tällöin osallisuus voi hahmottua esimerkiksi yhteenkuuluvuuden (yhteisöihin kuulumisen tunne), merkityksellisyyden (kokemus hyödyllisyydestä ja omasta arvosta) ja pystyvyyden (onnistumiset, itseluottamus) kokonaisuutena (Nousiainen 2021, 159).

Voi todeta, että osallisuudella on vahva yhteys sosiaaliseen, sillä sosiaaliset suhteet monissa eri merkityksissään (ystävyyssuhteet, perhesuhteet, ammatilliset suhteet, asiakassuhteet) ovat osallisuuden kokemisen ytimessä (van Bijleveld 2020; Nousiainen 2021). On esimerkiksi todettu, että pelkkä osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen ei riitä osallisuuden kokemuksen herättämisessä ja siten tavoitellun muutoksen aikaansaamiseksi etenkin silloin, kun pyritään tukemaan lapsia ja nuoria asiakkaina (Vis & Fossum, 2015; Woolfson, Heffernan, Paul & Brown 2010; van Bijleveld 2020). Stenvall (2018) korostaa lasten elämän tärkeiden asioiden ja yhteisöjen tunnistamisen merkitystä siinä, että lapsia voidaan tukea juuri heille tärkeisiin asioihin osallistumisessa. Mahdollisimman laajalla arjen ja sen ympäristöjen tunnistamisella mahdollistetaan osallisuuden kokemus monenlaisille lapsille.

Lapsiperheiden sosiaalipalveluita tarkasteltaessa ja etenkin lasten osallisuuden näkökulmasta on tärkeää pohtia lasten suojelun ja toisaalta heidän osallistumis- ja

³ <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet> (viitattu 16.4.2025)

vaikuttamismahdollisuuksien välistä haastavaa kenttää, joka tulee toistuvasti esiin tutkimuksissa. Esimerkiksi sosiaalityöntekijät kokevat haastavaksi tasapainottelun lasten kuulemista ja päätöksentekoon osallistumista ja toisaalta vahvaa suojelua sekä aikuisten tekemää arviointia ja päätöksiä painottavien näkökulmien välillä. (Collins 2017; Kosher & Ben-Arieh, 2020; Toros 2020; Kiili, Itäpuisto, Moilanen, Svenlin & Malinen 2021.) Tutkijat ovat myös korostaneet, että lapset tarvitsevat suojelua, mutta eivät osallistumiselta ja osallisuudelta. Tutkimusten mukaan lasten sivuuttaminen esimerkiksi lastensuojeluprosesseista lisää heidän voimattomuuden tunteitaan kaventaen tunnetta osallisuudesta oman elämän kannalta merkityksellisiin päätöksiin. (Fern 2014; Moran-Ellis & Tisdall, 2019.)

Vaikka osallisuudessa korostuvat arki, arkiset ihmissuhteet ja kuulumisen tunne, on käsitettä syytä tarkastella myös yhteiskunnallisten rakenteiden kautta. Tällöin oleellisen tärkeää on tarkastella eriarvoisuuden, tasa-arvon ja syrjinnän kysymyksiä. Esimerkiksi seksuaalisuuden, sukupuolen, etnisyyden ja luokka-aseman ja näiden tekijöiden yhteenkietoutumien myötä vähemmistössä oleminen vaikuttaa oleellisesti yhteiskunnallisen kuulumisen ja osallisuuden tunteeseen. Tasavertainen yhteiskunnallinen asema ei ole itsestäänselvyys esimerkiksi lapsiperhepalveluissa asiakkaina olevien keskuudessa, vaan edellyttää jatkuvia neuvotteluja ja kamppailuja osallisuudesta. (Keskinen & Vuori 2012; Merritt 2021.)

Osallisuuden voi todeta olevan yleiskäsite, joka kuvaa jossakin toiminnassa ja itselle tärkeässä sosiaalisessa ryhmässä mukana olemista, vastakohtanaan ulkopuolelle jääminen tai jättäminen. Koska osallisuus on laaja ja haastava käsite, tapahtuu sen määrittely usein tilanne- ja kontekstilähtöisesti. Osallisuuden ulottuvuuksia ovat tällöin esimerkiksi sosiokulttuurinen (*being part of*), taloudellismateriaalinen (*having a part*) ja poliittinen (*taking part in*). Tällöin osallisuudessa korostuvat yksilölle merkitykselliset sosiaaliset suhteet, palvelujen ja elinympäristöjen tarjoama turva ja tuki erilaisissa elämäntilanteissa sekä yhteiskunnan jäsenenä osallistuminen ja esimerkiksi poliittiset kansalaisoikeudet. (Salminen ym. 2021, 81.)

Poliittisena käsitteenä osallisuus kytkeytyy muun muassa deliberatiiviseen eli keskustelemaan ja puntaroivaan demokratiaan ja siihen liittyvään neuvottelevaan kansalaisosallisuuteen ja päätöksentekoon (Pernaa 2020, 9; Maunu & Kiilakoski 2018). Deliberatiivisessa demokratiakäsityksessä tavoitteena on valtasuhteista vapaa keskustelu, jossa argumentin esittäjän asemalla ei tulisi olla merkitystä. Mielipiteitä arvioidaan sen perusteella, miten hyvin ne on perusteltu. Deliberaatiossa on kyse prosessista, jossa tavoitteena on saada parempi ymmärrys asioiden tilasta, ja asioiden tilaa voidaan muuttaa ymmärryksen kehittyessä. (Kokkonen 2023, 67.) Kyse on kunnianhimoisesta prosessista, sillä valtasuhteista täysin vapaa osallisuustoiminta on esimerkiksi lasten ja nuorten kanssa toimittaessa osoittautunut vaikeaksi (Kiili ym. 2021; Kiili & Itäpuisto 2022).

Tässä tekstissä on kyse lapsiperheiden palveluista, ja osallisuuden käsitettä tarkastellaan suhteessa palvelujen käyttäjiin eli lapsiin, nuoriin ja huoltajiin. Palvelujen käyttäjät ovat asiantuntijoita omissa asioissaan mutta mahdollisesti myös vaikuttajia kehittämisessä ja arvioinnissa yhdessä ammattilaisten kanssa (Kivinen ym.

2020; Malinen, Itäpuisto, Moilanen, Kiili & Punna 2023). Palveluosallisuus voidaan yhdistää vertaisuuteen, vertaistukeen ja kokemusasiantuntijuuteen etenkin silloin, kun tarkastellaan palveluiden käyttäjiä. Lasten ja huoltajien keskinäisen tuen ja kokemustiedon hyödyntäminen palveluiden osana tai niitä kehitettäessä voi kohdata myös moninaisia rakenteellisia ja organisatorisia haasteita. Osallisuusrakenteet ovat usein ammattilaisten muodostamia. Tällöin asiakkaiden, niin lasten kuin huoltajien, voi olla vaikea vaikuttaa rakenteellisiin ratkaisuihin, kuten tiloihin, työskentelytapoihin, aikatauluihin, käsiteltäviin aiheisiin ja / tai siihen, kenen ammattilaisen kanssa he toimivat. Tällöin osallisuus toteutuu parhaiten heidän kohdallaan, kenelle luodut rakenteet sopivat. (Malinen ym. 2023; Kiili & Itäpuisto 2022.)

Kun osallisuuden käsitettä tarkastellaan julkisia palveluja kehittävän ja arvioivan organisaation näkökulmasta, kuten tässä tekstissä tehdään, voi osallisuutta tavoitella monin erilaisin tavoin, kuten esimerkiksi ammattilaisten osaamista kehittämällä, osallisuusrakenteita luomalla ja asiakkaiden näkökulmia hyödyntämällä. Seuraavaksi keskitymme tarkastelemaan, miten käsitettä määritellään lapsiperheiden sosiaalipalveluiden kehittämisen yhteydessä.

Tutkimuksen toteutus

Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalipalveluita sekä niihin kytkeytyviä moniammatillisia palveluita tarkastellaan tässä luvussa THL:n julkaisemien dokumenttien avulla. Tarkastelu kohdistuu vuosiin 2019–2022 eli kahteen edelliseen hallituskauteen (Rinteen ja Marinin hallitusohjelmat). THL:n kirjalliset dokumentit on valittu analyysin kohteeksi siksi, että organisaatiolla on kansallisesti merkittävä asema lapsi- ja perhepalveluiden kehittämisessä. THL on itsenäinen valtion asiantuntija- ja tutkimuslaitos, joka toimii hallinnollisesti Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa. THL:n keskeisin tehtävä on tutkimus- ja asiantuntijatyö.

Analysoitava aineisto haettiin THL:n verkkosivuilta Julkari-tietokannasta, Lapset, nuoret ja perheet -aihealueen alta koskien sosiaalityötä ja siihen kytkeytyviä lapsi- ja perhepalveluita. Aineistoa haettiin vuosi kerrallaan aikavälillä 1.1.2019–30.11.2022⁴. Haku suoritettiin joulukuussa 2022. Valitut dokumentit ovat selvityksiä, hanke- ja ohjelmaraportteja, kyselyraportteja, tilastokoosteita, käytäntösuosituksia ja tutkimustiivistelmiä. Aineistosta jätettiin pois vertaisarvioidut tutkimukset ja artikkelit aineiston koon rajaamiseksi. Aineiston koko on 59 julkaisua (ks. liite 1). Aineistoa on osittain käytetty kirjoittajien aiemmassa julkaisussa (Kiili, Moilanen & Hedman 2024), jossa tarkasteltiin lastensuojelun ja lapsi- ja perhepalveluiden kehittämisen kansallisia painopisteitä, mutta tällöin se muodosti yhden osan laajemmasta aineistokokonaisuudesta.

Tutkimuseettisesti tarkasteltuna kyse on julkisesta asiantuntija-aineistosta, jonka tutkimuskäyttöön ei ole haettu tutkimuslupaa eikä kysytty kirjoittajien suostu-

⁴ <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/ajankohtaista/julkaisut> (viitattu 15.12.2022)

musta. Julkaisut eivät sisällä arkaluontoista, yksityishenkilöihin kiinnittyvää tietoa, vaan ammattilaisten tuottamaa asiantuntijatietoa. Tämä ei kuitenkaan poista tutkimuseettisten periaatteiden soveltamisen vaadetta, eikä aineistoa ole lähtökohtaisesti tuotettu tutkimusaineistoksi. Sosiaalityön ja lapsiperhepalveluiden tutkimusta ja kehittämistä tekevät asiantuntijat ovat usein tuttuja toisilleen. Tutkijoina tiedostamme, että moni THL:n aineistoa tuottanut asiantuntija ja heidän tekemänsä työ on meille eri yhteyksistä tuttua. Julkaisujen kirjoittajien ja heidän työnsä tuttuus ei kuitenkaan ollut aineistoa valittaessa poissulkukriteeri. Edellä kerrottujen syiden vuoksi aineiston valinta, analyysi ja tulokset kuvataan mahdollisimman tarkkaan, jotta tutkijoiden tekemät valinnat voidaan altistaa lukijan kriittisen tarkastelun kohteeksi.

Kirjoittajista Johanna Hedman on siirtynyt töihin THL:lle joulukuussa 2024. Käsikirjoitus oli silloin jo lähes valmis ja lähetetty arvioitavaksi, joten aineiston analyysiin, teksteihin tai kommentteihin ei ole vaikuttanut se, että tarkasteltavana on yhden kirjoittajan tämänhetkinen työnantaja. Tutkimusaineiston keräämiseen osallistuivat Johanna Kiili, Johanna Moilanen ja Johanna Hedman joulukuussa 2022 ja vuoden 2023 aikana, Aino-Mari Uisma vastasi aineiston järjestämisestä ja tiivistämisestä. Aineiston analyysin tekivät kaikki kirjoittajat yhdessä, päävastuun ollessa Johanna Kiilillä. Käsikirjoituksen kirjoitustyöstä vastasi Johanna Kiili, ja muut kirjoittajat osallistuivat kommentoimalla ja täydentämällä tekstiä.

Aineistoksi valittuja 59 julkaisua ei analysoitu kokotekstien osalta, sillä tarkastelu keskittyi osallisuuden käsitteeseen. Jokainen dokumentti käytiin läpi sanahakutoiminnolla siten, että dokumentin hakukenttään kirjoitettiin käsite osallisuus katkaistussa, eri taivutusmuodot huomioivassa muodossa eli ”osallisuus”. Dokumenteista kopioitiin erilliseen tiedostoon osallisuutta käsittelevä tekstikappale tai laajempi osa tekstiä, jos käsitteen käytön ymmärtäminen tätä edellytti. Tiivistykset koottiin dokumenttikohtaisesti yhteen tiedostoon, jonka laajuus on 180 sivua (fontti Calibri, fonttikoko 12, riviväli 1.15). Tiedostoon merkittiin myös, jos osallisuutta ei käytetty julkaisussa lainkaan. Tällaisia julkaisuja on 24 kappaletta. Tarkempi analyysi tehtiin 35 julkaisulle. Erityisesti koronapandemiaa (esim. Heino 2020; Lammi-Taskula, Vuorenmaa, Aunola & Sorkkila 2020; Hakulinen 2020; Hietanen-Peltola 2020; Hietamäki 2021; Eriksson 2021) ja lähisuhdeväkivaltaa (esim. Huittinen 2019; Laajasalo 2020; Koivula 2021; Rossi 2022) tarkastelevassa aineistossa osallisuuden käsitettä ei käytetty. Merkillepantavaa on, että valtaosa ulosrajatusta aineistosta on päätöksen teon tueksi laadittuja tekstejä, työpapereita tai ”tutkimuksesta tiiviisti”-dokumenteja. Tällöin voi pohtia osallisuuden käsitettä ja sitä, onko sen tiivistäminen lyhyisiin dokumentteihin liian haastavaa. Käsitettä ei myöskään käytetty esimerkiksi tilastoraporteissa (esim. Kuoppala, Forsell & Säkkinen 2019), jolloin herää kysymys käsitteen operationalisoinnista sekä tilastolliseen tarkasteluun liittyvistä haasteista.

Luvun tutkimuskysymys on: miten osallisuutta määritellään kansallisen asiantuntijaorganisaation lapsiperheiden sosiaalihuoltoon liittyvissä julkaisuissa. Aineiston analyysissa ei hyödynnetty etukäteen määriteltyä osallisuuden käsitettä, vaan aineistoa tarkasteltiin aineistolähtöisesti refleksiivistä teema-analyysia hyödyntäen

(Braun & Clarke 2023) ja osallisuuden käsitteeseen keskittyen. Analyysi eteni refleksiiviselle teema-analyysille ominaisella tavalla, jolloin aineistoon tutustumisen ja tiivistämisen jälkeen rakennettiin aineistolähtöiset teemat, joita tarkennettiin analyysin edetessä. Aineiston analyysissa muodostettiin taulukko, jossa jokaisen 35 julkaisun osalta tiivistettiin osallisuuden käsitteen konteksti, listattiin käsitteeseen liittyviä suoria otteita ja tehtiin ensimmäisiä analyttisiä huomioita. Taulukkotiedoston laajuus on 20 sivua (fontti Calibri, fonttikoko 10, riviväli 1). Taulukkomuodossa olleet analyttiset huomiot tiivistettiin pääteemoiksi, joiden avulla osallisuuden käsitteen käyttöä tarkastellaan tulosluvussa. Pääteemat ovat osallisuus yleistavoitteena, osallisuus osatavoitteena, osallisuus ammattilaisten vastuuna ja osallisuus retorisena vahvistuskeinona. Pääteemat ovat osittain päällekkäisiä, ja niiden välisiä yhteyksiä tuodaan esiin tulosten yhteydessä. Tulosluvun lähdeviittaukset ovat liitteessä 1, tutkimuksen aineisto.

Tulokset

Osallisuus yleistavoitteena

Valtaosassa julkaisuja osallisuus asetetaan sekä yleiseksi tavoitteeksi että lapsiperheiden sosiaalipalveluiden kehittämiskohteeksi. Näin osallisuus näyttäytyy yleisenä periaatteena sosiaalipalveluita sekä niihin kytkeytyviä moniammatillisia palveluja kehitettäessä. Osallisuuden asettamista toimivampien, tehokkaampien ja asiakkaiden tarpeita vastaavien palveluiden tuottamisen edellytykseksi ja päämääräksi perustellaan esimerkiksi kansainvälisten säädösten, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja kansallisen lainsäädännön (esim. Lastensuojelulaki 417/2007; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014), sekä lapsi- ja perhepalveluiden kehittämistoiminnan (LAPE-hanke, Kansallinen lapsistrategia) avulla. Osallisuutta myös kuvataan laajana käsitteenä, joka ylittää lukuisille elämänalueille, kuten palvelujen käyttäjien arkeen ja arjessa toimimiseen, toimintakykyyn, oikeuksiin ja mahdollisuuksiin vaikuttaa omiin asioihinsa, yhteisöjen jäsenyyteen sekä toimijuuteen.

Työskentelyn on tuettava ja vahvistettava asiakkaan toimintakykyä ja edistettävä osallisuutta asiakkaan arkea tukien. Sosiaalihuoltolain 4 §:n mukaan asiakkaan etua arvioitaessa on muun muassa kiinnitettävä huomiota hänen mahdollisuuteensa osallistua ja vaikuttaa omissa asioissaan. (Alatalo, Miettunen, Liukko, Kettunen & Normia-Ahlsten 2019, 11)

Lasten osallisuuden korostaminen pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja lastensuojelulakiin (2007/417). (Laakso 2019, 64)

...osallisuus ei ole teknistä, menetelmällistä tai hallinnollista, vaan se pitää sisällään käsityksen lapsesta yksilönä, yhteiskunnan ja inhimillisen yhteisön jäsenenä ja toimijana. (Heino toim. 2020, 239)

Julkaisuissa on myös esimerkkejä, joissa osallisuus mainitaan otsikkotasolla tai yleisenä tavoitteena, mutta varsinaisessa tekstissä osallisuutta ei käsitellä. Esimerkiksi kehitettäessä väkivaltaa kokeneiden lasten psykososiaalista tukea (Laajasalo 2020) tai kasvatus- ja perheneuvontaa (Kalmari 2022), mainitaan lapsen osallisuuden vahvistaminen yleisenä tavoitteena ilman käsitteen tarkempaa määrittelyä. Otsikkotasolla osallisuus liitetään myös lasten, nuorten ja vanhempien päätöksentekomahdollisuuksiin omassa asiassaan, yleiseen elämään tyytyväisyyteen, harrastamiseen, sosiaalisiin suhteisiin ja yksinäisyyteen (Ikonen, Eriksson & Heino 2020). Etenkin LAPE-hanketta koskevissa julkaisuissa osallisuus mainitaan tiuhaan ilman tarkempaa määrittelyä, jolloin sen todetaan olevan laaja yleistavoite (Hastrup ym. 2019b). Näin tehdään esimerkiksi perhekeskustoimintamallia arvioivassa raportissa.

Perhekeskusten kohtaamispaikat vahvistavat lasten ja vanhempien osallisuutta, vuorovaikutusta ja voimavaroja sekä tukevat perheiden hyvää arkea ja yhteisöllisyyttä. (Hastrup toim. 2019a, 41)

Laajana yleiskäsitteenä osallisuus kytketään julkaisuissa sekä sosiokulttuuriseen (sosiaaliset verkostot, vuorovaikutussuhteet, turvallisuus, yhteisöllisyys), taloudellismateriaaliseen (oikeanalaiset, nopeat ja tarpeenmukaiset interventiot ja palvelut) että poliittiseen (lapsen oikeudet, asiakkaiden vaikutusmahdollisuudet) osallisuuteen (Salminen ym. 2021) ja usein tavoilla, joilla käsitteen tarkempi määrittely jää epäselväksi. Yleistavoitteena sekä otsikkotason käsitteenä osallisuuden oletetaan olevan merkitykseltään itsestään selvä ja yhteisesti jaettu. Osallisuus myös näytetään sekä tavoitteena että keinona, jolloin julkaisuissa osallisuuden kehittäminen asetetaan yleiseksi tavoitteeksi (kuten hyvinvoinnin tukeminen, lapsen oikeuksien vahvistaminen) ja samalla keinoksi (esimerkiksi mielipiteen kuuleminen, palveluiden kehittämiseen osallistuminen), jonka avulla pyritään tarjoamaan oikeanlaisia ja tarpeenmukaisia palveluita.

Osallisuus osatavoitteena

Osallisuutta kuvaillaan julkaisuissa laajana yleistavoitteena, kuten edellä on todettu, mutta samaan aikaan osallisuus esitetään myös rajatumpana osatavoitteena. Näin tapahtuu esimerkiksi kuvattaessa perhekeskustoimintamallia, joka on yksi kansallisen LAPE-hankkeen pääasiallisista kehittämiskohteista. Mallin tavoitteena on tukea perheiden hyvinvointia ja osallisuutta yleisellä tasolla. Samaan aikaan tarkemmiksi toimintaperiaatteiksi määritellään osallisuuden rinnalla muun muassa perheiden monimuotoisuuden huomioiminen, helppo palveluihin pääsy ja vertaistuki. Epäselväksi jää mitä osallisuus on LAPE-toiminnan yleisenä tavoitteena ja mitä se on osatavoitteena, ja miten nämä tavoitteet eroavat toisistaan tai ovat yhteneviä suhteessa toisiinsa, etenkin kun erillisenä osatavoitteena osallisuus rinnastuu edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi nopeaan palvelutarpeen arviointiin tai kustannustietoisuuteen. (Hastrup, toim. 2019a, 34.) Osallisuutta myös niputetaan

yhteen yksityiskohtaisten tai konkreettisten asioiden kanssa, mutta itse osallisuutta ei varsinaisesti määritellä, kuten esimerkiksi silloin, kun pohditaan käytöksellään oireilevien nuorten hyvää hoitoa (Heino toim. 2020, 127) tai kun tarkastellaan nuorten jälkihuoltoa ja sitä, mitkä tekijät korostuvat nuorten kokemuksissa (Hirschovits-Gerz, Weckroth & Heino 2022, 37). Tällöin osallisuus esitetään yhtenä teemana rajatumpien tai konkreettisten teemojen rinnalla, kuten taloudellisen tuen, ihmissuhteiden jatkuvuuden, sijaisvanhempien vanhemmuustaitojen tai koulutukseen ja työelämään siirtymisen tuen.

Nuoret itse pitävät tärkeinä trauman ehkäisyn ja traumainformoidun hoidon elementteinä muun muassa riittävän varhaisia tukitoimia, kuuntelevia ja aidosti välittäviä aikuisia, sijaisvanhempien vanhemmuustaitojen tukemista ja ammattilaisten traumatietoisuuden lisäämistä, ihmissuhteiden jatkuvuutta sekä osallisuutta ja nuorille tarjottavia vaikutusmahdollisuuksia (Riebschleger ym. 2015). (Heino toim. 2020, 127).

Nuorten foorumissa nuoret rakensivat unelmiensa jälkihuoltoa. Heidän rakentamassaan unelmien jälkihuollossa korostuivat seuraavat teemat: osallisuus, konkreettinen arjen tuki, talouden hallinta rahallisen tuen tukena, koulu- ja työelämään siirtymisen ja siellä pysymisen tukeminen, vanhemmuuden ja parisuhteen tukeminen, perhesuhteiden työstäminen sekä traumakokemusten käsittely. (Hirschovits-Gerz ym. 2022, 37)

Julkaisuissa on esimerkkejä, joissa osallisuus määritellään laajana käsitteenä ja osana asiakkaiden arkea sekä arjessa toimimista, mutta samaan aikaan siitä kysytään lapsilta, nuorilta tai huoltajilta rajatumminkin esimerkiksi kyselyssä tai haastattelussa. Tällöin käsite operationalisoidaan kapeasti. Näin tapahtuu esimerkiksi sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointia tarkasteltaessa, jolloin osallisuus konkretisoidaan mielipiteen ilmaisuna, kuulluksi tulemisena ja omiin asioihin vaikuttamisena (Laakso 2019; Eriksson & Säles 2021). Kapeaa operationalisointia tapahtuu myös silloin, kun osallisuus tiivistetään väitteiksi ja summamuuttujaksi liittyen mielipiteen ilmaisuun ja huomioimiseen päätöksenteossa (Eriksson & Korhonen 2022).

Turvallisuuteen liittyvät aiheet kietoutuvat suhteisiin, vahvistumiseen ja osallisuuden teemaan. Samoin vahvistuminen-otsikon alla olevia aiheita voi tarkastella suhteisiin ja osallisuuteen kietoutuvina (s. 33). (...) Osallisuutta lähestyttiin haastatteluissa keskustelemalla asioista, joista lapsi itse voi päättää sekä pyytämällä lasta arvioimaan asteikolla 4–10, miten hyvin hän voi vaikuttaa suhteessa muihin samanikäisiin (s. 65) (Laakso 2019).

Sijoitettujen lasten osallisuus kiinnittyy pieniin ja isompiin arjen tapahtumiin, mutta myös lastensuojelun asiakasprosessiin sekä muihin elämään

kauaskantoisesti vaikuttaviin asioihin. (s. 17) (...) Alkuperäisistä väittämistä muodostettiin kolme summamuuttujaa: arvostaminen, osallisuus ja kiinnostus. ... Osallisuutta kuvasivat seuraavat väittämät: aikuinen kysyy mielipiteitäni ja ottaa ehdotukseni huomioon päätöksenteossa. (s. 88) (Eriksson & Korhonen 2022).

Myös oppilashuollossa osallisuus määritellään yleiseksi tavoitteeksi erityisesti liittyen lapsen ja nuoren laadukkaaseen kohtaamiseen, mutta samaan aikaan omaksi erilliseksi osa-alueeksi. Sekä yleisenä tavoitteena että yksittäisenä osa-alueena osallisuus esitetään ikään kuin asiana, joka on selkeä, ymmärrettävä ja verrannollinen sellaisiin tekijöihin kuten tuttuus, palautemahdollisuus ja kynnyksettömyys (Hietanen-Peltola, Rautava, Laitinen & Autio 2019b, 60).

Viitekehyksessä kohtaamisen laatu sisältää seuraavat osa-alueet: palvelujen ja työntekijöiden tuttuus, kynnyksettömyys, lasten ja nuorten osallisuus, luottamus työntekijään ja avun saamiseen, mahdollisuus antaa palautetta ja palautteen hyödyntäminen työn kehittämisessä (Hietanen-Peltola ym. 2019b, 60).

Yksittäisissä laajoissa, toimitetuissa julkaisuissa on hyödynnetty erilaisia käsitteellisiä tai käytännönläheisiä osallisuuden määrittelyjä, kun osallisuutta on tarkennettu tai konkretisoitu. Tällaisia määrittelyjä ovat esimerkiksi osallisuuden pyörän 10 pinnaa⁵ (Heino toim. 2020) sekä jaottelu tieto-, toiminta-, palvelu-, päätös-osallisuuteen sekä osallisuuden mahdollistamiseen (Hastrup, Pelkonen & Varonen 2021b). Käytössä on myös Laura Lundyn (2007) luoma jaottelu tilaan (space), ääneen (voice), yleisöön (audience) ja vaikutuksiin (influence); Paason ja Varion (2020) rakentama jäsenitys ”arjen osallisuus, asiakasosallisuus, kehittäjäosallisuus ja vaikuttajaosallisuus” (Yliruka, Eriksson, Jokinen & Pasanen 2022b) sekä Kohtaamisen Kuusi Koota⁶ (Petrelius, Yliruka & Mieltunen 2021), jotka kaikki liittyvät asiakkaiden osallisuuden kehittämiseen. Lisäksi julkaisuissa on mainittu 3X10D Lastensuojelu -elämäntilannemittari⁷, jonka todetaan olevan toimiva työväline varmistamaan nuoren osallisuutta palveluissa (Yliruka ym. 2022b). Nämä ovat esimerkkejä siitä, miten yksittäisissä julkaisuissa pyritään konkretisoimaan osallisuutta. Toisaalta laajoissa toimitetuissa julkaisuissa osallisuuden määrittely on kirjavaa, eikä yksittäi-

⁵ Osallisuuden kymmenen pinnaa: 1) tietoa on annettava etukäteen, 2) joustava ja luottamuksellinen ilmapiiri ja realistiset tavoitteet, 3) selkeys ja ymmärrettävyys, 4) on kerrottava mitkä ovat oikeudet ja kuka niitä valvoo, 5) hyvä luottamussuhde ja työntekijän tavoitettavuus, 6) nuorten tasavertainen kohtelu ja mahdollisuus kertoa omat mielipiteensä 7) avun saaminen matalalla kynnyksellä, 8) säännöt ja arki: perusteleva, johdonmukaisuus, tasapuolisuus, 9) kuulluksi tuleminen: ”en tiedä” -vastaus kielletty kaikilta, ja 10) tärkeää on tasavertaisuus kaikkien lasten kesken ja se, että aikuinen yrittää auttaa parhaansa mukaan. Osallisuuspyörän alkuperäinen lähde: Cath Larkins and Trudy Aspinwall, 2008, <https://clock.uclan.ac.uk/3700/1/We%20want%20to%20hear.pdf> (viitattu 16.4.2025)

⁶ Katso, Kuule, Keskity, Kehu, Kerro, Kunnioita (Petrelius ym. 2021)

⁷ <https://dialogi.diak.fi/puheenvuoro44/> (viitattu 16.4.2025)

sissä luvuissa tai artikkeleissa tuoda esiin erilaisten käytettyjen määritelmien eroavaisuuksia tai yhtäläisyyksiä (esim. Yliruka ym. 2022b, Heino toim. 2020; Heikkilä & Rantaeskola 2022; Eriksson & Korhonen 2022), vaikka julkaisut ovat kaikki THL:n toimittamia. Julkaisuissa osallisuutta myös jaotellaan ja liitetään osaksi erilaisia käsitteitä, kuten esimerkiksi osaksi oppimista ja kehitystä, ja toisaalta osaksi toimijuutta ja yhdenvertaisuutta (Känkänen, Kekkonen & Gissler 2019).

Julkaisuja rinnan lukiessa ja osallisuuden käsitteen rajoja hahmotettaessa voi todeta, että käsite venyy moneen suuntaan. Samaan aikaan sekä yleisenä että yksittäisenä tavoitteena tai hyvinvoinnin osa-alueena osallisuuden sisältö ja siihen kytkeytyvät muut käsitteet jäävät epäselviksi. Dokumenteista piirtyy kuva osallisuudesta amebamaisena käsitteenä, jonka ydintä on vaikea hahmottaa lapsiperheiden sosiaalipalveluita kehitettäessä. Julkaisuja lukiessa ei voi välttyä ajatukselta, että osallisuutta ikään kuin ripotellaan yleismausteen tavoin eri tavoitteiden osaksi ja rinnalle ilman tarkempaa ajatusta siitä, mitä käsitteellä kulloinkin tarkoitetaan.

Osallisuus ammattilaisten vastuuna

Tarkastelluissa julkaisuissa osallisuus asettuu ensisijaisesti ammattilaisten vastuulla olevaksi tavoitteeksi sekä työtavaksi, joka heidän tulee omaksua ja johon heillä tulee olla osaamista sekä voimavaroja. Myös osallisuuden haasteellisuus tuodaan osassa julkaisuista esiin, keskusteltaessa muun muassa käsitteen monimerkityksellisyydestä ja osallisuuden tukemisen konkreettisista haasteista, kuten ammattilaisten resursseista ja osaamisesta (Heino toim. 2020; Korhonen & Eriksson 2021; Yliruka ym. 2022b). Vaikka kyse on vuorovaikutukseen ja vuorovaikutussuhteisiin perustuvasta käsitteestä (esim. Stenvall 2018; Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017; Lahtinen & Pekkarinen 2020), ei osallisuutta nähdä lähtökohtaisesti asiakkaiden vastuulla olevana asiana.

Asiakkaan osallisuutta ja monitoimijaisuutta vahvistavan työkäytännön juurtumisen tueksi ammattilaisten tulee sitoutua yhteiseen viitekehykseen, jossa jäsennetään lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin kannalta keskeiset osa-alueet ja yhteistoiminnan periaatteet. (Alatalo ym. 2019, 20)

Johtajan tulee huolehtia asiakkaiden osallisuudesta, innostaa yhteiseen visioon ja edistää dialogista työskentelyä. (Yliruka, Kantoluoto, Heino, Laine & Hipp 2020, 68.)

Ammattilaisten vastuuta korostetaan esimerkiksi niin, että heidän tulee olla valmiita ”jopa” luopumaan omasta asiantuntijaroolista, ”jotta tilanteesta voi muodostua aidosti jaettu ja asiakkaan osallisuus omassa asiassaan vahvistuu” (Korhonen 2022, 15). Toisaalta muutamissa yksittäisissä julkaisuissa tuodaan esiin myös asiakkaiden vastuuta, tai sitä pohditaan. Esimerkiksi sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointia tarkastelleessa selvityksessä (Laakso 2019) lapset ja nuoret olivat määritelleet yhdeksi keskeiseksi osallisuuden ulottuvuudeksi vaikuttamisen omiin asioihinsa.

Lasten ja nuorten mukaan vaikuttaminen oli sitä tuloksellisempaa, mitä paremmin he käyttäytyivät. Osallisuuden mahdollisuudet olivat siten sijaishuollossa kytköksissä hyvään käytökseen. Julkaisun perusteella voi tehdä tulkinnan hyvän käytöksen kriteereiden olevan ammattilaisten määrittelemiä, jolloin osallisuuden voi todeta olevan ehdollista. Voi myös kysyä, onko tällöin oikeastaan enää kyse osallisuudesta tai millaista on ehdollistettu osallisuus.

Lasten ja nuorten kertomuksissa yhdeksi keskeiseksi vaikuttamisen tavaksi määrittyi hiukan yllättäin oma käyttäytyminen. Sitä pidettiin yhtenä keskeisenä vaikuttamiskeinona. (Laakso 2019, 70.)

Vaikka osallisuus on vahvasti ammattilaisten vastuulla, on muutamissa yksittäisissä julkaisuissa huomioita ammattilaisten oman osallisuuden vahvistumisesta. Oletuksena on, että osallisuus kasvattaa jokaista, toisin sanoen silloin kun asiakkaiden osallisuutta vahvistetaan, tullaan samalla vahvistaneeksi ammattilaisten osallisuutta, erityisesti kuulumisen tunteen osalta. (esim. Heino ym. 2020; Civil, Abrahamsson, Mäki-Fossi & Miettunen 2019; Korhonen 2022.)

Osallisuus kasvattaa lapsia ja nuoria mutta myös heidän vanhempiaan yhtä lailla kuin lastensuojelun työntekijöitä, johtajia ja luottamushenkilöitä – kaikkia. Jokaiselle on tärkeää saada peilata itseään ja omaa toimintaansa suhteessa toisiin ja itselle tärkeisiin ihmisiin; jokaiselle on tärkeää voida tuntea kuuluvansa johonkin ja kokea merkityksellisyyttä. (Heino toim. 2020, 208–210.)

Käsitteen yhteydessä pohditaan vain satunnaisesti erilaisia valtasuhteita, joita lasten, nuorten, huoltajien ja ammattilaisten välillä väistämättäkin on, etenkin lastensuojelussa ja sijaishuollossa, jossa ammattilaisilla on lain suoma oikeus puuttua perheiden yksityisyydensuojaan. Mitä vaikutusta erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden oikeudella tehdä vastentahtoisia päätöksiä on osallisuuden kannalta? Tällaista pohdintaa käydään lyhyesti esimerkiksi Heinon (2020, 9) toimittamassa teoksessa tuoden esiin, että osallisuus on jännitteistä: “nuorella on oikeus tulla pysäytetyksi ja oikeus saada erityistä huolenpitoa ja vaativaa hoitoa tietyissä tilanteissa”. Muutoin kyseinen, osallisuuden kannalta tärkeä ja jännitteinen näkökulma on marginaalissa. Osallisuuden käsitteeseen kytkeytyvän kriittisen pohdinnan sijaan esillä ovat pikemminkin ajatukset ammattilaisten ja asiakkaiden kumppanuudesta, avoimuudesta, yhteisestä tekemisestä ja tasavertaisuudesta, johon pääsemiseksi ammattilaisten tulee muuttaa toimintatapojaan. Kumppanuusajatusta ja tasavertaisuutta tuodaan esiin esimerkiksi systeemisen lastensuojelun periaatteena (Civil ym. 2019, 17; Petrelius & Uutela 2020) sekä nuorten päihdepalveluita kehitettäessä, tällöin tosin suhteessa vanhempiin (Yliruka ym. 2022b, 64).

Avoimuus ja luottamus lisääntyvät osallisuuden kokemuksen myötä. Yhteiset periaatteet ja tapaamisten selkeä rakenne varmistavat toimijoiden tasavertaisuuden, osallisuuden, kuulluksi tulemisen, yhteisen tekemisen ja vastuunoton jakamisen. (Civil ym. 2019, 17.)

Palvelujen käyttäjien osallisuus tekee yhteistyöstä monitoimijaisen. NVR ryhmässä vanhempien tulisi olla ennen kaikkea ammattilaisten tasavertaisia kumppaneita yhteisessä perheiden ongelmaratkaisuprosessissa ja NVR lähestymistavan ja menetelmien oppimisessa kehittäessä palvelumuotojen moninaisuutta aggressiivisesti käyttäytyvien ja päihteitä käyttävien nuorten vanhemmille. (Yliruka ym. 2022b, 64.)

Osallisuuden käsitettä käytetään julkaisuissa painottamaan lapsiperheiden sosiaalipalveluiden kehittämisen vaativan asiakkaiden osallisuutta, sekä palveluita kehitettäessä että osana monitoimijaista yhteistyötä asiakkaiden kanssa. Osallisuus tuodaan esiin asiana, joka tulee ottaa vakavasti ja jota kohti ammattilaisten tulee suunnata toimintaansa osaamistaan vahvistaen.

Osallisuus retorisenä vahvistuskeinona

Osallisuutta käytetään julkaisuissa myös käsitteenä, jonka avulla pyritään vahvistamaan ja korostamaan jonkin tavoitteen, usein asiakkaiden hyvinvoinnin tukemisen tärkeyttä, jolloin käsite näyttäytyy yleisenä retorisenä vahvistuskeinona. Näin on esimerkiksi silloin, kun osallisuutta hyödynnetään johtopäätöksiä tukevana käsitteenä. Tällöin käsite tuodaan esiin vasta johtopäätöksissä yhteenvetomaisena yleiskäsitteenä, jonka avulla esitetään laajoja johtopäätöksiä käsitettä kuitenkin sisällöllisesti tarkentamatta. Esimerkiksi sijoitettujen lasten koulunkäyntiin ja vapaa-aikaan keskittyvässä julkaisuissa osallisuus esitetään johtopäätöksissä asiana, jota tulee tukea ja jonka lisäksi on tarpeen vahvistaa lasten ja nuorten vuorovaikutussuhteita, turvallisuutta sekä oikeanlaisia palveluita ja interventioita (Saariluoma, Eriksson & Korhonen 2021a).

Lasten osallisuuden tukemisen lisäksi keskeisiä toimenpiteitä kaikkien lasten ja nuorten oikeuksien turvaamiseksi ovat heidän elämänpiiriinsä kuuluvien vuorovaikutussuhteiden ja turvallisen ilmapiirin edistäminen sekä lasten tarvitseman tuen mukaiset interventiot ja monialaisen asiantuntijaverkoston palvelut. (Saariluoma ym. 2021, 11.)

Käsitteen avulla tuodaan esiin ammattilaisten toiminnan tärkeyttä sekä myös asiakkaiden osallisuuden merkitystä. Yleisenä retorisenä vahvistuskeinona tämä puhetapa sisältää sellaisia toteamuksia, joiden empiirinen todentaminen ei ole ollut julkaisuissa tavoitteena, tai edes mahdollista, kuten toteamus siitä, että oppilashuoltotyö vahvistaa aina oppilaiden osallisuutta (Hietanen-Peltola ym. 2019b, 69) tai että turvakotityössä juhlat ja arkiset asiat, kuten ruuanlaitto, vahvistavat lapsen osalli-

suutta ja luovat yhteisöllisyyttä (Koivula, Mäkelä & Svetloff 2022, 27). Tällöin käsitteen ensisijainen merkitys on retorinen, ei empiirinen.

Opiskeluhuoltotyössä vahvistetaan aina myös oppilaiden osallisuutta ja osallistumista häntä itseään tai yhteisön hyvinvointia koskeviin asioihin. (Hietanen-Peltola ym. 2019b, 69.)

Turvakodin arjessa järjestettävät juhlat, kuten merkkipäivät, yleiset juhlapäivät ja asiakkaiden läksiäiset, sekä arkisten asioiden yhdessä tekeminen (esim. ruoanlaitto) ovat lapsillekin tärkeitä yhteisöllisyyttä sekä osallisuutta luovia hetkiä. (Koivula ym. 2022, 27.)

Analysoiduissa julkaisuissa osallisuuden käsitteeseen oleellisesti sisältyvä tunne- ja yksilökohtaisuus (Kivinen ym. 2020; Leemann & Hämäläinen 2016; Nousiainen 2021) ei ole erityisen vahvasti esillä empiirisenä kysymyksenä, mikä tekee osallisuuden todentamisesta haastavaa. Tästä syystä onkin kysyttävä, kuka tulkitsee osallisuuden toteutumisesta, millä tavoin ja millaisilla aineistoilla. Käsitteen kriittinen tarkastelu kohdentuu julkaisuissa sen toteutumisen haasteisiin ja ammattilaisten osaamiseen, ei niinkään siihen, miten osallisuutta voidaan empiirisesti todentaa. Julkaisujen osallisuuskeskusteluissa osallisuuden tulkinnat perustuvat harvemmin sellaiseen tutkimus- tai selvitysaineistoon, joka mahdollistaa erityisesti ja selkeästi osallisuuden tunteeseen perustuvan tarkastelun. Tällainen tarkastelu onkin haastavaa, sillä osallisuuden tunneulottuvuutta ei ole kovin helppoa selvittää tai tutkia. Tällöin tulkinnat lasten, nuorten ja huoltajien osallisuudesta saattavat jäädä yleiselle, retoriselle tasolle. Kun empiirinen näyttö on satunnaista, on kyse pikemminkin retorisesta vahvistuskeinosta ja yleisesti omaksutusta puhetavasta.

Johtopäätökset

Kuten useat tutkijat ovat todenneet, osallisuus on vahvasti juuri tähän aikaan kytkeytyvä, haastava ja monimerkityksellinen käsite (esim. Kivinen ym. 2020; Leemann & Hämäläinen 2016; Matthies 2017; Maunu & Kiilakoski 2018; Nousiainen 2021). Palveluita kehitettäessä osallisuus toimii joustavana käsitteenä ja tulee siten myös sanoitetuksi ja ymmärretyksi monin tavoin. Osallisuus toimii sekä yksittäistä palveluprosessia tai asiakkaan mielipiteen ilmaisua kuvaavana käsitteenä, mutta myös maailmoja syleilevänä, yleistä hyvää edustavana käsitteenä. Osallisuus sijoittuu valtiollisen ohjauksen ja lainsäädännön virittämälle, ammatillistuneen palvelukehittämisen kentälle, jossa vahvimpia toimijoita ovat osallisuuden kehittämiseen vihkiytyneet sosiaalihuollon sekä lasten, nuorten ja perheiden palveluiden asiantuntijat ja ammattilaiset.

Asiantuntijat ovat sisäistäneet osallisuuden tärkeänä, jopa normatiivisena käsitteenä, jonka kehittäminen (mutta ei niinkään määrittely tai empiirinen todentami-

nen) on toimivien palveluiden ydintavoite. Osallisuuteen liittyvää vilkasta kehittämistoimintaa onkin kuvattu muun muassa osallistavana käänteenä, paradigmana, megatrendinä ja palveluiden kehittämisen standardina niin kansallisessa kuin myös kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa (esim. Koskinen-Koivisto, Kumpulainen & Husu 2021; Matthies 2017; Meriluoto & Litmanen, 2019; Tisdall 2021; Toros 2021). Tämän tutkimuksen analyysin perusteella sitä voi kuvata myös palveluiden kehittämiseen liittyvänä osallisuusretorisena puheenpartena, jonka sisällä kehittäjät ja ammattilaiset toistavat samantyyppistä tarinaa osallisuuden käsitettä hyödyntäen. Tämä tarina kertoo siitä, miten palvelut ja niiden resursointi sekä ammattilaisten osaaminen eivät vielä tue osallisuuden tavoitteiden toteutumista, eivät yksilöllisellä, yhteisöllisellä eivätkä yhteiskunnallisella tasolla.

Kun käsitettä tarkastellaan kriittisesti, voi sen todeta saavan monia erilaisia määritelmiä. Lapsiperheiden kanssa toimivat ammattilaiset ovat sisäistäneet tarpeen hyödyntää käsitettä laajasti, mitä voi pitää ymmärrettävänä, sillä osallisuus on vahvasti esillä lainsäädännössä, ja ammattilaiset myös perustelevat toimintaansa sen avulla. Toisaalta, kun käsitteen käyttö on väljää, syntyy tilanteita, joissa käsitettä käytetään myös ristiriitaisesti, epäselvästi ja tehokeinona korostettaessa jonkin tavoitteen tai asian tärkeyttä. Osallisuuden kehittämisen taustalla on ammattilaisten kunnianhimoisia ja asiakkaiden etua ajavia tavoitteita, sillä osallisuutta tukevia palveluita ei kehitetä vain ammatillisten ambitoiden vaan asiakkaiden hyvinvoinnin vuoksi. Siksi käsitteen käyttöön kohdistuva kritiikki saatetaan ymmärtää osallisuutta lähtökohtaisesti kritisoivaksi ja ehkä jopa saivarteluksi.

Onkin syytä vielä korostaa, että analysoidut dokumentit eivät ole tieteellisiä vertaisarvioituja tekstejä, jolloin lähtökohtana ei ole tarkka käsitteen määrittely tai metodologisesti perustellut tutkimusasetelmat. Tekstien lajityypit ovat erilaisia, pääosin kehittämis- ja hanketoimintaan suuntautuvia, jolloin osallisuuden tarkastelussa ei ole tieteellisen näytön vaatetta. Tällöin osallisuuden käsitteen löysempi, joskus ristiriitainen käyttö, ja myös pamflettimainen kirjoittamistapa on sallittua. Toisaalta osallisuuden tarkastelua on syytä pohtia laajempänä eettisenä kysymyksenä, sillä dokumenteissa osallisuustulkinnat ovat pääosin asiantuntijoiden tuottamia, jolloin he tekevät tulkintoja toisten, yleensä asiakkaiden, osallisuudesta. Tällöin on syytä pohtia, mihin nämä tulkinnat perustuvat riippumatta siitä, onko kyse kehittämis- vai tutkimustoiminnasta.

Osallistavaan käänteeseen liittyy vahva ajatus kansalaisten perusoikeuksien vahvistamisesta, sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisemisestä sekä toimivien palveluiden kehittämisestä kansalaisia tukeviksi. Osallisuudelle asetetut tavoitteet ovat kunnianhimoisia ja siksi niitä on syytä tarkastella kriittisesti. Tutkijat ovat muun muassa peräänkuuluttaneet osallisuusretoriikan kriittistä empiiristä tarkastelua kysymällä, millaisiin asioihin palveluiden käyttäjät ja kansalaiset voivat todellisesti vaikuttaa, ja kuka päättää ja käyttää valtaa resursseja jaettaessa. Asiakkaiden tai kansalaisten vaikuttamisen mahdollisuudet ovat kovin usein näennäisiä, kapeita tai pääosin ammattilaisten määrittämiä. (esim. Meriluoto 2018; Moran-Ellis & Tisdall 2019; Toros 2021.) Tätä näkökulmaa on syytä pohtia myös lapsiperheiden sosiaalipal-

veluiden kehittämisen osalta (myös Kiili ym. 2021). Analyysin perusteella asiantuntijat harvemmin pohtivat esimerkiksi sitä, millaista valtaa he käyttävät tulkitessaan keräämiään selvitys- tai kehittämisaineistoja, tehdessään päätelmiä sekä raportoidessaan tulkintojaan esimerkiksi lasten ja nuorten osallisuudesta. Osallisuus on lähtökohtaisesti käsite, joka peräänkuuluttaa yksilöstä lähtevää ymmärrystä ja tunnetta osallisuudesta (esim. Nivala & Ryytänen, 2019; Nousiainen 2021). Tällöin toisten ihmisten ja ihmisryhmien osallisuudesta tehtyjen tulkintojen tulisi perustua selkeään näyttöön, ei vain ajatukseen siitä, että osallisuus on yleinen hyvä, joka automaattisesti mahdollistuu tietyillä toimintatavoilla ja resurssoinnilla.

Voi myös kysyä, kenen kieltä osallisuus käsitteenä on, kenelle se on ymmärrettävää ja onko käsitteen ympärille muodostunut omanlaisensa ammattilaisten, kehittäjien ja tutkijoiden eli osallisuusretoorikoiden koulukunta, jossa asiakkaat eivät juurikaan ole edustettuina. Ehdotammekin, että osallisuus käsitteenä otetaan vakavasti niin, että sen käyttöä harkitaan, eikä sitä viljellä teksteissä ”yleismausteena” vain siksi, että se kuuluu palveluiden kehittämisen puheenparteen. Dokumenttiaineisto tuo myös harvinaisen selvästi esiin, että osallisuutta pidetään tärkeänä, ellei jopa tärkeimpänä tavoitteena lasten, nuorten ja perheiden palveluissa ja niitä kehitettäessä. Kriittinen suhtautuminen osallisuuden käsitteeseen ja sen käyttöön ei merkitse tavoitteen väheksymistä, vaan päinvastoin.

Lähteet

- Braun, V. & Clarke, V. (2023). Toward good practice in thematic analysis: Avoiding common problems and be(com)ing a knowing researcher. *International Journal of Transgender Health* 24(1), 1–6. <https://doi.org/10.1080/26895269.2022.2129597>
- Collins, T. M. (2017). A child's right to participate: Implications for international child protection. *The International Journal of Human Rights* 21(1), 14–46. <https://doi.org/10.1080/13642987.2016.1248122>
- Fern, E. (2014). "Grown-ups Never Understand Anything by Themselves" *Practice* 26(1), 3–22. <https://doi.org/10.1080/09503153.2013.867940>
- Isola, A. M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kansallinen lapsistrategia. Komiteamietintö. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Viitattu 24.5.2024. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162864>
- Keskinen, S. & Vuori, J. (2012). Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere University Press, 7–35. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8775-0>
- Kielitoimiston sanakirja. (n.d.). Osallisuus. Viitattu 24.5.2024. <https://www.kielitoimiston.sanakirja.fi/#/osallisuus>
- Kiili, J., Itäpuisto, M., Moilanen, J., Svenlin, A.-R. & Malinen, K. E. (2021). Professionals' views on children's service user involvement. *Journal of Children's Services* 16(2), 145–158. <https://doi.org/10.1108/jcs-10-2020-0069>
- Kiili, J. & Itäpuisto, M. (2022). Expertise-by-Experience in Child and Family Services: Professionals' Perspectives on Experiential Knowledge. *Nordic journal of social research* 13(2), 1–14. <https://doi.org/10.18261/njsr.13.2.3>
- Kiili, J., Moilanen, J. & Hedman, J. (2024). Kartoittava analyysi lasten, nuorten ja perheiden sosiaalihuollon palveluista 2020-luvulla. Teoksessa Johanna Kiili, Anne-Mari Jaakola, Merja Anis, Tuuli Lamponen, & Elina Stenvall (toim.) *Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 19–36.
- Kivinen, T., Vanjusov, H. & Vornanen, R. (2020). Asiakkaan ääni – osallisuus ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Teoksessa Anneli Hujala & Helena Taskinen (toim.) *Uudistuva sosiaali- ja terveysala*. Tampere University Press, 267–293. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-022-9>
- Kokkonen, T. (2023). Poliittisuus rakenteellisen sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Kati Närhi, Sirpa Kannasojä, Tuomo Kokkonen, Niina Rantamäki & Sandra Ruonakangas (toim.) *Rakenteellisen sosiaalityön tila ja tulevaisuus Suomessa*. Jyväskylän yliopisto. Sophi, 154, 49–68. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9712-0>

- Kosher, H. & Ben-Arieh, A. (2020). Children's participation: A new role for children in the field of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect* 110(1), 104429. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104429>
- Koskinen-Koivisto, E., Kumpulainen, K. & Husu, H. M. (2023). Asukasosallisuuden edistäminen, vuorovaikutus ja yhteiskehittäminen kulttuurisuunnitteluhankkeessa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 61(1), 49–72. <https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/119765>
- Lahtinen, J. & Pekkarinen, E. (2020). Yhteensointuvia ja epävireisiä kohtaamisia lastensuojelussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 85(2), 157–167. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020040110041>
- LAPE-teesit 2018. Lapsille ja nuorille hyvä sote: LAPE-teesit sote-palveluiden uudistamisen tueksi. Päätösten tueksi 51. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 25.4.2024. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-222-2>
- Lastensuojelulaki 417/2007. Viitattu 16.4.2025. <https://finlex.fi/fi/lainsaadanto/2007/417>
- Leeman, L. & Hämäläinen, R. M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586–594. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>
- Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33(6), 927–942. <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>
- Malinen, K., Itäpuisto, M., Moilanen, J., Kiili, J. & Punna, M. (toim.). (2023). *Vertaistuki ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus lasten ja perheiden voimavarana*. Tampere: Vastapaino.
- Malja, M., Puustinen-Korhonen, A., Petrelius, P. & Eriksson, P. (2019). (toim.) *Lastensuojelun laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Helsinki. Viitattu 25.4.2024. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>
- Matthies, A.-L. (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54(2), 149–165. <https://journal.fi/sosiologia/article/view/124292>
- Maunu, A. & Kiilakoski, T. (2018). Ohjausta osallisuuteen? Sosiaalinen ja poliittinen osallisuus ammattiin opiskelevien nuorten arjessa. *Aikuiskasvatus* 38(2), 112–129. <https://doi.org/10.33336/aik.88333>
- Meriluoto, T. (2018). Neutral experts or passionate participants? Renegotiating expertise and the right to act in Finnish participatory social policy. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5(1–2), 116–139. <https://doi.org/10.1080/23254823.2018.1435292>
- Meriluoto, T. & Litmanen, T. (2019). Pelastaako osallistaminen demokratian? Teoksessa Taina Meriluoto & Tapio Litmanen (toim.), *Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian?* Tampere: Vastapaino, 7–28.
- Merritt, D. H. (2021). Lived experiences of racism among child welfare-involved parents. *Race and Social Problems* 13, 63–72. <https://doi.org/10.1007/s12552-021-09316-5>
- Moran-Ellis, J. & Tisdall, E. K. M. (2019). The relevance of 'competence' for enhancing or limiting children's participation: Unpicking conceptual confusion. *Global Studies of Childhood* 9(3), 212–223. <https://doi.org/10.1177/2043610619860995>

- Nivala, E. & Ryyänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka: Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nousiainen, M. (2021). Pienet onnistumistarinat ja osallisuuden kokeminen Yhteisissä keittiöissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86(2), 155–165. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021041510492>
- Nuorisolaki 1285/2016. Viitattu 16.4.2025. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2016/1285>
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A. L. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaaliryönten tutkimuksen aikakauslehti* 22(3), 227–244. <https://journal.fi/janus/article/view/51212>
- Pernaa, H. K. (2020). *Hyvinvoinnin toivottu tulevaisuus: Tarkastelussa kompleksisuus, antisipaatio ja osallisuus*. Väitöskirja. ACTA WASAENSIA 443. Vaasa: Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-910-5>
- Perustuslaki 731/1999. Viitattu 16.4.2025. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/731>
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A. K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus localis* 49(3), 80–98. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/1301>
- Stenvall, E. (2018). *Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä*. Väitöskirja. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1917. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0820-9>
- Suomisanakirja (n.d.). Osallisuus. Viitattu 24.5.2024. <https://www.suomisanakirja.fi/osallisuus>
- TEPA-termipankki (erikoisalojen sanasto- ja sanakirjakokoelma). (n.d.). Osallisuus. Viitattu 24.5.2024. <https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/osallisuus>
- Tisdall, E. K. M. (2021). Meaningful, effective and sustainable? Challenges for children and young people's participation. Teoksessa Maria Bruselius-Jensen, Ilaria Pitti & E. Kay M. Tisdall (toim.) *Young People's Participation. Revisiting Youth and Inequalities in Europe*. Bristol University Press, 217–234.
- Toros, K. (2021). A systematic review of children's participation in child protection decision-making: Tokenistic presence or not? *Children & Society* 35(3), 395–411. <https://doi.org/10.1111/chso.12418>
- van Bijleveld, G. G., Bunders-Aelen, J. F. & Dedding, C. W. (2020). Exploring the essence of enabling child participation within child protection services. *Child & Family Social Work* 25(2), 286–293. <https://doi.org/10.1111/cfs.12684>
- Vis, S. A. & Fossum, S. (2015). Organizational factors and child participation in decision-making: Differences between two child welfare organizations. *Child & Family Social Work* 20(3), 277–87. <https://doi.org/10.1111/cfs.12076>
- Woolfson, R. C., Heffernan, E., Paul, M. & Brown, M. (2010). Young people's views of the child protection system in Scotland. *British Journal of Social Work* 40(7), 2069–2085. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp120>

Liite 1: Julkaisut, luku: Osallisuuden käsite lapsiperheiden sosiaalipalveluissa

x julkaisun nimen alussa tarkoittaa, että osallisuuden käsitettä ei ole käytetty julkaisussa

Vuosi 2019

1. Alatalo, Marjo; Miettunen, Nanne; Liukko, Eeva; Kettunen, Natalia & Normia-Ahlsten Leena (2019). Porrasteisuus lapsiperheiden sosiaalipalveluissa. Näkökulmia sosiaalihuoltolain toimeenpanoon ja palveluiden järjestämiseen. Työpaperi 39/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
2. Civil, Tiina; Abrahamsson, Outi; Mäki-Fossi, Satu & Miettunen Nannan (toim.) (2019). Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpaperi 34/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
3. Hastrup, Arja (toim.) (2019a). Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma – kärkihankkeeseen liittyvät tehtävät. Toteuttamissopimuksen loppuarviointi. Työpaperi 44/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
4. Hastrup, Arja ym. (2019b). Lasten ja perheiden palvelujen tuottaminen yhteistyössä järjestöjen ja seurakuntien kanssa – toimivat rakenteet ja sopimuskäytännöt. Työpaperi 5/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
5. x Hietanen-Peltola, Marke; Vaara, Sarianna & Laitinen, Kristiina (2019a). ”Meillä ei toistaiseksi ole järjestetty tätä lain vaatimalla tavalla.” – opiskeleluhollon seurannan tuloksia kuraattorityöstä toisen asteen oppilaitoksissa. Tutkimuksesta tiiviisti 55/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
6. Hietanen-Peltola, Marke; Rautava, Marie; Laitinen, Kristiina & Autio, Eva (toim.) (2019b). Kohtaaminen keskiössä – Lapsi- ja nuorilähtöisyys opiskeleluhollon palveluissa. Ohjaus 2/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
7. x Hietanen-Peltola, Marke; Vaara, Sarianne & Laitinen, Kristiina (2019c). Koulukuraattoripalvelujen yhdenvertaisuudessa on kehittämistarpeita – tuloksia perusopetuksen opiskeluhoollon seurannasta 2018. Tutkimuksesta tiiviisti 4/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
8. x Huittinen, Matleena (2019). Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien väkivaltaepäilyiden tutkiminen lapsen edun mukaisesti Selvitys poliisin ja perhekeskustoiminnan näkökulmasta. Työpaperi 21/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
9. Kekkonen, Marjatta (2019). Kohtaamispaikka perhekeskuksessa. Tutkimuksesta tiiviisti. 2/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
10. x Kuoppala, Tuula, Forsell, Martta & Säkkinen Salla. Lastensuojelu 2018. (2019). Tilastoraportti. 23/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

11. Känkänen, Päivi; Kekkonen, Marjatta & Gissler, Mika (2019). Nuorten palvelusolmut auki. Tutkimuksesta tiiviisti 9/2019. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
12. Laakso, Riitta (2019). "Ne näki musta" Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
13. Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2019. (2019). SVT sosiaaliturva 2019. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Vuosi 2020

14. x Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Kekkonen, Marjatta (2020a). Icehearts on enemmän kuin urheilujoukkue. Tuloksia THL:n pitkittäistutkimuksesta. Tutkimuksesta tiiviisti 3/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
15. Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Kekkonen, Marjatta (2020b). Muutokset Icehearts-lasten käyttäytymisessä ja tunne-elämässä. Tuloksia Icehearts -pitkittäistutkimuksesta. Tutkimuksesta tiiviisti 6/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
16. x Hakulinen, Tuovi; Hietanen-Peltola, Marke; Hastrup, Arja; Jahnukainen, Johanna & Varonen Päivi. (2020). "Pahin syksy ikinä" Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronasyksynä 2020. Työpaperi 37/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
17. Heino, Tarja (toim.) (2020). Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Raportti 12 / 2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
18. x Heino, Tarja; Weckroth Niina & Ranta Heikki (2020). Koronan vaikutukset lastensuojelun 24/7- yksiköiden toimintaan – palveluntuottajien ja toimintayksiköiden näkökulma. Tutkimuksesta tiiviisti 32/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
19. x Hietanen-Peltola, Marke; Vaara, Sarianne; Hakulinen, Tuovi & Hastrup, Arja (2020a). Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronakeväänä 2020. Tuloksia kouluterveydenhuollon verkoston ja perhekeskusverkoston tiedonkeruista. Työpaperi 26/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
20. Hietanen-Peltola, Marke; Vaara, Sarianne; Laitinen, Kristiina & Jahnukainen, Johanna (2020). Etäkoulu heikensi avun ja tuen saantia opiskeluhollostasta – myös kuraattori- ja psykologipalveluissa. Tutkimuksesta tiiviisti 40/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
21. Ikonen, Riikka; Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2020). Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpaperi 35/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

- 22.x Laajasalo, Taina; Korkman, Julia & Rajala, Rika (2020). Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkintaa nopeutettava. Päätösten tueksi 3/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
23. Laajasalo, Taina (toim.) (2020). Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus. Raportti 17 | 2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- 24.x Lammi-Taskula, Johanna; Vuorenmaa, Maarit; Aunola, Kaisa & Sorkkila, Matilda (2020). Matalan kynnyksen sosiaalipalvelut lapsiperheiden tukena ja palveluiden käyttö COVID-19- epidemian aikana. Tutkimuksesta tiiviisti 15/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
25. Pelkonen, Marjaana; Hastrup, Arja; Normia-Ahlsten, Leena; Halme, Nina; Kekkonen, Marjatta; Kiviruusu, Olli; Liukko, Eeva; Lämsä, Riikka & Muranen Päivi (toim.). (2020). Perhekeskukset Suomessa 2019. Kehittämisen tilanne ja työn jatkuminen. Työpaperi 6/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
26. Petrelius, Päivi & Uutela, Anne (2020). Systeemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen. Konsultoivien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia. Työpaperi 24/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
27. Yliruka, Laura; Kantoluoto, Anne; Heino, Tarja; Laine, Terhi & Hipp, Tiia (2020). Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus. Osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua. Työpaperi 32/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Vuosi 2021

- 28.x Eriksson, Pia; Nelimarkka, Siiri; Paasivirta, Annukka; Tiili, Anna & Yliruka, Laura (2021). Koronan vaikutukset lastensuojeluun – osa 2. Tutkimuksesta tiiviisti 16/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
29. Eriksson, Pia & Säles, Emilia (toim.) (2021). Lastensuojelun perhehoidon järjestäminen. Suositukset perhehoidon toimintaohjeiden sisällöiksi. Työpaperi 6/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
30. Hastrup, Arja; Pelkonen Marjaana & Varonen Päivi (2021a). Koronaepidemian vaikutukset lapsiperheiden sosiaalipalveluihin – pulmia ja ratkaisuehdotuksia. Tutkimuksesta tiiviisti 43/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
31. Hastrup, Arja; Pelkonen, Marjaana & Varonen, Päivi (2021b). Perhekeskusten kehittäminen ja vakiinnuttaminen tulevilla hyvinvointialueilla: ohjeita toimintasuunnitelman laadintaan. Työpaperi 9/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

32. x Hietamäki, Johanna; Kaittila, Anniina; Tuominen, Jarno; Vuorenmaa, Maaret; Husso Marita; Peltonen Joonas & Karhinen-Soppi Anu (2021). Lähisuhdeväkivalta koronapandemian aikana: Vauvaperheiden vanhemmilla ja Nollalinjan auttavan puhelimen keskusteluissa. Tutkimuksesta tiiviisti 2/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
33. x Hietanen-Peltola, Marke; Jahnukainen, Johanna; Vaara, Sarianna; Kivimäki, Hanne & Ervasti, Eetu (2021). Asiointi ja avunsaanti perusopetuksen opiskeluhoitopalveluissa – Kouluterveyskysely 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 53/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
34. Korhonen, Päivi & Eriksson, Pia (2021). Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat. Katsaus 2000-luvulla tehtyihin tutkimuksiin. Työpaperi 34/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
35. x Koivula, Tanja; Peltonen, Joonas; Mäkelä, Jukka & Turvakotien työntekijät (2021). Suojassa-hankkeen pilotointivaiheen loppuraportti. Lapsen lähisuhdeväkivallan riski- ja suojatekijöiden arviointi turvakotityössä. Raportti 1/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
36. x Lindroos, Eija; Sirniö, Outi & Vaalavuo Maria (2021). Lapsiköyhyys koko väestön köyhyyttä yleisempää Euroopassa – Suomessa lapsiköyhyyttä esiintyy etenkin yksinhuoltaja- ja maahanmuuttajaperheissä. Policy Brief. 25.10.2021. Turun yliopisto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
37. x Nelimarkka, Siiri; Majjala, Seija; Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2021). Koronapandemian vaikutuksia lastensuojelun palveluihin ja asiakkaiden hyvinvointiin vuonna 2020. Tutkimuskatsaus. Työpaperi 5/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
38. Petrelius, Päivi; Yliruka, Laura & Miettunen, Nanne (toim.). (2021) Systemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpaperi 7/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
39. Saariluoma, Lotta; Eriksson, Pia & Korhonen Päivi (2021a). Sijoitettujen lasten koulunkäynti ja vapaa-aika – kyselytutkimuksen tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 51/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
40. x Saariluoma, Lotta; Heino, Tarja; Eriksson, Pia & Utriainen, Siiri (2021b). Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten koulunkäynti ja hyvinvointi koronan varjossa vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 72/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
41. x Saariluoma, Lotta; Heino, Tarja; Eriksson, Pia & Utriainen, Siiri (2021). Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset sekä päihteiden käyttö. Tutkimuksesta tiiviisti 73/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
42. Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2021. (2021). SVT Sosiaaliturva 2021.
43. Utriainen, Siiri; Eriksson, Pia & Heino Tarja (toim.) (2021). Poikkeusolot sijaishuollossa. Koronaepidemian vaikutuksia kodin ulkopuolelle sijoitettuihin lapsiin. Työpaperi 35/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Vuosi 2022

44. Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022a). Sijaishuollon lapsikohtaisen valvonnan malli. Työpaperi nro 4/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
45. Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022b). ”Kiitos kun pidätte huolta, että asiat olisi minulla hyvin”. Kysy ja kuuntele -hankkeen loppuraportti. Raportti 3/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
46. x Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula (2022). Lastensuojelu 2021. Tilastoraportti 22/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
47. Heikkilä, Marjukka & Satu Rantaeskola Satu (2022). Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Työpaperi 19/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
48. Hirschovits-Gerz, Tanja; Weckroth, Niina & Heino, Tarja (2022). Ikkuna aikuistumiseen – Selvitys lastensuojelun jälkihuollon ja ilman huoltajaa maahan alaikäisenä tulleiden nuorten teasta ja palveluista. Raportti 2/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
49. Koivula, Tanja; Mäkelä, Jukka & Svetloff, Maria (toim.) (2022). Lapset turvakodissa, Turvakotipalveluissa lasten kanssa tehtävän työn laatusuosituksat. Ohjaus 13/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
50. Korhonen, Päivi (2022). Alaikäisten vankien ja muiden vakavilla rikoksilla oireilevien nuorten asema palvelujärjestelmässä. Tilannekuva sote-ammattilaisten näkökulmasta. Työpaperi 34/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
51. Kalmari, Hanne (toim.) (2022). Kasvatus- ja perheneuvonta 2020-luvulla. Kasvatus- ja perheneuvonnan kansallisen kehittämisprosessin loppuraportti. Työpaperi 30/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
52. Paasivirta, Annukka; Holmi, Laura; Ståhlberg, Miia & Laajasalo, Taina (2022). Uskalla nähdä – lapsiin kohdistuvan henkisen väkivallan tunnistamisen ja puuttumisen haasteet ammattilaisten silmin. Tutkimuksesta tiiviisti 28/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
53. x Rossi, Maria; Pietilä, Mika & Oinas, Merja-Maaria (2022). Sanoilla on merkitystä. Termikäsikirja lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan sanoittamiseen. Ohjaus 8/22. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
54. x Raitasalo, Kirsimarja; Karjalainen, Karoliina; Kärkkäinen, Sanna & Kauppinen, Timo (2022). Lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle ja vanhempien päihdeongelmat erityyppisillä asuinalueilla. Tutkimuksesta tiiviisti 20/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
55. Salmi, Minna & Närvi, Johanna (2022). Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot nelivuotiaiden perheissä. Työpaperi 9/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
56. x Ståhlberg, Miia (2022). Lastensuojelun sosiaalityö ja lapsiin kohdistuva väkivalta – pilottikoulutuksen kokemuksia ja osaamistarpeiden analyysi

tutkimustiedon valossa. Työpaperi 45/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

57. x Yliruka, Laura & Tasala, Tanja (2022). Lastensuojelun systemisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 009/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
58. x Yliruka, Laura; Harrikari, Timo; Forssell, Martta; Kuoppala, Tuula; Purhonen, Emmi & Salmela, Marianna (2022a). Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityön organisoiminen sekä lastensuojelulain mukainen henkilöstömitoituksen toteutuminen. Kuntakyselyjen tulokset. Työpaperi 44/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
59. Yliruka, Laura; Eriksson, Pia; Jokinen, Liisa & Pasanen, Kaisa (toim.) (2022b). Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla. Työpaperi 52/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

13

Yhteenveto

Osallisuus lähtökohtana, käytäntönä ja tavoitteena edellyttää moniulotteista lähestymistapaa

Mia Tammelin, Outi Alakärppä & Henna Pirskanen

Teoksessa olemme hahmottaneet osallisuuden paikantumista kolmelle eri kehälle: 1) ihmisen omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin, 2) yhteisöihin, kohtaamisen instituutioihin ja vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa sekä 3) yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan (ks. Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017; vrt. Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallen & Häikiö 2021). Tässä yhteenvetoluvussa tarkastelemme tämän teoksen keskeisiä näkökulmia osallisuuden rakentumiseen, sen edistämiseen ja sitä estäviin käytäntöihin. Samaan aikaan yhteenvetoluvussa tarkastelu kiinnittyy laajempaan kysymykseen sosiaalityön, käytännön, sitä ohjaavan politiikan ja tutkimuksen mahdollisuuksista edistää osallisuutta. Teoksen laajana tavoitteena on ollut osallisuutta koskevan keskustelun ja tutkimuksen jäsentäminen, vaikka emme pyrkineetkään yksittäiseen laajaan määritelmään tai näkökulmaan. Seuraavassa kiteytämme teoksen lukujen sisältöä ja niiden paikantumista osallisuuden kehille. Tutkimusten asettaminen tietyille kehille ei ollut täysin mutkatonta, ja ne saattavat paikantua usealle eri kehälle samaan aikaan.

Näkökulmia osallisuuden kehiin

Osallisuutta ihmisen omaan elämään ja arkeen (kehä 1) lähestyimme oman elämän ja arjen yhteisöjen näkökulmasta (luvut 2 ja 3). Kirjan luvut havainnollistivat, että osallisuuden edistämisen edellytykset voivat vaihdella riippuen asiakkaiden taustoista ja elinpiiristä, mutta myös heidän elämänvaiheestaan ja käyttämistään palveluista. Tätä taustaa vasten keskeisiksi tulevat kysymykset: Millaisia ovat asiakkaan omat resurssit ja autonomia? Mahdollistuuko osallisuus kaikille yhdenvertaisesti vai pelkästään niille asiakkaille, joilla on resursseja ja toimintamahdollisuuksia jo ennestään?

Paula Vasaran, Lina van Aerschotin ja Tiina Sihdon (luku 2) mukaan osallisuuden kokemus on välttämätön osa hyvää elämää, ja sen toteutumisen mahdollisuus on siten turvattava jokaiselle. Sosiaalityön yhtenä osallisuutta edistävänä tehtävänä tulisikin olla sellaisten ”tilojen” luominen ja tarjoaminen, joissa asiakkaat erilaisine taustoineen ja elämäntilanteineen tulevat kohdatuiksi ja saavat mahdollisuuksia luoda vastavuoroisia suhteita (ks. myös Korkiamäki ja Määttä, luku 3; Isola ym., luku 10). Tämä mahdollistaisi sen, että asiakkaan yksilölliseen tarpeeseen kokea arvokkuutta ja merkityksellisyyttä (Isola ym. 2017, 38) omassa elämässään, arjessaan, mutta myös yhteiskunnassa, pystyttäisiin vastaamaan. Näin ollen kohtaamisen kautta asiakkaille avautuisi myös osallisuus vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa (mm. Alin ym., luku 4).

Osallisuutta yhteisöihin, kohtaamisen instituutioihin ja vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa (kehä 2) lähestyimme ammattilaisten, palvelujärjestelmän ja instituutioiden näkökulmasta (luvut 4, 5, 6, 7 ja 8). Nämä luvut käsittelevät yhtäältä ammattilaisten näkemyksiä osallisuuden tukemisesta ja toisaalta palvelurakenteiden ja ammattilaisten toiminnan yhteyksiä asiakkaiden osallisuuden kokemuksiin.

Kirjan luvut osoittivat, että asiakkaan rooli on usein kapea, ja hänen tulee sopeutua palvelujärjestelmän toimintamalleihin. Samaan aikaan asiakkaan tulee olla myös aktiivinen toimija ja ottaa vastuuta omasta tilanteestaan (mm. Mänttari-van der Kuip ym., luku 6). Luvuista kävi myös ilmi, että sosiaalityöhön ja -palveluihin ja niiden järjestämiseen liittyy rakenteellisia tekijöitä, kuten palvelujen organisointiongelmat (Mänttari-van der Kuip ym., luku 6), palvelujen huono laatu tai se, ettei palvelu vastaa palvelutarpeeseen (Alin ym., luku 4; Tiitinen & Logren, luku 8). Muita rakenteellisia tekijöitä, joita esiintyi, olivat palvelujen tehostaminen, digitaalisation mukanaan tuomat mahdollisuudet ja rajoitteet (Tammelin ym., luku 7) sekä palveluprosessista vetäytyvät asiakkaat (Ylistö ym., luku 5). Nämä edellä kuvatut tekijät heikentävät osaltaan osallisuuden edistämistä, joka kuitenkin on keskeinen tavoite sosiaalityössä (STM 2024). Samaan aikaan sosiaalityötä vaivaa rakenteellinen ja pitkäkestoinen aliresursointi, mikä heijastuu esimerkiksi työntekijöiden kiireenä ja työhyvinvoinnin vajeina. Näin ollen osallisuuden edistäminen ja sen säilyttäminen yksinomaan yksittäisen työntekijän tai tiimin harteille on kohtuutonta. Tuleekin kysyä: Mitkä ovat ne keinot, joilla rakenteellisesti tuetaan lainsäädännön edellyttämää osallisuuden edistämistä?

Osallisuutta yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan (kehä 3) tarkastellessamme kiinnityimme osallisuutta edistävien sosiaalityön käytänteiden arviointiin ja kehittämiseen sekä eettisiin näkökulmiin (luvut 9, 10, 11 ja 12). Kirjan lukujen perusteella osallisuuden edistämiseen, tutkimiseen ja kehittämiseen liittyy edelleen jännitteitä ja monia avoinna olevia kysymyksiä sosiaalityössä. Erityistä huomiota vaativat eettiset kysymykset, jotka edellyttävät niin tutkijoilta kuin ammattilaisilta sensitiivisyyttä ja reflektointia. Olennaista on kysyä, kenen ääni sosiaalityössä ja -palveluissa kuuluu, ts. kenellä on tietoa ja valtaa (ks. Isola ym., luku 10), ketä osallisuutta tarkastelemaan tutkimuksiin ja osallisuutta edistävään kehittämistoimintaan tavoitetaan ja millaisia reunaehdoja palvelujärjestelmä ja tutkimus- ja kehittämiskontekstit pitävät sisällään (Kivistö & Hokkanen, luku 9, Piippo ym., luku 11). Voi olla, ettei kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia tavoiteta osallistumaan tutkimuksiin tai kehittämään osallisuutta palveluissa. Osallisuus voi myös kiinnittyä kiinteästi ohjauksen ja lainsäädännön virittämälle palvelukehittämisen kentälle (Kiili ym., luku 12).

Kirjan luvut (ks. mm. Kiili ym., luku 12) saavatkin pohtimaan osallisuuden määrittelyä poliittisessa ohjauksessa ja päätöksenteossa, sillä osallisuuskäsitteen ymmärtäminen ja määrittely edellyttää vaivannäköä niin sosiaalityön ammattilaisilta kuin asiantuntijoilta. Onko vaarana, että osallisuus jää päälleliimatuksi periaatteeksi tai mantraksi (Cowden & Singh 2007), jos sen sisältöjä ja tavoitteita ei tarkemmin määritellä? Sellaiset periaatteet, joilla ei ole täsmällisiä määrityksiä, eivät edistä tai kykene lunastamaan niille asetettuja tavoitteita. Esimerkiksi, jos tasa-arvo on tavoitteena, ei sen edistämiseksi riitä, että tasa-arvon periaatetta toistetaan julkilausumisissa, vaan sen lisäksi tarvitaan käytäntöjä ja päätöksiä, jotka tosiasiallisesti edistävät tasa-arvoa.

Osallisuuden monitahoiset lähestymistavat

Johdannossa ja useassa kirjan luvussa on tuotu esille osallisuutta koskevan keskustelun hajanaisuus ja monimuotoisuus. Teoksen laajana tavoitteena onkin ollut jäsentää osallisuutta koskevaa keskustelua käsittelemällä erilaisia lähestymistapoja. Jokaisessa erillisessä luvussa tutkijat ovat tehneet erilaisia paikannuksia osallisuuskeskustelujen kentällä.

Teoksen yhteistä laajaa viitekehystä osallisuuden kehistä on hyödynnetty osassa lukuja (luvut 2, 6; ks. Taulukko 13.1.). Luvussa 2 Vasara ja kollegat analysoivat etsivän vanhustyön asiakkaiden ja ammattilaisten kokemusten kautta osallisuuden edistämistä omaan elämään, palveluihin ja yhteiseen hyvään käyttäen autonomian, kiinnittymisen ja vastavuoroisuuden käsitteitä. Maija Mänttari-van der Kuip ja kollegat luvussa 6 käsittelevät puolestaan osallisuuden toista kehää, osallisuutta palveluissa, ja työntekijöiden kokemuksia sen edistämisestä.

Kaikkiaan tarkastelu osoittaa, että osallisuuden jäsentäminen kehien kautta mahdollistaa osallisuuden hienosyisen tarkastelun, mutta samaan aikaan se muodostaa kokonaiskuvan elämän eri osa-alueilta. Osallisuus voi toteutua monin eri ta-

voin eri konteksteissa.

Osallisuuden kehien ohella osallisuutta käsitellään teoksessa myös muiden viitekehysten ja jäsenysten kautta. Luvussa 8 Sanni Tiitinen ja Aija Logren tarkastelevat osallisuuden rakentumista tilanteisesti. Tilanteinen osallisuus valottaa osuvasti sitä, kuinka osallisuus rakentuu 'hetkissä', jos asiakas pääsee kertomaan toiveistaan ja tavoitteistaan ja jos nämä tulevat huomioiduiksi asiakaskohtaamisissa.

Vastaavasti teoksessa osallisuus jäsenyyty edelleen tilanteisen lähestymistavan ohella kokemuksena toisiin kytkeytymisestä, kuulumisesta ja suhteesta yhteisöön. Käsitteet kuten yhteisöllinen osallisuus (Korkiamäki & Määttä, luku 3), kuulumisen tunne (Korkiamäki & Määttä, luku 3; Kiili ym., luku 12), humaani osallisuus ja solidaarisuus (Korkiamäki & Määttä, luku 3) liikkuvat sosiaalisten suhteiden, ryhmien ja yhteisöjen tasolla. Näiden määrittelyjen voi nähdä rakentavan osallisuutta yhteisöllisenä ilmiönä, joka korostaa osaltaan myös sitä, ettei osallisuustyökään saisi kipristyä yksilökohtaiseksi ja yksilöä muuttamaan pyrkiväksi työskentelyksi.

Rakenteiden tasolla teoksessa tehdään paikannuksia muun muassa yhteiskunnalliseen osallisuuteen (Tiitinen & Logren, luku 8) ja osallisuudesta poliittisena käsitteenä (Kiili ym., luku 12). Uusliberalistisen aktiivisen kansalaisuuden ihanteen keskustelun esittely (Mänttari-van der Kuip ym., luku 6) tuo osaltaan näkyväksi, että osallisuus voi olla poliittisesti latautunut käsite.

Näiden lähestymistapojen ohella teoksen luvut ovat eritelleet tärkeällä tavalla osallisuutta palveluissa ja kohtaamisissa. Maija Mänttari van der Kuip, Sami Ylistö ja Paula Vainikka (luku 6) sekä Mari Kivistö ja Liisa Hokkanen (luku 10) ovat pohtineet asiakasosallisuutta. Luvussa 4 Minna Alin ja kollegat ovat jaotelleet prosessi-osallisuutta ja kohtaamisosallisuutta palveluissa.

Osallisuutta edistetään osallisuustyöllä (Isola, Hekkala & Leppänen, luku 10). Tällä tarkoitetaan muun muassa tien avaamista ja yhteyksien luomista yksilölle erilaisiin vallan lähteisiin. Myös osallisuutta koskevassa tutkimuksessa toteutetaan 'osallisuustyötä' tutkimusprosessin eri vaiheissa. Olennaista onkin tarkastella myös sitä, miten osallisuutta koskevaa tietoa tuotetaan, kenen toimesta ja millä ehdoin. Teoksen luvuissa on tartuttu myös tiedontuotannon ja -muodostamisen tapoihin muun muassa tutkimuksessa (Piippo ym., luku 11) sekä jaettuna tiedonmuodostuksena ja asiantuntijuutena (Kivistö & Hokkanen, luku 9). Tiedonmuodostusta koskevat tarkastelut ovat tärkeitä tutkimuskohteita myös jatkossa.

Osallisuuden kokemuksella on seurauksia. Onnistuessaan se tuottaa hyvinvointia ja kuulumisen tunnetta. Jos puolestaan osallisuutta ei koeta – esimerkiksi yksilön kokemus siitä, ettei ole osallinen sosiaalityön kohtaamisessa – voivat seuraukset olla hyvinvointia rapauttavia. Vaikutukset ulottuvat myös sosiaalityön tavoitteiden toteutumiseen. Esimerkiksi voi olla niin, että asiakas 'vetäytyy' palveluista, jos palvelun käytännöt etäännyttävät tai hän ei näe edes tarvetta palvelulle (Ylistö ym., luku 5). Yhtä lailla osallisuutta voivat rapauttaa toimimattomat digitaaliset järjestelmät tai se, ettei osaamista digitaalisten laitteiden käyttämiseen ole (Tammelin ym., luku 7).

Taulukko 13.1. Koonti kirjan lukujen tutkimusaiheista, osallisuutta koskevista lähestymistavoista, aineistoista ja menetelmistä.

Luku	Tutkimuksen aihe	Osallisuuden tarkastelussa hyödynnetyt lähestymistavat	Aineistot	Menetelmälliset ratkaisut
2. Vasara ym.	Etsivän vanhustyön asiakkaiden osallisuuden rakentuminen	Osallisuuden kolme kehää	Asiakkaiden ja ammattilaisten haastatteluaineistot	Teoriaohjaava sisällönanalyysi
3. Korkiamäki & Määttä	Yksinmaahantulleiden turvapaikanhakijanuorten, aikuisten maahanmuuttajien, yläkouluikäisten nuorten sekä korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten osallisuuden kokemuksen muotoutuminen yhteisöissä	Osallisuus yhteisöllisen, humanin osallisuuden, kuulumisen tunteen ja solidaarisuuden näkökulmista tarkasteltuna	Kirjoittajien aikaisempien tutkimusten laadulliset aineistot	Teoreettinen ja käsitteellinen jäsentely
4. Alin ym.	Neurokirjon nuorten osallisuuskokemukset palvelujärjestelmästä sekä ammattilaisten kohtaamisista	Prosessiosallisuus ja kohtaamisosallisuus	Nuorten haastatteluaineisto	Abduktiivinen sisällönanalyysi
5. Ylistö ym.	Palveluista vetäytyminen nuorten aikuisten sosiaalipalveluissa	Puutteet osallisuuden toteutumisessa, palveluista vetäytyminen	Ammattilaisten haastatteluaineisto	Teoriaohjaava sisällönanalyysi
6. Mänttärin van der Kuip ym.	Nuorten aikuisten osallisuuden edistäminen sosiaalipalveluissa	Osallisuuden kolme kehää, osallisuus uusliberalistisena aktiivisena kansalaisuutena ja asiakkuutena	Ammattilaisten haastatteluaineisto	Aineistolähtöinen refleksiivinen teemaanalyysi
7. Tammelin ym.	Digitaalinen sosiaalityö nuorten aikuisten sosiaalityössä	Digiosallisuus	Ammattilaisten ja nuorten aikuisten haastatteluaineistot	Aineistolähtöinen sisällönanalyysi
8. Tiitinen & Logren	Asiakkaan haastaminen ja osallisuuden mahdollisuudet kuntouttavassa työtoiminnassa	Tilanteinen osallisuus ja yhteiskunnallinen osallisuus	Kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjausvuorovaikutusaineisto	Keskustelunanalyysi
9. Kivistö & Hokkanen	Asiakasosallisuusryhmät tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtoalueina vammaissosiaalityössä	Asiakasosallisuus rakenteellisenä toimintatapana ja palvelujärjestelmäosallisuutena; jaettu asiantuntijuus	Asiakasosallisuusryhmäaineisto	Teoriaohjaava teemoittelu
10. Isola ym.	Osallisuustyö lastensuojelun kokemuksumpanuudessa, yhteisöllisessä maahanmuuttajatyössä ja yhteisöllisessä päihdetyössä	Osallisuustyö vallan, toimijuuden ja osallisuuden näkökulmista tarkasteltuna; vallan uudelleen jakaminen	Etnografinen havainnointiaineisto	Refleksiivinen muistelu
11. Piippo ym.	Naisvankien traumakokemusten tutkiminen ja osallisuus tiedontuotannossa	Osallisuus tutkimukseen ja osallistuminen tiedon tuottamiseen	Kysely- ja haastatteluaineistot	Tutkijoiden aineistonkeruukokemukset RITA-tutkimushankkeessa
12. Kiili ym.	Osallisuuden käsite lapsiperheiden sosiaalipalveluissa	Osallisuuskuulumisen ja osallisuuden tunteena, sosiaalisena, yhteiskunnallisena ja poliittisena käsitteenä, palveluosallisuus	Dokumenttiaineisto; THL:n julkaisemat dokumentit	Aineistolähtöinen refleksiivinen teema-analyysi

Lopuksi

Osallisuus voi toteutua monin eri muodoin ja eri elämänalueilla. Toisaalta olennaista on myös kysyä, millaista on 'osallisuus', jota sosiaalityö tai sitä koskeva tutkimus, tai laajemmin yhteisöt ja yhteiskunta tunnistaa. Voi olla niin, että osallisuuden muodot, sitä edistävät toimintamallit ja kokemus yhtäällä ammatillisena ja poliittishallinnollisena käytäntönä ja toisaalta osallisuuden kokemus ja muodot ihmisten arjessa, eroavat. Vaarana on, että osallisuus, etenkin asiakasosallisuus, typistetään tiukkoihin raameihin. Nämä raamit eivät välttämättä vastaa ihmisten todellisia osallistumismahdollisuuksia tai -muotoja tai heidän tarpeitaan. Tällä teoksella olemme pyrkineet osaltamme tuottamaan tietoa, joka auttaa jatkossa osallisuuden jäsentämistä entistä täsmällisemmin niin käytännössä, kehittämistyössä, tutkimuksessa kuin sitä koskevassa päätöksenteossa ja lainsäädännössäkin.

Osallisuutta koskeva tutkimus on rikasta – ja tämä on tärkeää myös jatkossa. Tutkimus on kohdentunut laajasti eri asiakasryhmiin ja tarkastellut sitä eri teorioiden ja käsitteiden kautta. Tästä huolimatta, tai ehkä tämän ansiosta, on tunnistettavissa alueita, joihin tulevan tutkimuksen olisi hedelmällistä kohdentua jatkossa. Tässä teoksessa on käyty osallisuutta koskevaa kiinnostavaa teoreettista ja käsitteellistä tietopohjaa koskevaa keskustelua. Myös jatkossa osallisuutta tulisi tarkastella edelleen suhteessa sosiaalityön käytäntöön sekä tutkimuksen lähikäsitteisiin. Tällaisia käsitteitä ovat muun muassa toimijuus (esim. Jyrkämä 2007; ks. Isola ym. tässä teoksessa), valta (esim. Niemi 2014; ks. Isola ym. tässä teoksessa), valtaistuminen (esim. Hokkanen 2009; Pease 2002) sekä kuuluminen (esim. May 2011; ks. Kiili ym. tässä teoksessa) ja solidaarisuus (ks. Korkiamäki & Määttä tässä teoksessa; Russell 2017). Teoreettinen ja käsitteellinen tarkastelu täsmentää, mistä oikeastaan puhumme, kun puhumme osallisuudesta.

Tutkitun tiedon hyödyntäminen käytännössä on niin ikään tärkeää. Tiedon soveltamista ja hyödyntämistä voidaan tehdä monin eri tavoin. NuoriSO-hankkeessa osallisuutta tarkasteltiin nuorten aikuisten (18–29-vuotiaat) sosiaalityössä eri näkökulmista. Hankkeen päätteeksi kiteytimme joitakin keskeisiä esille nousseita teemoja ja osallisuutta tuottavia tekijöitä kuvaksi, jonka toivomme edistävän tiedon välittämistä tutkijoilta käytäntöön. (Ks. Liite 13.1 ja 13.2.)

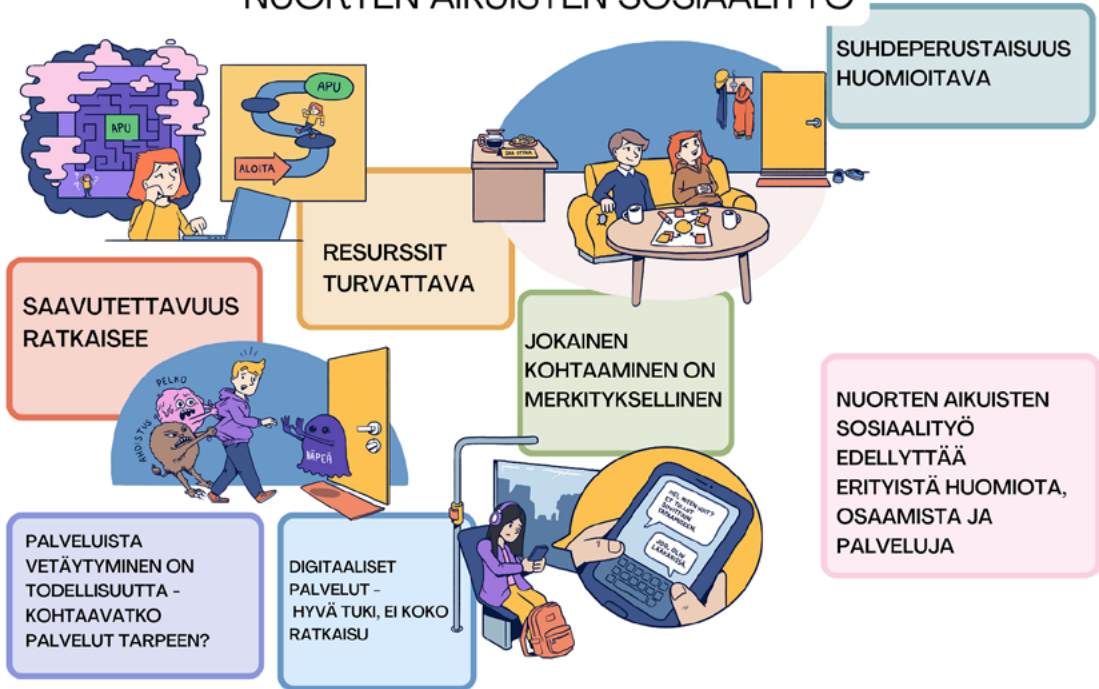
Teos on kaikkiaan osoittanut, että Suomessa tehdään moninäkökulmaista, korkealaatuista ja teoreettisesti kiinnostavaa osallisuutta koskevaa tutkimusta, johon tutkimusperustainen kehittämistyö ja päätöksenteko voi nojata. Samalla tutkimukset osoittavat, että osallisuutta tulee tarkastella hienosyisesti ja täsmällisesti niin käsitteellisesti kuin käytännössäkin. Osallisuus ja sen edistäminen sosiaalityössä edellyttää tiivistä ja laajaa yhteistyötä eri toimijoiden välillä sekä rakenteet, jotka mahdollistavat tämän. Osallisuutta ei kuitenkaan tulisi kipristää vain poliittishallinnolliseksi käsitteeksi. Osallisuuden toteutumisen mahdollisuus on turvattava jokaiselle.

Lähteet

- Cowden, S. & Singh, G. (2007). The 'User': Friend, foe or fetish?: A critical exploration of user involvement in health and social care. *Critical Social Policy* 27(1), 5–23. <https://doi.org/10.1177/0261018307072205>
- Hokkanen, L. (2009). Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 315–337.
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 33/2017. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jyrkämä, J. (2007). Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välillä*. Juva: PS-kustannus, 195–217.
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- May, V. (2011). Self, belonging and social change. *Sociology* 45(3), 363–378. <https://doi.org/10.1177/0038038511399624>
- Niemi, P. (2013). Hyvä, paha valta. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 31–54.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reuna-ehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22(3), 227–244. <https://journal.fi/janus/article/view/51212>
- Pease, B. (2002). Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice. *The British Journal of Social Work* 32(2), 135–147. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.2.135>
- Russell, A. (2017). Competent solidarity: the alternative for professional social work. *Aotearoa New Zealand Social Work* 29(2), 137–144. <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol29iss2id406>
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A.-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus localis* 49(3), 80–98. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2024). *Osallisuuden edistäminen*. <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>

Liitteet

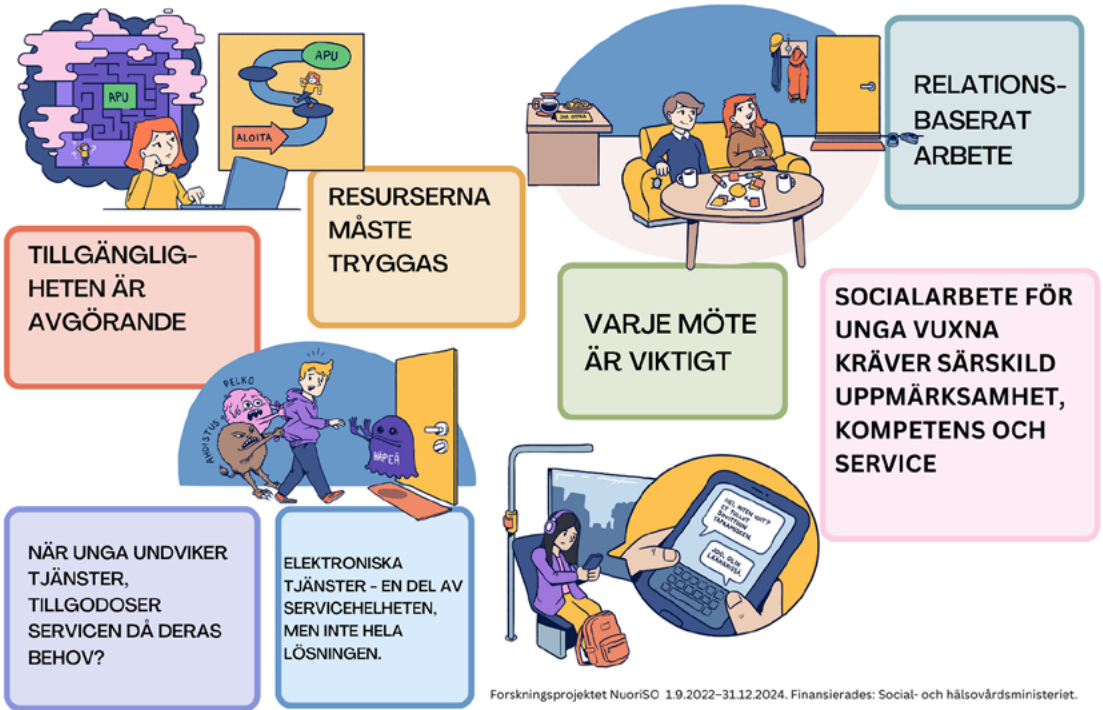
NUORTEN AIKUISTEN SOSIAALITYÖ

NuoriSO- tutkimushanke 1.9.2022–31.12.2024.
Hanketta rahoitti: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Liite 13.1. NuoriSO –hankkeen (2021-2024) kiteyttämät osallistumista edistävät tekijät nuorten aikuisten sosiaalityössä (suomeksi). (Kuvat: NuoriSO- hanke, piirros Tussitaikurit.)

SOCIALARBETE FÖR UNGA VUXNA

Liite 13.2. NuoriSO –hankkeen (2021–2024) kiteyttämät osallistumista edistävätkä tekijät nuorten aikuisten sosiaalityössä (ruotsiksi). (Kuvat: NuoriSO- hanke, piirros Tussitaikurit.)

Kirjoittajat

Outi Alakärppä, KT, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8320-9189>

Outi Alakärppä työskentelee tutkijana Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Soccassa sekä Jyväskylän ammattikorkeakoulun Terveystieteiden tutkimuskeskukseen. Tutkimuksensa on keskittynyt erityisesti perheellistymisen, työn ja perheen yhteensovittamiseen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kysymyksiin sekä nuorten aikuisten ja perheiden tutkimukseen. Viime aikoina hänen tutkimuksensa on kohdistunut nuorten aikuisten sosiaalityöhön, ammatilliseen kuntoutukseen ja moniammatilliseen yhteistyöhön.

Minna Alin, Sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5802-414X>

Alin on väitöskirjatutkija ja sosiaalityön yliopisto-opettaja Turun yliopistossa. Hänen tutkimuksensa kohdistuu moniammatillisuuteen, lastensuojeluun ja neurokirjoon liittyviin kysymyksiin.

Merja Anis, Sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4438-5427>

Merja Anis toimii sosiaalityön professorina Turun yliopistossa. Hänen tutkimus- ja opetustyönsä painottuu lapsi-, nuoriso- ja perhesosiaalityöhön sekä maahanmuutto- ja vähemmistökysymyksiin sosiaalityössä.

Johanna Hedman, Helsingin yliopisto

Johanna Hedman on sosiaalityön väitöskirjatutkija, jonka kiinnostuksen kohteena ovat lastensuojelun ja psykiatrian asiakkaina olevien nuorten palveluiden toimivuus, nuorten tunnustetuksi tuleminen sekä itsenäistymisen vaihe palvelujärjestelmässä. Hän on toiminut aiemmin päivätyönään Helsingin sosiaali-, terveys- ja pelastustoimen laatusuojelun kehittämisasiantuntijana ja joulukuusta 2024 alkaen Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksella lastensuojelun kehittämisasiantuntijana.

Marja Hekkala, Tampereen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3481-4371>

Marja Hekkala (YTM, FaK) toimii Tampereen yliopistossa sosiaalityön yliopisto-opettajana ja väitöskirjatutkijana. Tutkimuksessa hänen painopisteitään ovat osallisuus-työ, aikuissosiaalityö ja tunnustaminen.

Liisa Hokkanen, Lapin yliopisto

YTT Liisa Hokkanen työskentelee Lapin yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa sosiaalityön yliopistonlehtorina. Hänen tutkimusalueitaan ovat olleet työelämän marginaalin kysymykset, vapaaehtoisuus, vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus, ruoka-apu, vammaissosiaalityö sekä valtaistava sosiaalinen asianajo.

Anna-Maria Isola, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Itä-Suomen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6696-2630>

Anna-Maria Isola (VTT, dos.) johtaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella osallisuuden tutkimusta. Itä-Suomen yliopistossa hän työskentelee tutkimusjohtajana.

Elli Jutila, YTM, Helsingin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4588-9484>

Elli Jutila on väitöskirjatutkija, joka keskittyy tutkimuksessaan väkivaltariskitekijöiden tunnistamiseen ja hallintaan oikeuspsykiatrian ja rikosseuraamuksen konteksteissa. Lisäksi hän on tutkinut rikostaustaisten naisten traumakokemuksia ja heidän palvelukokemuksiaan RITA-tutkimushankkeessa.

Crista Juutinen, YTM, väitöskirjatutkija, sosiaalityöntekijä, Jyväskylän yliopisto

Crista Juutinen tekee väitöskirjaa Jyväskylän yliopistossa. Hän on työskennellyt muun muassa nuorten aikuisten osallisuutta sosiaalityössä sekä lasten ja nuorten surua perhe- ja läheissuhteissa koskevissa tutkimushankkeissa.

Anniina Kaittila, Sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto

ORDIC: <https://orcid.org/0000-0001-8322-3688>

Kaittila työskentelee sosiaalityön yliopistonlehtorina Turun yliopistossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat lastensuojelu, perheväkivalta, taloussosiaalityö ja neurokirjoon liittyvät kysymykset. Kaittilaa kiinnostavat erityisesti sosiaalityön käytäntöihin, interventioihin ja palvelujen vaikuttavuuteen liittyvät kysymykset.

Teija Karttunen, YTT, Helsingin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7163-3759>

Teija Karttunen on sosiaalityön, erityisesti käytäntötutkimuksen yliopistonlehtori Helsingin yliopiston Valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Hänen tutkimuksensa on kohdistunut erityisesti päihdeongelmiin, niiden psykososiaaliseen hoitoon, sukupuoli-, perhe- ja lastensuojelunäkökulmiin päihdeongelmissa sekä yhteiskuntatieteellisesti orientoituneeseen traumatutkimukseen. Lisäksi hän on kiinnostunut tiedon käytön kysymyksistä asiakastyössä. Hänellä on pitkä käytännön työkokemus asiakastyöstä ja johtamistehtävistä sosiaalityössä.

Johanna Kiili, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0913-6794>

Dosentti Johanna Kiili on sosiaalityön apulaisprofessori Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimuskiinnostuksensa kohdistuvat erityisesti lapsi- ja perhesosiaalityöhön, lasten osallistumisen ja kanssatutkijuuden metodologioihin sekä eriarvoisuuden kysymyksiin.

Mari Kivistö, Lapin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0907-5573>

YTT, dosentti Mari Kivistö työskentelee Lapin yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa sosiaalityön yliopistonlehtorina. Hänen tutkimuksensa on erityisesti kohdistunut vammaissosiaalityöhön. Lisäksi hänen tutkimusalueitaan ovat olleet mielenterveyspalvelut ja digitalisaatio.

Riikka Korkiamäki, Tampereen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3391-5445>

Riikka Korkiamäki toimii sosiaalityön professorina Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimuksellinen kiinnostuksensa kohdistuu lapsiin, nuoriin ja nuoriin aikuisiin sekä heidän arkiin elinympäristöihinsä erityisesti sosiaalisten suhteiden, tukiverkkojen, yhteisöjen ja yhteisöllisyyden näkökulmista. Hänen meneillään olevat tutkimushankkeensa käsittelevät sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten jälkihuoltoa sekä solidaarisuutta käsitteenä ja käytäntöinä nuorten arjessa.

Marjo Kuronen, PhD, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7665-2158>

Marjo Kuronen on sosiaalityön professori Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella, ja toiminut laitoksen johtajana vuodesta 2019. Tutkimuksessaan hän on yhdistänyt sosiaalityön tutkimusta ja feminististä tutkimusta ja edistänyt feminististen teorioiden ja metodologian käyttöä sosiaalityön tutkimuksessa, erityisesti Dorothy E. Smithin kehittämää institutionaalista etnografiaa. Viime vuosina hän on tutkinut erityisesti haavoittuvassa elämäntilanteessa olevien naisten palveluiden saantia ja palvelutarpeita. Hän on toiminut RITA-hankkeen johtajana.

Siiri-Liisi Kraav, Itä-Suomen yliopisto, Helsingin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5029-2783>

Siiri-Liisi Kraav tekee monitieteistä tutkimusta, jossa yhdistyvät sosiaalityö ja mielenterveys. Kraavin tutkimusaiheet koskevat yksinäisyyttä, sosiaalista vetäytymistä ja niistä aiheutuvia haittoja.

Leena Leinonen, Itä-Suomen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7055-4453>

Leena Leinonen toimii sosiaalityön yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella. Hänen tutkimuksensa kohdistuu haavoittuvassa asemas-

sa olevien asiakasryhmien hyvinvoinnin, mielenterveyden ja asiakasosallisuuden kysymyksiin.

Matilda Leppänen, Pirkanmaan hyvinvointialue

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1406-4039>

Matilda Leppänen työskentelee tällä hetkellä Tampereella koulukuraattorina. Hän on työskennellyt useilla eri sosiaalityön aloilla: lastensuojelussa, maahanmuuttajapalveluissa, aikuissosiaalityössä ja sosiaalipäivystyksessä. Hän on toiminut myös asunnottomuustyön ja yhteisösosiaalityön hankkeissa, joista jälkimmäinen johdatti hänet tutkimustyön pariin. Sosiaalityön tutkinnon lisäksi hänellä on soveltavan taiteen koulutus ja hänen mielenkiintonsa kohde on sosiaalityön ja soveltavan taiteen kohtaamispiinta.

Aija Logren, Itä-Suomen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5750-8185>

Aija Logren, YTT, on sosiaalipsykologi, joka tutkii vuorovaikutusta erilaisissa soite-alojen asiakastilanteissa erityisesti tiedon, vallan ja tunteiden näkökulmasta, ja analysoi miten päätöksistä, tavoitteista, menneistä kokemuksista ja tulevaisuuden suunnitelmista neuvotellaan. Logren toimii sosiaalipsykologian yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa ja opettaa muun muassa sosiaalipsykologisia teorioita ja tutkimusmenetelmiä.

Johanna Moilanen, Helsingin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9715-3676>

Dosentti, YTT Johanna Moilanen toimii sosiaalityön yliopistonlehtorina. Hän on kiinnostunut erityisesti lapsi- ja perhesosiaalityön kysymyksistä ja tieteidenvälisistä tutkimusasetelmista (mm. psykologia, kasvatustiede, historia).

Maija Mänttari-van der Kuip, YTT, sosiaalityön dosentti, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8660-8110>

Maija Mänttari-van der Kuip on tutkinut sosiaalityöntekijöiden työoloja sekä työhyvinvointia keskittyen viime vuosina erityisesti eettisen kuormituksen tematiikkaan lastensuojelutyön kontekstissa. Tutkimus- ja opetustehtävien ohella hän työskentelee lastensuojelun avohuollossa sosiaalityöntekijänä.

Tiina Määttä, Tampereen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5657-7998>

Tiina Määttä on kiinnostunut kuulumisen, yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden teemoista ja hyödyntää tutkimuksissaan luovia metodeja.

Sisko Piippo, YTT, Itä-Suomen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4289-7509>

Sisko Piippo työskentelee sosiaalityön yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa.

Hän on tutkinut naisiin kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltaa ja väkivallan kohtaamista palvelujärjestelmässä. Hänen viimeisimpiä tutkimusaiheitaan ovat olleet muun muassa väkivallan teknologiavälitteisyys ja rikostaustaisten naisten kokemaa instituti-onaalinen väkivalta.

Henna Pirskanen, YTT (dos.), Lapin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1776-4587>

Henna Pirskanen työskentelee sosiaalityön apulaisprofessorina Lapin yliopistossa. Hän on tehnyt tutkimusta nuoriin, lapsiin ja perheisiin sekä sensitiivisiin aiheisiin liittyvistä teemoista. Hänen viimeaikaisia tutkimusteemojaan ovat muun muassa nuorten aikuisten osallisuus sosiaalityössä sekä lasten ja nuorten suru perhe- ja läheissuhteissa.

Ulla Salovaara, YTM, FM, YTT, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8986-2923>

Ulla Salovaara toimii sosiaalityön yliopistonlehtorina. Hän tutkii väkivallan ja päih-teiden riippuvuuskäytön ilmiöitä ja ilmenemistä osana rikostaustaisten henkilöiden, erityisesti naisten, elämää. Hän on väitellyt rikostaustaisten naisten kokemuksista ja on ollut sittemmin tutkimuksissaan laajemmin kiinnostunut nais- ja sukupuolierityisyyden, sukupuolisensitiivisyyden ja rikostaustan kysymyksistä. Hänellä on 15 vuoden työkokemus käytännön sosiaalityöstä.

Tiina Sihto, Itä-Suomen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7720-8641>

Tiina Sihto, YTT, dos., toimii akatemitutkijana Itä-Suomen yliopistossa ja on Ikään-tymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön (CoE AgeCare) jäsen. Hän on tutkinut mm. hoivan vaikeita ja vaiettuja kokemuksia, kuten lapsia ja nuoria läheishoivaajina, äitiyden katumusta, hoivaköyhyyttä sekä hoivan ja talouden kytköksiä.

Mia Tammelin, YTT, apulaisprofessori ja tutkimusjohtaja, Tampereen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0084-322X>

Mia Tammelin työskentelee sosiaalipolitiikan apulaisprofessorina Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimuksensa on koskenut sosiaali-, perhe- ja työpolitiikkaa, muun muassa perheiden arkea ja sosiaalipalveluja. Hänen viimeaikaisia tutkimus-teemojaan ovat erityisesti olleet lapsiperheköyhyys, vanhemmuus, nuorten aikuisten sosiaalityö sekä osallisuus.

Sanni Tiitinen, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2567-9182>

Sanni Tiitinen, YTT, on tutkinut ammattilaisten ja asiakkaiden välistä vuorovaiku-tusta esimerkiksi työnohjauksellisissa ryhmissä, kuntouttavassa työtoiminnassa ja ammatillisessa kuntoutuksessa. Hän työskentelee vanhempana tutkijana Jyväskylän ammattikorkeakoulun Kuntoutus- ja sosiaalialan instituutissa.

Miisa Törölä, YTT, Helsingin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4803-5897>

Miisa Törölä työskentelee kriminologian yliopistotutkijana Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa. Hänen väitöskirjansa (2019) käsitteli syntyneettömyksi arvioitujen rikoksentekijöiden sosiaalista taustaa ja laitoshoitou-
ria. Hän on tutkinut vankien terveyspalveluiden käyttöä ja rikoksentekijöiden oike-
uspsykiatriasta arviointia. Hänen tutkimusaiheisiinsa kuuluvat myös henkirikokset ja
muu vakava väkivalta.

Aino-Mari Uisma, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2898-1830>

Aino-Mari Uisma on sosiologian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistossa. Hänen
tutkimuksensa käsittelee autististen henkilöiden käsityksiä ja kokemuksia autismista,
terveydenhuollosta ja tuki- ja kuntoutuspalveluista.

Paula Vainikka, YTM, erikoissosiaalityöntekijä, väitöskirjatutkija, Lapin yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7912-6081>

Paula Vainikka on Lapin yliopiston väitöskirjatutkija. Hän on työskennellyt tutkijana
Suomen Akatemian rahoittamassa Lasten ja nuorten suru perhe- ja läheissuhteissa
(CHYGS) ja STM vtr-rahoitusta saaneessa Kohti tutkimusperustaista osallisuuden
edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO) -tutkimushankkeissa. Vaini-
kan tutkimustyö on painottunut sosiaalityöntekijöiden ammatillisiin käytäntöihin ja
sosiaalityöntekijöiden keinoihin edistää asiakkaiden osallisuutta.

Lina Van Aerschot, Jyväskylän yliopisto ja Tampereen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8493-4166>

Lina Van Aerschot, YTT, sosiaaligerontologian dosentti, toimii yliopistotutkijana
Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikössä Jyväskylän yliopistossa ja joh-
taa Muistisairaat yhteiskunnassa -hanketta Tampereen yliopistossa. Hän on tutkinut
hoivapalveluja, avun saamista, eriarvoisuutta, sekä muistisairautta sairastavien ja
heidän läheistensä kokemuksia muistisairauden vaikutuksesta sosiaalisiin suhteisiin,
osallisuuteen ja avun tarpeisiin.

Minna van Gerven, YTT, Helsingin Yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1240-6588>

Minna van Gerven on Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan professori. Hänen
tutkimusalueensa on vertaileva sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion teknolo-
gisoituminen. Tällä hetkellä hänen tutkimushankkeensa tarkastelee sosiaaliturvan
digitalisaatiota ja automaatiota (Algoritmisten järjestelmien murtumat ja uudet alut,
REPAIR-tutkimushanke).

Paula Vasara, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-7495>

Paula Vasara, YTT, toimii tutkijana Jyväskylän yliopistossa ja on Ikääntymisen ja hoidon tutkimuksen huippuyksikön (CoE AgeCare) jäsen. Hän on tutkinut muun muassa ikääntyneiden asumispolkuja, hoivaa, haavoittuvuutta ja osallisuutta sekä sosiaalityön menetelmiä.

Riitta Vornanen, Itä-Suomen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1600-3893>

Riitta Vornanen opettaa sosiaalityötä ja erityisenä opetuksen ja tutkimuksen alueena on sosiaalityö lasten, nuorten ja perheiden parissa sekä lastensuojelu.

Vesa Välimäki, YTM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8537-9686>

Vesa Välimäki on väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa. Hän on tutkinut nuorten aikuisten osallisuuden edistämisen lisäksi heidän kokemuksiaan yksinäisyydestä, vetäytymisestä ja stigmasta. Hän on aiemmin työskennellyt nuorten aikuisten sosiaali- ja nuorisotyön palveluita ja niiden kehittämistä tutkineissa hankkeissa (PROMEQ ja NuoriSO).

Sami Ylistö, YTT, Yliopistonopettaja, Jyväskylän yliopisto

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6048-8202>

Sami Ylistö on Jyväskylän yliopiston yliopistonopettaja. Ylistö on väitellyt marraskuussa 2023 pitkäaikaistyöttömien nuorten elämänhallinnallisista valinnoista työmarkkinoilla. Hän on työskennellyt tutkijana STM vtr-rahoitteisessa Kohti tutkimusperustaista osallisuuden edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä (NuoriSO) ja Vaikuttavuustieto sosiaalityön tiedonmuodostuksessa (Efecto2030) -tutkimushankkeissa. Ylistö on tutkinut erityisesti nuorten ja työttömien palveluita.

Tampere University Press
Kalevantie 5 (PL 617)
33014 Tampereen yliopisto
FINLAND

email: tup@tuni.fi
<https://edition.fi/tup>
<https://isni.org/isni/0000000507168743>

Asiakkaiden osallisuutta pidetään tärkeänä ja tavoittelemisen arvoisena kaikessa sosiaalialan työssä. Osallisuuden edistäminen on keskiössä niin sosiaalityötä ohjaavassa lainsäädännössä kuin ammattieettisissä periaatteissa.

Tässä kokoomateoksessa tarkastellaan osallisuutta useilla sosiaalityön ja -palveluiden areenoilla, kuten lapsiperhe-työssä, nuorten aikuisten sosiaalityössä, aikuissosiaalityössä, etsivässä vanhustyössä, maahanmuuttajatyössä, vammaissosiaalityössä ja naisvankien kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Osallisuutta lähestytään paitsi asiakkaiden myös sosiaalityössä ja -palveluissa toimivien ammattilaisten näkökulmasta.

Teos jäsentää ja täsmentää osallisuutta koskevaa teoreettista ja metodologista keskustelua sosiaalityön tieteenalalla moninäkökulmaisesti ja monimenetelmällisesti – käytännön tasoa unohtamatta. Teos soveltuu hyödynnettäväksi sosiaali- ja terveysalan lisäksi esimerkiksi kasvatusalalla, nuorisotyössä sekä työllistämis- ja kuntoutuspalveluissa.

ISBN 978-952-359-071-7

